

Kimmo Tuominen

Tiedon muodostus ja virtuaalikirjaston rakentaminen:
konstruktionistinen analyysi

ENGLISH SUMMARY

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Pinnan
kiinteistön Paavo Koli -salissa osoitteessa Kehruukoulunkatu 1,
perjantaina 8.6.2001 klo 12.

Informaatiotutkimuksen laitos

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 113
ISBN 951-44-5112-0
ISSN 145-594X
<http://acta.uta.fi>

Tieto on sanojen rakennus. Me käymme sinne,
se herää elämään, kiihkeään, levolliseen,
saa liikkeen, vauhdin, rytmin,
ja tieto meidän tiedostamme, ainokainen, katoava, elää.
Tuomas Anhava

Alkusanat

Ensimmäiset tutkimussuunnitelmani vuodelta 1994 paljastavat, että tarkoitukseni oli alun perin tutkia sydänleikkausta odottavien tiedonhankintaa. Vuonna 1991 valmistunut graduni (Tuominen 1992a) oli arkielämän tiedonhankintatutkimuksen tradition mukainen kvalitatiivinen työ. Se innosti minua jatkotutkimukseen nimenomaan sairauteen ja terveyteen liittyvästä tiedonhankinnasta. Eri näisten vaiheiden jälkeen väitöskirjaa varten tehtyjen haastattelujen kohteeksi valikoituivat sydänleikkauspotilaat ja näiden puoliset.

Tutkimusaineistoa kerätessäni etenin tietoisesti induktiivisesti. Erityisesti viestintätutkija Brenda Dervinin kirjoituksista oppia ottaen lähdin siitä, ettei tutkijan tule nimetä maailmaa tutkittaville tai määrittää etukäteen sitä, mikä heille on informaatiota ja mitä tälle informaatiolle tulee tehdä. Empiriaa ei siis pidä jo haastattelutilanteessa puristaa tutkimuskirjallisuudesta löytyvien jäsennysten pakko-paitoihin. Haastattelijan tehtävänä on pikemminkin kartoittaa sitä, kuinka informaatiouniversumi tutkittavien itsensä näkökulmasta jäsentyy.

Vaikka yllä kuvattu tavoite näin jälkikäteen ajatellen kuulostaakin romantisoivalta, nimenomaan aineiston keruun induktiivisuus koitui tämän kirjan pelastukseksi. Seuraavilla sivuilla esitettyjen ajatuksien ensiaiheet ovat syntyneet haastatteluaineiston rikkauden, laajuuden ja monitulkintaisuuden äärellä. Nimenomaan tähän aineistoon tiedonhankintatutkimuksen perinteiset lähestymistavat eivät tuntuneet sopivan. Haastateltavat puhuivat kyllä paljonkin suhteestaan lääketieteelliseen tietoon ja muuhun tietoon, mutta aineiston monipuolisuuden kahlitseminen tiedontarpeista tiedonhankintaan ja tiedonkäyttöön eteneviksi ongelmanratkaisuprosesseiksi ei tehnyt sille oikeutta. Itse asiassa se vastusti välillä epätoivoisiakin yrityksiäni varsin aktiivisesti (vrt. Knorr Cetina 1999, 279-282).

Tutkimusaineiston vastahakoisuudesta johtuneen äimistyneisyyden hieman laannuttua aloin tehdä tutkimusretkiä paitsi informaatiotutkimukseen, myös yleisemmin ihmis- ja sosiaalitieteelliseen kirjallisuuteen. Nämä retket antoivat tarvittavaa etäisyyttä informaatiotutkimukseen vakiintuneisiin tarkastelutapoihin sekä mahdollistivat haastatteluaineiston näkemisen, tuntemisen ja kuulemisen uusin tavoin. Tässä empiirisessä ja etenkin (meta)teoreettisessa ”toisin aistimisessa” on pitkälti tämän kirjan idea.

Tutkimuksen valmistumiseen ovat myötävaikuttaneet monet henkilöt ja tahot. Reijo Savolainen on lukenut ja kommentoinut tekstejäni utterasti ja innostavasti sekä antanut auliisti käytännön neuvoja tutkimustyön eri vaiheissa. Käsikirjoitukseni esitarkastajien, Tuula H. Laaksovirran ja Pertti Suhosen, osuvat havainnot ja korjausehdotukset ovat avittaneet tekstin saattamista painokuntoon.

Oikeastaan vasta viime vuoden aikana olen huomannut, missä määrin lisensiaatintyöni tarkastajien, Pertti Alasuutarin ja Pertti Vakkarin, lausunnoissaan esittämät huomiot lopulta vaikuttivat myös väitöskirjatekstiin. Sanna Taljan kommentit työni rakenteesta ja ongelmanasettelusta ovat olleet erittäin hyödyllisiä. Tarpeellista sähköpostia sain kirjaa viimeistellessäni myös Marianne Wikgreniltä.

Olen luetuttanut papereitani etenkin REGIS (Research Group on Information Seeking) ja SI (Research Group on Social Informatics) -tutkimusryhmissä. Mieleeni ovat jääneet myös keskustelut muutaman vuoden takaisten jatko-opiskelijatovereideni Katriina Byströmin ja Riitta Kärjen kanssa.

Työnantajani tieteen tietotekniikan keskus CSC on suhtautunut joustavasti ja kannustavasti jatko-opiskeluuni. CSC on myös kustantanut tämän teoksen painetun version.

Tutkimuksen loppuunsaattamista edisti ratkaisevasti mahdollisuus täysipäiväiseen tutkijuuteen 1.7.—31.12.2000 Suomen Akatemian rahoittamassa ”Kansalaiset, terveys ja muuttuva mediakulttuuri” -tutkimusryhmässä.

Kiitän kaikkia edellä mainittuja. Kukaan heistä tai niistä ei tietenkään ole vastuussa tähän tekstiin jääneistä virheistä, vaan tämä kantamus on yksinomaan allekirjoittaneen harteilla.

Henkilökohtaisimmat kiitokseni osoitan vaimolleni Eijalle, joka on paitsi kannustanut koko tutkimusprosessin ajan, myös oikonut tekstini koukeroita. Eija, Elina ja Noora – te olette antaneet tutkimusongelmien ahdistamalle aviopuolisolle ja isälle tärkeämpiäkin ihmettelemisen aiheita.

Omistan tämän kirjan perheelleni sekä vanhemmilleni Sinikalle ja Voitolle.

Espoossa 19.4.2001

Kimmo Tuominen

5	KONSTRUKTIONISMI VIRTUAALIKIRJASTOA RAKENNETTAESSA.....	154
5.1	MONIPERSPEKTIIVISYYS JA OSALLISTUMINEN.....	154
5.2	SUBSTANTIIVI- JA VERBINÄKÖKULMAINEN INFORMAATIOARKKITEHTUURI.....	159
5.2.1	<i>Monijärjestyksellisyys</i>	159
5.2.2	<i>Funktionaalinen indeksointi</i>	160
5.3	DISKURSSIANALYYSI TERMINOLOGISEN KÄYTTÄJÄLÄHTÖISYYDEN VARMISTAMISESSA.....	165
5.4	KONSTRUKTIONISTISEN VIRTUAALIKIRJASTON RAKENTAMISEN ”SÄÄNNÖT”.....	167
6	LOPUKSI.....	168
6.1	METAFORIEN TARKASTELU	168
6.2	KONSTRUKTIONISMI JA INFORMAATIOTUTKIMUS.....	170
	VIITTEET.....	174
	LÄHTEET.....	187
	ENGLISH SUMMARY.....	209
	LIITE 1: LITTERAATIO, HAASTATTELU JA HAASTATELTAVAT.....	212
	LIITE 2: YLIOPISTOLLISESTA KESKUSSAIRAALASTA LEIKATTAVILLE POSTITETTU KIRJE.....	214
	LIITE 3: SEPELVALTIMOTAUTI JA SYDÄMEN LÄPPÄVIAT	215

1 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA LÄHTÖKOHDAT

SOKRATES	Siinä tapauksessa saan kai ottaa esille uuden kysymyksen: onko sinun mielestäsi olemassa sellaista asiaa kuin 'tietää'?
GORGIAS	Kyllä on.
SOKRATES	Entä sellaista asiaa kuin 'luulla'?
GORGIAS	Kyllä.
SOKRATES	Onko 'tietää' sama kuin 'luulla', ovatko siis tieto ja luulo sama asia vai kaksi eri asiaa?

(Platon 1978, 16.)

Platon ja sofisti Gorgias olivat tietoteoreettisia riitapukareita. Platonia ärsytti sofistien näkemys todellisuuden liukkaudesta: jos ideamaailmaa tai asioiden olemusta ei saanut kielen ja ajattelun vangiksi, miten mistään voitiin tietää yhtään mitään? Sokrateen suulla hän torjuu sofistien viekoitukset kaunopuheisesti ja vakuuttavasti – retorisesti, kuten jo Cicero huomasi (Haapanen 1996, 25). Aikansa paradigmasodassa Platon ei halunnut kutsua sofisteja filosofeiksi, sillä he eivät yrittäneet etsiä ikuisia totuuksia. Pikemminkin he pilailivat vakavan ajattelun kustannuksella harrastamalla kielellisiä silmäkääntötemppeja. Platonin ja myös Aristoteleen mukaan sofistien tavoitteena oli etenkin nuorten miesten kouluttaminen rahakkaalle virkamiesuralle.

Kuitenkin Gorgiaalla oli epistemologinen näkemys: Retoriikka ei ole pelkkä viekas tapa taivutella viattomia sieluja uskomaan valheellisuuksiin. Todellisuuden luonnetta määrittelevä puhe on mukana tuottamassa kuvaamia tapahtumia ja asiointiloja. Jos puhuja ja tämän laatima tulkinta eivät ole uskottavia, emme ota niitä todesta. Absoluuttisen ja muuttumattoman tiedon tavoittelun mahdottomaksi tuomien Gorgias painotti väittelyiden sekä yhteisymmärryksen tärkeyttä. Tiedossa on kyse keskustelijoiden välisestä konsensuksesta, jonka *saavuttaminen* välttämättä edellyttää neuvotteluja ja taivuttelevan kielen käyttöä. (Brown 1987, 84, vrt. myös Wardy 1996, 46.)

Tieto oli Gorgiaan mielestä paikallista, muuttuvaa ja suhteellista. Hän ja muut sofistit ilmeisesti pitivät essentialistisesti ajattelevaa Platonia taikauskaisena hölmönä. Platon taas korosti sofistien syrjäyttävän tiedon valtaistuimeltaan ja asettavan sen tilalle pelkän mielipiteen ja -hyvän: puhetaito on keittotaitoon ja kosmetiikkaan verrattavissa oleva mielistelyn muoto.

Vaikka Platon inhosi kielenkäytön pettävyyttä ja harhauttavuutta, hän kuitenkin "voitti" epistemologisten paradigmojen välisen retorisen kamppailun. "Voiton" oire tai syy on se, että Platonin kirjoitukset ovat säilyneet vuosituhsien ylitse paljon Gorgiaan ja tämän sofistikollegoiden tekstejä täydellisempinä¹. (Pearce 1994, 37.)

Rafael Capurron (1992, 87) mukaan informaatiotutkimuksessa on tärkeää tutkia sitä, *kuinka tieto rakentuu ja kuinka se tulee jaetuksi* (vrt. Talja 1997, 68). Capurron muotoileman tavoitteen mukaisesti analysoin tässä kirjassa erilaisia informaatiotutkimuksellisia tiedon muodostusta koskevia näkemyksiä tai oletuksia. Ymmärrän tiedon muodostuksen laajasti: käsitteenä se kattaa sekä tiedon rakentumisen että sen jaetuksi tuleminen.

Tarkasteluni osoittanevat ainakin sen, että Platonin ja Gorgiaan kiista elää ja voi hyvin (vrt. Fernández-Armesto 1998, Fuller 1997, Hacking 1999). Edes informaatiotutkimuksen sisällä ei vallitse yleistä konsensusta siitä, mistä tiedon muodostuksessa on kyse: eri tutkijoiden ja tutkimustraditioiden käsitykset asiasta saattavat voimakkaastikin vaihdella. Otan osaa informaatiotutkimukselliseen keskusteluun myös perustelemalla tiedon muodostuksen dialogisuutta painottavan valtavirrasta poikkeavan näkemyksen mielekkyyttä informaatiotutkimuksen kannalta.

Informaatiotutkimuksen kaltaisella soveltavalla tieteenalalla on tarpeellista ruotia myös niitä ”todellisia” seuraamuksia, joihin käyttöön valitut tai valikoituneet tiedon muodostukselliset näkemykset johtavat. Niinpä setvin tässä kirjassa erilaisten, usein sangen itsestäänselvinä pidettyjen, tiedon muodostusta koskevien ajattelumallien käytännöllisiä seuraamuksia informaatiotieteiden kehittämisessä. Kysyn, millaisiin informaatiotieteiden rakennusperiaatteisiin tiedon muodostusta koskevat erilaiset ajatusmallit johtaisivat.

Kun tutkitaan informaatiotieteiden rakennusperiaatteita, termi ’informaatio/tieto’ ja sen merkitys tai merkitykset nousevat tärkeään asemaan (Buckland 1991). Tiedon muodostukselliset käsitykset ohjaavat omalta osaltaan informaatiotieteiden rakennus- ja suunnittelutyötä (Dervin 1994, Levy & Marshall 1995). Tämä näkyy mm. siinä, että erilaiset epistemologiset lähtökohtapremissit tuottavat toisistaan poikkeavia tieteenalakohtaisia luokituskaavoja (Hjørland 1998, 174). Tiedon muodostusta koskevia käsityksiä voidaan käyttää myös argumentoinnin resursseina perusteltaessa sitä, miksi määrätyn tyyppisiä informaatiotieteiden rakennusperiaatteita tai tiettyssä organisaatiossa tarvitaan (vrt. Levy 2000).

Tässä kirjassa en puhu informaatiotieteiden rakennusperiaatteista yleisellä tasolla, vaan keskityn ’virtuaalikirjastoiksi’ kutsuttuihin tietoverkkopalveluihin. Termeillä ’digitaalinen’, ’elektroninen’ tai ’virtuaalinen’ kirjasto on vaihtelevia, osittain täsmennyttäviä ja jopa keskenään konfliktiin asettuvia määritelmiä (Borgman 1999). Käytän mm. Timo Kurosen (2000) suosimaa termiä ’virtuaalikirjasto’ kuvaamaan sitä, minkälaiset informaatiotieteiden rakennusperiaatteet ovat analyysini kohteena².

Jos kirjoittaisin englanniksi, käyttämäni ilmaisu olisi ’digital library’. Tämän termin synonyymejä angloamerikkalaisessa keskustelussa ovat etenkin ilmaisut ’electronic library’ ja ’virtual library’. Merkitykseltään ’digital library’ suppeampia termejä puolestaan ovat termit ’information gateway’ ja ’subject-based information gateway’. Viimeksi mainittujen termien tarkoittamissa palveluissa on pitkälti kyse valikoituja ja luokiteltuja informaatioresursseja sisältävistä aihehakemistoista. Ymmärrän virtuaalikirjastot laajemmin kuin pelkästään laatukontrolloituina aihehakemistoina.

Kurosen (mt., 137) mukaan virtuaalikirjastoa voidaan tarkastella ”jonkin määriteltävissä olevan aihepiirin tai maantieteellisen alueen kattavana kokonaisuutena, joka koostuu teksteistä, ihmisistä ja luovasta toiminnasta, jossa tekstejä arvioidaan ja käytetään, ja jossa niitä myös tuotetaan lisää”. Tarjoamiensa muiden palvelujen ohella virtuaalikirjasto sisältää aina jollakin tavalla *valitun tai rajatun sekä organisoidun aineiston* kokoelman. Mitä tahansa WWW-sivujen yhteenlinkitettyä nippua ei voi kutsua kirjastoksi.

Termi ’informaatioarkkitehtuuri’ viittaa tietoverkkopalvelun tapaan järjestää (tai jättää järjestämättä) sen sisältämää informaatiota hallitukseksi, toimivaksi ja käyt-

täjää palvelevaksi kokonaisuudeksi. Palvelun tyypistä riippuen informaatioarkkitehtuuri voi perustua organisaatorakenteeseen, kronologiaan, maantieteen, kontrolloituihin sanastoihin ja luokituskaavoihin tai vaikkapa metaforiin. Informaatioarkkitehtuuri voi olla perusrakenteeltaan hierarkkinen (puurakenteinen) tai assosiativinen (epälineaarisen hypertekstin logiikalla toimiva) (Rosenfeld & Morville 1998, 26-46). Virtuaalikirjastoissa informaatioarkkitehtuuri on korostetusti esillä (Bishop & Star 1996, 308, Levy & Marshall 1995, 82). Selailunäkymän tai -näkymien lisäksi virtuaalikirjastot tarjoavat usein myös mahdollisuuden rakenteista metadattaa³ hyödyntävien sanahakujen tekemiseen.

Virtuaalikirjastoista on tullut muodikas tutkimusalue Internetin ja WWW:n yleistyksen myötä. Virtuaalikirjastotutkimusta on 1990-luvun alkupuolelta lähtien rahoitettu voimakkaasti mm. USA:ssa, Englannissa ja EU:n tasolla (Borgman 1999). Vaikka suuri osa rahoituksesta on myönnetty teknisten virtuaalikirjastoratkaisujen kehittelyyn ja tutkimiseen, myös virtuaalikirjastojen sosiaalisia aspekteja on pidetty tärkeinä (Bishop & Star 1996). Ihanteena on ollut, että yhteiskuntatieteilijät antaisivat virikkeitä teknisten ratkaisujen kehittäjille – ja päinvastoin. Monitieteinen yhteistyö on osoittautunut hedelmälliseksi ja tärkeäksi virtuaalikirjastotutkimuksessa, mutta helppoa se ei aina ole ollut (vrt. Crabtree & al. 2000).

1.1 Metateorioiden tutkimisesta

Informaatiotutkimukselliset tiedon muodostusta koskevat erilaiset ajattelumallit ovat esimerkkejä metateorioista. Metateorian tunnuspiirteitä voidaan ryhmitellä seuraavasti:

- 1) Metateoria koostuu joukosta toisiinsa liittyviä ontologisia ja tiedon luonnetta koskevia lähtökohtaotaksunmia. Metateoria säätelee ja ohjaa käsitystä siitä, mitä sosiaalisia ilmiöitä on olemassa ja kuinka niistä voidaan tietää. Metateoria on siis uskomusjoukko, joka antaa suuntaviivoja sekä kriteerejä tietämisellemme (Brown [1977] 1989, 125). Metateoria tarjoaa aina tietynlaisen orientaation maailmaan; sen avulla voimme käsitellä ja jäsentää tarkastelumme kohteita. Kaikki yleisesti käytössä olevat metateoriat (ja niihin nojautuvat metodologiat) mahdollistavat maailman ymmärtämisen tietyllä tavoin, mutta myös sulkevat jotakin pois (Brown, mt., 81, Slife & Williams 1995, 201). "Universaalin" luonteensa vuoksi tietty metateoria voi ohjata monenlaisten, jopa kilpailevien, "teorioiden" (yksilöidympien väitteiden, käsitteellistysten ja yleistysten) muodostusta (ks. Vakkari 1997, 452-454).
- 2) Metateoria on usein implisiittinen. Kyse on monasti julkilausumattomasta, toisinaan myös kätkeytyksestä tai tiedostamattomasta tavasta tarttua maailmaan (vrt. Hjørland 2000a, 518; 522; 524-526). Koska metateoriaa tavallisesti pidetään itsestäänselvyytenä, sen artikulointi yksittäisessä tutkimuksessa voi tuntua tarpeettomalta tai jopa järjettömältä.
- 3) Metateoria ja metodologia ovat kytköksissä. Metodologia tarkoittaa sellaisia metateoreettisia periaatteita tai oletuksia, jotka ohjaavat teoretisoinnin, havaintojen teon, tutkimusaineiston keräämisen sekä kerätyn aineiston tulkinnan menetelmiä (metodeja) (Dervin 1999, 728). Kun metateoria tarjoaa näkökulman maailmaan, metodologia kertoo, millaisilla välineillä maailmaa voi tarkastella. Metodologian alaa ovat käsitykset siitä, mitä kysymyksiä pitäisi esittää tutkimusta tehtäessä, kuinka nämä

kysymykset olisi esitettävä sekä millaisia sääntöjä noudatetaan saatujen vastausten tulkinnassa. Empiirisessä tutkimuksessa hyödynnetään aina jonkinlaisia metodologisia periaatteita tai oletuksia, vaikka tutkija ei niitä eksplikoi tai vaikka hän ei niitä edes tiedostaisi.

- 4) Metateoria on yhteisöllinen ilmiö. Metateoriaa kannattelee aina yksittäinen tai joukko toisiinsa jollakin tavoin linkittyviä keskusteluyhteisöjä tai -traditioita. Metateoria perustuu tietoisesti tai tiedostamatta jaettuun konsensukseen: ymmärtämisen kulttuuriin. Metateoriat toimivat erottelemisen välineinä tieteenalojen välillä ja sisällä. Jos keskustelijat edustavat eri metateorioita, on mahdollista, että he käyttävät samoja termejä puhuessaan eri asioista. Eri metateorioiden kannattajilla saattaa olla jopa niin vähän yhteistä keskustelullista maaperää, etteivät he juurikaan tunne ymmärtävänsä toisiaan.
- 5) Metateorian epäkohtien eksplikointi edellyttää etäisyyden ottoa tarkastelun kohteena olevaan ajattelutapaan. Tämä onnistuu parhaiten hyödyntämällä sellaisia käsitteitä ja ideoita, jotka eivät ole yleisessä käytössä tarkastelun kohteena olevassa keskustelutraditiossa. Empirismä ei voi kumota empiirisillä todisteilla, eikä fenomenologiaa vastaan voi argumentoida vetoamalla puhujan subjektiivisiin kokemuksiin. Niinpä yksittäisen metateorian horjuttaminen edellyttää, että kriitikko ammentaa argumentoinnin välineitä jostakin toisesta metateoriasta. (Brown [1977] 1989, 129, Gergen 1994a, 8-14, ks. myös Slife & Williams 1995.)

Kutsun metateorioiden analyysiin keskittyvää tutkimustyötä metateoretisoinniksi. Alkuliite ”meta” esiintyy liitetynä moniin sanoihin: *Metakielellistä* toimintaa on esimerkiksi sen vertailu, miten eri kielet käyttävät lauseenjäsieniä ja sanaluokkia. *Meta*oppimista puolestaan ovat oppimisprosessia koskevat oppimiskokemukset. Metakieli ja metaoppiminen ovat toisen tason ilmiöitä kuin kieli ja oppiminen. Niinpä myös metateoretisointi poikkeaa varsinaisesta teorioiden rakentamisesta.

Metateoretisointia luonnehtii refleksiivinen etäisyyden otto yksittäisiin teorioihin ja muunlaisiin tieteellisiin tulkintoihin. Metateoretisointi on tieteellisten ajattelumallien ehtojen ja lähtökohtien tarkastelua. Kyse on usein eräänlaisesta re- tai dekonstruktioista. Metateoretisoimalla on mahdollista ryhmitellä ja luokitella yksittäisiä teorioita ja muunlaisia tulkintoja sisältäviä tieteellisiä tekstejä sekä pureutua niiden taustalla oleviin laajakantoisempiin periaatteisiin. Metateoretisointi on tutkimus- ja teoriakritiikin väline, ja sen avulla voidaan edetä myös uudenlaisten teoreettisten tulkintojen muodostukseen.

Metateoretisointi on tärkeää erityisesti siksi, että jos metateoriaa ei tiedosteta, se muodostuu pakoksi. Totunnaisia itsestäänselvyyksiä ei voi valita, vaan ne on otettava sellaisinaan (Karvonen 1997a, 13-14, Slife & Williams 1995, 17):

Kun näkemisen tavasta tulee sedimentoitunut, tavanomainen tai muumioitunut [...] meillä on tapana unohtaa, että kyseessä on näkemisen *tapa* pikemminkin kuin *ainoa* sallittu tai korrekti tapa nähdä (Brown [1977] 1989, 36 / kursiivi alkuperäistekstissä).

Tutkijoilta tulee edellyttää refleksiivisyyttä suhteessa hyödyntämiinsä metateorioihin. Heidän on tiedostettava oman toimintansa sosiaalista todellisuutta tuottava luonne: jos metateoria uusintaa tietynlaista ajattelutapaa, on kriittisesti kysyttävä, mitä teoreettisia, eettisiä ja poliittisia seuraamuksia tällä ajattelutavalla on. Kaikkea ei voi kyseenalaistaa, mutta itsestäänselvyyksien huomaaminen

totunnaisuuksiksi, jotka ovat sidoksissa tiettyyn intressiin ja perspektiiviin, on sekin jo edistysaskel. Richard Harvey Brownin ([1977] 1989, 84) keksimää sanontaa mukailen: meidän tulee käyttää metateorioitamme pikemminkin kuin joutua niiden käyttäviksi. Brenda Dervin kirjoittaa tiedonhankintatutkimuksen osalta asiasta seuraavasti:

[T]iedonhankinnan ja -käytön teoretisoinnin ja ymmärtämisen potentiaalit ovat rajautuneet ja jopa määrittyneet niiden metateoreettisten lähtökohtapremissien kautta, jotka ohjaavat tutkimusmetodia. Traditionaaliset tiedonhankinnan ja -käytön tutkimukset ovat perustuneet joukkoon oletuksia, joita ei ole koskaan testattu, sillä näitä oletuksia ei milloinkaan johdonmukaisesti viety potentiaalisen testauksen areenalle: metodiin. Ovatko tunteet tiedonhankinnan anti-teesi, kuten traditionaalisesti on oletettu? Ovatko informaation välttelijät tunteellisempia, ulkoa käsin ohjattavia ja kärsimättömämpiä? Ovatko köyhät informaatioköyhiä? Eivätkö ihmiset pysty tarkastelemaan maailmaansa luotettavasti? Tällaiset oletukset ovat saaneet runsaasti tukea niin kutsutuista tutkimuksista, mutta niiden metodien tarkastelu tuntuu osoittavan, että tulokset ovat implisiittisesti kytköksissä piileviin otaksumiin. Yksi keskeinen seikka tässä suhteessa on se, että *metateoriaa voidaan käyttää vapauttamaan tutkimus* – aina osittaisesti, mutta merkittäväällä tavalla – implisiittisistä oletuksista sekä tuomaan nämä oletukset päivänvaloon, jossa niitä voidaan tarkastella, tutkailla ja testata. (Dervin 1999, 748 / kursiivi KT.)

Myös Birger Hjørland (2000a) korostaa metateoreettisten kysymyksenasettelujen tärkeyttä informaatiotutkimuksen kaltaisella soveltavalla ja käytännöllisesti orientoituneella tieteenalalla. Hjørlandin mukaan tutkijoiden ja tutkimusten lukijoiden on oltava historiallisesti ja filosofisesti valveutuneita. Metateoreettiset oletukset ja käytännöt on suhteutettava tieteellisten ja ammatillisten keskustelutraditioiden kontekstiin. Itsestäänselvyyksiä puolestaan tulee horjuttaa kysymällä, miksi tuntemme kiusausta ajatella tietyllä tavoin tai minkä vuoksi määrätty tapa hahmottaa tutkimuskohdetta vaikuttaa niin ilmeiseltä (Hjørland, mt., 514).

Informaatiotutkimus määritellään usein suunnittelutieteeksi⁴ tai soveltavaksi tieteeneksi (Bates 1999, 1044-1046; 1048, Hjørland 2000a, 512-513, Saracevic 1992, 6-12; 1999, 1055-1056, Vakkari 1994, 26-28, 45, Wersig 1992, 208-211). Tavoitteena on kehittää menetelmiä, jotka mahdollistavat informaatioresurssien tehokkaan organisoinnin ja halutun informaation löytyvyyden tarvittaessa. Vaikka käyttöön valitun tai valikoituneen metateorian erittely kuuluu olennaisesti tieteeseen (Bourdieu [1994] 1998, 197, Hjørland 2000a, 526), informaatiotutkijat kätkevät tai sivuuttavat toimintansa lähtökohdat turhan usein (vrt. Hjørland, mt., 518, ks. myös Bates 1999). Informaatiotutkimuksessa tuskin kuitenkaan tehdään sen enemmän jämähtänyttä ja rutiinomaista tutkimusta kuin jossakin muussa ihmis- tai viestintätieteessä. Sekä metateoreettisten itsestäänselvyyksien kyseenalaistaminen että vaihtoehtojen etsiminen niille on tieteenalasta riippumatta usein tarpeellista.

Käytännönläheisyys ja teoreettinen valveutuneisuus eivät ole vastakohtia. Ne voivat yhdistyä yhden ja saman tutkimuksen sivuilla. Jos (meta)teorian ja käytännön välillä on berliininmuureja, niitä voidaan paitsi rakentaa ja uusintaa, myös purkaa. Tähän viittaa myös informaatiotutkijoiden kasvanut mielenkiinto metateoreettisia kysymyksenasetteluja kohtaan (ks. esim. Dervin 1994; 1999, Hjørland 2000a, Savolainen 2000, Talja 1997, Tuominen 1996, Tuominen & Savolainen 1997, Vakkari 1994; 1997).

Perustelen lähestymistapaani erityisesti Dervinin ja Hjørlandin näkemysten avulla. Kumpikin heistä painottaa metateoretisoivaa itsestäänselvyyksien kyseenalaistamista. Tieteenala ei edisty pelkällä nojatuolifilosofiinnilla, mutta yhtä harhaanjohtavaa on lähteä siitä, että empiiristen tutkimusten suuri määrä auto-

maattisesti indikoisi jonkin tutkimustradition tieteellistä kehittyneisyyttä. Vaikka analysoin tässä kirjassa varsin tarkkaan sydänleikkausta odottavien ja näiden puolisoiden haastatteluja, näen empirian kuitenkin alisteisena ja lähtökohtia antavana suhteessa metateoretisoivalle pyrkimykselleni.

Metateoretisoinnin ongelmana voidaan pitää sitä, että kyse on miltei väistämättä stereotypoisoivasta toiminnasta. Tämä johtuu siitä, että tarkastelun kohteena olevat metateoriat ovat usein kehittyviä ja eläviä ajattelumuotoja, joiden jähmettäminen luokittelua ja kritiikkiä varten perustuu väistämättä yksinkertaistukseen (vrt. Talja 1997, 69). Palaan tähän ongelmaan luvun 3 alussa.

1.2 Tutkimuksen alustava paikannus

Millaisia metateorioita informaatiotutkijat käyttävät hahmottaessaan tiedon muodostusta? Tässä kirjassa on esillä kaksi informaatiotutkimuksellisesta kirjallisuudesta löytämäni metateoriaa: *informaation siirtomalli* ja *konstruktivismi*. Näille metateorioille esittämäni tiedon muodostuksen keskustelullisuutta painottavaa vaihtoehtoa puolestaan kutsun *konstruktionismiksi*.

Tarkastelemieni metateorioiden identifioinnissa erityisen hyödyllisiä lähteitä ovat olleet etenkin Michael Bucklandin (1991), Brenda Dervinin (1994), Rebecca Greenin (1991), Francis Miksan (1992) ja Pertti Vakkarin (1994) tutkimukset. Informaation siirtomallin ja konstruktivismin erottelu liittyy informaatiotutkimuksessa 1980-luvun aikana suosituksi tulleeseen järjestelmä- ja käyttäjäkeskeisten lähestymistapojen vastakkainasetteluun (ks. esim. Dervin & Nilan 1986, Järvelin & Vakkari 1988, Tuominen 1992a, 18-28). Järjestelmä-käyttäjä-dikotomiaa rakennettiin erityisesti ns. ”uuden paradigman” edustajiksi itsensä määritelleiden tutkijoiden toimesta. He kritisoivat aiempaa (siirtomalliin perustuvaa) informaatiotutkimusta siitä, että sen kysymyksenasettelut olivat informaatiosysteemien sanelemia, rationalistisia (Roberts 1982) ja positivistisia (Dervin 1976, Streatfield 1983). ’Järjestelmäkeskeisiksi’ kutsutut tutkimukset olivat väenneet myös informaatiokäyttämisen, erityisesti tiedon muodostuksen, ”perimmäisestä” subjektiivisuudesta (Dervin & Nilan 1986, Hewins 1990). Käyttäjäkeskeiseksi itsensä määritelleiden tutkijoiden ajatuksena oli (ja on yhä), että nimenomaan tutkittavien yksilöllisen informaatiokäyttämisen tarkastelu auttaa esimerkiksi kirjastonhoitajia tai virtuaalikirjastosovellusten ohjelmoijia rakentamaan parempia informaatiosysteemejä (ks. esim. Allen 1999).

Nyttemmin käyttäjien tai tiedonhankkijoiden yksilöllisyyttä painottavaa teoreettista näkökulmaa on kutsuttu konstruktionismiksi mm. Brenda Dervinin (1994) ja Carol C. Kuhlthaun (1993a; 1993b) teksteissä. Ilmaisuihin ’konstruktivismi’ vaikuttaa osuvammalta kuin puhe ’käyttäjälähtöisestä lähestymistavasta’, sillä konstruktionismissa on kyse laajemmasta kuin pelkästään informaatiotutkimukseen rajoittuvasta tiedon muodostusta koskevasta metateoreettisesta virtauksesta⁵.

’Konstruktionismi’ on lyhennys⁶ termiyhdistelmästä ’sosiaalinen konstruktionismi’. Toisinaan näkee puhuttavan myös ’sosiaalisesta *konstruktivismista*’, mutta varaan ’konstruktivismi’ -nimityksen informoitumisen yksilöllisyyttä korostavalle mentalistiselle ajatteluperinteelle (Aittola & Raiskila 1994, 226, Gergen 1985, 266; 1999, 59-60, Hacking 1999, 47-49)⁷.

Informaation siirtomalli ja konstruktivismi ovat tällä hetkellä kaksi keskeisintä metateoriaa informaatiotutkimuksessa. Näiden lähestymistapojen rinnalle on toisinaan haluttu nostaa mm. semioottisia, hermeneuttisia ja fenomenologisia näkemyksiä, mutta nämä lähestymistavat eivät näytä viime vuosina yleistyneen informaatiotutkimuksellisessa keskustelussa (vrt. Vakkari 1997, 456). Tässä kirjassa ei ole tarkoituksenmukaista tarkastella kaikkia mahdollisia informaatiotutkijoiden joskus käyttämiä metateorioita; rajaudun niihin metateorioihin, jotka ovat olleet eniten käytössä.

Platonin ja Gorgiaan välisen kiistan suhteen asetun tässä kirjassa entisten häviäjien ja nykyisten haastajien puolelle: metateoriani on konstruktionistinen⁸. Käsillä olevan kirjan metateoreettinen luokittelu on välttämätöntä, sillä vakiintuneita ajattelumalleja erittelevä tutkija ei mielestäni voi – Eeva-Liisa Mannerin runosta peräisin olevaa ilmaisua käyttäen – asettua kellumaan ”Jumalan kylmien silmien pinnalle” kiinnittymättä mihinkään. Tutkija on aina tietynlaisiin keskustelukulttuureihin paikallistunut, näitä kulttuureita määrittelevä ja myös osataan niiden määrittämä tulkitsija ja toimija (Knorr Cetina 1999, Shotter & Gergen 1994). Metateorioiden puntarointiin ryhtyessään hänen tulee paljastaa myös oma sitoutumisensa aikaan ja paikkaan.

Perustelen metateorian valintaani ensinnäkin tieteenalakohtaisesti: informaatiotutkimuksessa vallitsevat metateoriat korostavat pääasiassa informaation siirtoa tai vaihtoehtoisesti informaation tulkinnan äärimmäistä subjektiivisuutta. Mitenkään poikkeuksellisia eivät myöskään ole tutkimusasetelmat, joissa nämä kaksi ajattelutapaa – tutkijan itse useinkaan asiaa tiedostamatta – sekoittuvat toisiinsa (Green 1991). Sen sijaan konstruktionistiset ajatukset ovat informaatiotutkimuksen keskeisimmillä ja arvostetuimmilla julkaisuareenoilla huomattavasti harvinaisempia vieraita (ks. kuitenkin Hjørland & Albrechtsen 1995, Hjørland 1997, Talja, Keso & Pietiläinen 1999, Tuominen & Savolainen 1997). Jos otamme vakavasti Brenda Dervinin (1994, 381-382; 1999, 730-731) moniäänisyyden tai -perspektiivisyyden tärkeyttä painottavan näkemyksen, myös konstruktionismi ansaitsee tulla paremmin kuuluville ja näkyville informaatiotutkimuksessa.

Toinen peruste metateorian valinnalleni on se, että koska vallitsevat informaatiotietosysteemien rakentamista ohjaavat näkemykset painottavat informaation siirtoa, näitä ajattelutapoja tulee purkaa, jotta niiden rinnalle mahtuisi myös tiedon ja tulkintojen avoimuutta ja keskustelullisuutta painottavia oivalluksia. Niinpä yksi tämän kirjan keskeisistä tavoitteista on esittää kokonaisnäkemys konstruktionistisesta tavasta ymmärtää tiedon muodostuksellisia prosesseja sekä soveltaa tätä näkemystä virtuaalikirjastojen rakentamiseen.

1.3 Monologismi, dialogismi ja tiedon muodostuksen metateoriat

Informaatiotutkimuksessa vallitsevat metateoriat ovat kytköksissä subjektin ja objektin välisen dualismin määrittämään maailman- ja ihmiskuvaan (Capurro 1992, Enmark 1998, Talja 1997, Tuominen 1997). Edward E. Sampsonia (1993) mukaillen kutsun tätä käsitystä *monologismiksi*. Kyse on siitä historiallisesti muotoutuneesta ja vieläkin yleisesti vallitsevasta ajattelutraditiosta, jonka keskipisteessä on perusluonteeltaan universaaliksi ja muista erilliseksi ajateltu ihmis-yksilö. Uudemmassa, monilla ihmistieteen alueilla monologisen näkökulman

haastajaksi muotoutuneessa *dialogismissa* subjektin ja objektin dualismi purkautuu ja yksilökeskeisyys vaihtuu keskustelullisuudeksi⁹. Koska monologismilla on informaatiotutkimuksessa vahva asema, teen katsauksen sen taustalla oleviin ajattelumalleihin. Tämän katsauksen pohjalta luonnehdin alustavasti tutkimuskohteekseni asettuneiden metateorioiden, informaation siirtomallin, konstruktivismiin ja konstruktionismiin, keskeisimpiä piirteitä.

Monologismi on yhteydessä erityisesti modernin nousuun vallitsevaksi ajatussuuntaukseksi 1700- ja 1800-lukujen Euroopassa. Modernia on koko sen olemassaolon ajan luonnehtinut usko edistykseen ja luottamus siihen, että inhimillisen järjenkäytön avulla löydetään vähitellen vastaus kaikkiin ihmiskuntaa askarruttaviin ongelmiin. Tätä uskomusta on kutsuttu myös maailmanvallan etiikaksi: pyrkimyksenä on kontrolloida ja hallita välineellisen päättelyn avulla luontoa, sosiaalisia suhteita ja toisistaan erillisiksi monadeiksi käsitettyjä ihmisyyksilöitä (Turner 1992).

Moderniin liitetyt iskus sanat ”järki” ja ”vapaus” kuvastavat prosessia, jonka kuluessa tieteellinen ajattelu pyristeli irti traditionaalisen uskonnollisen maailmankuvan kahleista. Sekularisoitumisessa subjektin ja objektin väliseen erotteluun nojautuva havainnointi ja järjenkäyttö nousi dominoivaan asemaan. Tähän dualismiin nojautuva metodologia, *representationalismi*, on hallinnut suurinta osaa viimeisen 400 vuoden aikana tehdystä tieteellisestä tutkimuksesta (Woolgar 1988). Se operoi ajatusmallilla, jonka mukaan ”sisäisen subjektin ja ulkoisen todellisuuden erottaminen toisistaan” on jälkimmäistä koskevan luotettavan tiedon välttämätön ehto (Lehtonen 1994, 126). Ideaalimuodossaan representationalismi toteutuu seuraavasti: subjekti pysyttelee selkeästi erillään tutkimuskohteesta, joka on tarkastelun objektina. Tätä kohdetta kiihkottomasti havainnoimalla subjekti kehittää siitä kielellisen, matemaattisen tai visuaalisen representaation, joka parhaimmillaan heijastaa uskollisesti malliaan toimien ikään kuin sen toiseen (helpommin hallittavaan) muotoon siirrettynä karttana tai peilikuvana. Subjektin rooli tiedon muodostuksessa on esiintyä passiivisena vastaanottajana pikemmin kuin kulttuurisia symbolivarantoja hyödyntävänä uuden tiedon luojana (vrt. Foucault [1970] 1993, 12-13, Lehtonen 1994, 127).

Representationalismin kehitystä voidaan jäljittää René Descartesin, John Locken ja Immanuel Kantin teksteistä aina nykypäivän filosofien kirjoituksiin asti. Etenkin varhaisempia epistemologisia tekstejä määrittää keskeisesti ajatus, jonka mukaan subjektin mieli on – tai ainakin sen tulisi olla – luonnon mahdollisimman objektiivinen peilikuva. Epistemologian tehtävä on siis perinteisesti ollut yrittää keksiä keinoja ja menetelmiä, joiden avulla voidaan varmistaa, että mieli toteuttaa heijastustehtävänsä ja että havainnoijan sisäinen peili on puhdas subjektiivisuuden tuottamista tahroista ja vääristymistä. (Rorty 1980.) Vaikka faktat siis ovat olemassa kielen ja ajattelutoiminnan ulkopuolella ja periaatteessa kenen tahansa löydettävissä (Woolgar 1988, 101), representationalismi kuitenkin edellyttää tieteen harjoittajalta (tai luotettavien arkihavaintojen tekijältä) myös sisäisiä hyveitä: johdonmukaista sekä menetelmällisyydessään systemaattista ja maltillista luonteenlaatua. Kaikki eivät ole yhtä kehittyneitä ”ulkomaailman” havainnoijia.

Subjektiivisuuden kurinalaiseen hallintaan liittyy myös *pinnan ja olemuksen* välinen erottelu. Pinta-olemus -dikotomia nojautuu jo antiikin Kreikasta peräisin olevaan näkemykseen, jonka mukaan ”pintaväreilyjen” tai ”muotojen” alta on aina löydettävissä asian tai ilmiön pysyvä sisältö: ilmitoimintaa tai -tapahtumista

määrittelevä syvästrukturi, säännönmukaisuus tai peräti universaali laki. Kyse on otaksumasta, jonka mukaan subjektiivisista harhoista ja näennäistotuuksista vapaa objektiivinen reaalimaailma paljastuu ennen pitkää kiihkottoman, systemaattisen ja rationaalisen tarkastelun avulla.

Monologismien historiallista taustaa valaistaessa on siis palattava ajassa reippaasti taaksepäin. Kyse ei ole pelkästään tieteellisen metodin kehityksestä tai sekularisoitumisesta, vaan monologismiin kytkeytyvät olennaisesti teollisuuden ja kapitalististen tuotantotapojen nopea edistyminen 1700-luvun lopussa ja 1800-luvulla¹⁰. Teollistuminen vaikutti siihen, että palkkatyön tekijöiden tarve kasvoi huomattavasti. Kokopäiväinen, mm. tehtaiden liukuhihnojen ääressä tapahtuva, työ vaati sitä tekevilta uudenlaista yksilöllistä itsekuria, pitkäjänteisyyttä ja säännöllisyyttä. Näihin aikoihin yleistyneet byrokraattiset menetelmät, joissa ihmisiä alettiin käsitellä primaaristi yksilöinä (pikemminkin kuin klaanien, heimojen tai perheiden jäseninä) helpotti myös ulkoisten vallankäyttömuotojen kohdistamista heihin silloin, kun heidän itsehallintansa höltyi tai sen toiminta ei ollut tarpeeksi tehokasta. Yksilö oli tunnistettavissa ja luokiteltavissa nimenomaan sen omien pysyviksi ja muuttumattomiksi nähtyjen subjektiivisten piirteiden perusteella: ”ilman valvonnan yhteiskuntaa ei olisi olemassakaan sitä yksilöä, jonka yksilöllisyyden on usein nähty olevan vaakalaudalla individuaation standardisoivien vaikutusten vuoksi” (Alasuutari 1990, 105). ”Valvonnan yhteiskunta” ja siihen kytkeytyvä yleinen rationalisoitumis- ja teknistymiskehitys siis tekivät monologismista vallitsevan ajattelutavan.

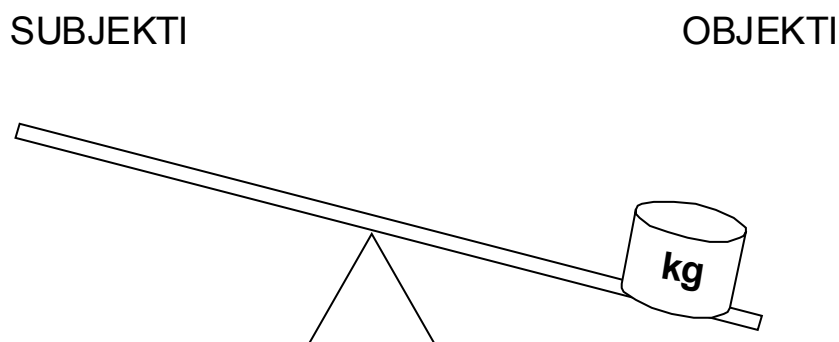
Perusmuodossaan monologismissa on kyse paitsi tietynlaisesta maailman- ja ihmiskuvasta, myös ajattelun ja toiminnan ideaalista, joka edellyttää objektiivisuutta ja itsekuria (Sampson 1993). Monologismissa ei viipaloida subjektia erilliseksi pelkästään siitä, mikä käsitetään ulkomaailmaksi, vaan leikkausoperaatio ulotetaan myös subjektin ”sisimpään”. Tällöin hänestä erotellaan sielu ja ruumis, henkinen ja ruumiillinen olemus, minkä perusteella myös *järki* ja *tunne*, ikään kuin persoonallisuuden maskuliininen ja feminiininen puoli, käsitetään vastakohtiksi. Tähän kontrastiin liittyy olennaisesti valtasuhde, sillä monologismi edellyttää järjen kykenevän hallitsemaan arvaamattomia tunneimpulsseja ja ruumiillisuutta (Lehtonen 1994, 18, 107)¹¹. Objektin (tai objektiivisuuden) on dominoitava subjektia (subjektiivisuutta), järjen hallittava tunnetta ja ilmiön todellisen olemuksen määrittelyn on oltava tärkeämpää kuin sen pinnan havainnoinnin.

Monologismien kannalta on siis olemassa subjekti, yksilö, joka erottuu selkeästi toimintansa ja tarkkailunsa kohteista, objekteista. Yksilö on muista ihmisistä, hänen objekteistaan, erillinen entiteetti. Hän on (ainakin parhaimmillaan) järkipäinen toimija, jonka mielessä tai tajunnassa tapahtuvien prosessien tarkastelun ajatellaan olevan keskeistä hänen tekojensa ymmärtämisen kannalta. Ihmisruumiin rajat muodostavat säiliön, jonka sisällä monologinen minuus, sielu tai mieli, majailee. Näiden rajojen ulkopuolella ovat tekijät ovat enemmän tai vähemmän uhkaavia minuuden omavaraisuudelle. Niiden nähdään vaikuttavan subjektiin ainoastaan epäsuorasti, kuten erilaisten ulkopuolelta tulevien normipaineiden muodossa. (Vrt. Sampson 1993, 34-37, Hall 1992b.)

Monologismissa kieli on ikkuna mieleen ja todellisuuteen. Jos kieltä ei ymmärrettäisi todellisuutta heijastavaksi viestintävälineeksi, subjektin ja objektin välistä dualismia olisi vaikea ylläpitää. Monologisen käsityksen mukaan kieli saattaa kyllä hämärtää ajattelua ja tuottaa vääristynyttä todellisuutta, mutta kielen vai-

kutuksesta on mahdollista päästä eroon. Todellisuutta voidaan parhaimmillaan sekä havainnoida että kuvata representationalistisesti.

Informaatiotutkimuksen metateorioista informaation siirtomalli ja konstruktivismi sijoittuvat modernin projektia määrittävän subjekti—objekti-erottelun vastakkaisiin päihin. Konstruktivismi ei puolestaan anna tälle dualismille lainkaan ontologista statusta.

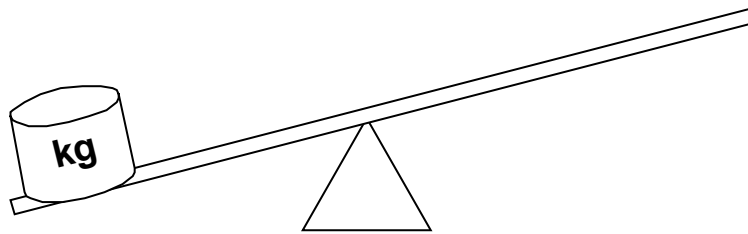
Kuvio 1: Subjekti—objekti-dikotomia informaation siirtomallin mukaan.

Hahmotan kuviossa 1 monologismin kannalta keskeistä subjekti—objekti-dikotomiaa keinulautana. Informaation siirtomallissa tiedon muodostuksen painopiste on objektissa: informaatio on (tai sen tulisi olla) todellisuutta heijastava tai sen kanssa isomorfisesti yhtä pitävä kuva. Jotta informaatio peilaisi todellisuutta, subjektin on toimittava ilmiömaailman viileänä tarkkailijana; objektin on ikään kuin dominoitava subjektia. Havainnoija ei saa antaa tarkkailtavan ilmiön pinnan harhauttaa itseään, vaan hänen on keskityttävä siihen, mitä tämä ilmiö todella ja oikeasti on.

Tarkkailun päätteeksi subjekti muodostaa representaation kohteestaan ja koodaa sen viestiksi. Tämän jälkeen hän siirtyy lähettäjän asemaan välittäen tietonsa jotakin kommunikaatiokanavaa pitkin viestintäobjekteiksi esineellistetyille vastaanottajille. Heidän roolinsa puolestaan on ottaa tieto haltuun ja sisäistää se muodostamalla mielessään lähettäjän generoiman viestin kanssa identtinen havainto tai käsitelmä.

SUBJEKTI

OBJEKTI

Kuvio 2: Subjekti—objekti-dikotomia konstruktivismiin mukaan.

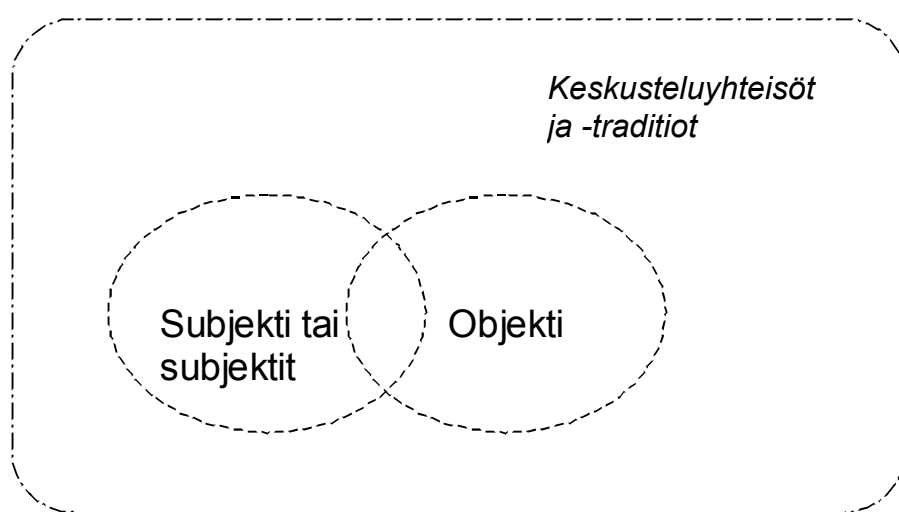
Konstruktivismi nojaa samaan subjektin ja objektin väliseen dualismiin kuin informaation siirtomalli, mutta muuttaa tiedon muodostusta kuvaavan keinulaudan asemaa: informaation tulkinta on yksilöllinen mentaalinen-käsitteellinen prosessi. Konstruktivismissa subjekti siis ikään kuin dominoi objektia: subjekti *muokkaa* maailmaa vastaanottamansa aisti-informaation perusteella. Hyvin yleisesti konstruktivismiin liitetään käsitys siitä, että esimerkiksi dokumentteja käyttämällä saatu aisti-informaatio on vain potentiaalista informaatiota tai tietoa. Todellista tietoa puolestaan löytyy ainoastaan yksilön mielestä tai aivoista; informoitumisen kriteeri on se, että aistimukset aiheuttavat vastaanottajassaan jonkinlaisia mielellisiä (käsitteellisiä) muutoksia.

Konstruktivistisesti ymmärretyssä tulkintatapahtumassa siirtomallin mukainen informaation esinämäisyys ja selvärajaisuus katoaa. Informaatiosta tulee ikään kuin savipallo, epämääräinen käsitteellinen möykky, jota yksilö intentionaalisesti tai tiedostamattaan muokkaa (vrt. esim. Dervin 1983a, 169). Konstruktivismiin kannalta kiinnostavaa ei ole niinkään viestintää luonnehtiva signaalien siirto, vaan se minkälaisia tolkkuja tai tulkintoja (*sense*) signaaleja vastaanottava yksilö saa aikaiseksi. Signaalivirran lähettäjä ei voi autoritaarisesti määrätä korvien välisen tiedonmuodostusprosessin tuloksia.

Useat konstruktivistiset tutkijat välttävät solipsismin korostamalla tai antamalla ymmärtää, että vaikka korvien välinen tiedon muodostus on subjektiivista, voimme systemaattisten tieteellisten metodien avulla kuitenkin nousta yksilöllisyytemme yläpuolelle. Vaikka maallikot siis ovat yltiösubjektiivisiä, tutkijat voivat kuitenkin saavuttaa objektiivisuuden. Tässä mielessä siirtomalli ja konstruktivismi ovat vastakohtia, jotka tarvitsevat toisiaan: ajatus tiedon objektiivisuudesta edellyttää käsitystä subjektiivisesta mielensisäisestä maailmasta – ja päinvastoin (Gergen 1999, 8-9, Lehtonen 1994, 128-130). Siitä huolimatta, että konstruktivismi korostaa maailman (ja informaation) tolkullistamisen subjektiivisuutta, se kuitenkin nojautuu samaan subjektin ja objektin väliseen dualismiin kuin informaation siirtomallikin (vrt. Capurro 1992, 87).

Monologiset näkemykset ovat olleet itsestäänselviä viime vuosikymmeniin asti, jolloin ne, tietynlaisten kulttuuristen kehitysprosessien seurauksena, ovat tulleet näkyvämmiksi, ja näin myös ihmistieteilijöiden analysoinnin kohteiksi (Lehtonen

1994, 21-22). "Postmoderniksi" kutsuttua maailmaa luonnehtii mm. uskon menetyksen modernin projektin ideologiaan, jonka mukaan tieteellinen tutkimus aiheuttaa ajan myötä automaattisesti edistystä, lisääntyneitä hyvinvointia ja emansipaatiota (Lyotard [1979] 1984). Kenneth Gergen (1991) kytkee postmodernien ajattelutapojen synnyn ja leviämisen etenkin erilaisten liikenne- ja viestintäteknologioiden yhä kiihtyvään kehitykseen. Tämä kehitys on hänen mukaansa johtamassa sosiaaliseen saturaatioon: moniperspektiivisyyden tilaan, jota sävyttää tietoisuus useiden keskenään jopa ristiriitaisten tietämisen tyylien ja mahdollisuuksien olemassaolosta. Ihmiset kohtaavat työssään ja arkielämässään niin paljon erilaisia näkemyksiä ja ajattelumaailmoja (joko teknologian välityksellä tai kasvokkaisesti), että uskoa yhtenäiseen todellisuuteen, universaaleihin moraalilakeihin tai yksilön pysyvään, kiinteään ja muista selkeästi erilliseen identiteettiin on yhä vaikeampi ylläpitää.

Kuvio 3: Konstruktionistinen näkemys.

Konstruktionismi on ennen kaikkea yhteisöllisen tiedon muodostuksen teoria: tulkintamme ovat keskustelullisesti muotoutuneita, aikaan ja paikkaan ankkuroituneita, tietyn keskusteluyhteisön (esim. organisaation) tai -tradition (esim. tutkimusparadigman) sisällä muodostettuja kielellisiä rakennelmia (vrt. Shotter & Gergen 1994, Tuominen & Savolainen 1997). Tiedon statuksen nämä konstruktiot saavat tullessaan yhteisesti hyväksytyiksi tai vähintäänkin siedetyiksi siten, ettei kukaan julkilausutuilla tulkinnoillaan uhkaa luotua tai uusinnettua hallitsevaa versiota. Tiedolliset yhteisymmärrykset voivat olla hetkellisiä tai pysyväisluonteisempia. Kun konsensus on vakiintunut ja juurtunut tarpeeksi syväälle, kyse ei välttämättä ole keskustelullisesti uusinnettavasta asiasta, vaan selviöstä tai rutiiniluonteisesta käytännöstä. Artikuloimattomat itsestäänselvydet ja käytännöt toimivat ruumiillistuneen tiedon ja kulttuurisen alitajunnan (pikemminkin kuin representaatioiden tai tietoisuuden) tasolla (vrt. Lehtonen 1994, 263-264).

Konstruktivismin tavoin konstruktionismikaan ei painota viestintää signaalivirran tai tämän virran ytimessä olevien viestien siirtämisenä. Konstruktionismissa keskustelu ymmärretään pikemminkin tiedon muodostuksen kuin sen välityksen tapahtumaksi. Koska tiedot ja tulkinnat rakentuvat ihmisten *välillä*, keskustelullinen tieto on äärimmäisen kontekstiherkkää. Yhdessä keskustelussa luotu yhteisymmärrys ei läheskään aina ole liikuteltavissa toisenlaisiin tilanteisiin tai

keskustelutraditioihin sellaisenaan. Paljon todennäköisempää on, että tietoa joudutaan uudessa kontekstissa uusintamaan ja muuntelemaan. Tiedon muodostuksessa ovat olennaisen tärkeitä erilaisissa neuvottelu- tai kiistatilanteissa käytetyt retoriluontoiset menetelmät, joiden avulla tulkintojen uskottavuutta joko pönkitetään tai puretaan.

Dialogit sekä kuvaavat että konstituoivat sosiaalista todellisuutta. Toisin sanoen, meidän keskustelumme sekä ilmaisevat että auttavat luomaan sitä maailmaa, jossa me ja muut elämme. (Sampson 1993, 108.)

Konstruktivistinen kielikäsitelmä painottaa sanojemme hahmoa luovaa ja muotoavaa voimaa. Kieleen sisältyviä kategorisointeja ja merkityssysteemejä käyttämällä me keskustellessamme rakennamme sitä sosiaalista todellisuutta, jonka monologiset ajattelutavat projisoivat keskustelun ulkopuolelle. Arkielämässä olemme kuitenkin usein sokeita sille, kuinka keskustelukäytäntömme auttavat meitä ylläpitämään tietoaamme sekä neuvottelemaan ja kiistelemään sen pätevydestä.

Konstruktivismissa sekä tiedon rakentuminen että jaetuksi tuleminen on osa samaa sosiaalista tapahtumasarjaa tai jatkumoa: Tiedon rakentuminen viittaa niihin keskusteluihin, joissa tulkintojen uskottavuutta pönkitetään ja puretaan. Tiedon ”jaetuksi tulemisessä” ei ole kyse informaation siirrosta tai välityksestä, vaan siitä prosessista, jossa tietty tulkinta mahdollisesti hyväksytään jonkin ryhmän tai yhteisön sisällä. Kun tulkinta on hyväksytty, sitä aletaan pitää uskottavana tai vastaansanomattomana tulkintana kuvaamastaan asiointilasta tai tapahtumasta.

Kysymykseen siitä, elämmekö nyt postmodernia, myöhäismodernia, modernia vai jotain muuta aikakautta, ei ole tämän kirjan kannalta tärkeä vastata. Olenaisista on se, että monologismi ei ole enää yhtä luonnollinen ja itsestäänselvä tarkastelun lähtökohta kuin se aiemmin on ollut. Gergenin (1994; 1999) tavoin näen konstruktivismiin suuntauksena, joka ylittää monologisen subjektin ja objektin välisen dualismin ja tarjoaa siten uudenlaisen tavan tarkastella maailmaa ja ihmisenä olemista.

Ihmisten *välisen* tiedollisten prosessien ensisijaisuutta korostaessaan konstruktivismi on dialoginen metateoria. Dialogismi ei kuitenkaan ole näkemyksenä rajoittunut yhteenkään tutkimukselliseen strategiaan tai metodologiaan. Useat filosofit ja tutkijat (kuten G. H. Mead, Valentin Volosinov ja Ludwig Wittgenstein) ovat Sampsonin (1993) mukaan esittäneet dialogisia, subjektin ja objektin välistä dualismia horjuttavia tai sen hylkääviä ideoita. Sampson tarkastelee teoksessaan myös viimeaikaisessa kognitiivisessa psykologiassa esiintyneitä mielen ja ajattelun sosiaalista luonnetta painottavia suuntauksia löytäen niistäkin dialogisia piirteitä. Ymmärrän dialogismin laaja-alaisempana käsitteenä kuin konstruktivismiin, joka on vain yksi dialogismin ilmentymä

Konstruktivismia ja konstruktivismia yhdistää ajatus tiedon muodostuksen yleisestä perspektiivisidonnaisuudesta. Kun konstruktivismi keskittyy mentaaliseksi ymmärrettyihin yksilöllisiin perspektiiveihin, konstruktivismissa tiedon muodostus tapahtuu ”tietyyssä diskurssiuniversumissa, merkityssysteemissä, institutionaalisessa epistemologiassa” (Brown [1977] 1989, 8). Informaation siirtomallin mukainen käsitys (ideaalisesta) tiedosta puolestaan edellyttää vapautta

kaikista perspektiiveistä: tunteet, poliittiset sitoumukset, ideologiat, metaforat ja narratiivit ovat valepukuja, jotka on riisuttava totuuden yltä.

1.4 Informaatiotutkimuksen sisäinen keskustelu ja tutkimussuuntaukset

Millaisiin suhteisiin käsillä oleva teksti asettuu informaatiotutkimuksen keskeisiin tutkimussuuntauksiin nähden? Informaatiotutkimuksen sisäinen työnjako on pelkistettävissä vaikkapa siten, että tiedon tallennuksen ja haun tutkimus nähdään pitkälti suunnittelutieteellisen intressin orientoimaksi, kun taas tiedonhankintatutkimuksen perimmäisenä tavoitteena pidetään ymmärryksen lisäämistä informaation tarpeista, hankinnasta ja käytöstä sekä näiden prosessien tai toimintojen roolista erilaisilla inhimillisen elämän alueilla.

Tällainen työnjaon hahmotelma on luonnollisesti vain yleisluontoinen jaottelu ja sellaisenaakin se on ongelmallinen. Tiedon tallennuksen ja haun tutkimukseen sisältyy paljonkin perustutkimusta, jossa erilaisia informaation järjestämisen ja haun menetelmiä tarkastellaan yleisellä tasolla ja ilman suoranaista kytkentää jonkin tietyn informaatiotieteen kehittämiseen. Kalervo Järvelinin (1995, 25) mukaan tiedon tallennuksen ja haun tutkimuksen ensisijainen tiedonintressi on tekninen. Vaikka tutkimuksen perusta onkin soveltavassa intressissä tai motiivissa, Järvelin painottaa useiden tiedon tallennuksen ja haun ongelmakenttään pureutuvien tutkimusten olevan puhtaan teoreettisesti orientoituneita (vrt. Saracevic 1992, 8-9). Samalla tavoin kuin tiedon tallennuksen ja haun tutkimus voi olla teoreettista, tiedonhankintatutkimus puolestaan saattaa olla hyvinkin suunnittelutieteellistä, kuten järjestelmälähtöiset käyttö- ja käyttäjätutkimukset osoittavat.

En ole tyytyväinen yllä tehtyyn pelkistykseen. Sekä tiedonhankinnan että tiedon tallennuksen ja haun tutkimuksen ensisijaisena tehtävänä on kehittää ihmisten käyttöön entistä parempia informaatiotieteen menetelmiä. Tavoite on yhteinen, mutta sen saavuttamiseen tähtäävät menetelmät poikkeavat toisistaan huomattavasti. Kun tiedon tallennuksen ja haun tutkimus suosii laboratorio-olosuhteissa toteutettuja koeasetelmia sekä määrällistä ja matemaattista todistelua, tiedonhankintatutkimus puolestaan hyödyntää viestintä-, organisaatio- ja sosiaalitieteellisiä menetelmiä ja teorioita.

Jotta tiedonhankintatutkimus kukoistaisi yhtä lailla kuin tiedon tallennuksen ja haun tutkimus tällä hetkellä kukoistaa, tutkimusotteissa tarvitaan ihmistieteille tyypillistä refleksiivisyyttä ja kriittisyyttä. Käytäntöjä tai metateorioita ei saa ottaa annettuna, vaan niiden syntyyn ja kehityssuuntiin on pyrittävä vaikuttamaan. Tässä mielessä tiedonhankintatutkijoilta tulee edellyttää teoreettista valvutunaisuutta: tulkintoja on paitsi rakennettava, haitallisiksi tai hedelmättömiksi nähtyjä tulkintoja on voitava tarvittaessa myös purkaa. Teoreettinen orientaatio merkitsee usein myös dekonstruktivisuutta – vaikkakaan ei tulkintojen tai metateorioiden purkamista pelkän hauskanpidon vuoksi (Dervin 1999, 735). Siihen voi kytkeytyä myös jossain määrin utopistinen painotus: tämän hetkiset käytännöt eivät voi kokonaan sanella sitä, millaisia informaatiotieteen menetelmiä me huommenna rakennamme (Dervin 1994, 378; 1999, 734).

Jos suunnittelutiedettä ei voi sanoa utopistiseksi tai kriittiseksi tutkimukseksi, kyseessä ei ehkä ole oikea termi määrittämään kaikkea informaatiotutkimuksen

alueella esiintyvää keskustelua. Suunnittelutiede-konseptiin nojautuvaa määrittelytapaa tulisikin väljentää esimerkiksi puhumalla informaatiotutkimuksesta tiedon tai dokumenttien jäsenys-, haku- ja välityskäytäntöjen kehittämiseen suuntautuneena monitieteisenä ja -menetelmällisenä tutkimusalueena.

Jana Bradley ja Brett Sutton (1993) painottavat muualta lainattujen tieteellisten analyysi- ja ajattelutapojen soveltamisen informaatiotutkimuksessa edellyttävän käännoistyötä erilaisten sanastojen tai diskurssien välillä. Tällainen käännoistyö ei välttämättä aina ole lainkaan helppoa, ja uuteen yhteyteen sovellettuna tietty metateoria saattaa aiheuttaa yhtäältä sekä hämmennystä ja väärinkäsityksiä että toisaalta myös kehitystä. Kaikki informaatiotutkimuksessa laajemmin hyödynnetyt metateoriat ovat lainattuja; Birger Hjørlandin (2000a, 522) mukaan metateoriat heijastavat *Zeitgeistia* pikemminkin kuin ovat yksittäisten tieteenalojen yksityisomaisuutta. Vaikka metateorian käännoistyö – sen tuominen uudelle alalle, uudenlaisen keskustelutradition yhteyteen – on vaivalloista, vaativaa ja jopa riskialtista puuhaa, siihen on kuitenkin ryhdyttävä, jotta informaatiotutkimuksen kysymyksenasettelut kehittyisivät ja monipuolistuisivat (Hjørland, mt., 523, vrt. Bourdieu [1994] 1998, 85, Brown [1977] 1989, 106-107).

Jos tiedonhankintatutkimus määritellään yllä esitettyyn tapaan hyvin laveasti, kirjani voi katsoa sijoittuvan tiedonhankintatutkimuksen alaan. En halua kuitenkaan vaatia käsillä olevalle tekstille tiedonhankintatutkimuksen statusta tai leimaa. Jotta tässä kirjassa tehty konstruktionismin metateoreettinen käännoistyö informaatiotutkimuksen ”kielelle” onnistuisi, en voi ottaa annettuna tiedonhankintatutkimusta yleensä määrittävää käsitystä tietoa hankkivasta ja informoitumista havittelevasta yksilöstä, joka etenee vaiheittaisesti tiedontarpeen sisäisestä kokemisesta suhteellisen asiantuntemuksen tai toimintakykyisyyden tilaan (vrt. Dervin 1999, Tuominen 1997). Kuten luvussa 3 perustelen, juuri tämän kaltaiset monologiset narratiivit konstruktionismi metateorianana asettaa kyseenalaisiksi.

Tietynlainen etäisyyden otto tiedonhankintatutkimuksen perinteeseen näkyy myös tämän kirjan käsitteellisissä ja terminologisissa valinnoissa: puhun ’tiedon muodostuksesta’, vaikka tiedonhankintatutkimuksen sanastolla korrekti ilmaisu olisi ’tiedonkäyttö’ (yhteen tai erikseen kirjoitettuna). Tämä ratkaisu vaatii lisäselvennystä.

Reijo Savolaisen (1994) tiedonkäytön tutkimista käsittelevästä katsausartikkelista saa sen käsityksen, että informaatiotutkimuksessa on tutkittu hyvin vähän hankitun tai vastaanotetun informaation tosiasiallista hyödyntämistä. Usein tiedonkäyttö onkin ymmärretty erilaisten tiedonlähteiden tai tiedonhankintakanavien käytöksi. Tällaisia tiedonlähteiden ja tiedonhankintakanavien käyttöfrenssien tarkasteluja (käyttö- ja käyttäjätutkimuksia) on informaatiotutkimuksessa tehty jo 1940-luvulta lähtien useita tuhansia. Valitettavasti ne eivät kuitenkaan ole enää vuosikymmeniin tarjonneet tutkimuksellisesti tuoreita tietoja tai oivalluksia. Savolainen (mt., 177) toteaaakin, että tiedonlähteiden ja tiedonhankintakanavien käyttökertojen määrän tarkasteluista tuskin löytyy paljoakaan uutta, jos nämä tarkastelut perinteiseen tapaan tehdään irrallaan tiedonkäytön problematiikasta. Vaikka suoranaisesti tiedonkäyttöön keskittyvien tutkimusten määrä on jäänyt suppeaksi, selkeä tarve ja kiinnostus tiedonkäytön tutkimiseen on kuitenkin olemassa.

Tiedonkäytön käsitteeseen sisältyy yhtäältä informaation vastaanottoa ja tulkintaa sekä toisaalta informaation toiminnallista hyödyntämistä¹² korostava ulottuvuus. Eri muodoissaan nämä ulottuvuudet ovat löydettävissä ainakin Reijo Savolaisen (1994, ks. myös Tuominen & Savolainen 1997, 81-82) ja Brenda Dervinin (1992) tiedonhankinnan ja -käytön tutkimukseen ja teoriaan keskittyvistä artikkeleista. Savolainen viittaa termillä 'tiedonhankinta' informaation tulkintaan tai konstruointiin. Tiedonhankintaa seuraavassa tiedonkäytön vaiheessa kyse taas on informaation hyödyntämisestä lähinnä osana yksilön mentaalikäsitteellisiksi hahmotettuja ajatteluprosesseja.

Dervinin Sense-Making-lähestymistapaan sisältyvä tilanne—kuilu—käyttö-malli (ks. luku 3.2.2.) puolestaan on varsinkin käyttö-ulottuvuutensa osalta käsitteellisesti epämääräinen (Tuominen 1994, 70-71). Tästä huolimatta ainakin Sense-Making-lähestymistavan varhaisempia muotoiluja voidaan lukea siten, että käsitysten, vastausten ja näkemysten konstruointi (sillan rakentaminen) sekä käyttö olisivat erotettavissa olevia saman tiedonkäyttöprosessin osia. Tähän viittaavat ainakin Dervinin artikkelissa esiintyvät tiedonkäyttöön kohdistuvat huomautukset, joissa hän mm. painottaa, että informaation konstruointi ja konstruoidun informaation hyödyntäminen ovat kontekstisidonnaisia ja tilanteisesti varioivia toimintoja (Dervin 1992, 81). Sekä Savolainen että Dervin korostavat sitä, että tiedonkäyttöä jäsentävät käsitteelliset erottelut ovat analyttisiä. Käytännössä informaation konstruoinnin ja konstruoidun informaation toiminnallisen hyödyntämisen vaiheita on usein mahdotonta erottaa toisistaan. Näiden vaiheiden merkitys ja luonne puolestaan vaihtelee riippuen tutkijan metateoreettisista kytkennoistä.

Informaation siirtomallissa tiedonkäyttö ymmärretään informaation vastaanotoksi. Kyseessä on perin mekaaninen prosessi: Tietty dokumentti tai viesti sisältää selkeärajaisen merkityksen, jonka yksilö saa tiedonkäyttötilanteessa haltuunsa. Onnistunut informaation vastaanotto puolestaan johtaa todellisuutta koskevan tiedon lisääntymiseen, ja näin myös tehokkaampaan ongelmanratkaisuun. Siirtomallia noudattavat tutkimukselliset kysymyksenasettelut ovat olleet instrumentalistisia ja rationalistisia (vrt. Dervin 1999, Talja 1997, 69).

Konstruktivismi korostaa tiedonkäytön tulkinnallisuutta: yksilöt voivat eri aikoina ja erilaisissa tilanteissa merkityksellistää samankin tekstin tai viestin hyvin eri tavoin (Kuhlthau 1993a, 114, Neill 1987, 196). Konstruktivistien tutkimuksellisenä tavoitteena on tehdä tieteellisiä yleistyksiä tutkittavien subjektiivisuudesta (Dervin & Nilan 1986, 15-16).

Konstruktioismin kannalta termi 'tiedonkäyttö' kantaa liian suurta monologisen ajattelun painolastia. Kun tähdenetään tiedon muodostuksen tapahtuvan ihmisten välillä pikemminkin kuin yksittäisten ihmisten sisällä, tarkastelun painopiste muuttuu niin olennaisesti, että näkökulmaero perinteiseen tiedonhankintatutkimukseen ilmenee myös käsitteellisellä ja terminologisella tasolla. Termi 'tiedon muodostus' kuitenkin laveudessaan kattaa yhtä lailla sen, mitä tiedonhankintatutkimuksessa perinteisesti kutsutaan 'tiedonkäytöksi' kuin myös konstruktioismin näkemyksen tiedon ja tulkintojen keskustelullisesta syntymisestä, uusintamisesta ja purkamisesta.

Käytän termiyhdistelmää 'tiedon muodostus' analyttisenä välineenä, joka suuntaa tarkasteluani tiettyihin metateorioiden piirteisiin. Koska informaation siirtomallin, konstruktioismin ja konstruktioismin käsitykset siitä, mistä tiedon

muodostuksessa on kyse ovat toisistaan poikkeavia, ristiriitaisia ja jopa vasta-kohtaisia, en voi määritellä 'tiedon rakentumista' tai sen 'jaetuksi tulemistä' erillään näistä metateorioista. Kukin metateoria antaa jommalle kummalle tai molemmille tiedon muodostuksen alakäsitteelle omat merkityksensä. Kun siirtomalli painottaa informaation välitystä, konstruktivismi ja konstruktionismi ovat kiinnostuneempia – vaikkakin toisistaan poikkeavin tavoin – tiedon tai tulkintojen muodostamisesta¹³.

1.5 Sense-Making-lähestymistapa ja sosiaalinen informatiikka

Informaatiotutkimuksen sisäisten traditioiden lisäksi tässä kirjassa esiintyy muitakin keskustelukumppaneita. Erittäin tärkeä keskustelun virittäjä tämän kirjan kannalta on Sense-Making-lähestymistapa. Olen nojautunut erityisesti tämän lähestymistavan kehittäjän viestintätutkija Brenda Dervinin metateoriaa ja informaation välityksen käytäntöjä yhteen nivoviin yhtäältä rakentaviin, mutta toisaalta myös hegemonisia tulkintoja purkaviin teksteihin¹⁴.

Tässä kirjassa hyödynnän kahdenlaista luentaa Dervinin kirjoituksista: konstruktivistista ja konstruktionistista. Dervinin mittavaa tuotantoa historiallisesti tarkastellen sekä konstruktivistiset että konstruktionistiset piirteet ovat Sense-Making-lähestymistavassa läsnä. Informaatiotutkimuksessa Dervinin tekstien luenta pysähtyy valitettavan usein kuilunkohtaamismetaforan yksilölähtöiseen tulkintaan. Dervinin konstruktionistinen puoli on tavannut jäädä vaille huomiota, vaikka hänen syvälinen metateoreettinen vaikutuksensa toki myönnetäänkin (vrt. kuitenkin Talja, Keso & Pietiläinen 1999, 752-753, Tuominen 1997, 368, Tuominen & Savolainen 1997, 81; 85; 92, Vakkari 1997, 457).

Toinen tärkeä ja riittävää huomiota vaille jäänyt puoli Sense-Making-lähestymistavassa on se, ettei tiedonhankinta määriteltynä esimerkiksi pelkäsi rationaaliseksi ongelmanratkaisuprosessiksi ole koskaan ollut tämän tutkimussuuntauksen lähtökohtana. Pikemminkin tarkastelun keskiössä ovat olleet tiedon muodostuksen Dervinin varhaisissa teksteissä mentaaliksi ja myöhemmin enenevässä määrin viestinnällisiksi käsitetyt prosessit. Dervinin (1999, 737-738) perinteiselle (järjestelmä- sekä käyttäjälähtöiselle) tiedonhankintatutkimukselle heittäminen haaste on se, että tulkinnallisuutta ja tolkullistamista painottava lähestymistapa pystyy paremmin tukemaan uudenlaisten informaatio- ja viestintäsystemien rakentamista kuin yksilolotteisesti tiedontarpeisiin ja -hankintaan keskittynyt traditionaalinen tutkimusote.

Vaikka Sense-Making-lähestymistapa on vaikuttanut voimakkaasti informaatiotutkimukseen, kyse on kuitenkin monitieteisestä tutkimussuuntauksesta¹⁵. Toinen tämän kirjan kannalta tärkeä, Sense-Making-lähestymistapaa jonkin verran nuorempi ja tästä osin vaikutteita saanut informaatiotutkimusta sivuava tutkimustraditio on sosiaalinen informatiikka (social informatics, SI)¹⁶. SI voidaan määritellä monitieteiseksi ja -metodiseksi tutkimusohjelmaksi, joka keskittyy informaatioteknologioiden suunnitteluun, niiden hyödyntämistyyliin sekä niiden käytön yhteisöllisiin seurauksiin painottaen institutionaalisia ja kulttuurisia konteksteja (Kling 1999). Steve Sawyerin ja Howard Rosenbaumien (2000) mukaan SI-tutkimusta voidaan tehdä ryhmä-, laitos- ja organisaatiokohtaisilla sekä kansallisilla ja yhteiskunnallisilla analyysitasoilla. Tutkimusotteen luonteesta riippumatta SI-tutkimus keskittyy tarkastelemaan informaation, informaatiotietojärjestelmien sekä niitä käyttävien ihmisten ja käyttökontekstien välisiä suhteita. SI:n sisällä

suurin yhtenäinen tutkimusohjelma on organisaatioinformatiikka (organizational informatics, OI). Vaikka OI on selkeä painopistealue, SI-tutkijoiden ei tarvitse pitäytyä tarkastelemaan tietotekniikan roolia pelkästään työelämässä (Kling 1999).

SI:n tutkimustraditio on lähtökohtieni kannalta erityisen kiinnostava. Sawyer ja Rosenbaum alkavat edellä analyysitasojen luettelon ryhmistä, eivät yksilöistä. Tämä ei ole sattuma tai vahinko: SI:ssä pyritään yksilötason atomismin ylittämiseen ja suhtaudutaan kriittisesti individualistisiin metateorioihin ja tutkimusotteisiin. SI-tutkijoiden haasteellisena tavoitteena on vangita sosiaalisten ja teknisten suhteiden monimutkaisuus ja -muotoisuus (Kling & Star 1998). Ihmislähtöinen tietotekniikan ja informaatiotieteiden analyysi ei Rob Klingin ja Susan Leigh Starin (mt.) mukaan voi perustua epämääräiselle ideale sosaalisesti eristyneistä yksilöistä tai stereotyyppisille käsityksille käyttötilanteista, jotka jättävät ottamatta huomioon toiminnan konkreettisen yhteyden sosiaalisiin tapahtumapaikkoihinsa. Ihmislähtöiset informaatiotieteet ovat siis SI:n kannalta enemmän kuin yksilölähtöisiä informaatiotieteitä. Ihmislähtöisten informaatiotieteiden täytyy tukea viestintää, keskustelua ja ryhmätyöskentelyä sekä nivoutua osaksi systeemien käyttäjien sosiaalista elämismailmaa.

Tutkimukselliset lähtökohtani ovat lähempänä SI:tä kuin perinteistä käyttäjälähtöistä tiedonhankintatutkimusta. Monologismin ylittäminen tekee SI:tä tiedonhankintatutkimuksen valtalinjaa vastaanottavamman konstruktionistisille metateorioille ja tutkimusotteille (vrt. esim. Bishop & Star 1996).

Kätevin tapa määritellä tämän kirjan identiteetti informaatiotutkimuksen kannalta on hahmottaa tiedonhankintatutkimuksen, Sense-Making-lähestymistavan ja SI:n tutkimustraditioita kolmion kärkinä. Seuraavilla sivuilla käymäni keskustelut risteilevät eri pisteiden välillä, mutta sijoittuvat kuitenkin kolmion sisäpuolelle – ja siten informaatiotutkimusta kiinnostavalle, vaikkakin monitieteiselle, alueelle. Kaikkien näiden tutkimustraditioiden perustavoite on myös yhtenevä: kyse on yhteiskuntatieteellisten metateorioiden ja menetelmien hyödyntämisestä tuotettaessa sellaista luotettavaa tietoa, jonka avulla voidaan kehittää käyttäjä- tai ihmislähtöisempiä informaatio- ja viestintäsystemeitä (vrt. Dervin 1999, 729; 734, Kling & Star 1998).

Muut tässä kirjassa esiintyvät tieteelliset keskustelijatahot tulevat pitkälti konstruktionismista tai sitä sivuavista suuntauksista: olen saanut vaikutteita mm. erilaisista diskurssianalyysin traditioista, etnometodologiasta, retoriikan tutkimuksesta, tieteellisen tiedon sosiologiasta ja terveys sosiologiasta¹⁷. Varsinaista yhtä teoreettista suuntausta en kuitenkaan osaa nimetä esikuvakseni; olen käynyt keskustelua moneen suuntaan ja yhdistellyt näin muodostuneita ajatuksia tässä kirjassa esiintyväksi argumentaatioksi. Vaikka erilaisten nimekkeiden alla kulkevat tutkimussuuntauksukset eivät toki ole yhdestä puusta veistettyjä, niillä on kuitenkin merkittäviä yhtäläisyyksiä. Niissä kaikissa ilmenee pyrkimys kyseenalaistaa monologismin itsestäänselvyys ja hahmottaa keskustelullisuutta painottavaa vaihtoehtoa monologiselle ajattelulle.

1.6 Ongelman tarkennus

1.6.1 Keskustelullinen tieto ja hiljainen tieto

Kun puhun tiedon *muodostuksesta* keskustelullisena ilmiönä, yhteyteni epistemologisesti painottuneeseen konstruktionismiin paljastuvat (Potter 1996, Shotter & Gergen 1994). Rutiiniluontoista, ruumiillistunutta tai itsestään selvänä pidettyä tietoa ei tarvitse enää muodostaa, vaan se kutoutuu olennaiseksi osaksi toimintaamme ja sen taustaa. Nähdäkseni esimerkiksi Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin ([1966] 1994) tiedonsosiologinen ohjelma tutkia ”kaikkea mikä käy ’tiedosta’ yhteiskunnassa” (Berger & Luckmann, mt., 25) on lähtökohdiltaan tässä kirjassa hahmoteltua konstruktionistista näkemystä laaja-alaisempi.

Hiljaisen tiedon (Polanyi 1958, Koivunen 1997), reseptitiedon tai *know hown* rooli inhimillisen yhteiselämän sujumisessa, asiantuntijatyössä ja vaikkapa yrittöorganisaation toiminnassa on eittämättä tärkeä. Tässä kirjassa hahmoteltu konstruktionistinen näkökulma ei kuitenkaan ota kantaa tietämisen esi- tai ei-diskursiivisen puoleen, vaan se keskittyy *tiedon ja tulkintojen luomisen kielellisyyteen* (vrt. Coulter 1989, 13-14; 21-23). Institutionalisoituneen ja totunnaistuneen tiedon piirteiden erittelyn sijasta epistemologisesti orientoitunut konstruktionismi suuntautuu setvimään yksityiskohtaisesti niitä tilanteita, joissa kaikki ei käy rutiininomaisesti ja joissa toimijat joutuvat eksplikoimaan ja retorisesti puolustamaan tulkintojaan. Konstruktionistisen kiinnostuksen kohteena on siis tiedon muodostus vähintäänkin potentiaalisesti konfliktisissa tilanteissa.

Vaikka Berger ja Luckmann ([1966] 1994) tarkastelevat paljon institutionalisoitua ja totunnaistunutta tietoa, he näkevät toisaalta myös tiedon kiistanalaisuuden hyvin selvästi: kehittyneissä teollisuusyhteiskunnissa erilaisten tulkintojen välinen kilpailu tiedon statuksesta on normaali asiointi (Berger & Luckmann, mt., 100; 135-136; 190). Niinpä todellisuuden legitimoinnin ja objektivoinnin sekä myös tulkintojen purkamisen menetelmistä on tullut keskeisiä sosiaalisen toiminnan välineitä.

Epistemologisesti orientoituneen konstruktionismin tavoin myös E. Doyle McCarthyn (1996) kuvaama *uusi tiedonsosiologia* korostaa tiedon moninaisuutta, avoimuutta ja kiistanalaisuutta:

Tiedonsosiologia tarkastelee, kuinka yleisen kiinnostuksen kohteet syntyvät, kuinka sosiaaliset ongelmat määrittyvät ja millaisia funktioita määrätyillä tiedoilla on tässä prosessissa. Esimerkiksi monenlaisissa konflikteissa, joihin voivat ottaa osaa kansallisvaltiot, puolueet, kirkko ja maalliset auktoriteetit, nousevat yhteiskuntaluokat, erilaiset intressiryhmät, kuten naiset ja värikköiset, sekä syntymättömille ja kuoleville sosiaalisia vaatimuksia asettavat lääketieteelliset ja tekniset eliitit, näyttelee keskeistä osaa kysymys siitä, *kenen tiedon tulisi päättää* [decide] (McCarthy, mt., 3, kursivi alkuperäistekstissä).

Keskustelullinen tieto ei ole hiljaista tietoa vähämerkityksisempää. Näiden tiedon tyyppien rooli vain on hyvin erilainen.

1.6.2 Virtuaalikirjastot ja määrittelykamppailu

World Wide Webin (WWW:n) keksijä ja World Wide Web -konsortion¹⁸ johtaja Tim Berners-Lee (1999) kertoo muistelmissaan, että hänen tavoitteenaan on koko ajan ollut rakentaa yhteisöllisyys sisälle WWW:hen: hypertekstiä haluttiin ja halutaan käyttää keskustelujen ja kollektiivisen ajattelun helpottamiseen ja herättämiseen. Vaikka WWW:tä markkinoitiin hiukkastutkimuskeskus CERN:issä alun perin lähinnä fyysikoille tarkoitettuna dokumenttien hallinnan välineenä, näkemykset verkkoympäristöstä keskustelun, kollektiivisen tiedon luonnin ja yhteistoiminnallisen ongelmanratkaisun areenana ovat ohjanneet WWW:n teknistä kehitystyötä jo ensimmäisistä protokollaspesifikaatioiden luonnoksista lähtien.

Yhteisöllisyyden teema on noussut esiin myös viimeaikaisessa virtuaalikirjasto-keskustelussa. Virtuaalikirjastoista halutaan rakentaa paitsi yksilöllistä tiedonhakua ja -hankintaa, myös yhteistyötä, keskusteluja, omaehtoista dokumenttien ja metadatan luomista sekä vuorovaikutusta tukevia järjestelmiä (vrt. Bishop & Star 1996, Borgman 1999, Kuronen 2000, Levy & Marshall 1995, Marchionini 1999, Shum, Motta & Domingue 1999; 2000, Sonnenwald & al. 1999, Tuominen 2000, Wilensky 2000). Tavoitteena on mm., että virtuaalikirjastot toimisivat keskustelun tiloja erilaisille ryhmille tarjoavina foorumeina sekä tukisivat vaihtoehtoisten äänien tai näkökulmien esiin pääsyä yhteiskunnallisessa keskustelussa (vrt. Kuronen 2000, 138-145).

Tiedon muodostuksen sekä tiedon haun ja hankinnan yhteisöllisyyttä painottavien tutkijoiden mukaan virtuaalikirjastoja ei kannata mieltää passiivisiksi tai passivoiviksi informaatiovarastoiksi, vaan pikemminkin käyttäjien aktiivisuutta ja vuorovaikutuksellisuutta tukeviksi instituutioiksi¹⁹. Tätä ei kuitenkaan pidetä läheskään itsestäänselvänä virtuaalikirjastojen rakennustyön lähtökohtana. Kuten Bryce Allen (1999, 20) korostaa, traditionaalisessa informaatiosteemien ja -palvelujen rakentamisen mallissa käyttäjät ovat vain ja ainoastaan yksilöinä vuorovaikutuksessa dokumenttikokoelmien kanssa. Niinpä nykyisiin virtuaalikirjastopalveluihin on Allenin mukaan lisätty vähän tai ei lainkaan sellaisia elementtejä tai toimintoja, jotka auttaisivat ihmisiä oppimaan sekä tekemään päätöksiä ja muita ratkaisuja keskustelullisesti.

Osallistun virtuaalikirjaston merkityksestä käytyyn määrittelykamppailuun (Borgman 1999, Levy 2000) visioimalla viestinnällisyyttä, moniperspektiivisyyttä sekä yhtä lailla tulkintojen ja tiedon keskustelullista luomista, konstruointia, kuin niiden purkamistakin, dekonstruointia²⁰, painottavaa informaatiosteemiä. Kysyn, millaista ja keiden tuottamaa sisältöä konstruktionistisessa virtuaalikirjastossa on sekä kuinka keskustelullisuutta ja yhteisöllisyyttä painottavan virtuaalikirjaston tarjoamaa aineistoa tulisi organisoida. Informaatiotutkimuksen perinteistä terminologiaa käyttäen tarkastelen siis ensinnäkin aineiston valintaa sekä toiseksi sen järjestämistä: luokittelua. Painottaessaan keskustelullisuutta, vuorovaikutuksellisuutta ja moniäänisyyttä konstruktionismi sopii erityisen hyvin nimenomaan osallistumiseen ja vuorovaikutukseen keskittyvien virtuaalikirjastojen rakentamista ohjaavaksi ja perustelevaksi metateoriaksi.

Konstruktionistisen virtuaalikirjaston hahmottelun lisäksi pohdin informaation siirtomallin ja konstruktivismiin käsittelyn yhteydessä lyhyesti myös näiden me-

tateorioiden mahdollistamia aineistonvalintaan ja informaatioarkkitehtuuriin liittyviä virtuaalikirjastoratkaisuja. Konkretisoin virtuaalikirjastoratkaisujen käsitteilyä kaikkien metateorioiden kohdalla siten, että – johtuen käytössäni olevasta haastatteluaineistosta – tarkastelun ja visioinnin kohteena on nimenomaan vakavasti sairaille tai pitkäaikaissairaille tarkoitettu virtuaalikirjastopalvelu. Tällaisen rajauksen tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että sairauden hoidon alueella risteilee monenlaisia ääniä ja toimijoita: vakava sairaus vaikuttaa etenkin sairaan ja tämän läheisten arkielämään²¹. He joutuvat olemaan tekemisissä terveydenhuolto- tai hoitoinstituutioiden kanssa sekä suhteuttamaan elämäntilannettaan terveystieteen ideologioihin.

Ankkuroituminen tiettyyn ihmisryhmään, pitkäaikaissairaisiin, tuo tarkastelun lähemmäksi käytäntöä. En halua maalata leveällä pensselillä utopioita toteutumismahdollisuuksia vailla olevista ihannepalveluista. Tekemäni rajaus ei kuitenkaan tarkoita, etteikö konstruktionistinen metateoria olisi sovellettavissa hyvinkin monenlaisten ja -tyyppisten virtuaalikirjastopalvelujen rakentamiseen (vrt. Tuominen 2000). Pitkäaikaissairaat ovat tässä kirjassa tarkastelua konkretisoiva esimerkkiryhmä. Pysin kuitenkin muotoilemaan konstruktionistisen virtuaalikirjaston rakentamisen ohjeet tai ”säännöt” yleisemmällä tasolla.

Erilaisten virtuaalikirjastoratkaisujen tarkastelun yhteydessä hyödynnän erityisesti seuraavassa luvussa tehdyn sydänleikkausta odottavien haastattelujen diskurssianalyysin tuloksia. Nojaudun tässä siihen ajatukseen, että konstruktionistisesti orientoitunutta diskurssianalyysia voidaan soveltaa virtuaalikirjastojen aineistonvalinnassa sekä niiden hyödyntämää informaatioarkkitehtuuria suunniteltaessa ja rakennettaessa (vrt. Talja 1997, Talja & al. 1997). Diskurssianalyysin avulla on mahdollista kartoittaa tutkittavien informaatiomaailmaa: erilaisia tekstejä ja puhetilanteita, kuten haastatteluja, kärsivällisesti setvimällä löytyvät ne merkityssysteemit, joiden avulla tai välityksellä tietystä aiheesta tai objektista puhutaan.

Diskurssianalyysi on tapa muodostaa kokonaiskuva puheen tai tekstin ”objektin” erilaisista kulttuurisesti mahdollisista versioista. Kutsun näitä versioita *tulkintarepertuaareiksi*. Ne ovat suhteellisen eheitä merkityssuhteiden järjestelmiä, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat yhteisesti jakamamme todellisuuksia. Näin määriteltynä tulkintarepertuaarin käsite on synonyyminen diskurssin ja merkityssysteemin käsitteiden kanssa. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 24-29.)

Tarkoitukseni on, konstruktionistiselle moniperspektiivisyydelle uskollisesti, erotella sydänleikkausta odottavien haastatteluista niitä erilaisia ääniä tai tulkintarepertuaareja, joita haastateltavilla on käytössä. Pysin myös osoittamaan, että löytämäni diskurssit ovat laaja-alaisia: Niitä käytetään yleensä kroonisista sairauksista ja pitkäaikaissairaista puhuttaessa. Diskursseina ne eivät siis ole rajautuneita pelkästään sydänsairauksien tai sydänleikkauksen odotuksen teemoihin.

Eri metateorioiden virtuaalikirjastollisia seuraamuksia pohtiessani tarkastelen erityisesti sitä, kuinka löytämäni tulkintarepertuaarit ja haastatteluissa esiintyvät diskursiivisen toiminnan tyypit (erityisesti tulkintojen uskottavuuden pönkittäminen ja purkaminen) pääsisivät esille silloin, kun taustalla oleva virtuaalikirjaston rakentamisen metateoria olisi informaation siirtomallin, konstruktivismin tai konstruktionismin mukainen.

Ongelmanasettelunsa ja lähestymistapansa suhteen tällä kirjalla on myös selkeitä rajoitteita. Varsinaiseksi virtuaalikirjastojen rakentamisen oppaaksi tämä kirja ei sovellu. En esimerkiksi ota – joitakin hajahuomioita lukuun ottamatta – kantaa virtuaalikirjastojen toiminnan kannalta olennaisiin organisatorisiin ja rahoituksellisiin seikkoihin. Sivuutan pitkälti myös ohjelmistoteknologiaan ja tietoverkkostandardeihin sekä virtuaalikirjastojen toimivuuteen, käytettävyyteen tai yksityiskohtaisiin evaluointiperiaatteisiin liittyvät kysymykset. Näillä rajauksilla en halua karkottaa pois sellaisia lukijoita, jotka etsivät käytännön ohjeita virtuaalikirjastojen tai niitä muistuttavien informaatioteknologioiden suunnitteluun²². Uskon kuitenkin, että informaatiotutkimuksen tavoite tieteenalana on tuottaa tietoa, joka on siinä määrin konkreettista tiedonvälitysteknologioista ja -käytännöistä tai – Christine L. Borgmanin (1999) ilmaisua käyttäen – ”mahdollistamisen mekanismeista”²³ (enabling mechanisms) abstrahoitua, että sitä voidaan soveltaa monenlaisissa ympäristöissä ja toisistaan poikkeavilla teknologisia alustoilla (vrt. Hjørland 2000, 512-513).

1.6.3 Tutkimusongelmat

Tämän kirjan tavoitteet voidaan tiivistää seuraavasti: Tarkoitukseni on tuottaa hyvin perusteltu ja paikallistunut puheenvuoro, joka todistaa konstruktionistisen metateorian käyttökelpoisuuden informaatiotutkimuksellisten kysymyksenasettelujen suhteen. Tähän liittyen pyrin myös osoittamaan tiedon muodostuksen keskustelullisuutta painottavan näkemyksen hyödyllisyyden virtuaalikirjastoja rakennettaessa. Täsmennän tässä kirjassa ratkottavat tutkimusongelmat seuraaviksi kysymyksiksi ja alakysymyksiksi:

- 1) Miten informaatiotutkijoiden suosimat metateoriat ymmärtävät tiedon muodostuksen (tiedon rakentamisen ja jaetuksi tuleminen)?
- 2) Millaisia ovat näiden metateorioiden epäkohdat?
- 3) Millainen on konstruktionistinen näkemys tiedon muodostuksen keskustelullisuudesta ja kuinka se ylittää monologismia?
- 4) Miten informaation siirtomallin, konstruktivismien tai konstruktionismin käyttöön otto ohjaisi virtuaalikirjastojen aineistonvalintaa sekä mahdollisesti vaikuttaisi niissä hyödynnettyyn informaatioarkkitehtuuriin?
 - a. Miten erilaiset näkemykset tai näkökulmat (diskurssit) pääsisivät esille eri metateorioihin nojautuvissa virtuaalikirjastoissa?
 - b. Miten keskusteluja luonnehtiva tulkintojen uskottavuuden rakentaminen ja purkaminen näkyisi eri metateorioihin nojautuvissa virtuaalikirjastoissa?
 - c. Millainen olisi eri metateorioihin nojautuvien virtuaalikirjastojen informaatioarkkitehtuuri?

1.7 Kirjan rakenne

Luvussa 2 teen diskurssianalyysin sydänleikkausta odottavien ja näiden puolisoitten haastatteluista. Kuten edellä perustelin, luku 2 tarjoaa empiirisen perustan, johon myöhemmissä luvuissa käytyä teoreettista keskustelua peilaan²⁴. Saadut tulokset ovat esillä sekä pohdiskellessani eri metateorioiden mahdollistamia virtuaalikirjastoratkaisuja että rakentaessani konstruktionistista tapaa käsitellä tiedon muodostus.

Luvussa 3 tarkastelen konstruktionistisen metateorian historiallisia edeltäjiä informaatiotutkimuksessa: informaation siirtomallia ja konstruktivismia. Tutkimusotteeni on kriittinen. Pyrin osoittamaan näitä metateorioita luonnehtivien epäkohtien yhteydet monologiseen ajatteluun. Esittämäni kritiikin avulla perustelen sitä, miksi konstruktionistista metateoriaa tarvitaan informaatiotutkimuksessa ja virtuaalikirjastoja rakennettaessa.

Toisaalta haluan tähdentää myös sitä, että konstruktionistisen orientaation tärkeä piirre on pyrkimys keskusteluun muiden metateorioiden kanssa. Tässä mielessä koetan säilyttää tietyn liikkuvuuden ja välttää tarkasteluni jähmettymistä Platonin ja Gorgiaan kiistoja muistuttavaksi dikotomiseksi vastakohtasetelmäksi.

[K]onstruktionismi kutsuu sekä tradition että kritiikin äänet mukaan dialogiin, vaikka ei anna kummallekaan viimekätistä etulyöntiasemaa. Kiinnittymiset eivät edellytä jäykkyyttä, eikä kritiikki menneen hävittämistä. (Gergen 1999, 4.)

Konstruktionismi korostaa vanhempien tutkimusten tulosten uudelleen kontekstualisoinnin tärkeyttä. Käytössä olevasta metateoriasta riippumatta voimme ottaa oppia ainakin parhaista teksteistä etsimällä niille tuoreita tulkintoja. Toisaalta myös rajoittuminen vain yhdenlaiseen metateoriaan pikemminkin köyhdyttäisi kuin rikastuttaisi informaatiotutkimusta. Kaikkein tärkeimmät ideat voivat hyvinkin syntyä nimenomaan metateorioiden välisissä törmäystilanteissa. Lukua 3 voidaan pitää myös dokumentointina siitä, mitä tapahtuu konstruktionismin törmätessä yhtäältä informaation siirtomalliin ja toisaalta konstruktivismiin.

Luvussa 4 siirryn konstruktionismin lähempään tarkasteluun: kysyn, miltä tiedon muodostus tämän metateorian näkökulmasta näyttää ja millaisia diskursiivisia menetelmiä mahdollisimman uskottavaa tietoa rakennettaessa sekä tulkintoja purettaessa yleisesti käytetään. Osoitan myös, kuinka konstruktionismi ylittää luvussa 3 paikallistamani informaation siirtomallin ja konstruktivismiin epäkohdat.

Luvussa 5 erittelen konstruktionistiseen metateoriaan nojautuvan virtuaalikirjaston olemusta. Tarkasteluni suuntautuu erityisesti aineistonvalinnallisiin sekä informaatioarkkitehtuurillisiin ratkaisuihin.

Luvussa 6 teen yhteenvedon sekä pohdin saatujen tutkimustulosten informaatiotutkimuksellista merkitystä.

2 SAIRAUS, LEIKKAUS JA TIEDOLLINEN PUHE

2.1 Tutkimuksen metodologiasta

Diskurssianalyysi painottaa kielenkäytön konstruktiivisuutta, funktionaalisuutta ja varioivuutta. Kun otetaan kriittistä etäisyyttä ajatukseen kielestä ikkunana, jonka läpi asiointilat ja tapahtumat näyttäytyvät sellaisina kuin ne ”todellisuudessa” ovat, myös analyysinäkökulma muuttuu: tutkimuskohteeksi asettuvat diskursiiviset sosiaaliset käytännöt. Tarkastelun painopiste siirtyy mentaalisisista objekteista, kuten tiedontarve, intressi tai intentio, ihmisten välisessä maailmassa ilmenevään sosiaalisesti järjestyneeseen ja merkitysvälitteiseen toimintaan, joka on materiaalista ja kielellistä (Atkinson 1995, 43-44, Fairclough 1992, 66-67, Knorr Cetina 1999, 9-11).

Diskurssianalyysi on menetelmänä jossain määrin rajoittunut sen suhteen, miten se sosiaalisten käytäntöjen tai – kuten Kenneth Gergen (1994a; 1999) ja Eero Suoninen (1997) asian ilmaisevat – ”kulttuuristen tanssien” monimutkaisia koreografioita tarkastelee. Diskurssianalyysissä painottuu toiminnan kielellisyys, jolloin toimijoiden kehollisuus tai toiminnan materiaaliset ympäristöt jäävät usein vähemmälle huomiolle (vrt. Radley 1991, 10-11). Tämän voi toisaalta ajatella olevan diskurssianalyysin vahvuuskin. Monista muista analyysitavoista poiketen diskurssianalyysissä ei kurkotella jonnekin puheen tai tekstin ulkopuolelle, vaan pitäydytään kielenkäyttönä ilmenevän merkityksellisen toiminnan tarkastelemisessa.

Kielenkäytön funktionaalisuuden korostaminen viittaa siihen, että keskustelussa me pikemminkin tuotamme ja uusinnamme asiointiloja ja tapahtumia kuin pelkästään kuvaamme niitä. Diskurssianalyysissä kieli nähdään sosiaalisen toiminnan käytännöllisenä välineenä tai keinona: me esimerkiksi väittelemme, esitämme syytöksiä, kyseenalaistamme asioita ja annamme toimintaamme ymmärrettäväksi tekeviä selityksiä. Tietynlaisen kuvauksen tuottaminen vaikkapa auto-onnettomuudesta palvelee sen esittämisen kontekstissa ilmenevää diskursiivista toimintaa (kuten ajajan syyttömyyden tai syyllisyyden todistamista), vaikka se näyttäytyisikin ”intohimottomana” ja ”objektiivisena” representaationa. Puheessa tuotetun version *ontologiseen* totuudellisuuteen tai valheellisuuteen ei diskurssianalyysissä yleensä oteta kantaa (Potter & Wetherell 1992, 225-226).

Diskurssianalyysissä noudatettava kielenkäytön muuntelevuuden tai vaihtelevuuden näkökulma on analyytinen periaate, jonka mukaan keskustelijat voivat tuottaa monenlaisia – ja joskus jopa vastakkaisia – tulkintoja tai versioita puheen kohteena olevista asiointiloista tai tapahtumista. Kielenkäyttö on siis keskustelun kontekstista riippuen toisinaan hyvinkin varioivaa. Selitykset puheessa tai tekstissä esiintyvien tulkintojen vaihtelulle löytyvät kielenkäytön tilannekohtaisista funktioista: siitä, mitä keskustelijat tekevät²⁵ tai tulevat tehneeksi esittäessään tietynlaisen väitteen tai kuvauksen (Wooffit 1993, 296).

Tulkintojen varioivuutta korostaessaan ja hyödyntäessään diskurssianalyytikot poikkeavat *faktanäkökulmaista* kvalitatiivista tutkimusta tekevästä, jolle puheen

luonnollinen kontekstisidonnaisuus näyttäytyy virhelähteenä. Faktanäkökulmainen tutkija tarkastelee kieltä ja puhetta ”todellisuuden kuvaamisen välineenä, pelkkänä linssinä” (Alasuutari 1993, 72). Variaatiota havaitessaan hän tulkitsee sen johtuvan tutkittavien muistivirheistä, taipumuksesta liioitteluun tai vaikkapa halusta korostaa omaa tärkeyttään. Hän myös yksinkertaistaa ja abstrahoi tutkittavien puhetaiposten moninaisuutta, jotta aineistosta olisi mahdollista poimia esimerkiksi yksiselitteisiä merkityksiä, suhtautumistapoja tai asenteita. Jos faktanäkökulmaa sovelletaan yksipuolisesti, tutkijan keräämä laadullinen aineisto jää vaillinaisesti hyödynnetyksi (Alasuutari, mt., 83).

Diskurssianalyysissa, jossa keskustelu on ensisijainen tutkimuskohde pikemminkin kuin keskustelun osapuolet ja heidän mentaaliset tilansa, kielenkäytön varioivuus on diskursiivisen toiminnan kontekstisidonnaisesta luonteesta kertova analyysin tärkeä apuneuvo. Diskurssianalyysin tekoa ei siis haittaa, vaan pikemminkin edistää se, että yksittäiset puhujat tuottavat itsensä saman keskustelun aikana yhtäältä rasisteiksi sekä toisaalta esittävät hyvinkin liberaaleja ja pakolaismyönteisiä mielipiteitä.

Keskustelu on vuorovaikutuksen elävää kudosta. Faktanäkökulmaisesti orientoitunut tutkija voi metodisella kirurginveitsellään tietenkin leikata palasen tästä kudoksesta, ja nimittää sitä vaikkapa yksittäisen puhujan tai kirjoittajan ”asenteeksi”. Diskurssianalyysin näkökulmasta tällaiset leikkausoperaatiot tapahtuvat kuitenkin aina – riippumatta siitä, kuinka välttämättömiä ne tietyn tutkimusasetelman kannalta ovat – keskustelun moniperspektiivisyydelle ja vuorovaikutuksellisuudelle väkivaltaa tehden.

2.1.1 Informaatiotutkimuksellinen faktanäkökulma ja konstruktivistinen tutkimusote

Seuraavassa suhteutan diskurssianalyyttistä otettani Sense-Making-lähestymistavassa ja tiedonhankintatutkimuksessa tyypillisesti harjoitettuihin metodologisiin käytäntöihin. Perustelen näiden rinnastusten avulla tässä luvussa hyödyntämäni tutkimusotteen tarkoituksenmukaisuutta sekä tarkennan aineiston analyysissä käyttämiäni metodologisia ”sääntöjä”. Sense-Making-lähestymistapaan palaan lähemmin luvussa 3.2.2.

Konstruktivistisen diskurssianalyysin ja Sense-Making-lähestymistavan metodologiset lähtökohdat ovat pääpiirteissään varsin yhdenmukaisia. Periaatetasolla sekä diskurssianalyysi että Sense-Making-lähestymistapa korostavat metodologista johdonmukaisuutta sekä empiirisen aineiston vivahderikkauden kartoittamisen tärkeyttä.

Dervinin tekstit ovat metodologiapainotteisia informaatiotutkimukselliseen valtavirtaan verrattuna. Kun tutkimustyön yleisenä ihanteena on teoreettisten mallien rakentelu, Dervin peräänkuuluttaa induktiivisempaa lähestymistapaa. Yletön into essentialististen mallien nikkaroimiseen ei välttämättä edistä informaatiotutkijoiden kannalta tärkeiden tavoitteiden saavuttamista. Esimerkiksi tiedonhankinnan tai ongelmanratkaisun vaihemallit konstruoivat tarkasteltavat ilmiöt etukäteen tutkittaviksi, jolloin on olemassa vaara, että tutkija käyttää empiriaa vain eräänlaisena totuuden vesileimasimena. Tutkimusaineisto ei voi sisältää suuria yllätyksiä, jos empirian avulla tarkistetaan lähinnä sitä, heijastaako vai vääristääkö tutkimuksen teoriaosassa laadittu käsitteellinen viitekehys kuvauksensa kohdetta. (Dervin 1999, 735-736.)

Dervin (mt., 748) kritisoi tutkimuskirjallisuuden pohjalta koostettuja tiedonhankinnan malleja myös siitä, että ne toistavat helposti stereotyyppisiä ja vallitsevia valtarakenteita pönkittäviä käsityksiä. "Tiedonhankinnalliset" toiminnot nähdään tällöin informaatiosteemien valta-asemasta käsin: kyse on asiantuntijoiden tuottamien neutraalien faktojen keräämisen tai kokoon haalimisen prosesseista. Jos tutkittavat eivät ole tässä toiminnassa tarpeeksi "rationaalisia" tai "systemaattisia", syy on heissä itsessään: heidän elämänhallinnan tyylinsä on väärä tai teknis-kognitiivinen kapasiteettinsa riittämätön. Usein tuomioita ei tietenkään esitetä näin suoraan, mutta rivien välistä se on kuitenkin luettavissa.

Sense-Making-lähestymistavassa yritetään siis torjua maailman ennaltanimeämistä tutkittaville. Tämä ilmenee mm. siten, että haastattelukysymyksiä esitetäessä vältetään tarkastelua väistämättä kapeuttavien substantiivien, kuten termien "informaatio" ja "tiedonhankinta", käyttöä (vrt. Dervin & al. 1976, 28-29). Tässä suhteessa diskurssianalyttikko voi yhtyä Dervinin metodologisiin näkemyksiin: konstruktivistinenkin tutkija suosii aineistovetoista empirian tutkailua pikemminkin kuin abstraktien mallien muodossa esitettyjen suurten kertomusten rakentelua.

Täsmennän konstruktivistisen ja faktanäkökulmaisen tutkimusotteen välistä eroa esimerkillä, jossa kaksi tutkijaa analysoi saman keskustelutilanteen nauhoitusta. Keskustelijat ovat hiekkalaatikon reunalla istuvia perheenisia, jotka vertailevat lastensa korvatulehduskierteiden hoitoa. Arkielämän tiedonhankinnan tutkijan (Tuominen 1992a; 1992b) kannalta keskustelua tarkastellaan faktanäkökulmaisesti: isien vuoropuhelu sisältää kuvauksia tiedonhankinta-prosesseista sekä prosessien aikana mahdollisesti kohdatuista tiedonhankinnallisista esteistä ja vaikeuksista. Diskurssianalyttikon näkökulma tutkimusaineistoon on induktiivisempi: erittelemällä puheessa aktivoituvien merkityssysteemien luonnetta hän voi tehdä esimerkiksi johtopäätöksiä siitä, millaista retoriikkaa käyttäen isät konstruoivat omaa rooliaan suhteessa lääketieteelliseen tietämykseen ja sairaalainstituutioon.

Tiedonhankinnan tutkijalle esimerkiksi termi 'tiedontarve' kuvaa suhteellisen ongelmattomasti tutkittavan psykologista tilaa tietyssä tilanteessa. Tyypillinen tiedonhankintatutkimus viipaloi tutkittavien puhetta tai kirjoitusta kappaleisiin, joiden ajatellaan olevan suoraan yhteydessä erilaisiin ulkodiskursiivisiin ilmiöihin. Tiedontarpeiden ohella näitä ilmiöitä ovat usein myös "tiedonhankinta", "oppiminen", "tehtävän kompleksisuus" sekä "ongelmanratkaisu". Tiedonhankintatutkimuksissa käytetyt käsitteet ovat siis *faktuaalisia*, maailmassa sijaitsevia prosesseja ja tapahtumia referentiaalisesti osoittavia.

Diskurssianalyysissä tärkeää on aineiston jäsentämisen kannalta tarpeelliseksi osoittautuneiden käsitteiden metodologinen voima. Tutkijan tekemää käsitteiden valintaa ohjaa sen puntarointi, millaisia erotteluja sekä kuinka mielekkäitä ja systemaattisia tulkintoja hän niiden avulla voi tutkimusaineistosta tehdä. Esimerkiksi jos alkaa näyttää siltä, että tulkintarepertuaarin käsite ei tietyn tutkimusaineiston jäsentämiseen sovi, tutkija voi hylätä tämän käsitteen ja ryhtyä vaihtoehtoisesti soveltamaan keskustelunanalyttisempää tutkimusotetta.

Tiedonhankintaa faktanäkökulmasta tutkiva on diskurssianalyttikkoa lujemmin sidoksissa tutkimusperinteensä käsitteistöön. Jos tutkittavat eivät esimerkiksi "osaa" kuvata haastattelussa tiedonhankintaansa, käy helposti niin, että tutkija

toteaa tiedonhankinnan vähäisyyden ja alkaa etsiä selitystä kyseiselle seikalle tutkittavien persoonallisuudenpiirteistä, ryhmä- tai luokkajäsenyyksistä sekä erilaisista tilannetekijöistä. Faktanäkökulmaiseen tiedonhankintatutkimukseen sitoutunut tutkija ei voi hylätä koko ongelmanasettelunsa peruskäsitteistöä sen nojalla, että se ei analysoitavaan tutkimusaineistoon sovi.

Konstruktioismin kannalta se, että puhetta tietynlaisesta toiminnasta tarkastellaan vaikkapa tiedonkäyttönä ei ole tämän toiminnan ongelmatonta kuvaamista. Toiminnan määrittämiseen ”tiedonkäytöksi” vaikuttavat tutkimusaineistoa analysoitaessa hyödynnetyt tiedonhankintatutkimuksen keskustelutraditiosta peräisin olevat tyypittelyt ja käsitteet (Talja, Keso & Pietiläinen 1999, 755-756). Ne rakentavat ja jäsentävät ”tiedollisiksi” kutsumiamme ilmiöitä tai prosesseja sekä ohjaavat meitä tuottamaan niistä tietynlaisia diskursiivisia representaatioita. Representaatioita luova toiminta ja tähän toimintaan kytköksissä olevat yhteisöllisesti muodostuneet tulkintakäytännöt muovaavat siis keskeisesti tutkimusobjekteja²⁶. Yleisellä tasolla Dervin tuntuu olevan tästä asiasta samaa mieltä konstruktionistien kanssa.

Epäluuloisuus teoreettisia malleja ja ahtaita käsitteellistyksiä kohtaan on varmasti yksi niistä syistä, joiden vuoksi diskurssianalytikot painottavat aineistolähtöisyyttä. Halutessaan olla avoin aineistolle tutkijaa pikemminkin haittaa kuin hyödyttää se, että hän on etukäteen rakentanut tutkimuskirjallisuuden pohjalta ainoan oikean tavan ymmärtää, mistä tutkitussa ilmiössä on kyse²⁷. Kun ”totuus” on jo ennakolta hallussa, analyttinen herkkyys katoaa helposti:

Tutkija ei voi tarjota etukäteen omaa käsittekarttaansa, mikäli hän on kiinnostunut toisen äänestä, toisen tavasta käsitteellistää tai rakentaa retorisesti maailmaansa. (Hyvärinen 1994, 47.)

Orientoituminen aineistoon ja maailmaan aineiston ulkopuolella on diskurssi-analysissa hyvin erilaista kuin faktanäkökulmaisessa tiedonhankintatutkimuksessa: Konstruktionistiselle tutkijalle aineiston tarkastelu on maailman tarkastelamista. Kun faktanäkökulmainen tutkija yrittää käsitteidensä avulla vangita ”ilmiöitä” tai ”prosesseja” aineiston ulkopuolella, konstruktionismin kannalta erottelua tutkimusaineiston (esim. tiedonhankintaa koskevat haastattelut) ja tutkimuskohteen (”oikea” tai ”todellinen” tiedonhankinta) välillä ei tarvita lainkaan. Tutkimusaineistona oleva puhe tai teksti on diskurssianalyysia tehtäessä tutkimuskohde itsessään: osa sitä sosiaalista todellisuutta – tai pikemminkin sosiaalisen todellisuuden tuottamista – jota tutkija haluaa tarkastella.

Edellä sanotun nojalla perustelen sitä, miksi empirian tarkasteluni ei lähde liikkeelle sellaisista faktanäkökulmaan ”pakottavista” käsitteistä, kuin tiedontarve tai tiedonhankinta. Tarkastelen sosiaalisen todellisuuden tuottamista, en todellisuutta, jonka ikään kuin oletettaisiin sijaitsevan niiden keskustelullisten prosessien ulkopuolella, joita tässä luvussa tulen kuvaamaan. Vaikka analyysin puti-puhdas aineistolähtöisyys ei olisikaan mahdollista (Väliverronen 1998, 33), tutkija voi silti olla *enemmän* tai *vähemmän* uskollinen empirian monivivahteisuudelle²⁸.

Tarkennan vielä tutkimusotettani perustelemalla, miksi Sense-Making-lähestymistapa ei tarjoa pitäviä lähtökohtia aineistolähtöisyyttä korostavalle tarkastelustrategialle. Orientaatiotyylien yleisestä samankaltaisuudesta huolimatta konstruktionismin ja Sense-Making-lähestymistavan suhtautumisessa empirian keuruuseen ja analyysiin löytyy lähemmin tarkasteltuna selkeitä eroja.

Haastattelutilanteen olemusta ja haastatteluaineiston tulkinnan metodologisia kysymyksiä pohdiskellessaan Dervin (1999, 736-737) ei varsinaisesti määritä Sense-Making-lähestymistavan suhdetta faktanäkökulmaiseen tutkimusotteeseen. Ilmeisesti Dervin ei suhtaudu tutkimusaineistoon virheettömästi todellisuutta kuvaavana linssinä, mutta hänen metodologisen orientaationsa todellinen luonne jää epäselväksi. Näyttää siltä, että Sense-Making-lähestymistapaa soveltavissa tutkimuksissa tarkastelun kohteena oleva mennyt todellisuus on avoin uudencilaisille tai monenlaisille tulkinnoille, joita tutkija auttaa haastateltavaa artikuloimaan. Psykoanalyttiseen teoriaperinteeseen viitaten Dervin luottaa ihmisten kykyyn tuoda alitajuisen, ruumiillistuneen ja emotionaalisen tiedon ja kokemuksen ulottuvuuksia tietoisuuteen sekä kuvailla niitä kielellisesti. Toisaalta hän myöntää, että tällainen tiedostustyö on aina osittaista ja puutteellista

Dervinin ja hänen kollegoidensa kehittämät menet, kuten mikrotilanne-aikajana-haastattelu²⁹ (ks. Dervin 1983b; 1992, Schamber 2000), ovat ristiriitaisessa suhteessa Sense-Making-lähestymistapaa metateorian tasolla luonnehtivaan käsitykseen ihmisistä maailmaansa jatkuvasti rakentavina ja merkityksellistävinä olentoina. Tämä käsitys on aineiston analysoinnin kannalta hyvin vaativa, sillä sen nojalla myös haastattelutilannetta pitää tarkastella tulkintojen aktiivisen rakentamisen tapahtumana: tutkittava ja tutkija puhuvat ja toimivat aina tilanteisessa kontekstissa. Jatkuvaa maailman tulkullistamista painottaviin lähtökohhtiinsa nähden Dervin ei ole pohtinut tarpeeksi sitä, miten haastattelijan ja haastateltavan välinen vuorovaikutus muokkaa aineistonkeruutilanteessa esitettyjä kuvauksia ja tulkintoja.

Usko ihmisten valmiuteen ja oikeuteen analysoida ja jäsentää elämänsä on siinänsä hyvä periaate. Sense-Making-lähestymistavassa tähän uskomukseen näyttää kuitenkin liittyvän vahva häivähdyks kvalitatiivisen tutkimuksen humanistisesta traditiosta: haastattelutilanne näyttäytyy haastateltavan henkisen avautumisen tapahtumana, jolloin haastattelijan tehtävä on toimia jonkinlaisena terapeutina (vrt. Dervin, mt., 733-734). Humanististen tutkimusotteiden tavoin Sense-Making-lähestymistavassa korostetaan luottamuksen synnyttämistä, mutta tavoitteena ei Dervinin (mt., 742) muotoilun mukaan ilmeisesti ole niinkään autenttisen subjektiivisuuden paljastaminen, kuin mahdollisuuden antaminen merkityshegemonioita ja vakiintuneita tulkintoja vastustavien äänten esille tuloon. Kyse on ilmeisesti esimerkiksi tutkittavien suorittamasta asiantuntija-informaation dekonstruoinnista, jota nämä eivät Dervinin näkemyksen mukaan helpolla tee, elleivät he luota keskustelukumppaniinsa.

Konstruktivistisessa tutkimusotteessa erottaudutaan Sense-Making-lähestymistapaa selkeämmin subjektiivisuuden autenttista paljastamista painottavasta humanistisesta tutkimustraditiosta. "Luottamuksen rakentuminen" haastateltavan ja haastattelijan välille tuntuu tietysti kauniilta periaatteelta, mutta vaihtoehtoisia ääniä ja tulkintojen purkamisen strategioita saadaan kyllä tutkimusaineistosta esille muutenkin kuin rakentamalla haastattelutapahtumasta köyhää kopiota terapiasuhteesta.

Diskurssianalyysissa haastattelutapahtumaa tarkastellaan aktiivisena neuvotteluna ja sosiaalisen todellisuuden rakentamisena. Tämä on myös lähtökohdani seuraavassa analyysissa, jonka aikamuoto on preesens (vrt. Alasuutari 1993, 251-254): en tarkastele haastattelujen läpi ulkodiskursiivista todellisuutta, vaan haastattelut ovat tilanteena se konteksti, jossa tutkimusaineistossani ilmenevä

merkitysten luonti tapahtuu. Kun Sense-Making-lähestymistavassa nähdään vaikkapa tulkintojen purkamisen tai dekonstruoinnin ilmiö menneisyyteen sijoituvana ja tutkittavien kielellisesti kuvaamana prosessina, diskurssianalyysia tehtäessä tämä sama ilmiö esiintyy itse tutkimusaineistossa (kuten tässä luvussa tulen osoittamaan).

Kvalitatiivisen tutkimuksen humanistisessa traditiossa erityisen kyseenalaista on tutkimuksessa tuotettujen tulkintojen retorinen paikkansa pitävyyden todistelu sillä perusteella, että haastattelijan ja haastateltavan välille rakentui haastattelutilanteessa tai toistuvien haastattelujen seurauksena erityinen luottamussuhde. Tällaisen suhteen rakentumista ei tutkimuksen lukijoilla ole mahdollista päästä todentamaan. Lukijaa ei myöskään tule yrittää houkuttaa asettumaan sellaiseen luottamussuhteeseen tutkimuksen tekijän kanssa, jossa ensiksi mainittu ottaisi haastatteluaineistosta poimitut tutkimustilanteen terapeutista luonnetta suitsuttavat puheenvuorot tutkimuksen faktuaalisen luotettavuuden takeina. Tällaiset puheenvuorot ovat tyypillisiä haastatteluissa, joissa käsitellään emotionaalisesti vaikeita aiheita. Diskurssianalytikko ei kuitenkaan tarkastelisi tätä ylistämispuhetta faktuaalisena haastateltavan tuntemusten kuvauksena. Pikemminkin hän näkisi haastattelutilanteen terapeutisuuden kiittämisen funktion arvoituksena, joka ratkeaisi vuorovaikutustilannetta ja siinä aktivoituvia kulttuurisia merkityksiä analysoimalla. Useissa Dervinin teksteissä esiintyvä Sense-Making-haastattelujen terapeutin luonteen ylistäminen tuntuukin konstruktionistisen skeptismin valossa amerikkalaistyyppiseltä mainostekstilä (vrt. Dervin, Harpring & Foreman-Wernet 1999, 8, Dervin 1999, 746).

Kvalitatiivisen tutkimuksen humanistisessa traditiossa esiintyy usein ajatus jonkinlaisesta onnellisuusmuurista, puhujan ylläpitämästä julkisivusta tai kulisista, jonka kaatamalla haastateltava saadaan avautumaan ja ilmaisemaan "todellista" subjektiivisuuttaan (vrt. Alasuutari 1994, 81-84). Tarkasteltuina sosiaalisen todellisuuden ja yksilön identiteetin tuottamisen välineinä "onnellisuusmuuripuhe" ja "avautumispuhe" ovat täysin samanarvoisia. Diskurssianalyysia tehtäessä "avautumispuhetta" ei siis ymmärretä puhujan autenttisen minuuden kuvauksena. Tutkijaa kiinnostaa pikemminkin kysymys siitä, millaisissa konteksteissa "avautumista" tapahtuu ja millaista sosiaalista toimintaa "avautuminen" palvelee. Perusideana on tällöin se, että "avautuminen" samoin kuin "onnellisuusmuurin ylläpito" pikemminkin tuottaa yksilön identiteettiä kuin kuvaa jo valmista minuutta tai persoonallisuutta.

Edellä sanotun perusteella teen tutkimusotteeni kannalta sen johtopäätöksen, etten hahmota haastattelutilannetta minään "oikeimpien" tai "todellisempien" merkitysten paljastamisen tapahtumana. Kaikki haastattelutilanteessa esiintyvät diskurssit tai tulkintarepertuaarit ovat analyysin kannalta yhtä arvokkaita.

Yksi Sense-Making-lähestymistavan metodologinen ohjenuora näyttää olevan myös tutkijan luonnostelemien analyttisten tulkintojen edelleen testaaminen tutkittavilla (Dervin 1999, 734-737; 746). Jos lähdemme siitä, ettei kieli ja kielenkäyttö ole sillä tavalla puhujien hallussa ajatusten ilmaisemisen välineenä kuin monologismissa on ajateltu, tutkittavat voivat tehdä puheessaan ja puheellaan asioita, joista he eivät ole tietoisia ja joita he jopa eksplisiittisesti jälkikäteen kieltävät tehneensä. Eräät haastateltavista saattaisivat tällä hetkellä hyvinkin kiistää sen, että he tietyissä analyysiini sisältyvissä keskustelukohdissa ovat kielellisillä teoillaan yrittäneet horjuttaa lääketieteellisen tiedon arvovaltaa.

Tutkittaviakaan ei tule pitää tuottamiensa lausumien tulkinnan ylimpinä auktoriteetteina. Sen sijaan tutkimustuloksia voi kyseenalaistaa ja kumota erittelemällä kriittisesti niitä haastatteluotteita, jotka ovat tutkimuksen kohteena ja esittämällä näille otteille parempi tulkinta. Laadullisilta tutkimuksiltahan edellytetään tyypillisesti eksplisiittisyyttä ja avoimuutta: lukijalle on annettava mahdollisuus ymmärtää ne päättelyprosessit, joihin tukeutuen tutkija johtopäätöksensä esittää (vrt. Eneroth 1987, 61). Analyysin on oltava itsenäisesti arvioitavissa, jotta lukijat voivat hyväksyä tutkijan tulkinnat tai tarpeen vaatiessa kritisoida niitä (Mäkelä 1990, 53).

Kun Dervinin metodologisten pohdintojen sijasta tarkastelemme Sense-Making-lähestymistapaan nojautuvia empiirisiä tutkimuksia, haastatellen kerätty data paljastuukin yllättäen varsin selkeäksi ikkunaksi menneisyyteen. Ainakin Sense-Making-lähestymistapaa hyödyntävät viimeaikaiset empiiriset tutkimukset (Cheuk & Dervin 1999, Dervin, Harpring & Foreman-Wernet 1999) ja niiden tuloksia referoivat artikkelit (Dervin & Frenette 2000) viittaavat vahvasti tähän suuntaan. Sense-Making-lähestymistapaa määrittävän metateorian käytännöllisissä sovelluksissa oletetaan haastatteluaineiston varsin yksioikoisesti kuvaavan haastateltavien kokemusmaailmaa: haastattelut mahdollistavat syvällisen kaivautumisen tutkittavien sisäiseen todellisuuteen ja elämänhistoriaan (Dervin, Harpring & Foreman-Wernet 1999, 5).

Viimeaikaisissa Sense-Making -tutkimuksissa hyödynnetyt analyysimenetelmät vaikuttavat myös suhteellisen mekaaniselta kvalitatiiviselta sisällönanalyysilta (Cheuk & Dervin 1999, Dervin, Harpring & Foreman-Wernet 1999, Schamber 2000). Monien faktanäkökulmaisten tutkimusten tapaan varsinaista analyysityötä ja koodausten teon menetelmiä selostetaan tutkimusraporteissa suhteellisen suppeasti, ja koodattuja kategorioita käytetään hyväksi lähinnä tilastollisessa todistelussa.

Kätketyn luokitus- tai koodaustyön asianmukaisuudesta lukijaa vakuutellaan näissä tutkimuksissa itsenäisten koodaajien välisillä reliabiliteettiprosenteilla, jotka koskevat sitä, kuinka monta aineiston analyysiyksikköä he luokittelevat yhtäläisesti (Schamber 2000). Kyse on faktanäkökulmaista tutkimusta luonnehtivasta ajatuksesta, jonka mukaan näin menetellen voidaan välttää tutkijaan tai metodiin liittyviä todellisuuden luotettavan peilaamisen estäviä harhaluuloja tai vääristymiä (biases) (vrt. Schamber, mt., 734). Tekstissä esiintyvillä haastatteluotteilla puolestaan on erilaisia kategorioita *illustroiva* tarkoitus. Ajatus siitä, että analyysityö edeltää tutkimusraportin kirjoittamista ja viimeksi mainittu toiminta on ikään kuin vain analyysin hedelmien esille panoa poikkeaa jyrkästi diskurssianalyttisistä ja yleensäkin konstruktionistisista tutkimusotteista.

Jonathan Potterin ja Margaret Wetherellin (1994) mukaan diskurssianalyttisen tutkimuksen laatua ei arvioida sillä perusteella, että tulokset on saavutettu hyödyntämällä määrättyjä mekaanisia menettelyjä. Pikemminkin tutkimuksen tieteellisen tason paljastaa se, kuinka vakuuttavia ja puhuttelevia tutkijan tekemät analyttiset tulkinnat ovat: miten yksityiskohtaisen selostuksen ne tarjoavat tutkimusaineistosta, kuinka hyvin niitä voidaan puolustaa potentiaalisia vaihtoehtoisia näkemyksiä vastaan sekä miten uskottava on tutkijan tarjoama aineiston kokonaisjäsenitys.

Sense-Making-lähestymistapaa noudattavista tutkimuksista poiketen diskurssianalyttiset tekstit tarjoavat lukijalle sangen hyvän mahdollisuuden testata

erilaisia tulkintoja: näissä teksteissä on usein esillä merkittävä osa siitä aineistosta, jota tutkija analysoi (Widdicombe 1993, 109). Tutkimusraporteissa esitetyt haastattelu- tai muunlaiset keskusteluotteet ovat siis tekstissä oikeasti analyysin kohteina pikemminkin kuin vain esillä illustroimassa aineistosta ilmeneviä yleisempiä suhtautumistapoja tai muita säännönmukaisuuksia. Koska analyysi tapahtuu pääosin tekstissä eikä sen ulkopuolella, lukijalle annetaan edellytykset syventyä tarkemmin tutkijan tulkintakäytäntöihin sekä tarkastella sitä todistusaineistoa, johon esitetyt päätelmät perustuvat.

Näyttää siis siltä, ettei Dervinillä ole tarjota konkreettisia analyysityön kulkua ohjaavia neuvoja ja metodisia välineitä laatimiensa kunnianhimoisten metodologisten tavoitteiden toteuttamiseen. Vaikka tutkimuksissa olisi tärkeää silloittaa kulku metateoriasta, metodologiaan ja edelleen tiedonkeruun ja analysoinnin metodeihin (Dervin 1999, 728; 737), Dervin (mt., 737) joutuu myöntämään, ettei Sense-Making-lähestymistavan metateoriaa ole koskaan täydellisesti realisoitu empiirisissä tutkimuksissa.

Tämän alaluvun tulokset voidaan tiivistää seuraaviksi metodologiseksi säännöiksi, joita diskurssianalyysia tehdessäni yritän noudattaa:

- 1) Analyysin on oltava aineistovetoista.
- 2) Empiriassa ilmeneviä ristiriitaisuuksia tai vaihtoehtoisia versioita ei saa kätkeä.
- 3) Haastattelutilannetta on tarkasteltava preesensissä, merkitysten aktiivisen rakentamisen ja neuvottelun tapahtumana.
- 4) Yhtäkään aineistosta ilmenevää tulkintarepertuaaria tai versiota ei saa pitää muita tulkintoja arvokkaampana tai todempana.
- 5) Analyysin pitävyyttä ei saa todistaa tekstin ulkopuolisilla tekijöillä, kuten reliabiliteettiprosenteilla tai väitteillä tutkittavien ja tutkijan välille haastattelutilanteiden aikana rakentuneista luottamussuhteista.
- 6) Analyysin on oltava mahdollisimman eksplisiittistä: tutkijan tulkintakäytännöt tulevat näkyville, kun hän tekee merkittävimmät johtopäätöksensä tekstissä esillä olevan aineiston perusteella, jolloin myös lukijalle annetaan aseet horjuttaa hänen mielestään epäluotettavaksi näyttäytyviä tulkintoja

Yllä luetellut säännöt ovat vaativuudessaan ihanteita, joita kohti diskurssianalyysiä tekevä tutkija ponnistelee – niitä useinkaan lopullisesti saavuttamatta. Näin on etenkin viimeiseksi mainitun säännön kohdalla. Potter ja Wetherell (1994) vertaavat diskurssianalyysia pyörällä ajamisen opetteluun. He tarkoittavat tällä sitä, että uppouduttuaan aineistoonsa ja opittuaan hahmottamaan sitä konstruktionistisesta näkökulmasta käsin tutkijan on yhä vaikeampi erottaa eksplisiittisiä menettelytapoja, joita voitaisiin kutsua analyttisiksi. Diskurssianalyysin metodologinen hankaluus liittyy siihen, miten tulisi kuvata polkupyörällä ajamisen opettelun prosessia sen jälkeen, kun on tämän taidon jo oppinut? Kuinka saattaa tämä taitotieto verbaaliseen asuun ja kertoa sen sisältö muille?

Potter ja Wetherell (mt., 55-63) luettelevat myös viisi analyttistä näkökohtaa, jotka ovat aineiston setvimisessä keskeisiä: 1) variaation tarkastelu, 2) yksityiskohtainen lukeminen, 3) diskurssin retorisen organisaation tarkastelu, 4) puhujan selontekovelvollisuuden tarkastelu sekä 5) analyttisten ideoiden etsiminen muista diskurssianalyttisistä tutkimuksista.

Haastatteluaineistoa jäsentäessäni olen hyödyntänyt kaikkia näitä näkökohtia, mutta erityisesti aineiston variaation tarkastelu on osoittautunut hyödylliseksi. Olen lähilukenuit varsinkin aineistossa esiintyviä *yhteensopimattomuuskohtia*, aktuaalisia tai potentiaalisia tulkintakonflikteja sisältäviä keskustelutilanteita. Tulkintarepertuaarit ovat löytyneet sekä niiden väliset erot ovat selittyneet näitä merkitystiheitä kohtia analysoimalla. Merkityssysteemien vuorottelu, tavat varioida puheen kohdetta ja niiden yhteentörmäilyt valottavat diskurssianalytikolle monasti parhaiten yksittäisten repertuaarien luonnetta (Parker 1992, 12-13; 126). Useilla tulkintarepertuaareilla näyttää olevan taipumus esiintyä pareittain, vuorotella keskenään tai iskeytyä vastatusten, mikä on johdattanut minut kysymään niiden yhteisesiintymien ja yhteensopimattomuuksien syytä.

Tulkintarepertuaarien etsinnässä on kyse tietynlaisesta abstrahoinnista: laajempien tulkintakehysten poimimisesta keskustelua luonnehtivasta toiminnan ja tapahtumisen virrasta sekä niiden suhteuttamisesta muunlaisiin samaa tapahtumaa tai asiointilaa koskeviin versiotyyppisiin. Analyysin päätavoitteena on luoda mahdollisimman kattava kuva merkityssysteemien varioinnista käsillä olevassa tutkimusaineistossa (Talja 1998, 33).

Puheenvuorojen vaihtelun säännönmukaisuuksiin keskittyvästä etnometodologisesta keskusteluanalyysistä tulkintarepertuaarien kirjoon keskittyvä tutkimusote poikkeaa suhtautumalla aineistoon rohkeammin: tulkintarepertuaarit eivät esiinny aina keskustelussa eheinä systeemeinä, vaan monissa kohdin löytyy vain johtolankoja tai poissaolon jälkiä (vrt. luku 4.6.2).

Käsitän tulkintarepertuaarien erittelyn nimenomaan metodologisena apuneuvona, jota hyödyntäen on mahdollista tyypitellä erilaisia haastatteluaineistossa ilmeneviä versioita puheiden tai tekstien ”kohteesta”. Analyttisinä käsitteinä tulkintarepertuaarit siis konkretisoivat ja havainnollistavat tutkimusaineistossa ilmenevän variaation olennaisia ulottuvuuksia. Tutkijan tehtävänä on tehdä kokonaistulkinta tutkimusaineistosta ja koostaa yksittäiset tulkintarepertuaarit tämän tulkinnan kautta. Tässä työssä häntä auttaa tekstuaalisten johtolankojen (metaforat, sananvalinnat, jne.) lisäksi myös hänen oma paikallistunut kulttuuritietämyksensä.

Ian Parker (1992, 15) painottaa diskurssien historiallisuuden tarkastelua. Tähtään haastattelujen analyysissä siihen, ettei tulkintarepertuaareja revitä irti juuriltaan, vaan niitä tarkastellaan historiallisesti kehittyneinä ja yhä kehittyvinä merkityssysteemeinä.

Vaikka diskurssianalyysissä kiinnitetäänkin poikkeuksellisen suurta huomiota ilmiöiden ”pintaan” (kuten haastatteluaiheeseen sinänsä), tätäkään tutkimusotetta ei voi pitää täysin pinta-olemus -ajattelusta vapaana. Kun lausumia selitetään osaksi tietynlaista diskursiivista toimintaa tai kun puheen säännönmukaisuuksia tyypitellään tulkintarepertuaareiksi lähennetään jossain määrin puheen tai keskustelutilanteen olemuksen etsintää. Faktanäkökulmaisista tutkimusotteista diskurssianalyysi poikkeaa kuitenkin siinä, että se yleensä myöntää oman konstruktiivisuutensa: tehdyt tulkinnat ovat hyvin perusteltuja puheenvuoroja asiasta, eivät objektiivisia faktoja. Niinpä diskurssianalyysia tekevä tutkija itse asiassa lähtee siitä ajatuksesta, ettei ilmiöiden tai asiointilojen ”olemusta” voida lopullisesti tavoittaa. Monenlaiset hyvin perustellut tutkimusaineiston luennat ovat mahdollisia. (Suoninen 1997, 13-14, Talja 1998, 36-37.)

Luvussa 2.3. pyrin koko ajan näyttämään, miten analyyttinen pyörällä ajamiseni tapahtuu. Setvin aineistoa hyvin yksityiskohtaisesti ja esillä on toisinaan laajojakin haastattelukatkelmia. Uskoakseni tämä on metodologisesti välttämätöntä; muulla tavoin diskurssianalyttikko ei voi vakuuttaa lukijoitaan johtopäätöstensä pitävyydestä.

2.1.2 Kontekstuaalinen triangulaatio

Etenen esittelemällä aluksi aineistosta löytyneet tulkintarepertuaarit, minkä jälkeen siirryn tarkastelemaan tulkintarepertuaarien käyttöä osana haastattelutapahtumassa ilmenevää diskursiivista toimintaa. Vaikka ensisijainen tutkimusaineistoni rajoittuu tekemiini haastatteluihin, pyrin osoittamaan, että löytämiäni tulkintarepertuaareja hyödynnetään muutenkin kuin pelkästään haastattelutilanteissa.

Tässä yhteydessä hyödynnän etenkin terveystieteellisiä³⁰ tutkimuksia yhtäältä perinteisessä mielessä johtolankoja tulkinnoilleni tarjoavina lähteinä sekä toisaalta myös eräänlaisena sekundaarisena tutkimusaineistona. Terveystieteellisiä kirjoituksia referoimalla ja lainaamalla tulen osoittamaan, että haastattelupuheesta löydetyt tulkintarepertuaarit ja tarkastelemani diskursiiviset käytännöt ovat läsnä muuallakin kuin analyysini kohteena olevissa puhetahtumissa. Tällä tavoin torjun erityisesti sellaista haastattelun epäluonnollisuuteen tai -autenttisuuteen kohdistuvaa kritiikkiä, jonka mukaan tämä aineistonkeruun muoto aktivoisi tutkittavissa sellaisia merkityksiä, jotka eivät muuten ole läsnä heidän arkielämässään (vrt. Suoninen 1997, 23)³¹.

Haastateltavani eivät tietävästi ole juuri lukeneet terveystieteellistä kirjallisuutta. Tästä huolimatta terveystieteilijät tekevät samanlaisia asioita teksteissään, kuin mitä haastateltavat puheessaan. Haastateltavat ja terveystieteilijät myös hahmottavat terveyttä ja sairautta vähintäänkin toisiaan muistuttavien diskurssien välityksellä. Nämä seikat viittaavat siihen, että löydetyt tulkintarepertuaarit ja niiden ympärille muotoutuneet diskursiiviset käytännöt ovat läsnä monenlaisissa konteksteissa sairaudesta ja terveydestä puhuttaessa. Kyse on siis varsin yleisistä kulttuurisista resursseista.

Olen tehnyt eräänlaista kontekstuaalista triangulaatiota (Talja 1999, 473) terveystieteellisten tutkimustekstien avulla. Faktanäkökulman mukaan triangulaatioissa on kyse monien menetelmien käytöstä tutkittaessa samaa ilmiötä: triangulaation avulla pyritään todistamaan, ettei yksittäinen tutkimusmenetelmä ole määräävästi vaikuttanut saatuihin tuloksiin³². Kontekstuaalista triangulaatiota tehtäessä puolestaan halutaan osoittaa, että tietyssä tutkimusaineistossa havaitut säännönmukaisuudet ilmenevät hyvinkin erilaisissa institutionaalisissa tilanteissa ja ympäristöissä. Jos haastattelupuheen analyysin kattavuutta voidaan tällä tavoin laajentaa, tutkimustulosten yleistettävyys ja uskottavuus kasvaa. Leikkausta odottavien haastattelupuheen analyysissa tulen kontekstuaalista triangulaatiota tehdessäni paitsi hyödyntämään terveystieteellisiä tekstejä, myös ankkuroimaan haastattelupuheen nojalla tehtyjä havaintoja monologisiin pinnan ja olemuksen sekä tunteen ja järjen välisiin dikotomioihin.

2.2 Tulkintarepertuaarien yhteneväisyydet, erot ja taustaole- tukset

2.2.1 Tulkintarepertuaarit subjektiposition tarjoajina

Haastateltavien puheesta löytyy neljä tapaa hahmottaa leikkausta odottavan ja tämän läheisten elämäntilannetta sydänsairauden ja odotettavissa olevan ohitus- tai läppäleikkauksen kontekstissa. Kutsun näitä tapoja kokemusrepertuaariksi, asiantuntijarepertuaariksi, hyverepertuaariksi ja ahdistusrepertuaariksi. Ennen kuin ryhdyn luonnehtimaan näiden repertuaarien ominaispiirteitä ja taustaoletuksia, kerron lyhyesti niitä yhdistävästä tekijästä: kaikki löytämäni repertuaarit pyrkivät asemoimaan niiden käyttäjät tietynlaisiin *subjektipositioihin*.

Subjektiposition käsite viittaa tulkintarepertuaarien suostuttelevaan voimaan: ne tarjoavat tietynlaista identiteettiä, johon puhuja tai kirjoittaja joutuu miltei väistämättä suhteuttamaan toimintaansa. Tällöin voi käydä niin, että keskustelija samastuu tarjottuun subjektipositioon kriittikittömästi: tiedostamatta esimerkiksi sen tarttumapintoja valtasuhteiden verkostoihin. Toisaalta hän voi myös reflektoida suhdettaan tarjottuun subjektipositioon sekä jopa tilanteisesti muovata tätä positiota (Fairclough 1992, 45). Tässä mielessä subjektipositiot eivät ole diskurssien muodostamia puristavia pakkopaitoja, vaan pikemminkin toimijaa ympäröiviä enemmän tai vähemmän kiinteitä rihmastoja. Tulkintarepertuaarit ja niihin kytkeytyvät subjektipositiot eivät siis ole ehjiä ja jäykkiä merkityssysteemejä, jotka ikään kuin asettuisivat ulkoa käsin sosiaalisiin käytäntöihin, vaan nämä kulttuuriset välineet eheytetään ja jäykistetään – tai niitä puretaan – juuri näissä käytännöissä.

Ilmaisu ”subjektiposition tarjoaminen” on tässä yhteydessä osuva, sillä tietyn repertuaarin ehdottamaa identiteettiä vastaan voidaan myös argumentoida. Haastateltavat eivät ole diskurssien tai ideologioiden determinoimia sätkynukkeja, vaan he voivat tilanteesta riippuen ottaa kriittistä etäisyyttä esimerkiksi tiettyyn tapaan suhtautua sairauteen ja sen hoitoon liittyviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin. Ideologiat, merkityssysteemit tai diskurssit ovat usein ristiriitaisia. Ne sisältävät repeämiä ja halkeamia, enemmän tai vähemmän ilmeisiä paradokseja (Billig & al. 1988). Diskurssien sumeus ja epäjohdonmukaisuus puolestaan vaikuttaa siihen, että puhujien ja kirjoittajien toimintavapaus on usein suhteellisen suuri.

Toisaalta näiden diskurssien kulttuurisesta voimasta kertoo nimenomaan se, että haastateltavat joutuvat suhteuttamaan omaa elämäntilannettaan niihin. Tämä tietynlaisen suhteen esille ottaminen tapahtuu usein ilman, että haastateltaja olisi eksplisiittisesti pyytänyt heitä näin tekemään. Tässä mielessä kulttuurisesti voimakkaat diskurssit puhuttavat haastateltavia: ne pakottavat heidät argumentoimaan – joko puolesta tai vastaan. Eriytyisen mielenkiintoiseksi haastattelulaineiston seulomisen tekee se, että yksittäisenkin haastateltavan kielellinen asemoituminen tietyn subjektiposition kannattajaksi tai vastustajaksi saattaa tilanteisesti vaihdella.

2.2.2 Tulkintarepertuaarien dikotomiat

Havainnollistan haastattelupuheesta löytyneiden tulkintarepertuaarien olennaisia piirteitä kahden monologismiin liittyvän vastakkainasettelun avulla. Kokeemus- ja asiantuntijarepertuaaria luonnehtii pinta—olemus-vastakkainasettelu, hyve- ja ahdistusrepertuaaria taas dikotomia järjen ja tunteen välillä. Kumpikin näistä dikotomioista jäsentää olennaisesti modernia maailmaa mm. tieteellisten diskurssien tasolla. Näiden vastakkainasettelujen ääripäitä voidaan tarkastella myös tietynlaisina valta-asetelmina: ilmiön pinnan havainnointia dominoi kyseisen ilmiön olemuksen määrittely, kun taas järjen käsitetään hallitsevan tunteita.

Vaikka kulttuuria ja yhteiskuntaa analysoivilla tieteenaloilla olisikin tultu tietoisiksi monologismin luonteesta, sen sisältämien oletusten mahdollisesti kontingentti luonne ei yleensä ole näkyvä arkipuheen tai haastattelupuheen tasolla. Haastatteluissa ei siis suoranaisesti reflektoida monologismia tai sen tausta-oletuksia. Kyse on huomattavasti konkreettisemmista asioista: sairauden havaitsemisesta, siihen suhtautumisesta ja sen hoidosta. Tästä huolimatta tietyt monologiset oletukset ovat läsnä haastattelutilanteessa ja ne myös jäsentävät lausumien tuottamista olennaisella tavalla. Tämä ilmiö on sinänsä luonnollinen: inhimillisiä ajatusmuotoja lienee mahdotonta kokonaan irrottaa siitä maaperästä, johon ne ovat juurtuneet. Arkielämän tilanteissa tällaisia irtiottoja ei yleensä edes yritetä.

Valitsemaani tapaa esitellä löytämiäni tulkintarepertuaareja voidaan syyttää niiden esineellistämistä. Tulkintarepertuaarit eivät löydy yksittäisistä haastattelukatkelmista välttämättä lainkaan ehjinä. Tutkijan tehtävä on koota ja jäsentää niitä haastatteluissa esiintyvien vihjeiden ja johtolankojen (käytetyt termit ja käsitteet, metaforat, puheen variaatio) pohjalta. Niinpä määrittelen pintahavaintojen perusteella olemusta asialle, jolla ei välttämättä ole lainkaan kiinteää sisintä: kaikki merkityssysteemit tai tulkintarepertuaarit ovat enemmän tai vähemmän epämääräisiä ennen kuin ne uudelleensyntyvät kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa (Suoninen 1997, 17-21) tai kirjallisissa tuotoksissa. Tulkintarepertuaarien ”esineellistämisen” avulla lukija kuitenkin saa mahdollisimman konkreettisen kuvan haastateltavien hyödyntämistä kulttuurisista työkaluista, mikä helpottaa analyysin seuraamista.

Kokemusrepertuaari ja asiantuntijarepertuaari

L³³: Koska se täytyy uskoo, et ne on spesialistei. Hee tietävät. Ja niil on laitteet. Ne saa niin selvil tuota et. Enemmän ne saa niitten laitteis kans selvil kun puhumal ja kyselemäl. Niinku viime kerral ku mä siel olin ku oli puolen päivän mais se kipukohtaus ohitte ja mää sit olsin illal kottii jo lähteny, nii se kattos se lääkäri siihen monitoorii ja sanos, ettei voi lähtee viel, et pidetään tääl pari-kol päivää tarkkailtavana osastol, että kun tommosta välilyöntii näkkyu tuol monitoris. Eikä sitä, ne sanos, ettei sitä tunne tääl ollenkaan.

K: Nii et se näkyy vaa sit siel monitorissa.

L: Nii näkkyu siel konees. Nii. Emmää tie mitä se välilyönti mut siin oli vissiin vähän sii...

P: Se oli seurausta siitä kipukohtauksesta tietenkin. (H1: 18.)

Haastatteluaineistossa pinta-olemus -erottelu esiintyy usein kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin muodossa. Haastattelusta 1 peräisin olevasta otteesta näiden repertuaarien erilaiset roolit käyvät hyvin esille.

Kokemusrepertuaarissa painottuu omakohtainen kehollinen suhde maailmaan. Kyse on tuntemuksista ja havainnoista sekä niistä tehdyistä tulkinnoista: ruumiin

tiedosta. Aistihavainnot voivat olla myös virheellisiä. Omien tai toisten oireiden väärintulkinta näyttäytyy kokemusrepertuaarissa ymmärrettävänä, sillä erehdykset ovat aistimusten pettävyyden vuoksi maallikolle sallittuja.

Asiantuntijarepertuaariin verrattuna kokemusrepertuaaria luonnehtii eksaktisuuden puute: haastateltavat puhuvat esimerkiksi ”hyvästä kunnosta” ja sairauden aiheuttamia aistimuksia kuvataan vaikeasti paikallistettavina kipuina, kutinoina tai puristuksina. Haastattelukatkelmassa leikkausta odottava ei tunne angina pectoris -kohtauksen³⁴ jälkeen enää minkäänlaista kipua. Hän olisi jo terveydentilastaan tekemänsä virhetulkinnan vuoksi lähdössä kotiin sairaalasta.

Kokemusrepertuaarissa tehtyjen tulkintojen mahdollinen harhauttavuus paljastuu haastateltavien kertomuksissa usein asiantuntijarepertuaarin välityksellä. Asiantuntijarepertuaarissa etenkin lääkäritoimijalla on kognitiivista auktoriteettia (Wilson 1983). Hänellä on maallikkoa parempi koulutuksesta ja praktiikasta johtuva pätevyys sairauden hoitoon liittyvissä asioissa. Asiantuntijan käytössä olevat tekniset välineet tekevät hänestä myös *epistemologisesti etuoikeutetun*: monitorit, anturit, röntgenkamerat ja muut laitteet antavat mahdollisuuden tunkeutua aistikokemuksen pinnan läpi oireiden tosiolemukseen.

Vaikka haastateltavat ovat maallikkoja, he voivat hetkittäin pukeutua asiantuntijan valkotakkiin kuvaillessaan oireitaan tai sairauden hoitoa teknisen ja tunteettoman *lääketieteellisen katseen* (Armstrong 1983) kannalta. Otteessa kaikki haastattelun osapuolet käyttävät asiantuntijarepertuaarissa termejä ”kipukohaus”, ”välilyönti” ja ”monitori”. Vaikka asiantuntijan takkia voidaan väliaikaisesti lainata, lainaustoimenpide on usein myös ostamista, josta maksetaan. Tarkoitin maksamisella sitä, että otteessa leikkausta odottava korostaa vain välittävänsä lääkärin näkemyksiä ja tunnustaa myös oman tietämättömyytensä. Ei-asiantuntija ei voi lainata valkotakkia liian pitkään kuulostamatta varkaalta.

Kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin välinen valtaero tulee esille myös leikkausta odottavan painottaessa, että laitteidensa avulla lääkärit saavat selville enemmän asioita kuin potilaiden kokemuksia ja tuntemuksia tiedustelemalla. Otteessa lääkäri toteaa vastaansanomattomasti, ettei potilas vielä ”voi” palata kotiin.

Asiantuntijoiden tekemät havainnot eivät aina ole erheettömiä. He voivat haksahtaa virhetulkintoihin tai olla epävarmoja. Toisin kuin kokemusrepertuaarin maallikkotoimija, asiantuntija on myös moraalisesti vastuussa tekemistään diagnoosi- ja hoitovirheistä; hänen olisi pitänyt tietää tai toimia paremmin. Asiantuntijuuden suoman kognitiivisen auktoriteetin käänköpuoli on siis se, että lääkäriä voidaan syyttää, jos jokin menee vikaan.

Kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin vastakkainasettelu näkyy tiivistettynä taulukossa 1:

Kokemusrepertuaari	Asiantuntijarepertuaari
Pinta Välitön aistimus, tuntemukset Maallikko Ensi- tai toisen käden sanalliset raportit Lupa tehdä virheitä ja erehtyä Maallikkotulkinta Usko, uskominen Tuntemusten epämääräisyys Ruumiin tieto, kehollinen kokemus Subjektiiivisuus Leikkaus maallikkokokemuksena	Olemus Väliillinen aistimus (tekniikan välittämä) Asiantuntija Koetulokset Moraalinen vastuu virheistä Diagnoosi (Suhteellinen) varmuus Eksaktisuus (lääketieteellinen erikoistermistö) Tutkimustieto Objektiiivisuus Leikkaus lääketieteellisenä proseduurina

Taulukko 1: Kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin keskinäissuhteet.

Hyverepertuaari ja ahdistusrepertuaari

Hyverepertuaarin ja ahdistusrepertuaarin välinen dikotomia esiintyy haastatteluilaineiston ohella myös professori Kirsti Lagerspetzin³⁵ elämäntyötä ja sairautta kuvaavasta ”Taisteleva aggressiotutkija” -nimellä otsikoidusta Helsingin Sanomien artikkelista. Poimin oheen otteita artikkelin niistä kohdista, jossa elämäntyön sijasta tai ohella on keskeisesti esillä artikkelin kohteen sairaus ja sairautteen suhtautuminen.

Professori näyttää menevältä ja tarmokkaalta. Kirjojakin tulee kuin liukuhihnalta. Taustalla on kuitenkin tieto omasta sairaudesta... Psykologian professorina Kirsti Lagerspetz haluaisi tietää, miten vaikeasti sairaat ihmiset yleensä pitävät ahdistuksen loitolla ja poissa... Syövän unohtaa hetkittäin, kuten tällaisena täyteläisenä kesäpäivänä, kun värit tuntuvat tavallista kirkaammilta, aurinko paistaa Vähä Hämeenkadun lasitetulle parvekkeelle ja puut kukkivat. Mutta sitten sairaus tulee taas mieleen, ja päivä on pilalla... Pahinta eivät kuitenkaan ole fyysiset tuntemukset. Vaikeinta on ollut oppia sietämään sairautta psyykkisesti. Se ei tahdo onnistua millään ... ”Minulla ei ole mitään syytä valittaa. Minulla on ollut hyvä elämä. Ruikutus tuntuisi suorastaan sopimattomalta”, Lagerspetz sanoo... Hän kiittelee hoitoa Turun syöpähoidon klinikalla, jossa lääkärit rohkaisevat potilasta pinnistelemaan... Töitäkin riittää. Hän jatkaa kirjoittamista. Se voi tuottaa uuden kirjan tai sitten ei – riippuu vähän siitäkin, kuinka hoidot tehoavat. Luovuttaa professori ei aio. Hän on taistelevaa lajia.

Hyverepertuaaria leimaa puhe johdonmukaisesta ajattelusta ja järkipäisestä elämännhallinnasta: rationaalisuus pitää tunteen, ahdistuksen, kurissa. Kyse on myös tietynlaisesta ihannepotilaan tai ihannesairaahan subjektiositiosta: leikkauksista odottavan ja tämän läheisten identiteettiä tuotetaan hoidon ja terveyden palauttamisen kannalta lääkäreiden ja sairaalohenkilökunnan yhteistyökumppaneina; he *pinnistelevät* yhdessä lääkäreiden kanssa, *taistelevat* eivätkä luovuta. Pinnistely ja taistelu tarkoittavat tässä yhteydessä sitä, että sairaudelle tehdään sen hoidon edellyttämät myönnytykset, mutta ei yhtään sen enempää. Normaalilla (työ)elämää tulee jatkaa mahdollisimman pitkään: professori kirjoittaa ja tutkii syövästä huolimatta.

Hyverepertuaarin tarjoaman subjektiposition tekee kutsuvaksi eritoten sen tarjoama ihannepotilaan malli, ja tähän malliin kytkeytyvä kognitiivissävytteisen elämönhallinnan vaikutelman antaminen. Tilanteeseen suhtautumisen järkipöytäisyyteen liittyy myös optimismi, tulevaisuuteen suuntautuminen ja ahdistuksen tunteiden voittaminen. Otteessa opetellaan hyväksymään sairautta ja kysytään, miten ahdistus voidaan pitää järjen suitsissa.

Hyverepertuaari on myös sangen moraalinen merkityssysteemi. Korostaessaan terveysvalistuksen tuottamien ideaaleja, kuten vilpittömyyden paranemistahtoa sekä ruokavalio- ja elämäntapaohjeiden nuhteetonta noudattamista, hyverepertuaari vihjaa, että kyseessä on ainoa moitteeton sairauteen asennoituminen ja sen kanssa elämisen tapa. Hyverepertuaariin tukeutuen voidaan mm. kritisoida sellaisia kanssapotilaita tai -sairaita, jotka näyttävät antavan epärationaalille ahdistukselle liian suuren vallan tai kapinoivat hoito-ohjeita vastaan. Ahdistusrepertuaarin tarjoama toimintalogiikka on toisenlainen, itse asiassa vääränlainen, ja sellaisena se on tuomittava.

Hyverepertuaarissa korostuu ehdoton luottamus lääketieteelliseen tietoon: vaikka potilas ei ymmärtäisi lääkäreiden tekemän diagnoosin tai terveysvalistuksen perusteita, potilaan tehtävänä ei ole kyseenalaistaa ja epäillä, vaan hänen kannattaa ottaa asiantuntijoiden puheet vakavasti ja tosina. Hän myös tottelee annettuja hoitomääräyksiä parhaansa mukaan: yhtä lailla kuin sairaalahenkilökunta on velvollinen antamaan potilaalle parasta mahdollista hoitoa, tämä itse puolestaan on henkilökohtaisesti vastuussa paranemisprosessistaan rehtyydestä.

Nojautumalla lääketieteen auktoriteettiin ja neutraaliuden vaikutelmaan hyverepertuaari pyrkii peittämään ideologisen luonteensa sekä esiintymään arvokkaana ja ajattomana totuutena. Pertti Alasuutarin (1992, 114) mukaan parhaaseen retoriseen vaikutukseen pyrkivä terveysvalistus nojautuu jokaisena aikakautena arvoihin, joita yleisesti pidetään selviöinä. Nykyään puhe terveellisyydestä ja terveydestä on saavuttanut perusarvon aseman. Tämä puhe heijastaa ideologiaa, jossa ”ihminen pelkistyy [...] koneeksi, elimistöksi, joka tulee pitää käynnissä niin kauan kuin suinkin mahdollista” (Alasuutari, mt., 115-116). Sairastuminen tarkoittaa siis hyverepertuaarissa sitä, että koneisto on alkanut yskiä ja piiputtaa, minkä vuoksi sairaan läheisineen on ponnisteltava koneen korjaamiseksi. Tasatahtinen ja tehokas käyminen on ideaali, joka säästää veromarkkoja ja parantaa kansallista kilpailukykyä, joten terveellinen elämäntapa liittyy myös korkeaan työmoraaliin. Terveyden ylläpitoon ja palauttamiseen tähtäävä terveysvalistuksellinen motivointi siis nojaa yhtäältä kuoleman ja sairauden pelkoon sekä toisaalta lupauksiin paremmasta toimeentulosta ja elintasosta (Alasuutari, mt., 116-117).

Hyverepertuaarin tarjoama ideaali-identiteetti on usein etäinen ja jopa saavuttamaton. Tulen osoittamaan, että hyverepertuaarin asettamien tavoitteiden monitulkintaisuus ja ristiriitaisuus ovat puhujille resursseja, joita hyödyntäen epäkäytännöllisiksi tai -realistisiksi näyttäytyviä terveysihanteita vastaan voidaan myös argumentoida.

Ahdistusrepertuaarin hallitsemattomuus tulee otteessa ilmi puheena siitä, että psyykinen sopeutuminen sairauteen on vaikeaa, ellei mahdotonta. Vaikka sairaus saattaa kauniina kesäpäivänä hetkellisesti unohtuakin, sen jälleen palau-

duttua mieleen on päivä pilalla. Professori ei pysty ponnisteluistaan huolimatta pitämään ahdistavia ajatuksia pysyvästi taka-alalla, vaan ne tunkeutuvat pimeään uumenista synkentämään autereistakin mielialaa. Vaikka hän itse haluaisi kontrolloida tuntemaansa ahdistusta, sairauden- ja kuolemanpelkoa ei voi kokonaan torjua. Psykkinen ahdistus on siis voimakas vastustaja, josta voi saada erävoittoja, mutta jota ei tahdo saada lopullisesti selätettyä. Säilyttääkseen toimintakykyisyytensä professorin on käytävä toistuvia painiotteluita negatiivisten, tuottavaa toimintaa estävien tunnetilojen kanssa.

Ahdistusrepertuaari on pitkälti hyverepertuaarin vastakohta: se merkitsee toista ääripäätä sillä keinulaudalla, jolla vakavasti sairaat joutuvat tasapainoilemaan. Ahdistusrepertuaarissa liike eteen päin pysähtyy: tulevaisuuteen suuntautumisen sijasta siinä märehditään menneisyyttä tai takerrutaan nykyhetkeen. Ahdistusrepertuaaria sävyttäviä termejä ovat masennus, luovuttaminen, viha ja vihaisuus, ahdistus, pelko ja (liiallinen) jännitys. Hyverepertuaarin kannalta kyse on siitä, että ahdistusrepertuaarissa tunteille annetaan liikaa valtaa. Ne vaientavat järjen äänen, minkä vuoksi aletaan valittaa ja voivotella, kieltäytyään hoitoon menosta, panikoidaan ja käyttäydytään muutenkin epäsopivasti. Oteessa haastateltu professori reagoi ahdistusrepertuaarin tarjoamaan subjektipositioon toteamalla, että hänen ei ole syytä valittaa tai ruikuttaa. Ote on tyypillinen siinä mielessä, että yleensä ahdistusrepertuaarista ponnistellaan loitommaksi korostamalla sitä, miten kaukana oma identiteetti on negatiiviseksi nähdystä luovuttajan tai periksi antajan subjektipositioista.

Äärimmillään ahdistusrepertuaarissa on kyse eläimelliseksi katsotusta, ei-sivilisoituneesta käytöksestä, jossa antaudutaan sairauden valtaan sekä toimitaan vain ja ainoastaan affektien varassa. Ahdistusrepertuaari voi ilmetä myös hoidon vastustamisena tai kapinointina. Niinpä lääketieteelliset hoitotoimenpiteet näyttäytyvät ahdistusrepertuaarissa usein irvokkaina ja brutaaleina. Ahdistusrepertuaaria sävyttää myös suoranainen tai julkilausumaton kuolemanpelko ja -odotus.

Hyve- ja ahdistusrepertuaarin välistä vastakkainasettelua havainnollistaa taulukko 2:

Hyverepertuaari	Ahdistusrepertuaari
Järki hallitsee tunteita Tottelu Optimistisuus Tulevaisuuden odotus	Tunne hallitsee järkeä Kapina, paniikki Pessimistisyys, masennus Menneisyyteen/nykyisyyteen takertuminen
Luottamus, elämänhalu Liike eteenpäin Sairauden voittaminen/sopeutuminen sairauteen, kontrolli	Pelko Pysähtyminen, paikallaan olo Sairauden arvaamattomuus, tilanteen kriisiytyminen, kontrollin kadotus
Moraalinen, hyväksyttävä toiminta Terveysohjeiden ja -ihanteiden noudattaminen Leikkauksen ja sen jälkeisen ajan odotus	Ei-hyväksyttävä toiminta Välinpitämättömyys terveysohjeista Ajatukset vain leikkauksessa/sairaudessa
Leikkaus välttämättömyytenä	Leikkaus epäinhimillisenä toimenpiteenä

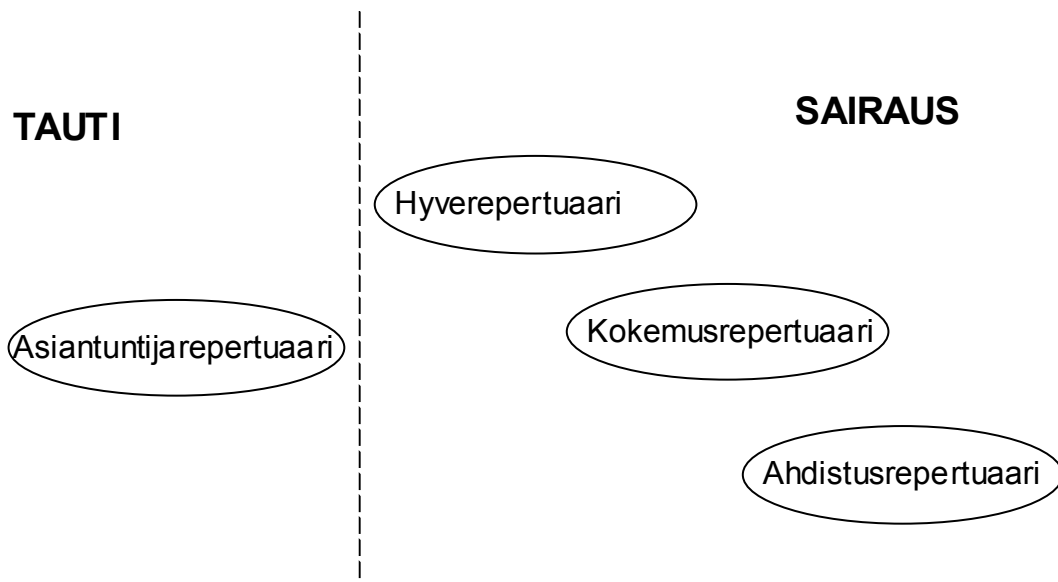
Taulukko 2: Hyve- ja ahdistusrepertuaarin keskinäissuhteet.

Repertuaarit ja tauti—sairaus-erottelu

Terveys sosiologisessa tutkimuksessa annetaan usein eri merkitykset termeille ”tauti” (disease) ja ”sairaus” (illness). Tauti on se epätoivottava fysiologinen prosessi, jonka kohteeksi sairastunut yksilö on joutunut ja johon pyritään vaikuttamaan lääketieteellisin toimenpitein. Termi ’sairaus’ taas viittaa taudin maallikkokokemukseen ja sen seurauksiin psyykkisellä ja sosiaalisella tasolla. Tämän käsite-erottelun läpi nähtynä voi olla olemassa tautia ilman sairautta (vaikkapa oireeton syöpä, jota ei ole diagnosoitu) ja sairautta ilman tautia (kuten pahoinvointi ja muu oireilu ilman lääketieteellisesti havaittavaa syytä).

Taudin ja sairauden välisestä erottelusta, tai biomedikaalisesta mallista ja kokemuksellisesta sairaudesta puhuvat lukuisat terveystieteelliset tutkimukset ja oppikirjat todistavat osaltaan haastatteluaineistosta löytämieni tulkintarepertuaarien yleisyyttä (vrt. esim. Mishler 1984, Kleinman 1980). Kyseinen jaottelu on ollut myös siinä mielessä käyttökelpoinen, että sen perusteella on voitu tehdä eräänlainen työnjako kroonisia sairauksia tutkivien lääke- ja ihmistieteellisten tutkimusten välille: lääketiede keskittyy tautiin, kun taas psykologia ja sosiologia tarkastelevat kumpikin omasta näkökulmastaan sairauden kokemusta. Jaottelu on siis ainakin terveystieteologiassa ja -psykologiassa palvellut myös tutkimusalueen identiteetin rakentamista ja työnjaollisia kysymyksiä³⁶.

Haastatteluaineistosta löydetyt repertuaarit sijoittuvat tauti—sairaus-erottelun jäsentäminä kuvion 4 mukaisella tavalla. Kuviossa esitetty hyverepertuaarin, kokemusrepertuaarin ja ahdistusrepertuaarin välimatka tauti-ullottuvuuteen ilmentää niiden suhteellista läheisyyttä lääketieteen maailmaan tai vastaavasti niitä luonnehtivaa etäisyyden ottoa tästä maailmasta.

Kuvio 4: Tulkintarepertuaarit ja tauti—sairaus-erottelu.

2.3 Repertuaarit diskursiivisessa toiminnassa

2.3.1 Kertomukset sairauden havaitsemisesta

A

L: Ne siel sydänfilmii, filmii taas otti, mut ei siel mittää näkyny. Se oli [naurahtaa] se oli taas niinku toisel (taivaast) meni sinne, ni se oli ohitte sit menny se, ettei sitä näkyny sit enää sydänfilmis. Lepotilas, mut kuitenkin terveyskeskuslääkäri sit määräs, et epäili et se on angina pectorist. Ja tuota nin. Emmää oikeestaa uskonu ku se tuntus niin ylhäält täält, mä ajattelin, et ei se sillon voi sydän tuol olla, ku se ruppee tuolt rintalastan yläpääst tuntumaa, et. Kumminki menin rasisuskokeeseen sit ku hän sitä kehotteli ja se oli sitte joulujoulu ja uudevuode välil. Mää olin siel, ni emmää siel nii pitkää aikaa sit kerinny sitä pyörää polkemaan, ku ne lopettivat sen ja. Mää sit lääkäriilt kysyinki, et kui se sitte niin, niin tuota äkkii loppus, et jokos se, loppusko se tähän ny. Hän sanos, et joo, et se ihan selväst näytti et siel on sepelvaltimoahtaus. (H1:1)

B

L: [...] Ja ja kahek-, kaheksankymmentä viis minä sain sen sen tulpan ku enhän minä tienny et se mikkään tulppa on, minä luulin vaan että se on, olihan mulla ollu ennenki simmosia samantlaisia kohtauksia että, että että... oli niin kauan et se joulun pyhät sitte olin tota kotona ja, ja ja... sitte ku piti lähteä töihin ni sitte huomaaki ettei tästä tulekkaan mittää ja piti mennä lääkäriin. [...] Et olin neljä päivää suurin piirtein sitte ne totesi että se on ollu tulppa.

K: Joo.

L: Tulppa ja tota noin sitte ku ne... niin se oli kaheksankymmentäkuusi ne kuvas tuon sydämen ja kerto että siellä on viis, viis arpia että niitä oli varmaan saanu joskus aikasemminki, aikasemminki että vuan en sitte ite ollu osannu sillai tietää että ne on sydämessä ku minä aattelin, luulin aina et ne on mahassa, no mahassahan se melkein sydänki on, se sydän nyt tuolla sisällä, että sitte sitä on nyt kuvattu kolme kertaa ja... pallolla on avattu kaks kertaa ja nyt pitäis sitte... kymmenes päivä avata leikkaamalla. (H10:1)

C

L: Niin ei mulla juuri paljonkaan sairauksia ollu mutta toissa kesänä ensimmäisen kerran sitten näytti että kävi kiinni aika vahvastikin mutta se meni ohi ja se oli, se tapahtu simmosen ponnistuksen yhteydessä ja emmä siihen sitten kiinnittäny niin paljon huomiota sillon mutta sitten viime kesänä. [...] Niin tuota... sitte se, sittenhän se rupes iskemään usean kerran jo tommoisi-

en työsuoritusten yhteydessä. [...] Kun meillä on siellä vähän metsää ja mä teen metsätöitä ja semmosia ni siinähan se tuli vahvastikkin sitte jo esille ja sit se rupes syksyä kohden tulemaan niin vaikeeks jo, että sit mä päätin et nyt mä menen tutkimuksiin. [...] Ja tota, ja siellä sitte heti lääkäri sanoki jo että [naurahtaa] täähän on ihan karmee tää että [naurahtaa] että tää sivuääni mikä kuuluu tuolta noin. No siitä heti vaan sitte eteenpäin tutkimuksiin ja, ja ja ne on nyt sitte kaikki tehty ja leikkauspäätös tehty ja tällä tavalla. (H13:2)

Aimo Kaloisen (1987) sydänsairautta ja ohitusleikkausta kuvaavissa muistelmissa esiintyy samantyyppinen tapahtumakulku, kuin haastattelukatkelmissa A, B ja C. Teoksen alkupuolella hän selostaa ensimmäistä infarktia edeltäneitä tuntemuksiaan sekä niiden perusteella tehtyjä virheellisiksi osoittautuneita päätelmiä. Hän kuvaa yksityiskohtaisesti infarktia edeltänyttä hikoilua, väsymystä ja kipua. Yhdessä vaimonsa kanssa hän olettaa oireiden johtuvan lievähköistä vatsanpuruista. Tuska voimistuu vähitellen ja lopulta tuntuu rinnassa noin 20 sekunnin ajan "viiltävää kipua aivan kuin joku olisi kourineen repinyt jotakin rikki". Tässä vaiheessa oireet tulkitaan vakavaksi ruuansulatushäiriöksi, vaikka infarktin mahdollisuuskin nousee kirjoittajan ja tämän vaimon välisessä keskustelussa esille. Kaloinen päättää kuitenkin joka-aamuisen tavan mukaan hypätä 800 kertaa hyppynarulla, jonka jälkeen kivun tuntemukset äkillisesti voimistuvat. Tällä kertaa Kaloinen vaimoineen tulkitsee vaikeasti paikallistettavat tuntemukset kovaksi sappikohtaukseksi. Sairaalaan saavuttuaan hän puhuu vaimonsa kanssa yhä vatsakivuista ja sapesta, mutta lääkäri päättää mitata myös Kaloisen EKG:n. Palaset loksahtavat kohdalleen vasta kun Kaloinen kuulee lääkärin sanat: "Se on infarkti".

Haastatteluissa ja Kaloisen muistelmissa esiintyvissä sairauden *havaitsemisnarratiiveissa* vuorottelevat kahdenlaiset, kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin mukaiset, tulkinnat leikkaukseen menossa olevien tilasta ja tilanteesta. Kokemusrepertuaarissa sairaus määrittyy ruumiillisiksi, usein erilaisten fyysisten suoritusten yhteydessä esiintyviksi enemmän tai vähemmän epämääräisiksi tuntemuksiksi, joiden syy yleensä paikallistetaan väärin: kyse on kevätlunssasta tai väsymyksestä, astmasta, epämääräisestä hengenahdistuksesta, mahakatarista, keuhkoputkentulehduksesta tai sappikivistä. Haastateltavilla on "voimaton olo", heitä hikoiluttaa ja jotkut saavat epämääräisiä kipukohtauksia. Myös vakaavan infarktiin liittyvät tuntemukset tulkitaan virheellisesti ja kotona kärsitään epätietoisuuden vallitessa.

Otteessa A oireet tuntuvat rintalastan yläpäässä, minkä vuoksi sydänvika ei tunnu mahdolliselta, otteessa B, kuten myös Kaloisen kertomuksessa, puolestaan epäillään oireiden liittyvän vatsaan. Kummassakin kertomuksessa asiantuntijarepertuaarissa esitetty diagnoosi hälventää epäilyt ja tuo tilalle varmuuden. Otteessa C rakentuu oireiden epämääräisyyden suhteen varioiva versio leikkausta odottavan kehollisesta tilanteesta: lääkärin mukaan sydäimestä kuuluva sivuääni on "karmea". Tästä asiantuntijan arvovaltaan nojautuvasta lausumasta saa vastaansanomattoman kuvan tilanteen vakavuudesta: sivuääni havaitaan voimakkaaksi ja sairastunut ohjataan heti eteenpäin tutkimuksiin, jotka johtavat viimein leikkauspäätökseen.

Usein sairauden havaitsemisnarratiiveja luonnehtii äkillinen tai nopeahko äänilajin muutos: lääkäri tai lääkärit toteavat tekemiensä kokeiden perusteella sairaan tuntemusten oikean laadun. Kyseessä on "sivuääni", "tulppa", "läppävika" tai "infarkti". Kuten otteessa A tapahtuu, myös uskomuksen ja luottamuksen teema nousee monasti esille tässä yhteydessä. Kuultu diagnoosi on niin yllättävä, että kokemusrepertuaarin kannalta se tuntuu aluksi mahdottomalta, ja sen

sulatteluun kuulu kertomuksissa aikaa. Viimeistään lisätutkimusten jälkeen to-
tuus kuitenkin varmistuu, ja sairas ja tämän lähipiiri alkavat yhteistuumin luottaa
diagnoosin paikkansapitävyyteen. Haastateltavat saattavat kertomuksensa yh-
teydessä vielä korostaa kokemusrepertuaariin nojautuvaa ”luonnollista” tietä-
mättömyyttään oireiden syystä:

L: Et tuntu ihan niin, täältä lähtee joku pala irti simmonen olo mulla oli, en minä tienny et muns
sydänvika oli, ennenku sillo sit. [...] Aamulla se [infarkti /KT] tuli. Et kyl se niin yllättäen tuli
ja... Kaikki tuttavat sanos ei voi olla totta et mul on syrjäntauti, ei ne uskonu kukkaan, mut pak-
ko se on uskoo, et se on... (H11:3)

L: Että en mää sitä tietysti itse tienny että, minkälai-, mistä on kysymys ja minkä asteisesta
vaikeudesta mut kyllä se tos heti selvis sitte. (H13:4)

L: Ja tuota, emmä tietenkään ensin sitä sitte oikee arvellu, mitä tämmönen voi olla ja. (H14:1)

P: Nii mut se on siinä juur kat-, kun ei tiedä sitä että tuota mikä on.

L: Niin kun ei tiedä. (H17:1)

L: Se tuli yhtäkkiä, mä oli tota puolukoita noukkimas tuolla syksyllä ja tota rupesi kutii ja sitte
jäi keinuu istuu tai sinne mökille ni keinuu istumaan ja eikä mul oo minkäänäköstä oloa ja sit,
sit se vaa yhtäkkiä alko sillee tuntumaa ja emmä sit oikee osannu aavistaa et mitä se on [H18:1-
2]

P: Mä en uskonu ollenkaan ja sit ku hän oli, oli viel siel kun otettiin se Ekg siihen alkuun ensin
ni sit siel viel hoitajatki sano et ne ei näin kaunist ee sitä ollu aikoihin nähny et se oli niin ää-
rettömän tasanen, ni mä sanoin no sitähan minäkin et, et et kun ihminen voi niin hyvin et sähän
et oo ikinä oikeestaan ollu sairas.

L: Ei.

P: Ei paljon vilustunu edes.

L: Joo.

P: Mut tää lääkäri näki siel kyl heti paikalla niit semmosii heittoja, mitkä ei ollu niin hyviä.
[H19:4]

P: Mut [...] kyl minäki muistan ku hän yöllä, se oli kumma että se oli yöllä, kun kaiket rauhas
nukku ja, että niinkun sattuu, särkee tosta noin, tai puristaa noin ja, mut sitä ei kumminkaan
keskellä yötä minnekkään osannu lähtee.

L: Niin me ei osattu lähtee silloin, se oli oli haus-, hauska tilanne ku ei oo koskaan ees kuullu
puhuttavan.

P: Että tommostaki voi olla.

L: Infarktist että mitä se on, niin, me istuttiin ja ihmeteltiin saakeli koko yön läpi et mitä tää on.
(H 20: 4)

Toisinaan haastatteluissa esiintyy myös variaatiota omien terveydellisten tunte-
musten kuvauksessa. Haastattelussa 3 kuvaillaan jo pitkään kestänyttä oireilua:

L: Ainut oli nyt viime kesänä kun oli se helle, ni silloin huomasi kun ei saanu nukutuksi yöllä, ni
muutaman kerran otti rinnasta, ni silloin minä otin niitä nitroja. (H3:2)

L: Kyllähän noita rappuja ku kulkee, ni siellä se, ku tuun viimeiset raput ylös ni semmosessa se
tuntuu. (H3:2)

L: Ni sen voi sanoo, et mää tässä hiukan yritin remonttiakin, mut en minä uskaltanu paljo mit-
tää tehdä. Ja sen mää huomasi ku noita lampuja vaihdettiin, ni yks lensi kappaleiks, ku jou-
duin tuolla ylhäällä pitämään. Yhtäkkiä meni kaikki voima käsistä ja sitte ei voinu mitään. Se
meni ittestään käsistä pois. (H3:4)

L: Kyllä mullakin on semmosta siinä mielessä on joskus, että mää tunnen itteni niin hemmetin,
ihmeen väsyneeks. Et kyl semmosta välillä on. Mut mihinkään ei koske, kipua ei tunnu.

K: Että tunnette ittenne väsyneeks vaan.

L: Niin. Kauhee väsymys. Pakko mennä nukkumaan tai tekee mieli mennä sänkyyn pitkälle.
(H3:6)

Yllä esitetyt otteet poikkeavat haastateltavan toisaalla esittämästä sairauden havaitsemisnarratiivista:

L: Ei siinä muuta, mut sitte kerran se lääkäri määräsi ottamaan sydänfilmin kun oon niin kauan jo syönyt niitä lääkkeitä [verenpaineeseen]. Ja siinä sit ku se otti. Mää luulin, et mää oon ihan hyvässä kunnossa, eikä mitään. Ni see sanos, et teil on ollu sydäninfarkti. [...] Sillon kyllä kolahti. Mää ajattelin, että ei voi olla. Mää kuvittelin, et mä oon ihan. Mielestäni ihan hyvässä kunnossa. Mut et ainut oli se verenpaine. (H3:2)

Vaikka haastateltava yleensä kertoo vakavahkosta oireilusta ("otti rinnasta", "meni kaikki voima käsistä", "kauhee väsymys"), sairauden havaitsemisnarratiivissa hän kuitenkin tähdentää hyväkuntoisuuttaan. Lääketieteellinen diagnoosi ilmenee sairauden havaitsemisnarratiiveissa usein kokemusrepertuaarin ja asiantuntijarepertuaarin välisenä törmäyksenä. Törmäyksen voimakkuutta ja odottamattomuutta voidaan diagnoosin uskomattomuuden ohella korostaa myös sairastuneen yleisestä oireettomuudesta ja terveyden tunteesta puhumalla. On työlästä uskoa tietoa vakavasta sairaudesta, kun oireita ei ole tai ne ovat epämääräisiä, ja keho on toimintakykyinen.

Diagnoosin yllättävyyttä voidaan alleviivata myös vertaamalla omia tuntemuksia sydänsairauden stereotyyppiseen tai keskimääräiseen kuvaan, jota vasten henkilökohtaisen oireilun erityislaatuisuus tulee hyvin esille. Vertailukohteina voivat olla myös huonokuntoisemmat kohtalotoverit, jotka hengästyvät jo sadan metrin kävelystä ja joutuvat nielemään sydänlääkkeitä lähes jatkuvasti. Toisaalta diagnoosin hyväksymistä helpottaa se, että sairas saa tietää muitakin samantyyppisesti oireilevia olevan olemassa.

SAIRAUDEN MÄÄRITYSTAVAT		Luonnontieteisiin perustuva määrittely (Lääkäri)	
		Biologisesti terve	Biologisesti sairas
Sairauden kokemiseen perustuva määrittely (Potilas)	Kokee olevansa terve	TERVE	SAIRAS
	Kokee olevansa sairas	LUULOSAIRAS (1)	Oikea diagnoosi: SAIRAS ----- Väärä diagnoosi/tulkinta: LUULOSAIRAS (2)

KUVIO 5: Sairauden määrittävät³⁷.

Kuvion 5 mukaiset terveyden ja sairauden sekä piilo- ja luulosairauden käsitteet määrittävät tarkastelemieni sairauden havaitsemisnarratiiveja. Puhuessaan oireistaan tutkittavat kuvaavat kokemuksellista sairautta (tai terveyttä). Määritellesään leikkausta odottavan piilosairaaksi haastateltavat korostavat usko-

neensa häntä terveeksi. Luulosairaudessa taas ei haastattelujen kontekstissa ole kyse niinkään siitä, että tutkittava luulee olevansa sairas, vaikka onkin terve, vaan oireiden väärästä maallikotulkinnasta tai asiantuntijan tekemästä virhediagnoosista.

Sairauden havaitsemisnarratiivin käännekohta on usein törmäys kokemusten takana piilevään tautiin. Lopullinen diagnoosi, oireiden ”tosiolemuksen” määrittely, tehdään lääkärin asiantuntemuksen ja suoritettujen lääketieteellisten testien paljastamien tulosten perusteella, jolloin luulo- tai piilosairas muuttuu sairaaksi. Kokemusrepertuaarissa oireet nähdään epämääräisiä merkkeinä, joista voidaan tehdä johtopäätöksiä moneen suuntaan. Tulkinnan jähmettää vasta oireiden lääketieteellinen tulkinta (Armstrong 1995, 394, Zaner 1992, 104-105), joka paljastuu haastateltaville täytenä yllätyksenä.

Haastateltavien tuottamien selontekojen organisaatio nojautuu kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin suhteita määrittävään pinnan ja olemuksen erotteluun. Heidän oirepuheensa esitetään kokemusrepertuaarissa, kun taas oireiden diagnosoinnissa ja olemuksen määrittelyssä käytetään asiantuntijarepertuaaria. Otteet havainnollistavat kokemusrepertuaarin epämääräisyyttä ja vilisevät aistimuksiin viittaavia sanoja (kipu, kirvely, tuska, kutina jne.). Myös asiantuntijarepertuaarin teknisyys ja etenkin sen arvovalta tulevat esille: oireet ovat merkkejä, joiden lopullinen tulkinta tapahtuu aina lääketieteen auktoriteetilla. Huomionarvoista on myös se, että kokemusrepertuaarissa tehdään usein virheellisiä päätelmiä oireiden laadusta. Tässä yhteydessä erehdykset ja oireiden värintulkinta näyttävät inhimillisinä ja ymmärrettävinä. Kuten myöhemmin näemme, asiantuntija-asemasta annetut virhediagnoosit ja -arviot ovat moraalisesti tuomittavampia.

Kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin välitön peräkkäisyys sairauden havaitsemisnarratiiveissa osoittaa kategoriaparin ”oireet—lääkäri” hyödyntämisen hyvin luontevaksi toiminnaksi: mitään lisäselitystä tälle siirtymälle ei tarvita. Anne Wynnen (1988) MS-tautia sairastavien maallikkouskomuksia tarkastelevassa tutkimuksessa selontekojen konstruoinnin kaava ”ensin oireet, joten sitten lääkärille” on voimassa kaikissa sairauden havaitsemisnarratiiveissa. Jos puheen kohteena sen sijaan ovat käynnit vaihtoehdolääketieteen edustajien luona, yhtä sujuvaa siirtymää ei ole mahdollista tehdä. Näitä käyntejä täytyy säännönmukaisesti perustella lisäselityksin, joista tyypillisimpiä on vetoaminen erilaisiin sosiaalisiin syihin, kuten uskomushoitoihin hullaantuneiden tuttavien painostukseen.

Wynne tekee tutkimuksessaan suoraviivaisen päätelmän haastatteluja luonnehtivasta säännönmukaisuudesta: tutkittavat uskovat kriittittävästi lääketieteen ylivertaisuuteen. Aivan näin helppoja tulkintoja en lähde oman aineistoni perusteella tekemään, sillä Wynnen esittämä johtopäätös on diskurssianalyttisen tutkimusotteen kannalta ongelmallinen. Jos otetaan huomioon asiointiloista ja tapahtumista tuotettujen versioiden varioivuus ja kontekstisidonnaisuus, haastattelujen perusteella laaditut yleistykset puhujien pysyviksi ajatelluista asenteista tai uskomuksista ovat metodologisesti kestäättömiä. Diskurssianalyysissä ei oteta kantaa niihin intentioihin, uskomuksiin tai muihin mielenliikkeisiin, jotka yksilösubjektin olemusta koskevien vakiintuneiden metateorioiden mukaan ohjaavat kielenkäyttöä.

Kokeilen haastateltavien uskomuksilla selittämisen sijaan toista diskurssianalyysiin paremmin soveltuvaa tulkintaa. David Silvermanin (1993, 108) mukaan analysoimalla sitä, kuinka ihmiset puhuvat toisilleen on mahdollista päästä tarkastelemaan kulttuurissa vallitsevien moraalisten oletusten sisältöä. Toisaalla hän on korostanut, että sairauden hoito tapahtuu aina moraalisesti velvoittavassa viitekehyksessä (Silverman 1987, 205). Samantyyppisiä tuloksia on saatu muissakin terveystieteellisissä tutkimuksissa: sairastamisen ja sairauden hoidon moraalisesti velvoittava luonne on keskeinen vakavasti sairastuneiden elämäntilannetta määrittävä tekijä.

Fyysistä, henkistä ja taloudellista omavaraisuutta korostavassa yhteiskunnassa sairaan ja tämän läheisten on osoitettava halunsa elää mahdollisimman normaalia ja riippumatonta elämää. Heiltä edellytetään toistuvaa oman elämäntavan ja harjoitettujen selviytymisstrategioiden soveliaisuuden sekä sairauden parantamiseksi tehtyjen ponnistelujen vilpittömyyden osoittamista erilaisissa arkisissa tilanteissa. Keskeinen osa sairaan ja tämän läheisten suorittamien ratkaisujen ja menettelytapojen selittämisestä, legitimoinnista ja ymmärrettäväksi tekemisestä tapahtuu diskursiivisesti, mm. erilaisten narratiivien välityksellä. (Bury 1991, Charmaz 1991, Radley 1989; 1993, Riessman 1990, Stainton Rogers 1991, Voysey 1975, Williams 1984; 1993.) Diskursiivisten merkitysneuvottelujen kohteena on esimerkiksi se, mitä sairaan oireet tarkoittavat ja kuinka sairautta hoidettaessa tulee menetellä. Näiden neuvottelujen keskeisimpiä näyttämöitä ovat perhe- ja työelämä, sekä sairautta hoitavien lääkärien vastaanottohuoneet. Tehtyjen tulkintojen vastavuoroisuus tulee esille siinä, että sairas ei voi aina olla varma, vastaavatko omasta tilasta tehdyt määritelmät mm. lääkärien, ystävien tai työtovereiden vaikutelmaa oireiden laadusta ja vakavuudesta. Rakennettujen diskursiivisten tulkintojen hyväksyttävyyttä onkin testattava toistuvasti erilaisissa yhteyksissä. (Bury 1988, Robinson 1988, Schneider & Conrad 1980.)

Pitkäaikaissairauden kokemuksellisia merkityksiä kartoitettaessa tutkijoiden analyttisen kiinnostuksen kohteena ovat usein nimenomaan sairauden havaitsemisnarratiivit. Sairaas läheisineen koettavat selvittää niiden avulla sairauden aiheuttamasta katkoksesta elämänkulussa: elämäkerrallisesta hajoamisesta (Bury 1981, S.J. Williams 2000). Hajoamisen jälkeen tapahtuvien tulkintaprosessien avulla he yrittävät siis uudelleen järjestää ja korjata sairaudesta johtuvat repeämät ruumiin, minuuden ja yhteiskunnan välillä sekä määrittellä nykyisen ja menneen identiteettinsä suhdetta sosiaaliseen todellisuuteen (Williams 1984). Tätä toimintaa on kutsuttu mm. elämäkerralliseksi työksi (Corbin & Strauss 1987, vrt. Blaxter 1993, Garro 1994), narratiiviseksi rekonstruktiksi (Williams 1984), minuuden uudelleenmuotoiluksi (Yoshida 1993), sopeutumistyylin harjoittamiseksi (Radley 1988; 1989; 1993), tavoiteidentiteetistä neuvottelemiseksi (Charmaz 1987) ja elämän uudelleen rakentamiseksi (Robinson 1988). Sairauden havaitsemisnarratiiveilla on myös selvä moraalinen funktio: niiden avulla reagoidaan kysymykseen siitä, mikä, kuka tai ketkä ovat vastuussa sairauden puhkeamisesta (Comaroff & Maguire 1986, 103-104).

Yksi pitkäaikaissairaiden kokemusmaailmaa tarkastelevien tutkimusten keskeisistä tuloksista on siis sairauden havaitsemisnarratiivien tärkeys määriteltäessä sairastumiseen johtaneita syitä ja syyllisyyksiä. Tämän vuoksi oletan, että haastatteluissa esitettyjä sairauden havaitsemisnarratiiveja ei kerrota ensimmäistä kertaa, vaan niitä on toistuvasti harjoiteltu erilaisilla arkielämän näyttämöillä. Vaikka haastattelija ei tutkimusaineistossa juuri kyseenalaista haastateltavien kertomuksia tai pyri etsimään vaihtoehtoisia tulkintamalleja, kokemus-

ja asiantuntijarepertuaarin vaihtelua voidaan lukea pitäen mielessä vakavan sairauden hoitoon liittyvän moraalisesti velvoittavan argumentaatiokontekstin (ks. luku 4.6.2).

Luentani lähtee liikkeelle puhujien tähdentämästä tietämättömyydestä ja oireiden epämääräisyydestä. Maallikkokokemuksen ja -havaintojen sumeus tuotetaan haastatteluissa ymmärrettäväksi syyksi sairauden diagnoosiin ja hoitoon liittyvien toimenpiteiden mahdolliselle viivästymiselle. Koska oireiden todellinen vakavuusaste ei ollut sairaan ja tämän läheisten tiedossa tai oireita ei tuntunut juuri lainkaan, moraalisesti sävyttynyt kysymys lääkärin luo tai sairaalahoitoon hakeutumisen ajankohdasta saa selityksensä. Sairauden havaitsemisnarratiivien rakennetta määrittelevä kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin törmäys johtuu siis argumentoinnista ääneen lausumatonta hoitoon hakeutumisen viivästymistä koskevaa syytettä vastaan. Narratiivien rakentajat reagoivat yksilöiden vastuullisuutta omasta terveydestään korostavaan ideologiaan käyttämällä kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin vastakkainasettelua retorisenä välineenä.

Haastateltavien toiminta, tai pikemminkin toimimatta jättäminen, tulee ymmärrettäväksi kokemusrepertuaarin kontekstissa. Koska mm. vanhenemiseen liittyy erilaisia heikkouden ja raihnaisuuden tunteita, on vaikea erottaa, onko tietynlaisessa oireilussa kyse pelkästä vanhuudenheikkoudesta vaiko taudista. Maallikko ei ”tietenkään” voi itse tietää, minkälainen ja -asteinen vaikeus oireiden takana piilee. Hän voi korkeintaan aavistella tätä, eikä kokemusrepertuaarissa näin ollen tehdä todellisia erheitä tai virhediagnooseja; oireilua vain tulkitaan väärin. Kokemusrepertuaarin retorinen voima perustuu paitsi tuntemusten epämääräisyyteen, myös siihen ajatusmalliin, että kaikilla ihmisillä on suora kosketus oman ruumiinsa tuntemuksiin. Olemme subjektiivisen kehollisuutemme etuoikeutettuja mutta erehtyväisiä tulkkieja.

Geoffrey Baruchin (1981) sydänvikaisten lasten vanhempien haastatteluja analysoivassa tutkimuksessa osoittautuu, että vanhemmat konstruoivat puheensa lääketieteellisen hoitohenkilökunnan etäälle itsestään. He muodostavat ikään kuin kaksi universumia: lääketieteellisen ja vanhemmuuteen liittyvän todellisuuden. Lääketieteellinen todellisuus rakennetaan vanhempien puheessa epäemotionaaliseksi, maallikon kannalta käsittämättömäksi ja vaikeasti lähestyttäväksi maailmaksi, jonka kansoittavilla ihmisillä on luotettavaa asiantuntijatietao asioista, jotka eivät kuulu normaalin vanhemmuuden piiriin. Baruch selittää analysoimissaan haastatteluissa esiintyvää voimakasta asiantuntijan ja maallikon välistä erottelua sillä, että tuottamalla lääketieteen ja vanhemmuuden todellisuuden toisistaan erillisiksi ja paikantamalla itsensä niistä jälkimmäiseen, haastateltavat todistelevat moraalista nuhteettomuutta sairaan lapsen vanhempina. Tämä tapahtuu etenkin kertomalla kauhutarinoita lääketieteellisen todellisuuden asukkien välinpitämättömyydestä ja laiminlyönneistä. Näiden tarinoiden avulla vanhemmat voivat sysätä syyn (tai syytteen) lastensa synnynnäisen sydänvian myöhäisestä havaitsemisesta lääketieteen todellisuuteen.

Syyn ja syyllisyyden problematiikka on esillä myös nyt analysoitavassa haastatteluaineistossa. Kuten sanottu, erehtyminen ja virhetulkinnat ovat sallittuja kokemusrepertuaarissa, jossa tuntemusten kokijalla on maallikon subjektipositiio. Kokemusrepertuaarissa esiintyvä oireidensa erehtyväinen tulkitsija voi olla myös ammatiltaan lääkäri:

K: Kauanko tästä diagnoosista on aikaa?

L: Tästä infarktista vai?

P: Niin siit on kaks vuotta siit toteamisesta. Eiks se ollu tällai keväältävesta?

L: Sillon ku vähä oli, sillonha oli... Kyl siit nyt kaks ja puol vuotta ainaki. Ku sitä ei tiedä koska se on sit menny sinne. Se tuntus nii ihmeelliseltäki, etten mää uskonu. Etten mää tiedä koska tämmönen on ollu. Mut lääkäri kyl sanos, et niit on paljon simmosii, et ei tiedä. Et on lääkäreilläki on käyny. [...] Et se sydänlääkäri sano mulle, et lääkärien itte pitäs tietenki tietää paremmin, mutta ei ne vaan tiedä. (H3: 2)

Myös toisenlaiseen keholliseen asiantuntemukseen nojautuvan jäsenyyskategorian edustajia voidaan käyttää tehtäessä ymmärrettäväksi pitkällisen sairau-den myöhäistä havaitsemista:

L: [...] Kun nyt lääkärihän on ollu täällä sitä mieltä, et tää ei oo voinu tulla nyt hetkellisesti, vaan se on ollu ennen. Mää olen perustellu et mää hyväksyn sen että se on voinu olla ennen joku määrä, mää tiedän et se on voinu tai sitten mulla on [naurahtaa] sitten niin paljon reserviä siellä et ku mää oon ollu niin kovassa rääkissä ja tos rakennettiin just uus omakotitalo ni ja sit olen mökillä olen mökillä ja nuoremmatki on siinä niinku kuukahtanu ni tota noin ni, ni et mää oman kuntoni mut niinkun heijän kans tuli selväks et on urheilijoita, ihan huippu-urheilijoita et on läppävika eikä he oo tienny sitä. (H9:5)

Kokemusrepertuaarissa lääkäri (tai huippu-urheilija) voi erehtyä ja olla maallikko oman kehonsa suhteen. Asiantuntijarepertuaarin puolestaan kansoittavat kognitiivisella auktoriteetilla varustetut henkilöt, jotka ovat moraalisesti vastuussa hoidettavien vakavaan sairauteen liittyvistä mahdollisista virhediagnooseista.

Käsillä olevassa tutkimusaineistossa puhutaan kyllä useassakin yhteydessä virhediagnooseista, mutta varsinaisiin kauhutarinoiniin liittyy myös asiantuntijoihin kohdistettu moraalinen syytös. Tällaisia tarinoita aineistosta löytyy huomattavasti vähemmän kuin niitä mainitussa Baruchin (1981) sydänvikaisten lasten vanhempiin kohdistuneessa tutkimuksessa on esiintynyt. Selitys kauhutarinoiden yleisyyteen Baruchin analysoimassa aineistossa saattaa olla se, että sydänvikaisten lasten vanhempien tilanne on äärimmäisen ahdistava. Vanhemmuusinstituutio asettaa isät ja äidit voimakkaaseen moraaliseen vastuuseen lastensa terveydestä ja sen hoidosta (Voysey 1975).

Kauhutarinat ovat poikkeamia aineistossa, sillä yleensä haastateltavat käyttävät asiantuntijuuteen myönteisesti suhtautuvaa, teknistä osaamista ja ammatillista kokemusta arvostavaa äänensävyä. Seuraavassa analysoin tarkemmin näitä poikkeustapauksia.

L: Kun mää menin [yksityiselle lääkäriasemalle] ja siinäkin ni oli mä en edes aikavarausta tehny et mää menin sinne suoraan ja mää sanoin että niinku olin käyny useamman kerran toisen lääkärin luona ja nyt mää vaan sanoin että kuinka äkkiä tässä nyt pääsee että nyt ei ole sitten väliä kenen luokse mut et tehdään ni tutkimus.

K: Joo.

L: Ja määhän pääsin siin oli sitte sattu joku peruutus et mää pääsin viidentoist minuutin sisään ni ja silloin tehtiin sydänfilmi ja verikokeet ja niin edelleen otettiin ja sitte tuln uudestaan et meillä oli jo ne sitten siellä ylhäällä ni samana päivänä ni lääkäri totes sitten et on on, et siellä on jotain tulehdusta, nimenomaan. [...] Emme tienneet et läppävikaa on, mutta.

K: Nii joo et tulehdus oli simmonen mitä epäiltiin sitte.

L: Nii mut joo mut että ni mul on käsitys et tietenkin ei millään mitään lääkäreitä moittimatta mut nyt kun tässä on näit kandeja käyny ja ynnä muita ni, ni enhän mää varmaan tiedä sehän on voinu ilman muuta ni tota noin huonontua siitä ku hän ensimmäisen kerran kuunteli. [...]

Mut nythän ni tota noin tuolla kun sitte tehollaki ni jokuhan sano heti et he näkee sen tosta noin ni et sehän on aortavuoto. [...] Kun tossa on ni kato se hakkaa tossa vieressä [näyttää rannettaan] näöksä?

K: Joo kyllä.

L: Pitäis, mutta niinku sanottu, ja toinenhan on nyt tietenkkin on rakennuttajakonsultti ja joutunu rakennuspuolesta, ni tähän on, eihän tässä ku täytyy vaan kuunnella ja päätellä. [...] Ni tota noin ni ni siis mä en , tietenkkin [lääkäriasemalta /KT] saa ne tulokset ni toinenhan millä sitten ni esimerkiks ainakin sitte vois päätellä et on jotain vikaa ni tota et, mut ku mä ymmärsin et et siinä mielessä varmaan se on pahentunu kato sitte tämä yhdeksän päivän ja sitte kahdenkymmenenseitsemän päivän välissä, koska siel on kuulunu sitä, mut hänen ois pitäny siinä ni nähdä ku mä tykkäsin et sano et veripaine on niinku normaali.

K: Joo.

L: Ja nyt esimerkiks multa nyt mitataan verenpainetta, mä en tiedä johtuuk se myöskin siitä et... mullahan nyt on niinku suonet, mä saan jotain lääkitystä, joka nyt sitte pitäis sydämelle olla helpotusta et se voi olla et sillä on pudotettu myöskin tätä verenpainetta, mut mullahan on nii et periaatteessa ni tota alarajahan on lähellä nolaa, mut se on nyt merkattu ylös kaksyksi tai kolmekymmentä ja yläraja on sitte satakaksykymmentä ja sehän ois mun ikäisellä ois joku yheksänkymmentä viiva sataviiskykymment satakuuskymmentä. [...] Et siitä mutta mä en tiedä miten paljon nää nyt lääkitykset sotkee sitä mut että ni missään tapaukses niillä tiedoilla mitä lääkäri oli silloin yhdeksännen päivän aikaan ni niillä tuloksilla, silloinhan tietenkkin hän olis voinu määrätä saman tien et mennään ni sitte ultrakuvaukseen. (H9: 4-5)

Haastateltava punoo syytöksensä oikean diagnoosin ja hoidon myöhästymisestä hienovaraisesti kertomuksensa säikeisiin. Hän selvästi aistii moittivan äänensävyä, ja myös paikoitellen pehmentää sitä: lääkäreitä ei haluta kritisoida ja terveydentilakin on voinut nopeasti huonontua. Kuitenkin yliopistollisessa keskussairaalassa jopa lääketieteen opiskelijat kykenevät tekemään oikean diagnoosin. Myös verenpainemittaukset osoittavat haastateltavan mukaan tilanteen luonteen. Syytöksiä esittäessään puhuja nojautuu asiantuntijarepertuaariin, vaikka osoittaakin samalla, ettei hän varsinaisesti kuulu kyseiseen jäsenyysskategoriaan: rakennuttajakonsulttina hän voi vain yrittää tehdä mahdollisimman loogisia johtopäätöksiä lääketieteellisten asiantuntijoiden puheesta. Nyt kuitenkin jopa maallikkoa voi ohjata huomaamaan leikkausta odottavan tilanteen: haastattelija kutsutaan tekemään korrektia diagnoosia ranteessa näkyvän tykytyksen perusteella.

K: Oliko siinä, ennen ku, ennen ku käännnyitte tavallaan niinku lääkäriin ni oliko jotain, oliko teillä jotain epäilyksiä että mist on kyse tai?

L: No ei muuta ollu muuta kun että sydämessä on. Tietyst no mä ajattelin että kun se kävi henkeen kanssa että voi tietyst olla keuhkokin mutta, kun määhän olin ollu sentään vuoden, viime vuoden aikana täst alkuvuodest pari kertaa lääkäriillä ja kuunneltiin, se oli toinen kerta ajokorttia ja toinen sitte muuta jotain flunssaa varten. Mut ei silloin mitään mulle ilmoitettu ja silloinhan tää yks tutkiva lääkäri sitte joka tän totes. Jaa ei kun tää oliko sitte jo [yliopistollisen keskussairaalan] lääkäri, sydän.

[Leikkausta odottava ja puoliso muistelevat lääkärin nimeä.]

L: Niin tuota mä sanoin että mä, eiks, se hän kysy et eiks kukaan oo sanonu että siel mitään sivuääniä on. Mää sanoin et ei oo, et kyl mä pari kertaa olen, niinku on kuunneltu kyllä jotain, sano et kyllä siel on täytyny korvatulpat olla sitten lääkäriillä [naurahtaa] kun ei oo kuullu tämmöstä.

P: Mm.

K: Ahaa joo-o.

L: Mutta... en tie, ehkä se ei sitte... silloin vaan ollu sitte.

P: () määkin kun olen nyt, tai sitä sanoi sit et kuuluuko ku pistää tohon vasemmalle puolelle korvan, ni kyl sielt kuuluu ihan simmonen hur, hur, sivuääni.

L: Niin no täällä tutkimuksissahan kun tutkitaan ni siin on ne koneet niin sehän otetaan sinne jossain vaiheessa sekin se kuulosysteemi, ni sehän kuuluu oikeen kovaa, se on aika kova ääni loppujen lopuks tuntuu olevan tuolla ihmisen.

P: Niin tos rinnassa. (H13: 4-5)

Haastateltavat tuottavat yllä vakavaa moitetta lääkärin tai lääkärien laiminlyönneistä: leikkausta odottavaa ei oltu aiemmin diagnosoitu korrektisti. Toinen asiantuntijarepertuaarin toimija kuitenkin paikallistaa vian välittömästi, ja itse

asiassa moite esitetäänkin kognitiivista auktoriteetilla varustetun sydänerikoislääkärin suulla. Tämä menettelytapa yhtäältä lisää syytöksen painoarvoa sekä toisaalta varmistaa toiminnan perusteltavuutta: puhuja ikään kuin vain välittää lääkärin näkemyksen ottamatta siihen suoranaisesti kantaa.

Puolison ja haastattelijan myötäilevän palautteen jälkeen leikkausta odottava vielä lieventää syytöstään nostamalla esiin sen mahdollisuuden, että sivuääni ei ehkä aiemmin ollutkaan niin hyvin erottuva kuin tällä hetkellä. Toinen (sangen epätodennäköinen) mahdollisuus on, että leikkausta odottava esittää epämääräisessä lausumassaan (”Mutta... en tie, ehkä se ei sitte... sillon vaan ollu sitte”) epäilyksen siitä, ettei hänellä ollut lainkaan (ainakaan vakavaa) läppävikaa vielä aiempien lääkärikäyntiensä aikana. Tämä lausuma, johon kuuluu myös kaksi puhetta viivyttävää ja epäröivyyttä kuvastavaa taukoa, joka tapauksessa korostaa sitä, etteivät haastateltavat ennen varsinaista diagnoosia voineet itse tietää, mitä leikkausta odottavan oireiden takana piilee.

Omilla todistuksillaan haastateltavat lopuksi vahvistavat sen, että sivuääni on nyt maallikonkin korvin kuultavissa. Korrektin diagnoosin toteavat maallikkohavainnot lisäävät tässä yhteydessä, kuten aiemmassakin kauhutarinassa, syytösten vakavuutta. Jos maallikotkin voivat aistia ongelman, miten lääkärin tai lääkärin erehdys on lainkaan selitettävissä? Kömmähdyksen käsittämättömyyttä korostaa myös sydänerikoislääkärin puhe korvatulpista. Leikkausta odottavan tauti on niin ilmeinen, että vain häntä aiemmin hoitaneiden lääkäreiden ammatillisen asiantuntemuksen puute, täydellinen välinpitämättömyys tai todellinen kuulovika voivat selittää tehdyt virrehavainnot.

Huomionarvoista kummassakin edellä esitetystä kauhutarinassa on juonen samankaltaisuus: moite esitetään aluksi asiantuntijarepertuaariin nojautuen, minkä jälkeen sitä vielä vahvistetaan kokemusrepertuaarin piiriin kuuluvilla havainnoilla. Näin kuulijalle syntyy vastaansanomaton kuva lääkärin tai lääkärin tekemästä vakavasta virheestä. Seuraavassa kauhutarinassa tätä rakennetta hieman muunnellaan.

L: [...] Ja tietenkin nyt on tää, nää oi-, sit ollu ku mul on niinku läppävika vaan todettu neljä vuotta aikaa, et niinku sitä nyt on vaan niinku nyt vaan seurattu, et tää oli niinku ilmeisesti [hoitavalle lääkärille] yllätys, et siel oli niin, siis suonissakin vikaa. Ja tota... et se oli ilmeisesti vähän simmonen yllätys, et siel on nyt läpässä vikaa ja sit on ne kaks suonta on tukossa. Et ilmeisesti [lääkärikään] ei oo niist suonista sit tienny.

P: Mut see et miksei hän [lääkäri] oo ottanu niist sit selvää, koska hän [leikkausta odottava] on nyt sit, joka vuos hän on niit puhunu, mitä tuntemuksii hänel on, eikä mitään. [...] Et see jollain taval on niin... on simmonen et et, miksei sitä sit oo niinku aikasemmin jo hänel tehty sitä varjoainetutkimust esimerkiksi, ku sit vasta ku sinne soitettiin ja pyydettiin, et jotain lisätutkimuksii, et.

L: Mut et see on varmasti see kans, et ku meikäläinen menee lääkärille, ni ne heti ovel jo katsoo, et jaaha terve mies tuli sisälle.

P: Nii hän on, ei hänel niinku.

L: Niinku tässä nyt tuota noin ku mul tää flunssa tuli ni viime, tai edellisviikol oltiin lääkärissä ni siel just lääkäri totes, et sä nyt oikeen niinku oo sairaan näkönen mies. Et see voi olla, et siin jo lääkäri ottaa sen asenteen vähän, et ei, et ei.

P: Et toi on nyt ihan tyhjän, tyhjän takia.

L: Nii et se taida sit niin sairas loppujen lopuks olla sit. (H5:2)

Kahteen muuhun esimerkkiin verrattuna erityisesti puolison esittämät syytökset ovat nyt verhoamattomia. Jälleen moite esitetään aluksi asiantuntijarepertuaarissa kertaamalla lääketieteellisten tutkimusten tuloksia. Ne osoittavat, että aiemmin diagnosoidun läppävian lisäksi leikkausta odottavalla on myös tuk-

keumia sydämen verisuonissa. Hän on käyttäytynyt koko ajan kunnan potilaan tavoin kertomalla tuntemuksistaan; diagnoosin viivästymisen syy siirtyy kertomuksessa asiantuntijarepertuaarin toimijoiden harteille.

Haastateltavat selittävät lääkäreiden erehdystä leikkausta odottavan hyväkuntoisella ulkonäöllä. Tämä selitys ei ainakaan lievennä syytöstä: lääkärit havainnoivat vakavasti sairasta tehden välittömiä johtopäätöksiä hänen ulkoisen olemuksensa perusteella sen sijaan, että he, asemansa mukaisesti, analysoisivat lääketieteellisiä mittauksia ja laatisivat eksaktin diagnoosin saatujen tulosten perusteella. Kyse on ilmeisen vakavasta hoitovirheestä.

Kuten jo sanottu, kauhutarinat ovat selvä poikkeus aineistossa, jossa lääkäreiden tiedollista arvovaltaa yleensä kohdellaan kunnioittavasti. Haastateltavien retorinen tilanne, jossa omaa toimintaa on perusteltava ripeään hoitoon hakeutumisen moraalisesti velvoittavassa argumentaatiokontekstissa, kuitenkin selittää nämä poikkeamat. Kun syytös kohdistetaan asiantuntijoihin, samalla osoitetaan oma viattomuus tai syyttömyys suhteessa diagnoosiin ja hoidon kulkuun. Vastuu on asiantuntijalla, ei maallikolla. Lääkäreiden pitäisi tietää paremmin.

Repertuaarien vuorottelun retorinen tehokkuus sairauden havaitsemisnarratiiveissa perustuu havaintotodellisuuden (ruumiilliset kokemukset, lääkäreiden *virheelliset* havainnot) ja objektiiviseen todellisuuden (lääkäreiden tekemä ja mittausten paljastama *oikea* diagnoosi) erottamiseen. Itse asiassa pinnan ja olemuksen välisellä erottelulla on havaittu olevan voimakkaita retorisia funktioita hyvin monenlaisissa keskusteluyhteyksissä (Edwards 1991). Tämä erottelu on käyttökelpoinen erityisesti painotettaessa määrätynlaisten havaintojen ilmeisyyttä tai luonnollisuutta. Sen avulla voidaan selittää ja tehdä moraalisesti ymmärrettäväksi puhujan omaa tai jonkun toisen myöhemmin virheelliseksi osoittautunutta tapaa ymmärtää asioita. Tietynlainen väärinkäsitys on tällöin perusteltavissa nimenomaan vetoamalla havaintojen ja niihin nojautuvien uskomusten luonnollisuuteen tai itsestäänselvyteen tietystä tilanteesta. (Edwards, mt., 531-532.) Kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin vuorottelu ohjaa siis tietynlaisiin attribuutioihin kuvauksen päähenkilöiden (sairaana ja tämän läheisten) vastuullisuudesta sen suhteen, mitä on tapahtunut: kokemusrepertuaarin erehdyttävyyden vuoksi he eivät ole syyllisiä diagnoosin tai hoidon mahdolliseen viivästymiseen.

Kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin käyttö leikkausta odottavien ja näiden puolisoitten puheissa on yksi osoitus pinnan ja olemuksen välisen erottelun kulttuurisesta merkityksestä. Sairaana ja tämän läheisten tilanteen moraalinen hankaluus pakottaa heitä hyödyntämään tämän erottelun jäsentämää voimaalista retoriikkaa sairauden havaitsemisnarratiiveissa.

Liittyykö haastateltavien puhe myös hyverepertuaariin? Edellä tehty analyysi on osoittanut kokemus- ja asiantuntijarepertuaarin erottamisen palvelevan sairauden havaitsemisnarratiiveissa nimenomaan moraalista funktiota. Kyse on tietynlaisesta identiteettimäärittelystä ja siihen nojautuvasta sairauden parantamiseksi tehtyjen ponnistelujen vilpittömyyden todistelusta. Tarkoittaako tämä nyt myös sitä, että narratiiveissa havaittu diskursiivinen toiminta on jollakin lailla alisteinen hyverepertuaarille tai muuten yhteydessä siihen?

Vastaus tähän kysymykseen on kaksiosainen. Ensinnäkin: kokemus- ja asiantuntijarepertuaari eivät sisällä hyverepertuaarin suoranaisia tunnusmerkkejä, kuten muiden potilaiden sairauteen sopeutumisen tyyliin liittyvää tuomitsemista.

Hyverepertuaarissa oman toiminnan moraalisuuden ja rationaalisuuden todistelu sekä muiden toiminnan kritisointi epämoraaliseksi tai -rationaaliseksi on usein eksplisiittistä; kauhutarinoita lukuun ottamatta sairauden havaitsemisnarratiiveissa ei moraalisia tai moralisoivia ilmauksia juuri käytetä. Kuten seuraa vassa näemme, hyverepertuaari ei esiinny niinkään sairauden havaitsemisnarratiiveissa, vaan puhuttaessa sairauden syistä ja riskitekijöistä, niiden minimoimiseen johtavista ponnisteluista sekä suhtautumisesta tulevaan leikkaukseen. Kuitenkin myös sairauden havaitsemisnarratiiveissa hyverepertuaari sävyttää puheen argumentaatiokontekstia: selonteot rakentuvat hyverepertuaarin virittämien julkilausumattomien moraalisten syytösten ilmapiirissä eräänlaisiksi implisiittisiksi puolustuspuheiksi.

Sairauden havaitsemisnarratiivit ovat informaatiotutkimuksen kannalta kiintoisia siksi, että vaikka niissä ei juuri puhuta tiedon intentionaalisesta hausta tai hankinnasta, niissä kuitenkin esiintyy paljon *tiedollista puhetta*: tietojen ja tulkintojen uskottavuuteen liittyviä pohdintoja ja kuvauksia. Näissä narratiiveissa asiantuntijarepertuaarilla on enemmän kognitiivista auktoriteettia kuin kokemusrepertuaarilla. Myöhemmin tulemme havaitsemaan, ettei asia aina ole näin, vaan tiedollinen puhe on varsin kontekstisidonnaista: toisenlaisissa yhteyksissä kokemusrepertuaaria voidaan käyttää asiantuntijarepertuaarin dekonstruoimiseen.

2.3.2 Riskitekijät ja hyveellisen elämän problematiikka

Syyt ja syyllisyydet

Sairauden syyn selvittäminen on vakavasti sairastuneille erityisen tärkeää. Haastateltavat ovat varsin tietoisia lääketieteellisissä tutkimuksissa esitetyistä sydänsairauksien riskitekijöistä. Tosinaan he saattavat nopeaankin tahtiin luetella mahdollisia sepelvaltimotautiin tai läppävikaan johtaneita syitä, toisinaan yksi tai kaksi syytä riittää. Asiantuntijarepertuaariin nojautuvia mainintoja saavat ainakin ylipaino, diabetes, perintötekijät, virussairaudet, rasvan ja suolan käyttö, muut ruokailutottumukset, stressi, reumaattiset kuumeet, amalgaamipaikkojen poisto, työolosuhteet, tupakointi, alkoholinkäyttö, elämänmuutokset (työpaikan menetys, avioero) sekä verenpaine.

Syitä ei välttämättä esitetä pelkkänä listana, vaan omaa elämäntilannetta ja elämänhistoriaa myös suhteutetaan mahdollisiin riskitekijöihin. Erityisesti stressistä puhuminen kirvoittaa haastateltavista pitkiäkin kertomuksia menneistä vaikeuksista.

A.

P: Mut eiköhän toi, loppujen lopuks niin perinnöllisyystekijät mitkä tossa vaikuttaa, enhän minä voi tässä juoksennella terveenä koko ajan sitte.

L: Niin kyllä kai se perin-

P: Et eiköhän.

L: Perinnöllistä on tota noin.

P: Ja sitte toi korkea verenpaine mistä me puhuttiin että.

L: Kyl mä ainakin siihen ku isän pu-, isän puolelta niin infarktiin hänki kuoli. (H20: 8)

Puoliso korostaa perintötekijöiden vaikutusta sairauden puhkeamiseen käyttäen itseään vertailukohtana: miten hän voisi olla terve, jos elämäntavat (tupakointi ja sen lopettamisen problematiikka on haastattelun 20 kantavia teemoja) vaikuttai-

sivat määräävästi sairauden syntyyn. Leikkausta odottava ei tyydy pelkästään myötäilemään puolison esittämää tulkintaa, vaan antaa myös sitä vahvistavan todistuksen: hänen isänsä kuoli infarktiin. Haastattelu jatkuu puolison hyvän kunnon kuvailulla:

B.

P: Mut et minul on niin hassusti että... minä oon jo kuuskytyks. [...]Nii, ni tuota noin kyl minä oon käyny siel joskus tarkastuksissa ja mitään ei varmaan oo ja minä vaan juoksentelen terveenä tässä koko ajan, ni eihän se oo mahdollista enää, jos ei oo perinnöllisyystekijät niin kun vähän määräämässä. [...] Että aino, ku ei minul oo mitään lääkkeitäkään edes että.

L: [ärtyneesti] Niin no eihän sul oo mitään vaivaakaan mitäs varten sit tarttet lääkkeitä sitten [naurahtaa].

K: Mm mm.

P: Niin, että ainoo mikä, että.

L: No niin no ole kiitollinen ettei se, ettei sul oo että.

P: Juu en minä, en minä sillä valita mutta sitten.

L: Niin.

P: Mistä noi johtuu.

L: No johtuu no joo.

P: Niin ni eiköhän perinnöllä se tekijä oo.

K: Joo.

L: Mut enhän minä, enhän mää sano sitä, enhän mä oo koskaan syytäny... ketään ulkopuolista mun vaivoihin.

P: E_i, en minä sitä sanokkaan, mut se että.

L: Niin, mut mää oon syytäny tietysti vaan it-, itteeni.

P: Sitä syytellään kaikennäköstä että.

L: Et kyllähän se on, vihanenhan mä olen ittelle tota noin, ittehän mä ne oon aiheuttanu.

K: Mm mm.

L: Niin.

P: Mutta sitä minä juuri että se perinnöllisyys, ni ei sitä pysty aiheuttamaan.

L: Niin no, siis tota stressi, mää sanon että mä oon aiheuttanu sen stressi ja sitte jos mä oon sen tupakan kautta aiheuttanut. [...] Niin, ittehän mä niihin syypää olen, nii ei mua oo kukaan käseny polttaa eikä, mut että mä oon niinku työelämässäkin ni mä oon ollu aika stressaantunu kyllä ihan alust lähtien, ni tota noin... oon vaan sattunu valitsee semmosen ammatin ja, ja semmosen.

K: Joo, mitä sä oot sit, mitä sä oot sit tehny työkses?

L: No kyllä mä työnjohdollisist tehtävis oon ollut.

P: Niin alusta, alhaalta ylöspäin.

L: Niin, sanotaan näin että mä olen auto, asentajana, autoasentajast alkanu ja toimitusjohtana lopettanu.

K: Just just.

L: Nii, et siin on mun elämäankaari. [...]

P: Mm. Että sitähan nyt menee ittestään.

L: Niin ja siihen elämäankaareen riittää mahdottomasti työselkkauksia ja ja palkkariitoja. (H20:9)

Avainkysymys riskitekijöistä puhuttaessa on usein se, kuka tai mikä on syypää sairauteen. Vaikka riskitekijöiden luettelot yleensä laaditaan asiantuntijarepertuaarissa, myös hyverepertuaari on näissä tutkimusaineiston kohdissa keskeisesti läsnä. Syyllisyys- tai syyttömyyskysymykseen ei välttämättä haastattelussa esitetä lopullista kantaa. Haastateltavien osoittamalla epävarmuudella saattaa olla myös strategisia funktioita: kun kanta jää sumeaksi tai ehdolliseksi, syyttävä sormi ei osoita vain yhteen suuntaan.

Haastattelussa 20 leikkausta odottavan kannoissa riskitekijöiden ja oman syyllisyytensä suhteen on ristiriitaisuutta. Otteessa A hän allekirjoittaa puolisonsa esittämän tulkinnan perinnöllisyyden kausaalivaikutuksesta sepelvaltimotaudin syntyyn. Jälkimmäisessä oteessa (B) hän kuitenkin ärsyyntyy puolison koros-

taessa toistuvasti heidän terveydentilojensa välistä eroa. Tässä tilanteessa enää perintötekijät eivät kelpaakaan syyksi; leikkausta odottava ilmoittaa, ettei soimaa tilanteesta ketään muuta kuin itseään. Puoliso yrittää mitätöidä syytöstä todistelemalla sitä, että epäedulliset perintötekijät vähentävät sairastuneen henkilökohtaista moraalista vastuuta taudin puhkeamisesta. Leikkausta odottava ei tästä ilahdu, vaan alkaa moittia itseään voimakkaasti. Itsesyytöksillä hän osoittaa kantavansa vastuun sairaudesta. Kyseessä näyttää olevan myös maskuliinisen identiteetin rakentaminen tyyliin ”suorana seistä ja kaatua on joka miehellä oikeus”. Tämän identiteetin näkökulmasta vaimon esittämä perintötekijätulkinta ei enää kelpaakaan sairauden syyksi.

Leikkausta odottava ilmeisesti aistii argumentaatiokontekstissa sellaisen mahdollisuuden, ettei perintötekijöihin vetoaminen välttämättä kestä kriittistä tarkastelua. Itsesyytöksillä voidaan torjua ulkopuolelta tulevat moitteet jo etukäteen. Kun arvostelevat argumentit esitetään itse, kukaan ei voi väittää, etteikö puheen aihetta olisi tarkasteltu monelta kannalta. Näin voidaan myös moraaliselta arvostelulta viedä paras terä: puhuja osoittaa, että hän kyllä ottaa vastuun teoistaan.

Stressi ja tupakanpoltto lukeutuvat selkeästi itse aiheutettuihin syihin. Perintötekijöitä puolestaan pidetään tyypillisesti asioina, joihin yksilö ei voi omalla toiminnallaan vaikuttaa. Haastattelu 20 kuitenkin osoittaa, että perintötekijöihin vetoamista voidaan tietynlaisessa keskustelun kontekstissa pitää ikään kuin syytöksenä menneitä sukupolvia kohtaan: kyse on raukkamaisesta kuolleiden senlän takana kyyristelystä, toiminnasta, joka ei ole miehelle soveliaista.

Tulkitsen leikkausta odottavan ja tämän puolison puhetta hyverepertuaarin kontekstissa. Puheen teemana on moraalit ja vastuu: haastateltavat eivät etsi sairauteen pelkästään syytä, vaan myös syyllistä. Soimaamalla itseään leikkausta odottava tunnustaa, että hän on elänyt hyverepertuaarin mukaisten ideaalien vastaisesti. Itsesyytös kuitenkin lievenee, kun osoittautuu, että hän on toiminut vastuullisessa tehtävässä sovitellen erilaisia työelämän ristiriitoja. Haastateltavat rakentavat leikkausta odottavasta kuvaa velvollisuuden tuntuoisena yksilönä, joka on kohonnut kovaa työtä tekemällä autoasentajasta toimitusjohtajaksi asti. Stressi ja jopa tupakanpoltto saavat näin selityksensä.

Asiantuntijatiedon epävarmuus

K: Ootteko te miettineet sitten tätä sepelvaltimotukoksia, ni ootteko te miettineet siltä kannalta, että mitä syitä sille voidaan löytää tai?

L: Nii et mistä se on niinku muodostunu?

K: Niin.

P: No sitä mee ihmetel-

L: Ollaan kyl mee täs.

P: Nii. Me ihmetellää koko aika kovasti ja.

L: Vaan ihmetellään siinä mieles just kun sentään liikutaan aika paljon.

P: Ja kolesteroliarvot hänel on hyvät, et ei ol mitään semmosta.

L: Nii sanotaan et ei ne oo ainakaan huonot.

P: Ei ne oo huonot.

L: Et ne on ilmeisest simmoset keskinkertaset, ei ne nyt tietyst mittään kaikkein parhaita ole, koska ne on siin viiden päällä ollu. Mut kumminki ni ei ne nyt pitäis mitään hälyyttävää siinä vaiheessa olla. Ja ja sit se kun liikutaan sentään niinki paljon, mitä tääl ollaan liikuttu.

P: Niin ja sit me syödään aika kevyesti et tota vaik meil on hassut ruokatottumukset ja sillain, mut et me syödään aika paljon just vihanneksii ja juureksii ja kaikki et tota. Et kesäl ni melkee menee kala ja vihanneksii et ei me paljon mitään rasvast.

L: Nii ja sit see et mittään tommost grillimakkaroi ei syödä oikeestaan ollenkaan et.

P: Ei me semmosii et. Tervet ruokaa.

L: Et määh et siit on, siit on hyvin paljon aikaa ku ollaan syöty grillimakkaraa. Et see on.

P: Olutta hän ei juo, ei polta. No mitä viinii joskus sit sillain et, mut et ei , et ei tota, et kyl me niinku vähän ollaan ihmeissämme, et mist se sit on johtunu oikeen.

L: Mut see voi olla, et jos se sit, äiti on, kuoli sydän- sydänkohtaukseen ja et jos se sit jotain sit sukuvika sit siinä mieles sit on. Et sitähän toi tuol luennollaki sit sanos, et jos äidillä on vika, ni se helposti periytyy sitte. (H5: 7-8)

Haastattelussa 5 esiintyy tyylipuhdas esimerkki hyverepertuaaria luonnehtivasta omien elämäntapojen terveellisyyden ja nuhteettomuuden todistelusta: miksi sairaus on iskenyt juuri leikkausta odottavaan, vaikka hänen elämäntapansa ovat mallikelpoiset? Lopuksi haastateltavat päätyvät asiantuntijarepertuaariin nojautuvaan perintötekijätulkintaan, joka ikään kuin vapauttaa heidät vastuusta.

Tässä toistuu siis haastattelussa 20 käytetty argumentaatiostrategia, jossa puolustaudutaan perintötekijöihin nojautumalla hyverepertuaarin tuottamia sairaa ja tämän läheisten elintapoihin liittyviä mahdollisia moitteita vastaan. Haastattelu 20 osoitti, että tällainen tulkinta voidaan joskus myös kyseenalaistaa. Haastattelussa 5 kyseistä tulkintaa ei yritetä horjuttaa, mutta siinäkin hyverepertuaari ei salli helppoa vapautusta syytöksistä. Keskustelun jatkuessa haastateltavat joutuvat välittömästi argumentoimaan hyverepertuaarin ideaalin saavuttamattomuuden kontekstissa. Kyse on nyt siitä, olisiko terveyden hyväksi voinut tehdä vielä enemmän. Aluksi puoliso tarjoaa haastattelijalle suklaakonvehdin pöydällä olevasta rasiasta:

P: Nyt tämmöst epäterveellist [nauraa]

L: Mut se et kyl täs on niinku todennu sen että et näin ku sitä oikeen ruppee miettimään ni just just tällasiiki, ni tietysti ei sais ottaa, et näähän on nyt simmost niin sanottuu piilorasvaa et että.

Et kyl sitä sit taas kun tosa sitä ruvettiin miettimään, niin aika paljon tuli semmosii, et mist ei niinku koskaan tullu ajatelleeks, et siin, et sitä rasvaa on siinä ja siinä. Et et kyl se tietysti simmonen, et vähemmälläki rasval ois päässy, jos ois sitä oikeen ajatellu.

P: Mut see tota, see et kun ei oo kumpikaan niinku sillain ylipainonen. Ni ei sitä ajattele simmosel taval ollenkaan... Et nyt joka satsin mikä suuhun laittaa ni ajattelee, et onks siin rasvaa ja... Ja muuta et et kun sentään niinkun, mun mielest me kulutetaan kyl se kans.

L: Niin. Ja sit just toi et syödään vihanneksii ja liikutaan nyt sentään omast mielest ainaki, emmä tiedä onks se sit tarpeeks mutta mutta. Sitä on vaikee sanoo sitte.. Mut kyl täs nyt sit ruokavalio on muuttunu ni tämän joulun jälkeen sitte joo, et tietyst sitä on, olis ehkä varaa ollu jo sillonki muuttaa aikasemminkin. Mut kun sitä ei niinkun sit oo tiedostettu et se nyt näit suonen tukkeumia on et. Koska eihän se läppä- läppävika oo sit ihan niin vaarallinen sit taas tämän rasvan puolesta.

P: Nii emmää sit tiedä. Mun isä söi, söi tota kermaa ja ja voita ja poltti tupakkaa ja rasvaa söi siis tosi rasvast ruokaa ja noin ja, ei hänenkään kuolinsyy mikkään, mikään tämmönen ollu et tota hän putos rappusist, hänel keuhko, eiks se keuhkorevähitymä ollu? (H5:8)

Hyverepertuaarin sisäinen ongelma liittyy siihen, ettei koskaan voi tietää, tekekö sitä tarpeeksi terveytensä eteen. Haastattelussa 5 puhujat tiedostavat mahdollisen ristiriidan pöydällä olevan suklaakonvehtirasian ja kurinalaista elämäntapaa maalailevan puheensa välillä. He reagoivat potentiaalista kritiikkiä vastaan aluksi myöntämällä, että vielä terveellisemminkin olisi voitu elää. Tarjoamalla haastattelijalle suklaakonvehdin, josta tämän jo haastattelutilanteen luonteen vuoksi on hankala kieltäytyä, puoliso asettaa myös haastattelijan sellaiseen keskustelulliseen asemaan, jossa hyverepertuaarin äänenpainoin esitetty kritiikki käy vaikeaksi. On lähes mahdotonta arvostella toisten elintapoja suklaakonvehti suussa. Tarkoitukseni ei ole epäillä ystävällisen tarjoamiseleen vilpittömyyttä, vaan haluan tulkita sitä pikemminkin kutsuna asettua samaan

asemaan tai samalle tasolle haastateltavien kanssa. Kutsun viestiä sävyttää ajatus siitä, ettei kukaan toimi aina pyhimysmäisen askeettisesti.

Leikkausta odottavan ja tämän puolison pohdinta piilorasvan mahdollisuudesta tekee terveyden säilyttämiseen tähtäävät ponnistelut hyvin vaativiksi: jokaista suupalaa olisi tutkittava, jotta piilorasvalta vältyttäisiin. Hyverepertuaarin ideaalidentiteetin tavoittelu edellyttääkin jatkuvaa itsekuria ja -tarkkailua. Mielihaluja ja ruumiillisuutta on valvottava, sillä sortuminen ”epäterveelliseen” toimintaan, kuten suklaakonvehdin syömiseen, käy hyvin helposti.

Vaikka haastateltavat myöntävät olleensa piilorasvan suhteen ajattelemattomia, he alkavat saman tien puolustautua tehden tätä mahdollista leväperäisyyttään ymmärrettäväksi. He torjuvat mahdollisia syytteitä korostamalla (suhteellisen) terveellistä ruokavaliotaan, liikuntatottumuksiensa terveellisyyttä, leikkausta odottavan normaalipainoisuutta sekä täydellistä tietämättömyyttään hänen sydämensä sepelvaltimotukoksista. Haastateltavat tähdentävät myös, että ruokavaliota on viime aikoina tiukennettu. Tämä vastaa hyverepertuaarin mukaista kuuliaisesta ja yhteistyökykyisen potilaan ideaalia: kyse on kaikesta huolimatta ihmisistä, jotka vilpittömästi toimivat sairastuneen terveyden palauttamiseksi.

Hyverepertuaari muodostaa siis argumentaatiokontekstin, johon haastateltavat reagoivat lopuksi tuomalla esiin myös esimerkin huonotapaisesta, mutta terveenä kuolleesta sukulaisesta. Hyverepertuaarin – ja etenkin sen taustalla olevan asiantuntijatiedon – kognitiivista auktoriteettia voidaan horjuttaa viittaamalla terveysvalistuksellisen tiedon epävarmuuteen: miksi joku elää vanhaksi ja säilyy terveenä paheellisista elintavoistaan huolimatta? Tämä on hyvin tyypillinen haastateltavien tiedollista puhetta määrittelevä puolustautumisstrategia. Monissa haastatteluisissa esitetään esimerkkejä sukulaisista, tutuista tai tutun tutuista, jotka elivät mielihalujensa mukaan: söivät rasvaisia ruokia koko ikänsä, tupakoivat ja juopottelivat ilman, että nämä synnit olisivat vaikuttaneet heidän oivalliseen terveyteensä. Horjuttamalla asiantuntijatietoa yksittäisten esimerkkikertomusten muodostamalla vastaavidenssillä voidaan siis toisinaan puolustautua hyverepertuaarin esittämien moraalisten vaatimusten edessä.

Edellä kuvatun kaltaiset vastaavidenssikertomukset perustuvat kokemusrepertuaariin. Kyse on havainnoista, joita haastateltavat kertovat tehneensä tai kertomuksista, joita he ovat muualla kuulleet. Tiedollisen puheen kannalta nämä havainnot ja kertomuksen näyttävät uskottavilta: päinvastoin kuin sairauden havaitsemisnarratiiveissa kokemusrepertuaarin mahdollinen harhauttavuus tai epäluotettavuus ei tule asiantuntijarepertuaaria purettaessa ja hyverepertuaarin ideaaleja torjuttaessa lainkaan esille.

Asiantuntijoiden väliset ja tulkintarepertuaarien sisäiset ristiriidat

Myös asiantuntijayhteisön sisäiset ristiriidat ja epäjohdonmukaisuudet vähentävät terveysvalistuksellisten ideaalien sitovuutta. Erityisesti tupakanpoltto näyttää olevan aihe, joka saa haastateltavat rakentamaan vastakkainasetteluja asiantuntijanäkemyksen välille.

K: Niin. Onko tota joku esimerkiks lääkärit tai jotkut maininnu teille nimenomaan tän tupakan niinku syyksi?

L: Ei mulle oo kukkaan maininnu, maininnu mittään muuta ku yksi lääkäri kerran sano että se pitäs lopettaa ja sitten minä yheltä prohvessoorilta kysyin sitte että onko se nyt pakko lopettaa

se tupakanpoltto, että kun se on mulla ainoa pahe. Niin se sano et se saattaa olla semmonen, että jos se yhtäkkiä lopettaa voi ku on ikänsä kuustoista vuotiaasta asti polttanu, ni se saattaa olla loppu sillon. [...] Että se on niin kauhia muutos elimistölle, elimistölle se kun.

K: Niin tää oli niinku joku toinen lääkäri ku kysyit tästä?

L: Joo, joo. Kyllä se sitte se oli prohve-, prohvessorimies, mikä tota totes sitte että, sitte nämä on kyllä nämä hoitajat ni nämähän on, yksikin hoitaja mua pommitti kerran tuolla [sairaalassa] oikeen kovasti yhtenä päivänä että kuinka vaarallista se tupakka on, sitä ei ihminen saa semmosta polttaa ja sitte minä lähin sinne parvekkeelle misä ne poltti tupakkaa, se oli kesäaika, poltti-, polttivat siellä tupakkaa no siellä se oli ite vetämässä sitä tupakkaa.

P: [nauraa].

L: Ja minä että so so.

K: [naurahtaa].

L: Ja minä en kyllä polttanu minä seisoin ja puhuttelin poikia siinä vaan jonkun aikaa ja lähin, en minä, en minä polta kun minä en oo, minä oon onnistunu sillai, että ku mää oon ollu sairaalas ni minä oo polttanu koskaan. (H10:5)

Haastattelussa 10 tulee esille monenlaista ristiriitaa: lääkärit ovat eri mieltä siitä, kannattaako leikkausta odottavan lopettaa ”ainut paheensa”, ja terveysvalistusta antanut sairaanhoitaja tavataan itse parvekkeelta kieltämäänsä toimintaa harjoittamassa. Asiantuntijoiden välisestä ristiriidasta puhuessaan leikkausta odottava mainitsee, että tupakanpolton äkinäistä lopettamista vastustavan kannan esittäjä on ammatiltaan professori. Haastattelukontekstissa kyseinen kategoriajäsenyys implikoi poikkeuksellisen vahvaa kognitiivista auktoriteettia. ”Professori” tuntuu luotettavammalta tiedonlähteeltä, kuin tupakoinnin kieltänyt asiantuntija, josta puhutaan pelkästään lääkärinä. Koska asiantuntijoiden kannat risteävät, vaikuttaa epävarmalta, kannattaako tupakan polttoa lainkaan lopettaa.

Professorin näkemys tupakoinnin äkillisen lopettamisen epäedullisista terveysvaikutuksista johtaa puolestaan hyverepertuaarin sisäiseen ristiriitaan: tietynlainen hyverepertuaarin mukainen toiminta voi toisaalta olla terveyden palauttamisen kannalta haitallista. Jos tupakoinnin yhtäkkäinen lopettaminen horjuttaa pahasti elimistön tasapainoa, eikö tällöin itse asiassa kannata jatkaa tätä periaatteessa epäterveellistä toimintaa? Leikkausta odottavan argumentoinnin logiikan mukaan seuraukset ovat näin toimien vähemmän kohtalokkaita.

Selontekonsa loppupuolella leikkausta odottava kertoo vielä muita kuulijoita huvittavan tarinan, jossa hän pääsee ripittämään tupakanvastaisia saarnoja esittänyttä sairaanhoitajaa. Tarinaan sisältyy vihjaus terveysvalistajien kaksinaismoraalista. Jos tupakointia vastustaessa toimitaan ”älkää tehkö niin kuin minä teen, vaan niin kuin minä sanon” -logiikalla, leikkausta odottavan tapojen tuomitseminen tuntuu kohtuuttomalta. Tässä yhteydessä nousee esille myös kertojan *bona fide* -asenne. Koska hän pidättäytyy tupakoinnista sairaalaperiodien aikana, hän ei suinkaan ehdoin tahdoin toimi terveysihanteiden vastaisesti. Tupakkalakkoilu on siis hyverepertuaarin suosima toimintatapa: se ei ole silmänpalvontaa, vaan korostaa pyrkimystä olla sairaalahenkilökunnan yhteistyökumppani oman terveyden palauttamiseen tähtäävissä ponnisteluissa.

L: On see [lääkärien antama tieto] on ristiriitasta siinä että... jos saman tason sydänlääkäreiltä.[...] Toiset sanoo että ei missään nimessä saa lopettaa et se kehittää stressiä.

[...] Ja toiset on päinvastoin et sitä mieltä että sul ei auta, sua ei auteta ollenkaan. [...] Niin... Ni sen mä otan loukkauksena kyllä että kielletään siis, sanotaan suoraan et sua ei auteta, jos et sä lopeta.[...] Emmää lähde sitä kieltämään taas että varmaan tupakka onkin vahingollista.

K: Joo.

L: Nii emmää sitä suosittelle kellekkään.[...] Mutta se on vaan yks tapa, jost hiukka vaikee päästä pois. Ei kai noi huumeikäyttäjätäkää oo niin helpolla pääse pois niistä.

K: Mm ei varmasti mm.

L: Niin... Eikä noi pultsarit kun, ni ei nekään siitä viinasta pääse niin helpolla.
[...] Se on kauheen helppo sanoo et sun on lopetettava. (H20:1-2)

Haastattelu 20 noudattaa jo tuttua toimintalogiikkaa: tupakoinnin vastustamispuhetta kyseenalaistettaessa rakennetaan vastakkainasettelu kahden asiantuntijan kantojen välille. Haastateltava käyttää hyväksi myös hyverepertuaarin sisäistä ristiriitaisuutta omaa toimintaa perustellessaan: vaikka tupakanpolto toki on epäterveellistä, sen lopettaminen aiheuttaa stressiä, ja stressin välttäminen on sairaalle tähdellistä. Tupakanhimon rinnastus huume- ja alkoholiriippuvuuteen korostaa tupakoinnin äkillisen lopettamisen epäterveellisyyttä.

Hyverepertuaarin ristiriitaisuus selittyy sillä, että erilaiset ajattelu- ja puhutavat sisältävät lähes aina vastakkaisia tendenssejä: ideologisia dilemmoja. Tällaisia pulmia ja pulmatilanteita käsittelevässä teoksessa Michael Billig tutkimusryhmineen (1988, 84-99) korostaa, että sairaus ja terveys eivät ole jyrkästi erillisiä tiloja, vaan toisistaan riippuvaisia tapoja kokea maailma. Sairaat joutuvat terveyden hallitsemassa yhteiskunnassa tasapainoilemaan erilaisten vastakohtaisten impulssien välillä. Sairaana ollessaankaan yksilö ei voi kokonaan vetäytyä pois arkitoiminnasta: sekä yhteiskunnan että sairaaksi määritellyn ruumiin asettamat vaatimukset ovat hänen kohdallaan enemmän tai vähemmän voimassa. Koska terveys on sairauden kanssa muodostamaansa dikotomiaa ideologisesti dominoiva osapuoli, sairaat pyrkivät usein osoittamaan, että he ovat sairaudesta huolimatta mahdollisimman terveitä. Dilemmaattiseksi tilanteen tekee se, että hyverepertuaarin hengessä heidän ei kannata "liioitella" terveystään, vaikka samanaikaisesti heidän onkin oltava urheita ja osoitettava ponnistelevansa sairaudesta selvitäkseen.

Onko hyverepertuaarin ristiriitaisuuden taustalla itse asiassa ideologinen dilemma? Haastattelusta 20 saa asiaan lisäselvitystä, sillä tupakoinnin lopettamisen teemaan palataan tavan takaa.

L: Ei, nee [lääkärit] sano suoraan ettei kannata.

K: Joo.

L: Joo, et siitä tulee stressitilanne.

K: Just just.

L: Niin, ja he oli sitä mieltä että stressi on sydämelle yhtä paha ku... joku muu. [...]

K: Et olivat ilmeisesti sitä mieltä et se on pahempaa kuin tupakansavu [naurahtaa] sitte siin tapaukses?

L: Niin siis, joo niin. Se oli heidän näkökanta.

P: Niin no kyl se heijän, muillakin on kun mulla työkaverikin oli sillon nuoruudessa ja hänel oli se angina pectoris.

L: No see on nyt toi sama.

P: Niin, ni häneltä lääkäri kielsi että, ettei tuota noin yht-, mitään yhtäkkisiä liikkeitä että, että tietysti kaikki tietää, ettei se hyväks oo ja parhaansa tekee ja, ja yrittää vähentää ja lopettaa ja se ettei mitään yhtäkkisiä.

K: Just.

P: Mut see että... ni ei, ei hän kyllä lopettanu, että hän ei ihan pystyny. (H20: 7-8)

Hyverepertuaarin dilemmaattisuus liittyy siihen, että vaikka terveyden maksimointiin tähtäävät nopeatkin toimenpiteet saattavat periaatteessa olla kannattavia, näin ei käytännössä aina ole, kun puhutaan vaikeasti sairaista ihmisistä. Tupakoinnin lopettaminen voi horjuttaa elimistön tasapainoa tai aiheuttaa stressiä. Leikkausta odottava ei vastaa haastattelijan kysymykseen siitä, onko stressi tupakansavua pahempi riskitekijä, vaan hän toteaa selostavansa pelkästään lääkärien esittämiä näkemyksiä. Näin hän huolehtii toimintansa perusteltavuudesta tilanteessa, jossa tupakoinnin jatkamista korostavalle tulkinnalle

on olemassa myös voimakas vastaversio. Maallikkona hän ei ota asiaan suoraan kantaan. Toisaalta asiantuntijoiden näkemyksen mukaan stressiä kiistatta tulisi välttää.

Otteessa esitetylle asiantuntijamielipiteelle rakennetaan kognitiivista auktoriteettia myös pluraalin, monikkomuodon, avulla. Vaikka muualla haastattelussa puhutaan vain yhdestä stressin välttämistä tupakan polton lopettamisen kustannuksella painottaneesta lääkäristä, nyt tämä mielipide esitetään ikään kuin yhtenäisenä ja kollektiivisena kannanottona. Pluraalin käyttö lisää haastateltavan tuottaman version painoarvoa (Baruch 1981, 280-281): kyse ei olekaan yksittäisen lääkärin esittämästä mahdollisesta asiantuntijakonsensuksesta poikkeavasta mielipiteestä. Koska monikon käyttö irrottaa väittämän persoonan sitoutuneista kytkennöistä, puhujan tuottamaa *lääkäreiden* asiantuntemukseen nojautavaa versiota on vaikea mitätöidä viittaamalla todellisuuden havainnointia väärästäviin henkilökohtaisiin intresseihin tai muihin yksittäisen asiantuntijan subjektiivisuutta korostaviin seikkoihin.

Puoliso tuottaa otteen loppupuolella leikkausta odottavan rakentamaa versiota pönkittävän tarinan tuttavastaan, jolta myös kiellettiin ”yhtäkkiset liikkeet”. Tässä yhteydessä ”liikkeistä” puhuminen ei ilmeisesti viittaa niinkään konkreettisiin liikkeisiin, kuin tupakoinnin lopettamiseen ja muihin radikaaleihin elämänmuutoksiin. Kuvauksen viesti on, että vaikka tupakoinnin haitallisuus toki tiedostetaan, sen lopettaminen voi silti olla vaikeaa tai mahdotonta. Kuvauksen viesti myös lähentää puhujia hyverepertuaarin tarjoamaan yhteistyökykyisen ja -haluisen potilaan ideaaliin: kyse on parhaansa yrittävistä ja leikkausta odottavan terveyden palauttamisen eteen ponnistelevista ihmisistä. Näin on siitä huolimatta, että tupakoinnista on erittäin vaikeaa tai jopa haitallista hankkiutua eroon.

Kuten jo aiemman suklaakonvehtiesimerkin yhteydessä esitetyt pohdinnat osoittavat, hyverepertuaarin tekee dilemmaattiseksi vaikeina näyttäytyvien valintatilanteiden toistuvuus: Kieltäydynkö suklaasta ja vartioin jokaista suupalaa ni, vai teenkö jo tarpeeksi terveyteni eteen? Vaikka yhtäältä tupakointi kannattaisi lopettaa, aiheuttaako se toisaalta liikaa stressiä? Haastatteluotteiden yksityiskohtainen analyysi osoittaa myös, että kuvatus kaltaiset ideologiset dilemmat ovat haastateltaville argumentoinnin resursseja. Lääketieteellisen tiedon epävarmuutta ja hyverepertuaarin sisäisiä ristiriitaisuuksia ja halkeamia korostamalla voidaan puolustaa ja perustella sairauden hoidon kannalta mahdollisesti epäedullisia toimintoja, kuten piilorasvan syöntiä ja tupakanpoltoa. Hyverepertuaaria voidaan siis vastustaa sen omilla aseilla sellaisissa tilanteissa, joissa on argumentoitava tätä potilaan moraalista vastuuta korostavaa diskursia vastaan.

P: Ehkä sitä pitää nyt vaan asennoitua siihen, et nyt ei mieti enää miten on eläny, vaan miettii sitte, että miten tästä eteenpäin. Leikkauksen jälkeen. Et mitä sit pitää tehdä, ettei sit muutaman vuoden päästä oltais täs samas tilanteessa taas.

L: Joo se on . . . ruokavalioita ja kaikki. (H3:3)

Hyverepertuaari ilmenee paitsi toiminnan, myös mielialan tasolla: sairauten ja leikkauksen on suhtauduttava järkevasti. Turhaa stressiä tai ahdistusta tilanteen suhteen ei tule kantaa, sillä siten tilanne vain pahenisi. Hyverepertuaarin ideaalitoimija on tiedostanut sairautensa, tehnyt tilanteen edellyttämät myönnytukset (ei yhtään enempää), ja ponnistelee nyt vilpittömästi terveytensä hyväksi. Hän on kuuliainen maallikko, joka ei sekoita päätään ahdistavilla ajatuksilla.

Sairauteen kuuluu mukautua, tilanne on realistisesti hyväksyttävä, mutta syntyjä syviä ei kannata liikaa pohtia. Vaikka sairaudelle tehdään sen edellyttämät myönnytykset, on kuitenkin pyrittävä mahdollisimman normaaliin elämään. Haastattelusta 3 järkiperäinen suhtautuminen sairauteen korostuu. Tämä ilmenee etenkin siinä, että menneiden ruokavalioon ja kuntoiluun liittyvien syntien märehtimisen sijaan suuntaudutaan tulevaisuuteen.

Mielialan hallitseminen on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty:

L: Mutta se on tietenkin () niitä kaikean hankalimpia hallittavia sitte stressi että, et vois sanoa, että ota kevyesti vaan äläkä tommosia murehdi että se on helppo sanoa [nauraa].

K: Se on helppo sanoa mut välttämättä sen toteuttaminen.

L: Et miten se käytännössä tapahtuu sitte [...] Ni se onki jo toinen asia.

K: Nii.

L: [naurahtaa].

K: Nii. Ja aiheuttaaks se sit jo enemmän stressii ku se [naurahtaa].

L: Nii [nauraa].

K: Pelkkä stressi, ku yrittää poistaa sitä sit viel.

L: Nii.

K: Ni stressaa sitä ku, nii.

L: Nii sit tulee se stressi taas lisäksi.

K: Nii. [nauravat]. Moninkertainen stressi.

L: Joo-o. (H14: 15-16)

Tulkitsen yllä olevaa keskustelua hyverepertuaaria luonnehtivan ideologisen dilemman kontekstissa. Kyse on jälleen siitä, tekeekö sairastunut terveytensä palauttamiseksi riittävästi vai liian vähän. Liikaakaan ei kannata tehdä, koska on olemassa ylilyönnin vaara. Tällöin terveyden palauttamiseen tähtäävät ponnistelut kääntyvät itseään vastaan ja pahentavat tilannetta. Sairaudelle tehtyjen myönnytysten ja normaalin elämän välistä rajaa on siis työlästä löytää.

Haastattelun osapuolet käyttävät tätä ristiriitaisuutta yhteisenä argumentaatio-resurssinaan. Sen avulla on mahdollista vastustaa yltiöpäisintä stressin välttämistä koskevaa terveysvalistusta. Koska ponnistelu stressin torjumiseksi ja omien mielialojen liiallinen tarkkailu saattaa sekoin aiheuttaa paineita, on järkevintä olla pyrkimättä liialliseen mielialojen kontrollointiin. Ajoittainen murehtiminen näyttäytyy leikkausta odottavan kannalta ymmärrettävämpänä toimintana, kuin kaikkien murheiden totaalinen kieltäminen.

Sairauden ja terveyden välinen ideologinen dilemma esiintyy siis niin elintavoista kuin stressinhallinnastakin puhuttaessa. Taustalla on koko ajan kysymys siitä, miten järjen avulla voidaan kontrolloida tunteita ja mielihaluja.

Asiantuntijarepertuaarin historisointi

Haastattelussa 20 käydyn tupakointikeskustelun jatkuessa tulee esiin vielä yksi tapa kyseenalaistaa hyverepertuaarin ideaaleja horjuttamalla asiantuntijatiedon auktoriteettia:

L: [...] Mut sit tota noin... tämä kaveri tota noin, joka sitte hoiti mua Ruotsissa se, nii se selitti asian näin että, et tupakkaakin ni... et tota... on vähän kahta sorttia, sano että, sano että tota noin, se sitte selitti että on ollu aikoja lääketieteessä [...] Sotavuosien jälkeen, kun ihmiset tota noin... siis tupakkamiehelt leikattiin mahahaava.

K: Mm.

L: Ni ei kielletty tota noin tupakan polttoa, vaan käskettiin tota noin hommata turkkilaista tupakkaa ja polttaa sitä, et siirtyä turkkilaiseen tupakkaan.

K: Mmh, joo.

L: Joo. Se sano että jos hän tota noin sulle tota noin... sano et ehdottomasti hän ei sulta kiellä tupakanpoltoa, sen se sano että, että se tekee vaan sä hermostut. (H20:8)

Haastateltava kertoo lääkärin suulla esimerkin lääketieteellisten hoitokäytäntöjen muutoksista historian kuluessa: tupakointiin ei aina ole suhtauduttu yhtä ehdottoman kielteisesti. Kyseessä on myös sosiologisessa tutkimuksessa käytetty lääketieteellisen tiedon objektiivisuuden ja neutraaliuden dekonstruoinnin keino: suhteuttamalla nykyistä lääketieteellistä tietoa menneisyydessä tai toisenlaisissa kulttuuriympäristöissä esiintyneisiin näkemyksiin voidaan metodisesti ja myös retorisesti etäännyttää nykyhetken itsestäänselvyyksistä. Lääketieteellisen tiedon sosiaalista rakentumista tarkastelevan teoksen esipuheessa kirjoitetaan aiheesta seuraavasti:

Näkemyksemme mukaan historiallisen datan käyttäminen ei ole pakoa nykyisyydestä, vaan tie siihen. Menneisyyden ilmeinen outous ja kaukaisuus antaa mahdollisuuden huomata sellaisia piirteitä, jotka ovat kätkeytyneet nykyisyydessä niiden arkipäiväisyyden ja itsestäänselvytyden vuoksi. Käytämme menneisyyttä horjuttaaksemme luottamusta tämän päivän lääketieteen näennäiseen ”ilmeisyyteen”; emme pyhittääksemme tätä luottamusta, kuten niin usein on tapahtunut lääketieteen historioissa. (Wright & Treacher 1982, 2.)

Terveys sosiologien tavoin haastateltava horjuttaa nykyistä tiukkaan tupakointikieltoon perustuvaa lääketieteellistä näkemystä sillä, ettei kyseinen kieltö ole aina ollut yhtä ehdoton. Tiedon ja toimintaohjeiden historiallinen muuttuvuus viittaa siihen, ettei absoluuttista totuutta aiheen tiimoilta ole välttämättä saatu selville. Asiantuntijan kertomukseen nojautumalla leikkausta odottava viestii, ettei maallikkona ota kantaa asiaan, vaan kyse on nimenomaan lääkärin ja lääketieteellisten näkemysten historiallisesta suhteellisuudesta³⁸. Hän ei siis väitä tietävänsä asiasta sen enempää, vaan siirtää todistelutaakan asiantuntijoiden harteille. Asiantuntijoilta ei keskustelutilanteen kontekstissa voi kysyä lisäselvennystä, vaan esillä ovat vain leikkausta odottavan tuottamat versiot siitä, mitä nämä ovat hänelle kertoneet.

Hyverepertuaarin yhteys lääketieteeseen

Analysoiduista haastatteluotteista käy selkeästi ilmi, että hyverepertuaarin kulttuurinen voima on kytköksissä lääketiedeinstituutioon. Tämä selittää haastateltavien pyrkimyksiä korostaa lääketieteellisen tiedon epävarmuutta silloin, kun heidän kuvaamansa toiminta näyttää olevan jollakin lailla ristiriidassa hyverepertuaarin kanssa. Terveys sosiologiassa korostetaan lääketiedeinstituution tarkastelemista paitsi teknisenä hoitojärjestelmänä, myös moraalisia ja kulttuurisia normeja ylläpitävänä systeeminä (Spitzak 1992, Zola 1986).

Asiantuntijarepertuaarista poiketen hyverepertuaarin tuottamat ideaalit eivät kuitenkaan ole peräisin pelkästään lääkäreiltä tai lääketieteestä. Terveysideologioiden tuottajana on kunnostautunut myös ”potilaan näkökulmaan” keskittyvä psykologinen ja sosiaalitieteellinen tutkimus (Armstrong 1984; 1990). Terveys sosiologit puolittain myöntävät tämän seikan, mutta syyttävät erityisesti terveyspsykologista tutkimusotetta lääketieteellisten intressien ohjaukseksi. Terveyspsykologiaa onkin luonnehdittu pikemminkin psykkensaisiin konflikteihin ja niiden ratkaisuun kuin sairaan ja tämän lähipiirin elämäkokemuksiin ja sosiaaliseen mukautumiseen keskittyväksi. Tällainen tutkimus on individualistista ja sen taustalla on nähty olevan kliinisiä (Conrad 1987, 4) tai lääketieteellistä ideologiaa palvelevia päämääriä (Radley 1991, 24)³⁹. Moralisoivia vaateita sairauksien

rauksien hoidon ja ennaltaehkäisyn nimissä esittävät myös lääketieteen popularisoijat, jotka eivät läheskään aina ole lääketieteellisen profession edustajia, sekä muut terveystaloustieteen harjoittajat tai terveystaloustieteen pönkittävät tahot (Kärki 1998).

Bryan S. Turner (1987, 218-219) kokoaa yhteen lääketieteen ja sitä lähellä olevien tahojen (terveyspsykologit ja -sosiologit, lääketieteen popularisoijat, potilasyhdistysaktiivit, jne.) pyrkimyksiä väittämällä, että lääketieteellinen koneisto hoitaa nykyään niitä yhteiskunnallisen kontrollin tehtäviä, joista uskonnolliset instanssit ovat yhteiskunnan maallistuessa menettäneet otettaan. Lääketieteen nojautuvien ammattien harjoittajista on tullut yhteiskunnan moraalin varti-joita, sekularisoituneita pappeja, jotka sosiaaliseen normaaliuteen ja kunnollisuuteen vedoten rohkaisevat ihmisiä hölkkäämään, laihduttamaan, lepäämään, välttämään stressiä ja hallitsemaan sukupuolisuuttaan.

Vaikka hyverepertuaarissa ei käytetä uskonnollista sanastoa, hyverepertuaarin terveystaloustieteen saavuttamattomuudessa on muistumia protestanttis-luterilaisesta maailmankuvasta. Synnin sijasta tosin puhutaan vain ”pienestä lipsumisesta”. Hyverepertuaariin ja uskonnolliseen kielenkäyttöön liittyy myös samankaltaista individualismia: kuten jokainen on henkilökohtaisesti vastuussa synneistä ja omasta uskostaan, niin myös hyverepertuaari korostaa yksilöllistä huolenpitoa terveydestä. ”Pyhä” velvollisuutemme on ylläpitää mahdollisimman toimintakykyistä ja työkuuntoista ruumista. Niin kuin papilta voidaan pyytää ripitystä ja synnin päästöä, myös lääkäriltä voidaan pyytää lupa mahdollisesti terveystaloustieteen vastaiseen toimintaan:

L: [...] Joo ku se [sydänleikkauksessa ollut tuttava] on sitä mult ja kyselly et onks sul kummonen, onks sul jottain ruokavaliost, mut ei mul oo kukkaan puhunu mittään simmosest. [naurah-
taa]. Mää olen syöny sitä mikä maistuu hyvält [nauraa] läskii, joo.

P: Ja munia.

L: Joo.

P: Kaikki mitä on kielletty [nauravat] sydänpotilaille, kananmunia ja läskiä.

L: Ei mutta kyl ei oo lääkärikää, mää sitä joskus kysysinki... kysysinki tos terveystaloustieteenkeskelt, et mitä ne siihen sanoo, ei ne mittään sanonu.

K: Jaaha joo.

L: Ei nee siihen juu mittään sanonu, et sillä selvä on. Et saa syörä niinku ite hyvält maistuu.

K: Sä kysyt oikein lääkäriltä sitä?

L: Joo oli juu siit oli tosiaan ni... oli juu.

P: Niin kun ei oo sitä kolesteroolii tullu. (H6:15)

Haastattelussa 6 reagoidaan jälleen hyverepertuaariin: haastateltavat myöntävät itse toimivansa tavalla, jota ei pidetä suotavana sydänpotilaalle. Tätä toimintaa he perustelevat vetoamalla lääkärin asiantuntijuuteen: vaikenevalla myöntämisellään hän on ikään kuin antanut luvan leikkausta odottavalle jatkaa terveystaloustieteen vastaista toimintaa. Haastattelijan kysymys kuulostaa skeptiseltä, jolloin epäterveellisten ruokatapojen perustelussa nojaututaan asiantuntijarepertuaaria käyttäen kolesterolimittausten tuloksiin. Kun asiantuntijarepertuaari tukee puhujien esittämiä tulkintoja, sitä ei dekonstruoida, vaan se esiintyy objektiivisena ja neutraalina asiantuntijatietona.

L: Mut sen verran mää kysyin [lääkäriltä], et saaks mää käydä kalastamas, sentään käydä, et olis paljo mielekkäämpää kalastaa, kun tuota nii kävellä tuol tiellä. Ni lääkäri sano et, tuumi pienen aikaa ja sano sitte et, et kyllä sitä kalastaa saa. Mut jos on iso lohi verkos ja sydämes, rinnas tuntuu kipuu, ni täytyy antaa lohe mennä vaan [nauraa]. Ettei, ei sais sitä väkisi yrittää ylös sielt [nauraa]. (H1:5)

Lääkärin antaman luvan avulla voidaan tuottaa oma identiteetti hyverepertuaarin mukaiseksi: sairas elää mahdollisimman normaalia elämää, mutta ei liioittele terveyttään. Haastateltava perustelee lääkärin myöntymykseen nojautuen sitä, että kalastaminen on sairaalle soveliaista toimintaa. Olennaista tässä yhteydessä on kuitenkin se, ettei sairas innostu liikaa ja unohda terveydentilansa huteruutta. Isonkin kalan päästäminen menemään tarvittaessa osoittaa hyverepertuaaria noudattavaa järkipäätä ja maltillista tapaa sopeutua sairauteen. Se viittaa myös hyverepertuaarin taustalla olevaa itsekurin ideaaliin: erilaisten tunneilmahtelujen on oltava yksilön kontrollissa.

Kun lääkäri esiintyy haastateltavien puheessa luvan antajana, hän on asiantuntijarepertuaarin mukainen toimija, jonka kognitiivista auktoriteettia ei kyseenalaisteta, vaan korostetaan. Haastatteluaineistosta ei löydy sellaisia kohtia, joissa luvan antajana esiintyvän lääkärin puhetta dekonstruoidaisiin.

Hyverepertuaarin horjuttaminen kokemusrepertuaarin avulla

Hyverepertuaarin ideaaleja vastaan argumentoitaessa hyödynnetään paitsi sen ideologisia ristiriitoja ja halkeamia, myös lääketieteellisen tiedon epävarmuuden korostamista ja historisointia. Edellä on käynyt ilmi, että asiantuntijarepertuaarin kognitiivista auktoriteettia voidaan yrittää horjuttaa kokemusrepertuaariin perustuvalla vastaavien kertomuksilla huonotapaisesti elävistä tai eläneistä, mutta terveenä säilyneistä tutuista ja sukulaisista. Kokemusrepertuaaria voidaan käyttää hyve- ja asiantuntijarepertuaarin kyseenalaistamiseen myös nojautumalla sairaan henkilökohtaisiin kehollisiin tuntemuksiin ja havaintoihin (vrt. McKenzie & Carey 2000).

L: [Vertailee oireitaan erääseen toiseen läppävikaa sairastaneeseen] Et ei mul oo simmost sit taas et, et ei se vähän joskus tulee runnottuuki siel [mökillä] ni vaik (kesää) ni ei sitä huomaa millään taval muuta ku sit ku oikein helvetist nostaa jottain [nauraa] ni sit se vihlaasee täältä kyl, et se antaa merkin kyllä, et siel on vikkaa jottain... Sit tulee, et ai juu ei saanukkaa... (H6:3)

Kehon tuntemukset ja hyverepertuaarin toimintaohjeet saattavat haastattelu-tilanteessa paikoitellen sekoittaa toisiinsa: vihlaisuus rinnassa muistuttaa, ettei yletön rehkiminen ole sallittua. Sydänleikkauspotilaiden sopeutumistyynejä tutkineen Alan Radleyn (1989; 1993) tutkimukset korostavat eritoten tätä ilmiötä. Radleyn mukaan krooniseen sairauteen sopeutuminen ei ole silkkaa ruumiin epämukavaan tai vakavaan oireiluun reagoimista, vaan sairaan ja hänen läheistensä on yhteisin ponnistuksin yritettävä käsitteellistää sairauden kokemus tavalla, joka mielekkäästi yhdistää sekä sairauden kanssa elämiseen liittyvät fyysiset että sosiaaliset vaatimukset. Näitä vaatimusten välille on käytännössä hyvin vaikea tehdä eroa:

Fyysiset ja sosiaaliset pakotteet eivät ole yksioikoisia vastakohtia: yksilön suhde yhteiskuntaan realisoituu ruumiillisessa toiminnassa, samalla kun ruumiin häiriöt määrittävät ja rajoittuvat sosiaalisesti muodostuneiden tulkintatapojen kautta (Radley 1989, 233).

Diskurssianalyysi ei mahdollista ruumiillisen toiminnan tarkastelua sinänsä. Tutkimuskohteena voi pikemminkin olla *puhe* ruumiillisesta toiminnasta ja kehollisista kokemuksista. Käännän oheisen lainauksen tässä tutkimuksessa löydettyjen tulkintarepertuaarien kielelle siten, että sairaana olemisen fyysinen ulottuvuus tarkoittaa kokemusrepertuaaria ja sosiaalisissa pakotteissa puolestaan on kyse hyverepertuaarin sairaalle asettamista järkipäätä kontrollia korostavista moraalisisista vaatimuksista. Hyve- ja kokemusrepertuaari voivat olla ikään kuin

samalla puolella muistuttamassa siitä, mikä on sallittua ja mikä ei. Toisaalta ne voidaan myös erottaa ja asettaa vastakohtiksi tilanteissa, joissa puolustaudutaan ja perustellaan toimintaa hyverepertuaarin asettamien moraalisten syytösten kontekstissa. Puhe nojautuu tällöin leikkausta odottavan elämismaailmaa ja etenkin hänen kehollisuuttaan koskevien ensikäden havaintojen suomaan arvovaltaan.

P: Et aina se on niin, tietysti ku se on koti ja siel on lapsest saakka ollu ni on hyvin tärkeetä ja pitää ne kunnossa ja, ja kun nyt ei oikeen sais koskee mihinkään ni sen tietää et se tuntuu vähän vaikeelle, huomaa toinenkin.

K: Joo, kyllä, kyllä.

P: Siitä huolimatta hän on kyllä siellä minusta vähän ylittäny niinku, ja aina on toisella simmonen pelko, et et, et aina tekee ja nostaako siel taas ja, se on itsessään jo moottorisaha on niin painava ja sen kanssa sit viellä siel.

L: On sellanen huvittava [naurahtaa] ku, kun tota ens kerran ku mä menin tonne lääkärii ja... niin tuota mä sit sanoin et ohan sitä tullu tässä syksyn aikaan tehtyy paljo tukkimettässä tein tukkia, se sano [naurahtaa] et kyllä se on sillä lailla, että te oisitte voinu kuolla sinne.

K: Joo joo.

L: [nauraa].

P: Niin valtavia siihen.

K: Joo.

P: Ja traktorilla ajanu. (H13:6-7)

Otteen alussa puoliso puhuu leikkausta odottavan tavasta tehdä sairaudesta huolimatta raskaita töitä lapsuudenaikaisella kotitilalla. Leikkausta odottava reagoi puolison puheeseen kertomalla tarinan ensimmäisestä lääkärikäynnistään ja lääkärin sen aikana esittämästä varoituksesta. Leikkausta odottava korostaa tarinansa hilpeyttä. Tähän viittaa paitsi tarinan aloittava lausuma ”on sellanen huvittava”, myös lääkärin varoitusta seuraava nauru.

Otetta voidaan lähestyä tarkastelemalla haastateltavan naurun funktiota. Gail Jeffersonin (1984) vaikeuspuhetta käsittelevä keskusteluanalyttinen tutkimus osoittaa, että puhuja alkaa hekotella varsin säännöllisesti tällaisen puheen lomassa. Kuvauksen kuulija puolestaan ei ilonpitoon osallistu, vaan hänen on palattava seuraavassa puheenvuorossa ensimmäisen puhujan esittämään ongelmaan. Jeffersonin mukaan hankaluuksia hilpeydellä kuittaava puhuja yrittää osoittaa ”vaikeus-resistanssia”: hän ei anna vastuksien lannistaa itseään, vaan kykenee ottamaan ne kevyesti. Kuulijan sen sijaan tulee reagoida vaikeuspuheeseen ja näyttää ymmärtävänsä tilanteen vakavuuden; hänen mahdolliset nauruntyrskähdyksensä näyttäytyisivät tässä yhteydessä moraalisesti moitittavina.

Jeffersonin havaitsema vuorovaikutuksen kaava ilmenee myös haastattelussa 13: vaikka leikkausta odottava nauraa lääkärin väitteelle tukkimetsässä työskentelyn hengenvaarallisuudesta, hänen kuulijansa eivät osoita huvittuneisuutta. He eivät yhdy nauruun, vaan puoliso alkaa uudestaan puhua leikkausta odottavan toiminnan epäterveellisyydestä ja vaarallisuudesta.

Tulkitsen leikkausta odottavan naurua myös ilmauksena havaittavissa olevasta ruumiillisen toiminnan ja hyverepertuaarin välille jännittyneestä ristiriidasta. Sitä kuvastaa myös puolison ilmaisema huoli siitä, että hänen sairas aviomiehensä työskentelee liian rajusti. Hyverepertuaaria luonnehtivan ideologisen dilemman näkökulmasta leikkausta odottavan ja tämän puolison vuoropuhelussa on kyse siitä, liioitteleeko ensiksi mainittu raskaita töitä ja ruumiinharjoituksia tehdes-

sään oman terveydentilansa normaaliutta. Leikkausta odottavalla ja hänen puolisoillaan on tästä asiasta vastakkaiset käsitykset.

L: Töitä niinku oli siel puhetta et siel, siel [kotipaikkakunnalla] niin aina sitä tulee tehtyä vähäsen ku sinne, jottain pientä halkohommaaki [naurahtaa], jota ei kai sais tehdä.[...] Nii entistä, entistä vähemmän sitä voi tehdä, niinku viimeks ku mä olin ni [naurahtaa], ei kyllä näit ei viittisi tehdä mitään, ett ei täst ei tuu mitään ja se on kauheen vaikeet, se ottaa rinnasta kiinni [naurahtaa].

K: Joo.

L: Vaikkei siinä kai, kyl mä sen vähän ymmärrän, ettei siinä oo niin mitään niin suurta vaaraa vaikka pikkasen jotain tekeekin, mutta se on rasittavaa. [...] Se käy aina kiinni ja vähän ja.

P: Kyllähän sitä on puhuttu ettei sais niinku punnertaa.

L: Siis se se (), ei semmosia tietysti voi ruveta sehän olis jo melkeen ku ittensä tappamista jos sä rupeet suurta kivee vääntää [nauraa]. [...]

P: Nii ja pienempääki [naurahtaa].

L: Mut tuota kyllä mää sen verran olen tehny mää nostan sen muutaman kerran tuol kuntolentkil aina leukaakin ettei se, kyllä mä sen verran punnerran nytki [nauraa] mutta se ei vaikuta mitään.

P: Ni se kyllä varmaan, kyllä se voi vaikutta mihin vaan.

L: Joskus paljonki, parikymment kertaaki nostanu ni jos pari kolme kertaa nyt [naurahtaa] ni se ei meinaa mittään. (H13:14-15)

Keskustelussa on jälleen kyse siitä, missä määrin sairaan kannattaa jatkaa niitä ruumiillisia aktiviteetteja, joihin hän on terveenä tottunut. Otteen alkupuolella leikkausta odottava puhuu kokemusrepertuaarissa: ruumiillisten töiden teko on alkanut olla yhä vaikeampaa. Puoliso puuttuu puheeseen hyverepertuaarin äänenpainoin: ”punnertaminen” ei enää ole suositeltavaa. Leikkausta odottavan ja puolison välinen mittakaavaero sen suhteen, mikä on sairaalle sopivaa käytöstä tulee erityisen selkeästi esille puhuttaessa ”väännettävän” kiven koosta. Leikkausta odottava puolustaa omaa tulkintaansa viittaamalla ruumiinvoimiinsa: jos hän on aiemmin punnertanut runsaasti, niin pari kolme leuan vetoa ei voi olla vaarallista nytkään. Puolustelussa on taas häivähdys kokemusrepertuaaria: leikkausta odottava tietää kyllä itse, ettei muutama leuanveto vaikuta epäedullisesti hänen tilaansa.

Humanistisesti ja fenomenologisesti painottunut ihmistieteellinen lääketiedekriitikki arvostelee hoitotilanteita ja lääketieteellisiä tutkimuksia siitä, että konemaiseksi nähtyä ruumista ei haluta tarkastella tuntevana ruumiina. (Kleinman 1980, Mishler 1984, Leder 1992, Osherson & AmaraSingham 1981, vrt. Silverman 1987, 95.) Tämän tyyppisen lääketiedekriitikin taustalla on Kariston (1984, 71) mukaan halu antaa koetulle sairaudelle *ontologisesti* se valta-asema, joka biomedikaalisen taudin käsitteellä on perinteisesti ollut. Lääketiedekriitikot pyrkivät diskursiiviseen vallankumoukseensa asettamalla ihmisten omat sairauskäsitykset ja -kokemukset lääketieteellisten ajattelutapojen kriittisiksi vastakohtiksi. Tällöin se, mitä lääkärit nimittävät taudiksi näyttäytyy toissijaiseksi asiaksi verrattuna sairauteen inhimillisen kokemuksen muotona. Nojautuminen maallikoiden omaan ruumiilliseen kokemukseen on näin ollen monenlaisissa konteksteissa käytetty uskottavan tulkinnan pönkittämisen resurssi (vrt. Edwards 1991, 537).

Haastattelussa 13 leikkausta odottava torjuu ruumiilliseen kokemustensa perusteella toistuvasti väitteen siitä, että hän on työskentelemällä (puolisonsa mielestä) liikaa toiminut terveyttään vahingoittavasti. Asiantuntijarepertuaarin kyseenalaistaminen kokemusrepertuaarin avulla tulee selkeästi esille seuraavassa keskustelussa:

L: Että kumman, kumpi puntti painaa enemmän, kyllä mää melkein väittäisin että se on, että se psyykinen on siinä se raskaampi puntti, että kyllä mää melkein menisin sille puolelle. Että se fyysinen puoli nii ehkä siinäki jonkumoisia taipumustekijöitä on sitte olemassa, mutta mää vaan väittäisin, että tämä ihmisen () kehon niinku semmonen, kyl se sanoo aika pitkälle sen, että mitä sun esimerkiksi pitää syödä.[...] Kyl se niinku, ja sullaki on varmasti jo simmosta että ruppee tekee mieli jotain makeeta taikka suolasta taikka tota noin ni salaattia. Mää uskon että mieluummin näin että () mitään näitä, näitä näin näitä luontaistuotekauppiaita ja sen semmosia kannata, mutta kyllä mää sen väittäisin että näin on että kyllä se kroppa sanoo, sanoo että mikä sille kropalle on tärkeätä. En minä kiellä ettenkö mää olis aina ollu perso sian läskille, voille, tän tämmösiä asioita kyllä mää hyvin rasvasta ruokaakin oon syöny ja kolesteroliprosentit on kovat.

K: Joo joo.

L: Mut tota noin ni... must tuntuu, että jos mun tekkee mieli ni mun pitää saada syödä sitä ja sitä, et sitten kun ei tee mieli ni mää en syö, syön sitte hedelmiä taikka salaattia taikka jottain. (H7:15-16)

Haastattelu 7 vahvistaa oletusta kokemusrepertuaarin voimasta hyverepertuaarin ja asiantuntijatiedon vastustajana: ”kroppa sanoo”, keholla on sisäistä tietoa siitä, mitä kulloinkin pitää syödä. Tämä tieto saattaa olla ristiriidassa hyverepertuaarin julistamien ideaalien kanssa.

K: [...] Mites tota ootsä miettiny sitä puolta asiaa, et ootsä miettiny mitä syitä sille on et sä oot sairastunu?

L: Kyllä totta kai kaikkee tämmöstä täs on niinku kuutioinu, kuutioinu ja kyllä must tuntuu että niinku [...] ni on tää aika pitkälle psyykinen homma. Onhan se selvä et siin on fyysistä semmosia korkee kolesteroli ja noin. Mutta eihän ne lääkärit kato, eihän ne ossaa sitä selittää itte sen paremmin.

K: Mmh. Ootsä kyselly joltain?

L: Oon, oon. Ja sitte juur tätä että minkäs takia se kipu on niinku tässä näin.

K: Niin siin keskellä.

L: Rintalastan alla keskellä eikä se oo vasemmalla, eikä eikä tota noin ni laita vasenta kättä.

K: Joo.

L: Sitten ku se mennee vähän pidemmälle mulla on molemmat kädet ja kipu tossa ihan keskellä. Että kun se toisilla esiintyy eri tavalla. Ni yritä kysyä sitä joltain lääkäriltä, ei ne tiedä. Sitte kato se on aika fiksu toi [terveyskeskuksen] kaveri, kaveri ni se on aika fiksu ku se on pari kertaa käyttäny semmosia termejä ku se sanoo jottain ni se sanoo että nykytietämyksellä. Se on niinku tavallansa veruke siinä. Kun se se tavallansa osoittaa sen ettei nekään tiedä. Et se myöntää sen. Mut sitten on kato niitä jotka ei pysty myöntään sitä, vaan joitten pittää olla viisaita. Semmoisia lääkäreitä. Et tota, mä, kyllä mää sanon et kato mää oon ollu aika, henkisesti aika lujilla... lujilla tässä sanotaan nyt viimiset kymmenen vuotta [...] (H7:10)

Haastateltava kertoo yllä tuntemuksistaan, joita lääkärit eivät osaa selittää: kohtauskipu on erilainen eri ihmisillä, ja näin ollen puhuja tuottaa itsensä omien oireidensa tasavertaiseksi asiantuntijaksi lääkäreiden kanssa. Lääketiede on epävarmaa ja erehtyväistä, vaikka kaikki lääkärit eivät tätä myönnä. Keskustelutilanteessa konstruoidaan uskottavaa kertomusta sairauteen johtaneista syistä. Se on osa haastateltavan esittämää laajempaa todisteluketjua, jonka mukaan keholliset ja ruokailutottumuksiin liittyvät syyt eivät ole niin merkittäviä sairauden syntyyn johtaneita tekijöitä, kuin psyykkiset syyt. Tässä mielessä kyse on myös tietynlaisten hyverepertuaarin mukaisten ideaalien torjumisesta: psyykkiset syyt, joiden alkuperää haastattelussa viljalti selostetaan, lieventävät haastateltavan mahdollisiin epäedullisiin elintapoihin kohdistuvia syytöksiä. Kuten jo edellä osoittautui, psyykkisiä syitä voidaan tehdä ymmärrettävämmiksi kietomalla ne oman elämänhistorian kontekstiin. Näin myös haastateltava ryhtyy tekemään otteen loppupuolella. Ote osoittaa oivallisesti sen, että sairaut voivat tietynlaisissa vuorovaikutustilanteissa suhteellistaa lääketieteellistä asiantuntijatietoa ja siihen kytkeytyviä moraalisia vaatimuksia käyttämällä kokemusrepertuaarin ääntä.

Ruumiillisiin kokemuksiin ja tuntemuksiin nojautumisen avulla maallikko voi siis toisinaan perustella asiantuntija- ja hyverepertuaarin vastaisia näkemyksiä ja menettelytapoja. Kokemusrepertuaarin tekee erityisen mielenkiintoiseksi diskurssiiviseksi resurssiksi se, että sitä ilmeisesti voidaan käyttää hyvinkin erityyppiisiin, jopa ristiriitaisiin, tarkoituksiin. Sairauden havaitsemisnarratiivien yhteydessä ruumiillisten kokemusten epämääräisyydellä perusteltiin sitä, miksi lääkäriin tai sairaalahoitoon hakeutuminen ei tapahtunut aiemmin. Tässä alaluvussa haastateltavat puolestaan *tietävät* ruumiintuntemustensa perusteella, mitä kannattaa syödä tai kuinka raskaisiin fyysisiin ponnistuksiin he voivat sairaana ryhtyä. Nyt ruumiin tuntemukset eivät olekaan sumeita ja harhauttavia, vaan kognitiivisella auktoriteetilla varustetun tiedon lähteitä⁴⁰.

Edellä tehty analyysi osoittaa hyverepertuaarin olevan arvovaltainen diskurssi, johon puhujan tai kirjoittajan on suhteutettava asemaansa myös terveystalituksen ideaaleja vastustettaessa. Ravintotottumusten lisäksi mm. stressinhallintaan, tupakanpolttoon, kuntoliikuntaan ja ruumiilliseen työskentelyyn liittyvien asioiden yhteydessä esiintyy tällaista vasta-argumentointia.

Vaikka terveystalituksen tai -valistuksen tuottamien moraalisten vaatimusten maalitytöinä olemme viime kädessä me kaikki (Alasuutari 1992, Armstrong 1995), hyverepertuaarin ideologinen paine kohdistuu voimakkaimmin nimenomaan vakavasti sairaisiin. Osuva esimerkki hyverepertuaarin luonteesta löytyy kroonisesti sairaiden psyykkistä elämänhallintaa käsittelevästä kirjallisuuskatsauksesta (Burish & Bradley 1983). Kirjoittajat (Burish & Bradley, mt., 11) korostavat sairaiden henkilökohtaista vastuuta terveydentilastaan: krooninen sairaus on heidän mukaansa mm. syömiseen, liikuntaan, stressinhallintaan ja alkoholinkulutukseen liittyvä käyttäytymisongelma, jonka puhkeamisen ja etenemisen syitä tulee etsiä sairastuneesta yksilöstä.

”Käyttäytymisongelmasta” puhuminen havainnollistaa hyverepertuaarin tapaa mieltää sairaus: yksilö on syyllinen omaan tilanteeseensa. Koska näin on, myös paranemisen on lähdettävä tietoisista toimintatapojen muuttamispyrkimyksistä. Hyverepertuaari vaikenee esimerkiksi niistä yhteiskunnallisista rakenteista ja ideologioista, jotka ohjaavat ihmisiä elämänhallinnan tai -hallitsemattomuuden käytäntöihin; länsimaissa vallitseva moraalinen tapa määritellä ja kuvata sairautta on voimakkaasti sairasta itseään syyllistävä (Sontag 1991).

Peter Noll (1985) on muistelmissaan kuvannut koskettavasti sitä, kuinka hän munuaissyöpädiagnoosin kuultuaan kieltäytyy lääkärin välttämättömänä pitämästä leikkauksesta. Kieltäytymispäätöstä perustellakseen hän korostaa, ettei ”halua joutua kirurgis-urologis-radiologisen koneiston osaksi”, sillä koneiston rattaaksi suostuessaan hän menettäisi suuren osan vapaudestaan. Käytännössä leikkaukseen suostuminen olisi Nollin kohdalla merkinnyt kehon ulkopuolista virtsapussiavannetta ja normaalista sukupuolielämästä luopumista.

Noll on Antti Eskolan (1991, 71-81) mukaan ”mainio uimari”, rohkea esimerkitapaus, joka kykeni päättämään oman toimintansa suunnasta, vaikka asiantuntija-auktoriteetit (lääkärit) ohjasivat häntä toimimaan toisin. Noll otti huomioon toiminnassaan ”jos A, niin B” -tyyppisen säännönmukaisuuden (”jos et mene leikkaukseen, niin kuolet”), mutta ei suhtautunut tähän sääntöön lääkärin edellyttämällä tavalla pitäessään muita asioita tärkeämpänä kuin elämän pituutta. Eskolan tekstistä saa vaikutelman, että Noll kykeni rohkeaan päätök-

seensä, koska ei ollut lapsi, eläin tai yhteisöstä jo vetäytynyt vanhus, vaan siivistynyt aikuinen. Näin varmasti on: korkeasti koulutettuna, hyvätuloisena ja artikuloitukykyisenä oikeusfilosofina ja kirjailijana Nollilla oli valtaa, jota ei kaikilla ole. Sopiikin kysyä, miten Nollia huonommassa yhteiskunnallisessa asemassa oleva samassa tilanteessa toimisi? Suhtautuisiko hän diagnoosin antaneen lääkärin puheeseen lakina, jota on toteutettava, vai säännönmukaisuutena, joka voidaan oman toiminnan logiikasta riippuen ottaa huomioon eri tavoin?

Asiantuntijarepertuaarin tietoon nojautuvat hyverepertuaarin ideaalit muodostavat toisiinsa kietoutuneiden normatiivisten vaateiden verkoston, joka sähköistyy erityisesti tilanteissa, joissa yksilö diagnosoidaan vakavasti sairaaksi. Tätä verkostoa lienee äärimmäisen vaikea kokonaan paeta, vaikka vastaan rimpuihu kyllä on mahdollista. Analyysini osoittaa, että haastateltavat joutuvat käyttämään runsaasti energiaa ja argumentteja perustellessaan toimintaa, joka saattaisi olla vähäisessäkin määrin haitallista terveyden palauttamiseen tähtäävien lääketieteellisten ponnistelujen kannalta.

Hoidosta kieltäytyminen lääkärin hengenvaaralliseksi määrittelemässä tilanteessa asemoi kieltäytyjän usein retorisesti äärimmäisen hankalaan välikäteen. Koska hyverepertuaari määrittää potilaat selontekovelvollisiksi ratkaisujensa ja toimintatapojensa lääketieteellisestä tarkoituksenmukaisuudesta, hoitoon suostutaneen usein jo siksi, ettei toiminnan perusteluvaivaan tarvitsisi ryhtyä. Jos siis toimintaa on äärimmäisen vaikea tehdä ymmärrettäväksi toimijan ulottuvilla olevilla diskursiivisilla resursseilla, usein valitaan helpommin perusteltavissa oleva tai perusteluitta itsestään selvä toimintavaihtoehto. (Vrt. Suoninen 1997, 153-171.) Nollin tapauksessa hänen koko teostaan voidaan pitää eräänlaisena hoidosta kieltäytymisen perusteluna.

2.3.3 Leikkauksen odotus ja ahdistus

Haastateltavat määrittelevät toistuvasti myös tunneperäistä kantaansa leikkaukseen. Emootioita kuvattaessa käytetään tavan takaa negatiivisina pidettyjä käsitteitä, kuten pelko ja ahdistus. Leikkausta odottava ja tämän puoliso joko ovat tai eivät ole kauhuissaan leikkauksen ja sitä seuraavan toipumisajan suhteen. Kummassakin tapauksessa tarvitaan perustelua: tunteista ei voi haastattelujen kontekstissa yleensä noin vain mainita, vaan puhujien on esitettävä myös selitys sille, miksi he tuntevat tietyllä tavoin. Ahdistusrepertuaari on siis usein kytköksissä muihin repertuaareihin, joihin nojautuen perusteluja annetaan.

L: Mut kyl se kipukohtaus ku täsä tuli sillon, niin, niin, kyl se sen osoitti, et se tulee kyl ihan äkkiarvaamatta. Ko se oli aamul simmotti olikse kahdeksan mais vai?

P: Niin oltiin juotu kahvii.

L: Aamukahvii oltiin juotu. Ku me käytiin [naapuripaikkakunnalla] ensi auton kans ja sit juutiin kahvii vast aamukahvii ku tultii. Ni sit ku oli kahvi juotu, ni sit se rupes yhtäkkiin tuntumaan. Et ei sitä kyl etukätteen yhtään tiedä. [...] Ainakaan sil kertaa ei tuntunu. En tiedä jos se oli poikkeus sitte, mut.

P: Mut et se oli jollain tavalla niin kauhian mukava kun hän ottaa näin rauhallisesti, koska siellä, ku me oltiin siel kurssilla, ni siel oli joitakin, jotka sanoivat, että he pelkäävät niin kamalasti ja. Ja perhe pelkää. Ku taas yksi sano, ettei päästä ollenkaan.

L: Nii ettei päästä häntä.

P: Ja kieltää leikkaukseen menon ja kaikkee että. Ni sitku ne meiltäki kysy, taikka multaki, ni mä sanoin, että älkää ihmiset, kyl me otetaan ihan rauhallisesti ja. Ja kyllä lääkärit sen osaa. Et täytyy vaan luottaa siihe.

L: Juu ja ne on niin pätevii nykyisin.

P: Ja mun mielestä siin on juur se mieliala, et on, ottaa niinkun rauhallisesti, ettei jännitä eikä pelkää.

L: Eikä sitä voiskaa, jos ajattelee sitä ihan järkevästi, ni ei sitä voiskaa, et kieltäytyy siit.

P: Niih.

L: Koska jos ajattelee järkeväst ni siin seuraukset on paljon todennäköisemmät on seuraukset sillon muuten tota noin tulee joku katastrofi, ku see et menee leikkauksen aikaan. Se on paljon helpompi ku menee tonne. Kyl siin täytyy luottaa ihan lääkäreihin et ne tekee niinku ne halua sitte. Antaa luvan siihen. (H1:6)

Leikkausta odottava kertoo sydänkipujensa arvaamattomuudesta: angina pectoris -kohtaus saattaa tulla täysin ilman varoitusta. Kivun odottamattomaan ilmaantumiseen sisältyy ilmeistä vaaran tuntua, vaikka pelottavia mielikuvia ei otteessa ääneen mainita. Uhkakuvat lievenevät puolison ryhtyessä korostamaan aviomiehensä rauhallisuutta. Rakennettu versio leikkausta odottavan identiteetistä osoittaa, ettei tämä ole antautunut sydänkipujen ailahtelujen vietäväksi, vaan suhtautuu järkiperäisen maltillisesti sairauteen ja tulevaan leikkaukseen. Kuvaus hälventää oletukset siitä, että sairauden arvaamattomuus aiheuttaisi puhujissa pelkoa tai lamaannusta.

Leikkausta odottavan ja tämän puolison suhtautumistavan ”järkevyys” korostuu verrattaessa sitä samalla leikkausvalmennettävien kursseilla olleisiin kohtalotovereihin, jotka ovat ilmeisesti antaneet pelolle liikaa valtaa. Ahdistusrepertuaarin tarjoaman subjektiposition havainnollistaminen puhumalla kohtalotovereista on haastatteluissa hyvin tyypillistä: vaikka jotkut vastaavassa tilanteessa olevat ovat ahdistuneita ja peloissaan, puhuja itse puolisoineen suhtautuu asiaan tynesti. Esimerkeistä kertomalla osoitetaan kontrollin menettämisen olevan mahdollista, jolloin itselle ja omalle perheelle rakentuu tilanteeseen järkevästi suhtautuvien maallikkojen identiteetti. Tämä järkiperäinen suhtautumistapa esiintyy moraalisesti tuomittavan ahdistusrepertuaarin vastakohtana.

Edellä kuvatussa toiminnassa on kyse eräänlaisesta diskursiivisesta projektista, jossa negatiivisia tunteita ja niihin liittyvää epäedullista identiteettiä etäännytetään sairaan ja tämän läheisten omasta persoonasta. Tällainen puhekäytäntö on tyypillinen: ahdistusrepertuaarin torjunta tapahtuu haastatteluissa usein negaation kautta tyyliin ”en ole ahdistunut enkä pelokas”. Ahdistusrepertuaarin tarjoama lamaantuneen ja kontrollinsa menettäneen potilaan subjektipositio lymyää siis argumentaatiokontekstissa; pelko tai pelottomuus on myönnettävä, ja oman suhtautumistavan mielekkyyttä on alettava perustella.

Haastateltavat torjuvat ahdistusrepertuaarin tarjoaman subjektiposition korostamalla paitsi oman suhtautumistapansa järkevyyttä, myös lääkärin pätevyyttä ja taitavuutta. Heidän ammattitaitonsa vuoksi leikkauksesta ei saa kieltäytyä, vaan siihen on ”annettava lupa”. Haastateltavat puhuvat leikkausta maltillisesti ja luottavasti odottavassa hyverepertuaarin mukaisessa ihannepotilaan subjektipositiossa. Leikkaus on tältä kannalta katsoen järkevää toimenpide: ainoa mahdollinen hoitovaihtoehto. Hyverepertuaariin viittaa myös hoidettävien mielialan tärkeyden korostaminen: jotta leikkaus onnistuisi parhaalla mahdollisella tavalla, operaatioon menossa olevat eivät saa ahdistua, pelätä tai vastustella. Otteessa myös lievästi moititaan ”väärin” tai ”järjettömästi” käyttäytyviä kohtalotovereita. Puolison ”älkää ihmiset...” -lausumasta voi aistia opettavaisia äänenpainoja.

Hyverepertuaarissa tarjottu perustelu ei kuitenkaan yksinään riitä, vaan selonteko jatkuu seuraavasti:

P: Viime kesän, kesäkuun Terveyslehdessä oli pitkä kirjoitus kuinka sydän- ohitusleikkauksesta niin tulee tämmösiä teräsmiehiä. [...] Ja tota. Me luettiin sitä ja, ja siinä nyt se, minusta se oli kauhean hyvä kertomus, siinä niinkun haastateltiin eri ihmisiä, jotka oli leikkauksen läpikäyny.

L: Joo. [...]

P: Että sen jälkeen sit tulivat niin hyvään kuntoon ja... voivat aivan hyvin. [...]

Siinä päällä ihan luki että, että leikkauksen kautta teräsmiehiä, vai miten se oli.

L: No jottain semmost se oli [naurahtaa].

P: Nii, se oli minusta se oli niin lohdullinen. [...] Et jokaisen leikattavan tarttis lukea se lehti, niin menis pelko pois. (H1:6)

Haastateltavat siirtyvät todisteluketjussaan hyverepertuaarista kokemusrepertuaariin. Kertomusmuotoiset raportit jo leikattujen tuttujen, sukulaisten ja työtovereiden nykytilanteesta ovat haastatteluissa hyvin yleisiä. Erityisen paljon niitä esiintyy määriteltäessä haastateltavien emotionaalista suhdetta tulevaan operaatioon.

Puoliso nojautuu todistelussaan lehtiartikkeliin, jossa esiintyneet sydänleikattujen miesten menestyskertomukset ovat hänen mukaansa lohdullisia ja poistavat pelkoa. Artikkelin otsikko korostuu puolison puheessa: sairaista tulee leikkausoperaation jälkeen teräsmiehiä. Leikkaus näyttäytyy kuvauksessa nopeana ja tehokkaana operaationa, josta toivottuaan leikatut palaavat voimistuneina ja toimintakykyisinä jatkamaan sairauden keskeyttämiä tai vaikeuttamia arkiaskareita. Tämä on tyypillinen menestyskertomusten kaava; varsin usein kyse on myös siitä, että – erään haastateltavan sanoja lainaten – ”palataan ruotuun”, eli työelämää, kuin mitään ei olisi tapahtunut. Kokemusrepertuaariin nojautuvia menestyskertomuksia hyödynnetään siis todistusaineistona, joka osoittaa rauhallisen suhtautumistavan järkevyyden ja tarkoituksenmukaisuuden⁴¹.

L: Tällä tavalla se sitte on niinku vähitellen tapahtunu tähän tilanteeseen mukautuminen. Et ei siin oo ollu mitään simmosta ankaraa shokkia yhtäkkiä sit et ollaan tässä ja nyt, tähän tää nyt sitte loppuu tai jotain tämmöstä tullu koskaan.

K: Onko vähän niinku tämmöstä ajautumista tai siis simmosta ().

L: Ei se on hiljallee vaa. [...] Asteittain mukautunu.

K: Nii, joo.

L: Mukautuminen on ollu siinä. (H14:3)

Hyverepertuaarissa sairauteen sopeutumisen prosessia kuvataan mukautumisena. Kyse on tilanteesta, joka on kontrollissa: mukautuminen on pehmeää ja vähitellen tapahtuvaa välttämättömyyksien tunnustamista.

Otteessa leikkausta odottava kuitenkin kumoaa haastattelijan esittämän tarkentavan kysymyksen tilanteeseen ajautumisesta. Sairas ei ole virtausten viettävässä, vaan hän ohjaa yhä omaa lauttaansa. Tässä toiminnassa on selvästi kyse hyverepertuaarin mukaisesta kontrollin osoittamisesta, jota pehmeä sopeutuminen korostaa. ”Ajautumisen” myöntäminen olisi ollut lähempänä ahdistusrepertuaarin mukaista sairauteen ja leikkaukseen suhtautumisen tapaa.

L: Nii ei muuta. Enkä ossaa vielä pelätäkkää sitä. Ku kaikki on niin kehuneet mitä mää oon paljo, siel sairaalaski oli yks mies ku oli Tampereel leikattu kolme viikkoo aikaa ni.

K: Joo.

L: Vaikka hän nyt oli vähän vastustanu ni hän sano, että hyvin pitäis mennä kaikki, jälkeen sit, että onhan niit tapauksii ettei oo selvinny mut vähemmän.

(H11:1)

Katkelma on haastattelun 11 alusta: haastateltava on esitellyt itsensä ja kertonut lyhyesti sairaushistoriastaan. ”Nii ei muuta” -tokaisun jälkeen hän ottaa vielä kantaa ahdistusrepertuaarin tarjoamaan pelokkaaseen subjektipositioon. Siirtymä ahdistusrepertuaarista kokemusrepertuaarin menestyskertomuksiin voi tapahtua hyvinkin nopeasti, kuten haastateltavan puhe osoittaa. Menestyskertomukset, joita haastateltava on kuullut useampia, itsessään todistavat maltillisen suhtautumisen järkevyyttä. Lausumassa ”kaikki on kehuneet” on kyse myös määrällä todistelusta (Potter, Wetherell & Chitty 1991). Ilmeisesti hyvin pieni osa leikkauksista epäonnistuu, vaikka kuultujen kertomusten varsinaista lukumäärää haastateltava ei mainitsekaan. Tällainen epämääräisyys saattaa itsessään olla retorisesti tehokas keino lisätä siihen nojautuvan väitteen uskottavuutta. Määrällä todistelua esiintyy toistuvasti haastateltavien viljelemissä leikkauksen läpikäyneiden menestyskertomuksissa.

L: Kyl mää oon kans kuullu aika monelta tämmöstä työkavereilta ja heijän sukulaisilta. Et ku se () on ollu paljo vanhempii ku minä ja huonommassa kunnossa. Ja sit ihan, nyt menee hyvin. Moni on monta vuotta eläny sen jälkeen. Että on ihan eri kunnossa, ku ennen [...] Positiivista oon kuullu kyllä koko ajan. En tie kertooko joku lohduttaakseen sitten vai mitä. Näin on yleensä ollu.

K: Nää on lähinnä työkavereita olleet ku on kertonu kokemuksiaan?

L: Joo juu, nimenomaan.

K: Joo-o. Ja onko heissä sitte leikkauksia vai simmosia, joilla on tuttuja sitte, ketkä on käyneet tän leikkauksen?

L: No nee on just heijän tuttuja, yleensä heijän sukulaisii niitä vanhempia ihmisiä ketä on leikkattu. Ni (hän) kertoo että tuli siis kuntoon, kunto on noussu heti sen jälkeen. Et ihan eri hyvässä kunnossa ku mitä on menny sinne. Et ihan oon kuullu vaan pelkkää positiivista.

K: Joo-o.

P: Emmää kyl uusko siihenkää, et tämmösiä asioi kuulis, jos ei se näin olis, koska kyl ihmisil vähän on taipumus simmosii kertoo.

L: Luulis et yleensä tulee mielummin ne huonot puolet esiin.

P: Niin kyl must...

K: Niin ku ainaki tietää et mitä viisaudenhammasleikkauksist kerrotaan [nauravat]

L: Nii iha joo.

K: Joo-o.

P: Et tuntuis et kyl ne niinku ois näin kans ihan näin nä asiat sitte. (H3:12-13)

Haastattelussa 3 toistuvat jälleen menestyskertomukset leikkauksen läpikäyneiden ihmisten kokemuksista. Kertomusten yhteydessä on varsin tyypillistä tehdä vertailua leikkausta odottavan ja leikkauksessa olleiden ihmisten fyysisen kunnon välillä tyyliin ”jos nuo huonokuntoiset ja iäkkäämmätkin ihmiset ovat selvinneet leikkauksesta ja tervehtyneet, miksen minäkin selviäisi?”. Kuten tässä luvussa vielä näemme, haastattelussa 3 esiintyy muualla hyvin toisenlaisia mielikuvia leikkauksesta.

Puoliso ja haastattelijat torjuvat leikkausta odottavan epäilyn kuultujen menestyskertomusten mahdollisesti sisältämästä piilevästä lohdutusmotiivista: yleensä ihmiset kertovat pikemminkin kauhutarinoita itseensä kohdistuneista lääketieteellisistä toimenpiteistä. Lohdutusmotiivi ei siis ole voinut haastateltavien kuulemia kertomuksia vinouttaa.

Haastattelijan maininta viisaudenhammasleikkauksista luo yhteisen kontekstin, joka on kaikille keskustelun osapuolille tuttu: viisaudenhammasleikkausten kuvaukset ovat vääristyneitä pikemminkin pelottelu- kuin lohdutusfunktion vuoksi. Viisaudenhammasleikkaus on myös ohitusleikkausta pienempi toimenpide, jolloin näiden kahden operaation rinnastaminen neutraloi odotettavissa olevan leikkauksen rutiininomaiseksi ja vain rahtusen uhkaavaksi tapahtumaksi.

L: [...]Niinhän ne sanoo, et keskimäärin kymmenen vuotta, ni se auttaa kumminkin. Ja sit jos se epäonnistuu, ni se ilmenee sit jo enne et jos tulee uusi tukoksii. Niit on muutamii simmosii ollu. Mää tiedän kun on tuota niin kaks kertaaki leikattu. Mut toisel kertaa sit, kun tuota oli jo infarkti ollu ni ei ollu enää siellä oikein tervet paikkaa muuta kun yhden ne sai yhden suonen vaihettuu sitte [...] Ensmäisel kertaa kolme suonta pantii. Ni se on silloin jos se infarktiin pääsee, se siin pahin onki et jos se liian myöhään, siis liian pitkään menee, ni siin on se infarktivaara. Et se onnistumisen mahdollisuus on parempi, ku se tulis mahdollisimman pian. Et siin, mitä tuollaki [sydänleikkauspotilaiden kurssilla] tuntus, ni ei ne oo sitä loppuun saakka ajatellu ne kun, jos perhekki pistää vastaan. Et siin on se infarktivaara aina. Ja siin on sitte simmonen et se kokonaan joku suoni tukkeentuu. Ni siin on paljo suurempi vaara ku leikkaukses. Sitä mäki olen vähän, niinku se on ainoa huoli mul on, et jos se menee liian pitkäl, ettei tuls ennen infarktii. Ja se pitäis olla mun mielest johdonmukaisesti ajatellen kaikil simmonen mieles samanlainen ku mullaki. [...] Ainaki mul on semmonen käsitys. Ku sitä ajattelee oikeen, ni leikataan mahdollisimman nopeasti sitte, ku jos kerran todetaan, et on semmoses paikas, mikä täytyy leikata. Ettei sil voida muuta tehdä sit. [...] Ku jotkut väittää, ettei koskaan ihan kahta samanlaist olekkaan. Ne on eri paikois. Siel on paljon suonia, erilaisis paikois. Ja mullaki on jossain ison, kahden valtimon haaraumas se ison, seittäkytviis prosenttii, ja mä luulen et se on justiin se ratkaseva ollu siin ehkä, seittäkyt viiden prosentin ahtauma.

K: Mm.

L: Juu ettei simmost voi sitte pallolaajentaa.

K: Nii oletteko miettinyt sitä pallolajennuksen mahdollisuutta?

L: Ei mää ol ku se oli lääkäril, se on heijä asias se mieltii se mitä tehdään.

P: Ja parempi onki.

L: Niin ku he ovat niinku, he on asiantuntijoi siin, ettei maallikko voi siihen kantaa ottaa...

K: Joo-o...

L: Jokainen on omal alallas asiantuntija. Eikä siihen toinen, jollei oo asiantuntija, ei voi oikein kantaa, taik ei sais ottaa kantaa. Joku tietyst ottaa silti kantaa asiaan vaik ei tiedäkkään. [Nau-rahtaa.] (H1:9-10)

Vaikka haastattelussa 1 torjutaan voimakkaasti ahdistusrepertuaari itse leikkauksesta puhuttaessa, leikkausta odottava luonnehtii kuitenkin infarktipelkoaan. Pelosta puhumisen yhteydessä esiintyvät esimerkit eivät ole menestystarinoita, vaan kertomuksia epäonnistuneista leikkauksista. Jos haastateltavat kertovat pieleen menneistä leikkauksista, niille etsitään yleensä myös syytä. Tässä tapauksessa syyksi määrittyy se, että leikkaus oli tehty liian myöhään. Infarktipelosta puhuminen korostaa tässä yhteydessä sitä, että leikkauksen pitää tapahtua mahdollisimman pian: odottaessa riskit kasvavat. Leikkausta odottava tähdentää, että hänen ajattelunsa on johdonmukaista ja järkevää: infarktipelko on ikään kuin tuleville leikkauspotilaille ainoa sallittu huoli. Hyverepertuaarissa leikkauksen vastustelu ymmärretään moitittavaksi toiminnaksi: kyse on siitä, ettei asiaa ole "ajateltu loppuun".

Otteen puolivälissä leikkausta odottava ryhtyy kertomaan leikkaukseen johtaneesta diagnoosistaan. Asiantuntijarepertuaarissa mainitut tukkeumien prosenttimäärät korostavat diagnoosin vastaansanomattomuutta.

Tilanteen käännekohta on haastattelijan kysymys pallolaajennushoidon mahdollisuudesta. Leikkausta odottava reagoi siihen ikään kuin haastattelija olisi kohdellut häntä asiantuntijan subjektipositiossa olevana, ja torjuu tämän aseman ryhtymällä puolison myötäilemänä korostamaan omaa maallikkouttaan: diagnoosi ja vastuu leikkauspäätöksestä on lääkärien harteilla. Haastateltavan tehtävänä puolestaan on toimia tottelevana potilaana.

Kuulen otteen lopussa jälleen ahdistusrepertuaaria kohtaan osoitettua kritiikkiä; argumentaatiokontekstissa on leikkaukseen menoa vastustava tai pelkäävä asenne. Potilaan järkevyyttä ja maltillisuutta korostavan hyverepertuaarin kanalta kyse on sopimattomasta, jopa asiantuntijoiden auktoriteettia kyseen-

alaistavasta menettelystä. Ahdistusrepertuaarissa toiminta on hallitsematonta ja emotionaalisesti väritynyttä, kun taas hyverepertuaarissa ajatellaan sekä käytäydytään järkevästi ja johdonmukaisesti. Niinpä turhan ahdistuneet, pelokkaat tai jopa leikkaushoidosta kieltäytyvät potilaat leimautuvat hyverepertuaarissa moraalisesti tuomittaviksi.

Useat terveystieteet ovat pureutuneet innokkaasti lääkärin ja potilaan välisen valtasuhteen mahdollisiin ongelmiin. Lääketieteen valtaa kritisoitaessa on korostettu jopa sitä, että sairaanhoitoinstituutioissa potilaan ja tämän läheisten vaikutusmahdollisuuksia minimoidaan strategisesti (Freidson [1970] 1988, 314-315, Turner 1987, 135-140). Jos potilasta läheisineen pidetään tiedollisesti pimeessä, he eivät pysty lainkaan kontrolloimaan hoitonsa asianmukaisuutta ja järkevyyttä⁴².

Kaikki terveystieteet eivät kuitenkaan jaa lääketieteen valtaa kritisoivien näkemyksiä. Lääketieteen valtakriitikoita on puolestaan moitittu ylilyönneistä ja epärealistisuudesta (ks. esim. Bury 1986, Gerhard 1990). Vastakriitikin yksi lähtökohta on se, että viimeaikainen tieteellinen ja teknologinen kehitys on kasvattanut potilaan ja lääkärin välistä tietokuilua yhä syvemmäksi. Moderni, pitkälle eriytynyt ja teknisesti sofistikoitunut lääketieteellinen diskurssi on maallikoiden kannalta vaikeasti lähestyttävissä. Vastakriitikot kysyvätkin, missä määrin eräiden terveystieteiden kritisoima professionaalinen dominanssi ilmentää teknisen asiantuntemuksen realiteetteja, joista ei pääse eroon poliittisia reformeja tai vallankumouksia tekemällä. Oletus, jonka mukaan kaikki potilaat haluavat, tai heidän pitäisi haluta, olla mukana sairautensa hoitoa koskevassa päätöksenteossa, on vastakriitikoiden mielestä epärealistinen ja perusteeton. (Silverman 1987, 23-26.)

Haastatteluotteen loppupuolen keskustelua voidaan lukea näiden vastakkaisten näkemysten lävitse. Ohteessa haastattelijalla tarjotaan leikkausta odottavalle potilaan itsemääräämisoikeutta korostavaa subjektipositiota kysymällä, harkitsiko tämä pallolaajennushoitoa. Leikkausta odottava ei kuitenkaan suostu kysymyksen määrittelemään identiteettiin, vaan korostaa, ettei maallikoiden ole syytä uhmata asiantuntijoiden päätöksiä. Vaikka haastattelijalla ei ohteessa suoraan esitä lääketieteen valtakriitikkä, haastateltavat tulkitsevat hänen kysymyksensä lääkärikunnan auktoriteettia jossain määrin horjuttavaksi. He osoittavat selkeästi, ettei asiantuntijuuden potentiaalistakaan kyseenalaistamista haastattelutilanteen kontekstissa sallita. Perustelu tottelemiselle on yksinkertainen: potilaan kannattaa noudattaa lääkäreiden tekemiä hoitopäätöksiä oman hyvinvointinsa vuoksi. Kuten lääketieteen vallan vastakriitikissä, myös hyverepertuaarissa korostuu ajatus siitä, ettei maallikoilla välttämättä ole edellytyksiä arvioida lääkäreiden tekemien hoitopäätösten järkevyyttä.

A

L: [...] Ei jaa kyl sitä, ku se nyt vähän kieltämättä kauhistaa se leikkauski.

P: Kyl se tietty on. Iso operaatio se on. Mut kylhän siel on taitavat kädet on, ketkä tekee sen.

L: Oon ei sitä.

P: Et siin mieles. (H5:10)

B

P: Minä en ainakaa oo yhtään huolestunu jos mää saan hänet [sairaalaan /KT] saakka mut siit mä oon huolestunu että, et eik hän pääse sinne saakka, et sattuu jotakin ennen.

L: Ee, ee. [...]

P: Et ku hän aina itte sitä [leikkausta /KT] kerran on siirtäny ja siirtäny. [...] Et siit oli välillä tullu semmonen.

K: Mm.

P: Et sen jälkeen ku hän on siellä turvallisissa käsissä [nauraa]. (H15:18)

C

L: [...] Koska siinä voi veritietä pitkin sitte lähtee jotain, ja siinä on kun veri kerran, tiedä mitä sinne, lähtee joku em-, tommonen veritulppa tai aivoihin tai joku muu.

K: Mm.

L: Tämmösiä sitä ajattelee. [...] Näin ku tietää⁴³.

K: Nii. Joo-o. Ni siin on tosiaan varmaan vähän toisenlainen tilanne.

L: Mut ne kyl osa-, osaavat sen hommat ni.

K: Nii-i, kyllä.

L: Menee sit niinku luottavaisesti.

K: Mm mm.

L: Et mulla ainakin on ihan luottamus tonne [yliopistolliseen keskussairaalaan] tänne sydänkirurgeille että, et kyl siellä hyvin käsiin pääsee. (H16:15)

Leikkauksesta puhuttaessa kirurgeista ja muista lääkäreistä tulee usein ikään kuin persoonattomia koneiston osia, jotka toimivat tehokkaasti ja määrätietoisesti; epäonnistumisia ja vahinkoja saattaa toki sattua, mutta ne ovat äärimmäisen harvinaisia. Asiantuntijarepertuaarin ideaalitoimijoina lääkärit ovat päteviä ja kasvottomia ammattilaisia. Usein lääkäreiden pystyvyyttä korostetaan nimenomaan ahdistusrepertuaarin tuntemuksiin liittyvissä vuorovaikutuksen kohdissa. Tällaisissa tilanteissa ei lääketieteellistä tietoa dekonstruoida tai sen epävarmuutta korosteta, kuten elämäntapoihin ja -hallintaan liittyvien kysymyksien yhteydessä toisinaan tehdään.

Leikkausta odottavien puoliset todistelevat otteissa A ja B sekä leikkausta odottava todistelee otteessa C leikkauksen kannattavuutta ja turvallisuutta. Huomion arvoista kaikissa otteissa on metonymian käyttö. Metonymia, nimenvaihto, on yleinen modernin lyriikan tyylikeino (ks. esim. Launonen 1984). Metonyymisesta rakenteesta on kyse mm. silloin kun toimivan ihmissubjektin asemasta puhutaan esimerkiksi silmästä (tyyliin ”silmiä katsoo”) tai sen sijaan, että sanottaisiin ihmisen kävelevän pois, tokaistaankin, että ”saappaat kävelivät pois”. Käsi-metonymia (”taitavat kädet”, ”hyvät kädet”) korostaa asiantuntijarepertuaarin toimijoiden persoonatonta pätevyyttä ja sitä, ettei sairas itse voi vaikuttaa tapahtumien kulkuun, vaan hän on käsien – onneksi taitavien sellaisten – armoilla.

Suhde ahdistusrepertuaariin ei ole niin yksiuotteinen, että ahdistuksen ja (kuoleman)pelon tuntemuksia olisi kokonaan helppo erottaa omasta minuudestaan. Vaikka haastattelussa 1, kuten edellä nähtiin, suhtaudutaan leikkaukseen myönteisesti ja luottavaisesti, leikkauksen viivästyminen ja viivästyminen myötä kasvava infarktirisiko kuitenkin pelottavat.

Kun puhuja omaksuu ahdistusrepertuaarin tarjoaman subjektiposition, eikä torju sitä etäälle itsestään, näkökulma tilanteeseen muuttuu täysin: sairastuminen, sairaalaan meno ja leikkaustapahtuma esiintyvät hyverepertuaarin vastaisessa puheessa ahdistavina ja kontrollin ulkopuolella olevina asioina.

L: Niin se on ihan juu, ettei tässä paljon muuta ossaa. Se on ihan nyt ihan raja, ettei täs muuta suunnitelmii voi tehdä ennen sitä. Kyl se on ihan kyl pysähtyneisyyden aika. Jos sais ajatukset sillai, ettei liikaa miettis tätä. Mut se vaan aina tulee aina mieleen. Sitä mää oon eniten ajatellu et ku sinne sairaalaa joutuu maanantaina ja sit on vielä seuraava päivä, et kolmantena päivänä se sit tapahtuu. Kui siellä ossaa olla, ku joutuu odottaa pari päivää. [...] Keskiviikkona se sit

tapahtuu, et kaks yötä joutuu siel olemaan. Niitä mää eniten pelkään [...] Mut jos ne antaa jotta semmosta lääkettä, ettei turhia mieti. Kyl se kotona mennee ettei tääl mittään, mut yleensä se sairaalaan meno. Mää muistan kesällä kun mä olin siel pari yötä. Pyhänä mää menin ja.

K: Niin sillan varjoainekuvauksessa?

L: Niin. Tuntu et mää olin niin sairas ku mä menin sinne jo. Just oli kesäloma pitäny ja nii kylmä kesäloma oli. Aivan mahdottoman kylmä. Sit ku mää tulin tänne [takaisin kotiin] ni alko kauheet helteet.

P: No tavallaan kesäloma jatku sit sen jälkeen.

L: Niin. Sairasloma sitte. Yleensäki tonne sairaalaan joutuminen, ni tuntu et tulee sairaaks heti ku menee sissään. (H3:7)

Leikkausta odottava kertoo olevansa ahdistunut ja peloissaan. Hän kuvaa leikkauksen odotusta pysähtyneisyyden ajaksi: ajatukset ja tunteet eivät ole kontrollissa, vaan puhujan koko maailma pyörii edessä olevan operaation ympärillä. Sairaala puolestaan näyttäytyy epäinhimillisenä koneistona, jonka syövereissä ”alkaa tuntea itsensä sairaaksi”. Leikkausta odottavan kuvaama poikkeuksellisen kolea sää rinnastuu potilaan mielentilan synkkyyteen hänen astuessaan sairaalan ovesta sisään. Ote varioi puhujan toisaalla antaman huomattavasti myönteisemmän sairaalakuvauksen kanssa:

L: Niin ja sit ku ne kesälläki kerto mulle ne hoitajat siellä, et siinä mielessä. Et sairaalaan voi mennä koska tahansa. Et ku hoitajat on niin asiallisia ja. Et ei mua see yhtään pelota [naurahtaa] ... sairaala.

K: Joo.

L: Hoito hyvää on, et ei mul mittää sitä vastaa oo. Mää olen ollu sairaalassakin armeijassa ollu yhen viikon, ja nyt tota olin [sairaalassa] () keuhkokuume, kahteen kertaa on ollu sairaalassa. (H3:14)

Nyt haastateltava puhuu hyverepertuaarissa, jossa sairaala näyttäytyy miellyttävämpänä paikkana: hoito on asiallista ja hoitotoimenpiteistä kerrotaan tarpeeksi. Ahdistusrepertuaarissa pelottavaksi ja epäinhimilliseksi tuotettu sairaala onkin toisaalta ystävällisten ja asiallisten sairaanhoidon ammattilaisten tyysija.

K: Oletteko te joltakin kuulleet tai saaneet muuten tietää tästä että millasta on sairaalassaoloajasta?

L: No ei muuta ku mitä nyt nää () on selostanu. Ja kyllähän nyt näitä, sillonku mää kesällä olin siellä tutkimuksissa ni siellähän ne juttelee sitte aina potilaat. Sielläkin oli simmonen tapaus, et se oli, ei kovin kauan sitte leikattu. Ja sit juhannusaattona oli ruvennu ottamaan rinnasta niin hemmetisti. Et ambulanssilla suoraan [sairaalaan]. Et se oli ruvennu uudelleen jomottamaan. () semmosella liuotusaineella sitte. [...] Hän näytti sen arven ja sit tämän jalan kanssa. Ettei ne ollu parantunu vielä paljon mikskään, mut ummessa ne oli.

K: Nii et hänellä ei sit todellakaan ollu paljoa aikaa?

L: Siit ei ollu kauan juu. Pahan näkösi ne arvet siinä. Ne näytti aika hurjan näkösilta. Siinä vaa ettei kovin helppoo kyl oo ollu. Ja sit mää näin sen viime talvena ku se tuli telkkarista tää Holopaisen mikäs se ohjelma se nyt onkaan

P: ()

L: Niin varmaan. Me oltiin vielä, tai oli vieraitaki. Sit me siin katottii. Siin näytettiin tää ohiutusleikkaus kokonaan.

K: Miten se tapahtuu.

L: Niin. [...] Sen näki siinä sitte. Se näytti aika hurjan näköselta (toughulta). Ku siinä ni jäitä pistettiin sydämen päälle, vähän niinku kalalaatikoon. (H3:7)

Kun leikkauksen kerrotaan ahdistavan, kokemusrepertuaarissa ei välttämättä kerrotakaan menestystarinoita: haastateltava puhuu epäonnistuneesta ohiutusleikkauksesta ja sen pahan näköisistä jäljistä huono-onnisen kohtalotoverin iholla. Huomionarvoista on, että tässä kertomuksessa ei esitetä mitään syytä leikkauksen epäonnistumiselle; leikkauksessa jo ollut epäonninen potilas ja leikkausta odottava rinnastuvat suoraan toisiinsa. Tällainen toiminta poikkeaa monissa muissa haastatteluissa toistuvasta käytännöstä, jossa epäonnistu-

neelle leikkaukselle annetaan pääsääntöisesti jokin perustelu (korkea ikä, huono kunto, liian myöhään tehty leikkaus, jne.).

Sairaalan ja leikkauksen pelosta puhuttaessa tehtyjen hoitotoimenpiteiden persoonattomuus ei enää olekaan rauhoittavaa, kuten oli laita käsi-metonymioissa. Ihmisen rintakehän vertaaminen kalalaahtikkoon on ilmeisen epämiellyttävä mielikuva. Lääketieteellistä hoitotapahtumaa luonnehtiva yksilöllisyyden hetkellinen riistäminen ja ruumiin esineellistäminen tuntuvat pelottavilta ja vastenmielisiltä toiminnoilta.

P: Tuli vaan mieleen, no silloin se tietty oli asia erikseen. Mut se olis pitäny nauhal tai jotai ottaa. Ja nyt kun oli tää maanantai-illan tilaisuus, tai tiistai-illan. Ni sen jälkeen sit ois kattonu sen nauhan. Sitä ois varmaan ihan eri taval kattonu.

L: Niin joo. [...]

P: Se oli todella hyvä se lääkäri joka selosti sitä.

K: Joo. Ois vähän tarkemmin tienny sitte?

P: Nii et mitä kaikkii siin tapahtuu.

K: Joo-o.

P: Selostaaha hän koko aika siinä ku sitä tehdään, mut silloin siinä on vähä semmmonen olo, et kauheet kauheet kauheet emmää voi kattoo. Mut sit ku se ois niinku omakohtasempi enemmän ni sitä eri taval kattois.

L: Seehän siin onki. Eihän siinä itte tiedä mitään, mutta kun see näytti niin hurjalta touhulta avata sen rinnan. Joku tommonen sahan tapanen se oli ko se. Ku () teurastamol kun sikoja lahtaa [nauraa]. Ihan samanlaisest se täris, ku tässä. Et mää sitte semmosee hommaa joudun. (H3: 7-8)

Puoliso yrittää muuttaa keskustelun suuntaa: sydänpotilaille suunnatun luennon jälkeen haastateltavat eivät enää järkyttyisi ohitusleikkausta käsittelevästä tv-ohjelmasta, kuten he olivat aiemmin tehneet. Otteen loppupuolella sana "omakohtaisuus" joutuu kaksoisvalotukseen: Kun tilanne on omakohtainen, leikkauksen näkemisen aiheuttaman järkytyksen pystyisi puolison mukaan torjumaan, ja kyseisen operaation näyttäneyttä tv-ohjelmaa voisi seurata tiedonhankinnalliselta kannalta. Leikkausta odottava ei kuitenkaan tartu tähän luku-tapaan, vaan tilanteen omakohtaisuus saa ohjelman ja lähestyvän leikkauksen tuntumaan vielä kauheammilta. Sikojen lahtaaminen teurastamalla ja rinnan aukei sahaaminen rinnastuvat toisiinsa irvokkaasti: leikkausta odottava on teurastettavan sian ja kirurgit teurastajien asemassa.

L: Ja tuota mää aattelin että tämä on, mää olen, tämä on nyt sitte helvetin esikartano.

K: Mm.

L: Tästä lähdetään sit sinne alas päin tai ylös päin, että ei tartte ku luukku aukee tosta sängyn alta ni se on huh hei. (H17:12)

Haastattelussa 17 leikkausta odottava kertoo aiemmasta infarktistaan ja sitä seuranneesta ajasta teho-osastolla. Kuolema on puheessa poikkeuksellisen paljaana esillä: "luukku" saattaa aueta minä hetkenä hyvänsä, eikä potilas itse, saati sairaalohenkilökunta, pysty tilannetta kontrolloimaan. Ote ilmentää ahdistusrepertuaaria luonnehtivaa avuttomuuden, hajoamisen ja menehtymisen pelkoa.

K: Et tavallaan ehkä jännittää sit eniten se sairaalassaoloaika sitte sen leikkauksen jälkeen.

L: Niin sen jälkeistä asiaa, niin, joo-o. Tietenki jännittää sitä nyt sitä olemista ku sinne viedään sinne silityslaudalle seljällensä ni (nauraa). (H17:33)

Omaa ahdistuneisuutta perustellessaan haastateltavat käyttävät vertauksia, jotka ovat mahdollisimman kaukana lääketieteellisestä kliinisyydestä. Lääkärien toiminta saattaa näyttää jos ei nyt julmalta, niin ainakin välinpitämättömältä sitä

seikkaa kohtaan, että leikkauksen kohde on kokonainen ihmisyksilö. Haastattelussa 17 verrataan leikkauspöytää silityslautaan: potilas on kuin vaate, jota painava silitysrauta muovailee.

Haastateltavien käyttämissä vertauksia voi nähdä heijastumia lääketieteelliseen ruumiin esineellistämiseen kohdistuvasta terveystieteellisestä kritiikistä: ruumiin mekaanista toimintaa diagnosoidessaan ja hoitaessaan lääkärit eivät ota ihmisen minuutta tai tajunnallisuutta riittävästi huomioon (vrt. Kleinman 1988, Leder 1992, Osherson & AmaraSingham 1981). Vastakohtaisuus potilaan elävän kehollisuuden ja teurastettavan sian ruumiin (tai silityslaudalle asetettavan vaateen) sekä hengittävän rintakehän ja kalalaatikon välillä on voimakkaasti esillä. Ahdistusrepertuaarin tuottamasta subjektipositiosta käsin leikkausta odottava torjuu (hetkellisesti) asiantuntijarepertuaarin hänelle tarjoaman potilaan identiteetin, jossa leikattava määrittyy lääketieteellisen tiedon ja hoitotoimenpiteiden ruumiilliseksi kohteeksi. Haastateltavien puheissa tällöin esiintyvät mielikuvat ja vertaukset ovat hyvin kaukana asiantuntijarepertuaarin mukaisista neutraaleista ja kiihottomista leikkauksen sujumiskertomuksista.

P: Lääkäri silloin siellä kurssilla, ni se selosti aivan tämän leikkauksen kulun ihan selkeästi.

K: Nii et mitä tapahtuu sinne.

P: Miten siin toimitaan.

L: Kyl ne taivii täytyy lääkärie olla, ko siin on aika pieni tila sentää täytyy olla, ku ei sii muutako rintalasta revitään halki ja siitä levitetää. Ja siel täytyy operoida sinne. Ja ku ei se leikkaus kestä silti kovin kauaa. Se on vaa joku pari kolme tuntii, mitä se on, neljä tuntii, ku se on ohitte. Ja ku sydän pysäytetään ja jäädytetäänki vähän viel sinne ja keinopumppu siin sinne antaa vauhtii sen aikaa [naurahtaa]. Se panna verisuonii vaa sinne yhteyteen, et se pumppaa sielt. (H1:12-13)

Leikkausta odottavan käyttämä ilmaisu ”revitään” voi esiintyä myös ahdistusrepertuaarin tarjoamaa identiteettiä perusteltaessa. Tällöin repiminen kuulostaisi kauhistuttavalta ja epäinhimilliseltä toimenpiteeltä. Nyt tämä ilmaisu tuntuu pikemminkin korostavan suoritettavan lääketieteellisen toimenpiteen riipeyttä ja sumeilematonta tehokkuutta. Lääkärit toimivat taitavasti ja päättäväisesti käyttäen teknisesti edistynyttä välineistöä. Ruumiin esineistämistä ei otteessa lainkaan kritisoida, vaan sitä pidetään lääketieteellisten toimenpiteiden olennaisena osana. Asiantuntijarepertuaarin kannalta ruumis on lääketieteellisten toimenpiteiden kohde, ja ruumiin näkeminen biologisperäisenä teknisenä koneistona on tehokkaan hoidon kannalta välttämätöntä. Tätä korostavat myös sellaiset terveystieteilijät, jotka eivät allekirjoita kollegoidensa potilaan ruumiin esineellistämiseen kohdistamaa kritiikkiä (Peräkylä 1990, 32).

Vaikka haastattelija ei puhu pelosta mitään, haastateltavat kieltävät usein omaaloitteisesti tämän tuntemuksen. Kiellon yhteydessä saatetaan myöntää pieni jännittäminen, joka odotettavissa olevan leikkauksen kontekstissa näyttäytyy ymmärrettävänä. Toisinaan korostuu fatalistisempi suhtautuminen, ja pelon täydellinen torjunta. Haastateltavien itsenäinen reagointi ahdistusrepertuaariin osoittaa tämän diskurssin kulttuurista voimaa ja vastakkaisuutta erityisesti hyverepertuaarin kanssa. Hyverepertuaarin mukaista positiivista ja luottavaista suhtautumista sairauteen ja leikkaukseen perustellaan mm. leikkauksen läpikäyneiden menestyskertomuksilla sekä sairaalahenkilökunnan teknistä pätevyyttä korostamalla. Kun ahdistusrepertuaarin tarjoama identiteetti tietyssä tilanteessa omaksutaan, puheen kohteena ovat epäonnistuneet leikkauskokemukset, tilanteen kontrolloimattomuus sekä sairaalakoneistoon ja ruumiin esineellistämiseen liittyvät epämiellyttävät mielikuvat.

2.4 Kroonisesti sairaat moraalisisina subjekteina

Seuraavassa etsin makrososiologisempaa selitystä haastattelupuheessa esiintyvälle diskursiiviselle toiminnalle. Olen jo selittänyt tätä toimintaa haastateltavien tilanteen moraalisisella hankaluudella: heidän kuvauksiaan ja selontekojaan luonnehtii sairauden parantamiseksi tehtyjen ponnistelujen vilpittömyyden todistelu. Miksi tällaista todistelua tarvitaan ja minkä vuoksi sitä esiintyy niin runsaasti?

Haastateltavien puheen argumentaatiokontekstia sävyttää hyverepertuaariksi kutsumani terveysideologia, joka konstruoi sosiaalisen toiminnan ihanteita ja yllyttää ihmisiä tietynlaisiin elämönhallinnan käytäntöihin. Tätä ideologiaa voidaan verrata Troijan puuhevoseen: kun terveellisyys määritellään moraaliseksi asiaksi, siihen vedoten voidaan salakuljettaa ”elämäntapaihanteita ihmisten taajuntaan” (Karisto 1984, 82). Hyverepertuaarin synty puolestaan liittyy lääketieteellisen kontrolli- ja määrittelyvallan lisääntymiseen: lääkärit ja muut terveysvaalistusta harjoittavat tahot eivät enää keskity pelkästään tekniseksi koneistoksi nähdyn ruumiin parantamiseen, vaan hoidon ja tarkkailun kohteena ovat myös ihmisten, etenkin vakavasti sairaiden yksilöiden, elämäntavat ja -hallinta.

Haastattelupuheen moraaliset ja moralisoivat piirteet ilmenevät mm. sairauden havaitsemisnarratiiveissa sekä järjen ja järkevän toiminnan painottamisena vastakohtana ahdistusrepertuaaria luonnehtiville kontrollin menetyksen tuntemuksille. Analyysissa on tullut osuvasti esille myös terveysideologiaa määrittävä ideologinen dilemma: ideaalien saavuttaminen on äärimmäisen hankalaa, sillä koskaan ei voi tietää, tekeekö sairas liikaa vai liian vähän terveytensä palauttamisen eteen. Esimerkiksi kuntoilu on yhtäältä suotavaa, mutta toisaalta sairas ei saisi tehdä liian raskaita askareita tai riuhtoa. Tähän ideologiseen dilemmaan vetoaminen antaa sairaille myös mahdollisuuden perustella sellaista toimintaa, joka ehkä muuten näyttäytyisi hyverepertuaarin vastaisena.

Vakavasti sairaiden ihmisten kannalta yksilöllisen kontrollin painottamisen tekee ikäväksi se, että terveysideologian asettamien vaatimusten vuoksi sairastuminen nähdään helposti paitsi fyysisenä vikana, myös moraalisisena epäonnistumisena: merkinä yksilön vääristä toimintatavoista tai seurauksena pitkään jatkuudesta psyykkisen elämönhallinnan virheraiteille joutumisesta. Yksilöllistä vastuuta painotettaessa ajaututaan helposti myös uhrin syyllistämiseen: viat piilevät ihmisten haitallisessa terveyskäyttäytymisessä pikemminkin kuin tälle käytäytymiselle puitteet asettavissa sosiaalisissa rakenteissa ja ideologioissa.

Puhe A-tyyppin persoonallisuudesta sydänsairauden syynä havainnollistaa hyvin paitsi terveysideologiaa luonnehtivaa uhrin syyllistämistä, myös sen taustalla olevan yksilön kontrollia korostavan ajattelutavan ideologisesti dilemmaattista luonnetta. Länsimaisissa yhteiskunnissa arvostetaan kovaa työntekoa, projektien loppuun viemistä ja kurinalaista ahkerointia. Kun työntekijä sairastuu, entiset hyveet kääntyvätkin äkkiä paheiksi: yksilö on omalla tinkimättömyydellään ja kunnianhimoisuudellaan aiheuttanut sairautensa. (Radley 1991, 166.) Kun syytetään yksilöä tarkastelematta niiden arvojen, ideologioiden ja rakenteiden kokonaisuutta, joiden keskellä hän elää, terveysideologia uusintaa itseään kätevästi⁴⁴. Näkökulma ohjaa mm. tutkijoita tarkastelemaan ”haitallisia” tai ”hyödyllisiä” elämönhallinnan tyyliä sen sijaan, että he analysoisivat, min-

käläisen yhteiskunnallisen kehityksen seurauksena tietynlaisiin toiminnan käytäntöihin on jouduttu tai millaisia ovat tietyn sairauden sosiaaliset syyt⁴⁵.

Lääketieteellinen tapa hahmottaa yksilöä ja tämän ruumiillisuutta on olennainen osa modernia maailmaa ja siihen liittyviä valtarakenteita (Armstrong 1983, Radley 1991; 1994). Lääketiede on ruumiillisuuden voimakas säätelijä ja rajoittaja, joka yhtäältä valvoo ja toisaalta näiden valvomismekanismiensa kautta myös konstituoii erilaisia poikkeavuuden muotoja⁴⁶. Lääketieteellisen toiminnan logiikka nojautuu kapitalistiseen rationalisaatioon, jossa ihmisiä ohjataan tuotamaan enemmän kuin he tarvitsevat. Tässä voiton maksimointiin tähtäävässä projektissa lääketieteen ensisijainen tehtävä on kehittää luotettavien ja tehokkaiden kehojen tuotantoa edistävää tietoa, teknologioita sekä toimintamekanismeja⁴⁷. (Turner 1992, vrt. myös Foucault [1975] 1980.)

Ennen kroonisen sairauden käsitteen syntymää pitkäaikaissairaita pidettiin anomalioina, poikkeamina, joiden henkilöllisyydestä tautikeskeinen lääketiede ei ollut sinänsä kiinnostunut. Lääketieteessä tapahtui 1950-luvun tienoilla kuitenkin käänne, jonka seurauksena ”tuntevasta, ajattelevasta, subjektiivisesta potilaasta - koko persoonasta - tulee lääketieteellisen tutkimuksen uusi objekti” (Arney & Bergen 1983, 11, vrt. Armstrong 1983, 87). Tähän uuteen diskurssiin kytkeytyvien hienovaraisten ja osin implisiittisten käytäntöjen välityksellä mm. pyritään ohjailemaan potilaan elämää entistä enemmän ja löytämään hänelle käyttökelpoinen ja tuottava asema yhteiskunnassa (Armstrong 1983, Turner 1987, 219, Zola 1986, 383). Lääketieteen valta on tässä suhteessa samanaikaisesti sekä ”totalisoivaa, integroivaa ja nopeasti pieniinkin sosiaalisen horisontin nyansseihin reagoivaa” että ”hienotunteista, humaania ja jopa vapauttavaa” (Arney & Bergen 1983, 20).

Lääketiede sekä muut terveysvalistusta ja -tutkimusta harjoittavat tahot ovat alkaneet siis kertoa, millä tavoin ruumista tulisi kontrolloida ja käyttää, jotta se säilyttäisi toimintakykyisyytensä (Armstrong 1983, 113; 1990). Ulkopuolelta käsin harjoitettu ruumiin kontrolli on mm. kroonisen sairauden diskurssin myötä sisäistynyt yksilön asiaksi: hänen on itse pidettävä huolta toimintakykyisyytensä palauttamisesta. Niinpä hänen on myös antauduttava terveydenhoidollisten toimenpiteidensä tarkoituksenmukaisuuden tarkkailun kohteeksi. Hänestä on tullut puhuva subjekti, jonka tuottamaa tunnustuksellista puhetta voidaan pitää hyvin hienovaraisena vallankäytön muotona (Foucault [1976] 1981).

Edellä sanottu paikantaa tässä luvussa analysoidut haastatteluotteet historialliseen kontekstiinsa. Puheen taustalla on moderniksi kutsuttu kapitalistinen rationalisoitumis- ja teknistymiskehitys. Tämän kehityksen keskipisteessä on terveiden, tuottavien ja toimintakykyisten kehojen harjoittaminen ja ylläpito. Kuluneen vuosisadan aikana tai vähintäänkin viime vuosikymmeninä monologiset itsekurin ja -kontrollin vaateet ovat tiukentuneet myös terveydenhoidon alueella: terveet ovat yksilöinä vastuussa terveytensä ylläpidosta ja sairaut puolestaan velvollisia tekemään kaikkensa palauttaakseen toimintakykyisyytensä terveiden maailmassa. Kontrollin yksilöityessä ja nyansoituaessa se myös voimistuu, mikä vastaavasti tehostaa tuottavuuden lisääntymiseen ja rationalisaatioon tähtääviä prosesseja.

Siitä, onko tämä kontrolli hyvästä vai pahasta, voidaan ja pitää keskustella. On myös hyvä muistaa, että foucault'laisesta näkökulmasta kaikki arkiset toimmemme ovat valtasuhteiden läpäisemiä. Vaikkapa hampaiden pesun rutiiniluon-

toista toimenpidettä sävyttävät mm. hammaslääketieteen, hammasharja-, hammastahna-, hammastikku-, hammaslanka-, suuvesi-, fluoritablettien sekä pesu-
alaiden valmistajien kuuliaisiin kehoihin kohdistamat normatiiviset vaateet (Gergen 1999, 207). Kun tulemme niistä tietoisiksi, voimme ehkä kieltäytyä
asettumasta valtasuhteisiin, mutta teemmekö niin? Lopetammeko hampaiden
pesun ja ksylitolipurukumin syömisen?

Vakavasti sairaiden ihmisten ongelmat ovat tietenkin aivan toisessa mittakaava-
vassa kuin hampaiden harjausta koskeva rutiiniluontoinen valintamme. Kuten
luvun 2.3.2 lopussa totesin, hoitosuhteeseen asettumisesta kieltäytyminen tai
hyverepertuaarin tarjoamien toimintanormien täydellinen laiminlyönti on heidän
kohdallaan äärimmäisen hankalaa.

2.5 Tulkintarepertuaarit ja tiedollinen puhe

Informaatiotutkimuksen kannalta tähänastisen analyysin keskeisin tulos on se,
että tutkimusaineistossa esiintyy paljonkin tiedollista, tiedon luotettavuuteen liit-
tyvää, puhetta. Haastateltavat kuvaavat ja pohdiskelevat tilanteisesti erilaisten
tulkintarepertuaarien tiedollista auktoriteettia, rakentavat tulkintojensa uskotta-
vuutta sekä myös purkavat tiettyssä keskustelukontekstissa haitallisiksi määrit-
tyviä tulkintoja.

Tulkintarepertuaarit sekä uskottavuuden rakentaminen ja purkaminen ovat il-
meisen joustavia keskusteluresursseja. Vaikka analysoimani haastattelut saat-
tavat faktanäkökulmasta käsin näyttää epäjohdonmukaisilta, niissä kuitenkin on
selvää systematiikkaa: haastateltavien varioivat puhetavat selittyvät sillä, mil-
laisesta diskursiivisesta toiminnasta tiettyssä keskustelutilanteessa on kyse.

Sairauden havaitsemisnarratiiveja rakennettaessa kokemusrepertuaarin uskot-
tavuuden horjuttaminen on moraalisesti tarkoituksenmukaista. Asiantuntija-
repertuaari puolestaan näyttäytyy näissä kertomuksissa ehdottomana totuute-
na. Asiantuntijuuden ja lääketieteellisen tiedon arvovaltaa ei pureta myöskään
silloin, kun osoitetaan tietyn toiminnan hyveellisyys: lääkärit esiintyvät usein
auktoritteina, jotka antavat luvan tiettyyn toimintaan. Kun leikkauksesta pu-
hutaan asiantuntija- tai hyverepertuaarissa, se näyttäytyy tehokkaana ja tarkoi-
tuksenmukaisena hoito-operaationa, jonka takana on luotettava diagnoosi.

Hyverepertuaariin liittyviä moraalisia toimintaohjeita purettaessa tai dekon-
struoitaessa lääketieteellinen tieto ei äkkiä olekaan absoluuttisen varmaa. Tällai-
sissa puheen kohdissa haastateltavat voivat korostaa asiantuntijarepertuaarin
epävarmuutta kokemusrepertuaarin kustannuksella. He osaavat luetella esi-
merkkejä huonotapaisista, mutta terveenä elävistä tai eläneistä ihmisistä. He
voivat myös painottaa asemaansa ruumiillisen kokemuksensa ensisijaisina tulk-
keina ja auktoritteina. Lisäksi he voivat rakentaa ristiriitoja lääkärin puhei-
den välille sekä käyttää hyverepertuaaria määrittävää sairauden ja terveyden
välistä ideologista dilemmaa argumentaatioressinaan.

Lääketieteellisen tiedon auktoriteettia voidaan purkaa myös historisoimalla sitä:
kuulija tai lukija vieraannutetaan nykyisistä lääketieteellisistä näkemyksistä ja
hoitokäytännöistä osoittamalla, että toisenlaisissa historiallisissa tilanteissa on
ajateltu ja toimittu nykykatsannossa hyvin erikoisella tavalla. Historisointia voi-
daan toki tarvittaessa käyttää myös lääketieteen kehittyneisyyden korostami-

seen: oudoista tai jopa haitallisista ajatusmalleista ja käytännöistä on siirrytty nykyisenlaiseen tiedollisesti ja teknisesti edistyneeseen lääketieteeseen.

Ahdistusrepertuaariin nojautuvat kuvaukset voivat tietyssä tilanteessa vähintäänkin tehdä ymmärrettäväksi haastateltavan muuta puhetta: kun leikkaus- tai sairauspelkoa perustellaan, metaforat ja emotionaaliset ilmaukset antavat puheelle lisäpontta. Ne vieraannuttavat kuulijaa tai lukijaa asiantuntijarepertuaariin nojautuvista esinemäisistä ja teknisistä ruumiillisuuden hahmottamistavoista. Irvokkaat metaforat ja ahdistuneisuutta kuvaavat narratiivit muistuttavat vaikuttamisen tai vakuuttamisen keinoiltaan draamaa tai lyriikkaa; tavoitteena ei selvästikään ole pönkittää kuvauksen tuottamaa objektiivisuuden vaikutelmaa. Ahdistusrepertuaaria purettaessa se puolestaan tuomitaan hyverepertuaarin moraalisena auktoriteetin nojalla tai se osoitetaan tarpeettomaksi kertomalla jo leikattujen tuttujen, sukulaisten tai työkavereiden leikkauksen jälkeisestä terveydestä sekä korostamalla leikkauksen tekijöiden persoonatonta pätevyyttä.

Olen tiivistänyt tutkimusaineistossa esiintyvät tulkintarepertuaarien uskottavuuden pönkittämisen ja purkamisen menetelmät taulukkoon 3:

	Uskottavuuden pönkittäminen	Uskottavuuden purkaminen
Asiantuntijarepertuaari	Lääketieteen auktoriteetti (lääkärien puhe, koetulokset, mittaukset)	Lääketieteellisen tiedon suhteellistaminen nojautumalla kokemus- tai ahdistusrepertuaarin auktoriteettiin, historisointiin sekä asiantuntijanäkemyksen välisiin ristiriitoihin
Kokemusrepertuaari	Ruumiilliseen kokemukseen perustuva auktoriteetti (ensi käden kokemukset ja muiden tuottamat maallikkoraportit)	Ruumiillisen kokemuksen suhteellistaminen nojautumalla asiantuntijarepertuaarin varmuuteen
Hyverepertuaari	Moraalinen auktoriteetti, nojautuminen asiantuntijarepertuaariin	Hyverepertuaarin suhteellistaminen korostamalla sen sisäisiä ristiriitoja tai dekonstruoimalla lääketieteellistä tietoa, johon hyverepertuaarin ideologinen arvovalta perustuu
Ahdistusrepertuaari	Metaforiin ja emotionaalisiin kuvauksiin perustuva auktoriteetti	Ahdistusrepertuaarin tuomitseminen hyverepertuaarin moraalisen auktoriteetin nojalla tai ahdistusrepertuaarin torjuminen kokemusrepertuaariin perustuvilla toisen käden kertomuksilla ja lääkäreiden pätevyyden korostamisella

Taulukko 3: Tulkintarepertuaarien uskottavuuden rakentamisen ja purkamisen menetelmät.

Taulukko 3 vetää omalta osaltaan yhteen sitä tiedollista puhetta, jota tutkimusaineistossa viljalti esiintyy. Se osoittaa, että kaikki analysoimani tulkintarepertuaarit ovat eräänlaisia tietämisen tyylejä: niiden avulla voidaan rakentaa puheen uskottavuutta sekä tehdä diskursiivista tai muuta toimintaa ymmärrettäväksi. Koska niillä on kullakin omanlaistaan tiedollista arvovaltaa, tietyn tulkintarepertuaarin auktoriteettia on usein tarpeellista myös purkaa. Palaan keskustelullisen tiedon muodostuksen kysymyksiin tarkemmin luvussa 4.

2.6 Tiedonhankinnalliset kertomukset

Tiedollisen puheen lisäksi haastatteluaineistosta löytyy myös tiedonhankinnallisia kertomuksia. Niitä kuitenkin esiintyy aineistossa huomattavasti tiedollista puhetta vähemmän. Jos olisin tyytynyt vain näiden kertomusten faktanäkökulmaiseen analyysiin, keräämäni tutkimusaineisto olisi jäänyt vajaakäytetyksi. Seuraavassa osoitan näiden kertomusten yhteyden hyve- ja ahdistusrepertuaarin väliseen jännitteeseen.

L: Tämmönen tuota se kuva on että, että ei mua mitenkään tämä viivästyminenkään tässä nyt hätkähdytä koska mä olen yllättävän hyvin selviytynyt kuitenkin tästä... Mää olen jo jo ainakin pari kolme vuotta, siis tää ravinto.

K: Mm.

L: -puolen ohjelmaa ja mä ensinnäkään en en oikeestaan tupakoinu ku joskus koulu-, kouluai-koina niin sill on tiet- [naurahtaa] kaikki kokeili sitä. Ja sitte tuota ei mulla mitään ylipainoa ole ja se on nyt ihan normaalipaino ja. [...] Ja sitte mä oon harrastanu, seurannu, mul on tullut juu tämän sydänyhdistyksen lehti seki on tullu ainaki jo kaksikymmentä vuotta ku mä jotenkin joku työpaikalla joku tuttu kavere sano et liity sääki nyt tähän kannattamaan tämmöstä, et tähän on hyvä ajatus, mä sanoin no mikäs siinä voihan mä sen tilata, jos se noin halpaki on se jäsenmaksu ja.

K: Joo.

L: Sitä mä oon aikoinaan seurai-, seurannu noi selalla eihän siinä vaiheessa kun ei oo mitään ni eihän se niin kiinnostakkaa mutta, mut sitte ku tuli nää verenpaineet sitte mä aloin vähä enempi niitä artikkeleita siellä seurata ja tutkia ja seurata niitä ravitsemusohjeita mitä siel-, sielläki esitetään jatkuvasti ja. (H14:3)

Haastattelu 14 osoittaa, miten kiinteästi esitetty tiedonhankinnan kuvaus kytkeytyy hyverepertuaaria määrittävään muuhun puheeseen: henkisestä tasapainosta, raittiudesta ja ravitsemuksesta huolehtiminen on osa kokonaisuutta, johon kuuluu myös terveysvalistuksellisten artikkeleiden seuraaminen. Tiedonhankinta on siis toimintaa, joka hyverepertuaarin kontekstissa todistaa sairautteen sopeutumiseen ja terveyden palauttamiseen tähtäävien toimenpiteiden moraalista tarkoituksenmukaisuutta (vrt. Talja, Keso & Pietiläinen 1999, 756-758).

K: [...] Niin sinä kerroit et oot aika paljon tutustunu tämmöseen kaikkeen kirjallisuuteen tähän liittyen tähän sairauteen ja?

L: No emmä nyt kirjallisuuteen, mutta ne on ollu enempi semmosia oppaita ja vihkosia mitä nyt on, Ohitusleikkaus ja pallolaajennus on yks semmonen vihkonen ja sitte joku toinen vihkonen ja sitte tässä sydäntautiyhdistyksen lehdessä on jatkuvasti niitä kirjoituksia näistä ja, mutta en en mä oo sitä tyyppiä, että mä ostaisin oikein hyvän lääkärikirjan ja rupeisin sieltä sitte oikein tutkimaan [nauraan], tutkimaan, se on täysin hyödytöntä, koska koska sehän on lää-, niin no kyllä tietysti lääkärikirjathan on kaupallista touhua ja ne koitetaan tehdä kansantajuisiks mutta, mutta useimmiten se taitaa olla niin, että ku niitä lukee ni sit asia menee entistä sekavammaks ja sitte löy-, huomaaki että tässä on hirveen sairas ja kaiken maailman oireistot on jo olemassa, et mikä tauti minussa on tämän lisäksi ja sieltä tulee semmosta sitte vastaa. Emmä oo kiinnostunu semmosia tutkimaan että. Mutta mutta semmosta todellista tietoa mikä edistää juuri niinku tän ravitsemuksen suhteen ja kaikki käyttäytymisen suhteen ja, stressihän on kansa yks semmonen tekijä ilmeisesti, jos se on liian kova ni se aihe-, pahentaa (yksi) riskitekijöitä se tässä tässä sepelvaltimotaudissa myöskin ja verenpainetaudissa ni. (H14:15)

Leikkausta odottava suhtautuu haastattelijan käyttämään ”kirjallisuus” -sanaan varsin torjuvasti. ”Lääkärikirjojen tutkiminen” määrittyy otteen kontekstissa sopimattomaksi puuhaksi: se saattaa johtaa ahdistusrepertuaaria luonnehtivaan huolestumiseen ja sairauden oireiden märehtimiseen. Koska tällainen toiminta ei ole hyverepertuaarin kannalta tarkoituksenmukaista, lääkärikirja kannattaa

jättää avaamatta. Tällaisten kirjojen lukeminen ei siis ole sairaalle soveliaista, mutta oppaita ja vihkosia sen sijaan kannattaa tutkia uusimpien ravitsemusohjeiden saamisen sekä erilaisten riskitekijöiden tehokkaamman eliminoimisen toivossa.

Termien valinnan suhteen on mielenkiintoista, että ”kirjojen” tutkiminen asettuu vastakohtaksi ”oppaiden ja vihkosten” lukemisen kanssa. Kirjat näyttävät otteessa tiedonlähteinä, jotka tähtäävät lääketieteellisen tietämyksen lisäämiseen sinänsä, kun taas oppaat ja vihkoset sekä sydäntautiyhdistyksen lehdet sisältävät asiantuntijoiden suoraan sydänpotilaille suuntaamaa materiaalia. Hyverepertuaarin kannalta on tärkeää, että vastaanotettu informaatio on asiantuntijan potilaalle suuntaamaa ja myös tässä sävyssä kirjoitettua.

P: Mut yleensä tää tämmönen kirjallisuuden lukeminen tai siis lääkärikirjojen lukeminen ni se nyt on ainakin lääkäreitten.

L: Mielestä joo, joo.

P: Mielestä ni se on semmonen vähän riskaabeli homma et siihen niinku ei pitäis niin kamalan paljon paneutuu, et siin voi.

L: Joo mut.

P: Helposti tulla, tulla tota virhekäsityksiä.

L: No mut se kirja se Sydän se Hjärta.

P: Niin niin ni se.

L: Kyllä se oli erittäin hyvin.

P: Joo.

L: Hyvä kirja siin se.

P: Niin se on tietysti eri asia et se kerto just siitä [leikkauksesta] et mut et muuten ni. (H19:22)

Haastattelussa 19 puoliso puuttuu leikkausta odottavan puheeseen tämän kertoessa lukemastaan sydämen toimintaa ja sydänleikkausta käsittelevästä ruotsinkielisestä kirjasta: lääkärin kanta on, ettei potilaiden pidä syventyä sairautaan käsitteleviin teoksiin. Leikkausta odottava myötäilee puolison äänenpainoja. Itse asiassa hän osoittaa otteen kolmannella rivillä ymmärtävänsä kritiikin kärjen jo ennen kuin se on esitetty.

Haastateltavat eivät puhu ääneen ahdistusrepertuaaria luonnehtivista huolestumisen tuntemuksista. Kirjoihin paneutumisen ”riskaabeliuden” korostus sekä puheessa hyödynnetty ”virhekäsitys”-termi kuitenkin viittaavat kontrollin menetyksen mahdollisuuteen siinä tapauksessa, että potilas hankkii liikaa tai vääränlaista tietoa.

Hyverepertuaarin kannalta potilaan kannattaa hankkia tietoa, mutta ei mitään tahansa tietoa. Kaiken toiminnan tulee edesauttaa sairaudesta toipumista tai sen kanssa elämistä. Lääkärikirjojen lukeminen on tällöin vähintäänkin epäilyttävää: klinisiin kauhukuviin perehdyttyään maallikot alkavat elätellä mielessään turhia huolia ja luuloja. Vaarana on, että he menettävät kontrollinsa vajoten ahdistukseen ja pelkoon.

Syvällinen sydäntautia käsitteleviin tiedonlähteisiin perehtyminen voi olla myös yritys hankkiutua ulos maallikon roolista. Tämä ei kuitenkaan ole hyverepertuaarin kannalta mahdollista, saati tarkoituksenmukaista. Otteessa kirjan lukemista puolustellaan saman tapaan kuin edellä oppaista ja vihkosista puhuttaessa: ”Hjärta”-niminen teos on nimenomaan sydänpotilaille suunnattua materiaalia. Kirja siis on tässä mielessä ”hyvä”: se ei sisällä potilaalle sopimatonta tai hänen omaksumiskykynsä ulottumattomissa olevaa tietoa.

L: Että se, se on varmaan ihan hyvä asia kertoo näitä etukäteen mutta, mutta emmä tiedä sitten niinku esimerkiksi just tää tämmösten kaikkien kertominen että mistä lykätään mikäkin putki sisälle ja kuin paljon aikasemmin niin parempi on, parempi on että kertoo siinä sitten just, että se jo melkeen torkätään saman tien [nauraa].

K: Mm. Sä meinaat et ().

L: Sitä jää vaan niinku vaan miettiin sitten että koska ne sieltä tulee ja ja mitä ne tekee ja, tekee sit saman tien. [...] Ni se on sit menny. [...] Mut täs täytyy muistaa ihmisten erilaisuus just et joku haluaa tietää. [...]

K: Meinaaks et sun kohdalla se ois sit simmonen et tavallaan niinku huolestuis enemmän, jos tietäis tarkemmin?

L: No voi, ni ja sitte rupee ainakin miettiin sitä. (H15:17-18)

Yhtä tärkeää kuin hyverepertuaarin kannalta on oikeanlaisen tiedon hankinta, on myös vääränlaisen tiedon torjunta. Haastateltava korostaa, ettei halua tietää leikkauksen kulun yksityiskohtia, sillä muuten asiaa alkaisi liikaa miettiä. Sairaalle siis riittää yleensä karkea yleiskuva hänelle tehtävistä hoitotoimenpiteistä. Asiaan syvällisemmin perehdyttäessä hän saattaisi alkaa pohtia esimerkiksi leikkaukseen liittyviä komplikaatoriskejä turhan tarkkaan. Taustalla lymyää siis jatkuvasti hyve- ja ahdistusrepertuaarin välistä jännitettä luonnehtiva ajatus kontrollin menettämisestä.

Hyverepertuaarin kanssa sopusoinnussa oleva puhtaasti lääketieteellisen materiaalin karttaminen ei suinkaan luonnehdi kaikkia haastatteluja. Erityisesti haastattelussa 9 korostetaan toistuvasti aktiivista kirjallisuuden hyödyntämistä:

L: Ja sitte tästä [leikkausta seuraavasta] ahdistuksestahan ei tietenkään nyt jo psykologisista syistä ni nehän ei puhu siitä.

K: Nii et tää on tavallaan simmonen, minkä sä oot saanu muuta kautta sitten selville?

L: Niin, kyllä. Eihän ne niinku nyt mää vaan sitte tolle tietenkin tämä apulaislääkärille koitin vähän sanoo et kyl mää nyt näitä jotain tiedän ni tota noin ni sano et kyl ne siitä hyvin menee ettei ne kaikilla ole näit ahdistuksii et sehän on nyt tietenkin parempi ettei nyt potilas semmosia niinku funtsais, enkä mää funtsaa nyt sen, määhän nyt juuri mää vaa () et mää haluan tietää ja mää katson [kirjoista]. (H9:27)

Otteessa haastateltava osoittaa tiedostavansa, ettei hyverepertuaarin kannalta ole välttämättä tarkoituksenmukaista esiintyä aktiivisena ja lääketieteellistä materiaalia hyödyntävänä tiedonhankkijana. Hän korostaa, ettei kirjallisuus saa häntä ahdistumaan tai märehtimään ongelmiaan. Haastateltava perustelee mahdollisesti hyverepertuaarin vastaisena näyttäytyvää toimintaansa tässä yhteydessä pelkästään tiedonhalulla. Hieman myöhemmin seuraa pidempi selon- teko asiasta:

L: Ni tota noin ni kato ei ne muusta voi nyt sitten ni ni, niin niinku mää jäin siihen ni ni tossa tää apulaislääkäri sano et mahdollisesti siellä ni, et kyl ne sitten ni siellä varmaan ne kirurgit sitten () sitten niinkun tavallaan ennen nukusta sit sanoo et täs nyt tehdään näin [naurahtaa], ja niinkun he hän sano et yleensä ne ei välttämättä edes juttele kun ni eihän kaikki nyt oo tietenkään nii, mää nyt itteeni pidän vähän niinku sanottu ku tässä on isoja taloja tehty ja mitä tahansa ni, ni tietenkin ni varmaan ymmärrän ni lääketieteestäki vähäsen kun luen, mut tota noin eihän se ole välttämättä hehän siellä on ni, enhän mää yksityiskohdista voi tietää mitään.

K. Joo kyllä, kyllä.

L: Siellähän on Suomen parhaat miehet ni ne tekee ja varmaan naisetki. [...] Että ei siinä, siin suhteessa ni tartte niitä nyt sitte sen enempää keskustella. (H9:28)

Leikkausta odottava selittää ja puolustelee kirjojen hyödyntämistä tiedonhankinnassa omalla teknisellä pätevyydellään: koska hän jo ammatillisen koulutuksensa ja kokemuksensa nojalla hallitsee talonrakennuksen, myös lääketieteellisen tiedon omaksuminen onnistuu tarvittaessa. Tekninen suhtautumistapa ilmeisesti myös estää sen, että tuska lisääntyisi tiedon myötä. Haastateltava tuottaa it-

sestään kuvan ihmisenä, joka kykenee suhtautumaan hankkimaansa tietoon asiantuntijan tavoin. Tässä yhteydessä hän tekee myös eron itsensä ja muiden potilaiden välille: kaikki eivät välttämättä suhtaudu omaa sairauttaan koskevaan lääketieteelliseen tietoon yhtä neutraalisti kuin hän itse. Tämä puolestaan selittää sitä, etteivät kirurgit välttämättä paljoakaan keskustele potilaan kanssa.

Otteen loppupuolella haastateltava ryhtyy puolustamaan keskustelussa rakentunutta itseidentiteettiä potentiaalista kritiikkiä vastaan: hän myöntää, ettei lääketieteellisistä asiantuntijoista poiketen voi tietää asian ”yksityiskohdista”. Luottamusta lääkäreiden asiantuntemukseen ja pätevyyteen korostava lausuma mitätöi myös sen tulkinnan, että kirurgien vähäpuheisuuden tai vaiteliaisuuden vuoksi olisi aihetta heidän toimintansa arvosteluun. Asiantuntijat kyllä hoitavat hommansa, eikä maallikoiden kanssa tarvitse välttämättä sen enempää keskustella. Pääasia, että lopputulos on hyvä.

Vaikka haastattelu 9 poikkeaa muusta aineistosta tiedonhankinnan kirjallisen luonteen korostamisessa, myös tässä haastattelussa tiedonhankinnan kuvaus on yhteydessä hyve- ja ahdistusrepertuaarin väliseen jännitteeseen. Lääketieteellisten julkaisujen lukeminen on toimintaa, johon haastateltava voi järkipärisen tiedonhalunsa ja teknisen pätevyytensä vuoksi ryhtyä. Haastattelussa kuitenkin korostuu myös se, ettei haastateltava pyri kilpailemaan asiantuntemuksessa lääkäreiden kanssa, vaan luottaa näiden suurempaan pätevyyteen ja kokemukseen. Kilpailuasetelman kiistäminen on hyverepertuaarin mukaista toimintaa.

Terveysasioihin liittyvää arkielämän tiedonhankintaa tarkastellessani olen aiemmin havainnut, että sairaan kannalta ahdistavaa tietoa voidaan yrittää tietoisesti torjua (Tuominen 1992a, 84-85). Kyseinen ilmiö saa lisävalaistusta edellä tehdyn analyysin perusteella: tiedonhankinnasta puhuminen nivoutuu osaksi laajempia sairauden merkityksellistämisen käytäntöjä, joita olen kutsunut hyve- ja ahdistusrepertuaariksi. Näiden käytäntöjen luonnetta ja historiallista taustaa erittelemällä myös haastateltavien tuottamat tarinat tiedonhankinnasta selittyvät mielekkäästi.

Repertuaarit tai diskurssit eivät ole pelkkää puhetta, vaan ne ovat yhteydessä ihmisten materiaaliseen toimintaan sekä erilaisten instituutioiden ja organisatorakenteiden muodostumiseen. Hyve- ja ahdistusrepertuaarin välinen jännite voi ohjata esimerkiksi sellaista yleisen kirjaston käyttäjää, joka jättää lääkärikirjan lainaamatta, vaikka tietääkin siinä käsiteltävän häntä vaivaavaa sairautta. Tämä jännite voi olla yhteydessä myös siihen, millaista terveysvalistusta erilaisille kroonisesti sairaiden ryhmille suunnataan. Repertuaareja erittelemällä on siis mahdollista saada kuvaa myös tiedonhankintaa ja tiedonhankintapuhetta määrittävästä moraalikontekstista sekä siitä, miten sairaiden täytyy tiedonhankinnallisia toimintojaan perustella.

Tiedonhankintatutkimuksen traditiosta nousevat käsitteet, kuten tiedontarve ja tiedonhankinta, eivät faktanäkökulmaisesta korostuksensa vuoksi sovi sellaiseen diskurssianalyttisessä tutkimuksessa hyödynnettäviksi. Konstruktionistinen tutkimusote edellyttää vähintäänkin tiedonhankintatutkimuksen peruskäsitteiden uudelleenmuotoilua: vaikka tiedontarvetta tai tiedonhankintaa ei voi diskurssianalyysia tehtäessä sellaisenaan tarkastella, tiedollisen puheen sekä tiedonhankinnallisten kertomusten säännönmukaisuuksien analyysi soveltuu tutkimuskohteeksi jo huomattavasti paremmin. Puheen ja tekstien aineistolähtöi-

sen analyysin tuottamat tulokset eivät välttämättä ole lainkaan triviaaleja tiedollisten ilmiöiden erittelyn kannalta.

3 INFORMAATION SIIRTOMALLI JA KONSTRUKTIVISMI

Tässä ja seuraavassa luvussa teen tutkimusretkeä tiedon muodostusta luonnehtiviin metateorioihin. Vaikka perustan tarkasteluni pitkälti informaatiotutkimukseen, poimin varsinkin kriittisiä äänenpainoja myös muilta tieteenaloilta, lähinnä filosofiasta, sosiaalipsykologiasta, sosiologiasta ja tiedotusopista. Kuten luvussa 1.1. totesin, metateoretisointi edellyttää etäisyyden ottoa tarkasteltaviin ajattelutapoihin.

Aloitan tarkasteluni viime vuosikymmeninä voimakkaasti kritisoidusta informaation siirtomallista, minkä jälkeen siirryn konstruktivistisiin ja luvussa 4 myös konstruktionistisiin metateorioihin. Erottelu konstruktivismiin ja konstruktionismiin välillä perustuu tarkastelunäkökulmaan: konstruktivismi keskittyy mielellisiin akteihin ja subjektiivisiksi käsittämiinsä merkityksiin; konstruktionismi puolestaan painottaa kielen ja erityisesti keskustelun tärkeyttä tiedon muodostuksessa. Informaatiotutkimuksessa hyödynnettyjen metateorioitten väliset suhteet tulevat johdantoluvussa tehdyn monologismin ja dialogismin välisen erottelun jäsentämänä ilmi seuraavasta taulukosta:

Monologismi (luku 3)		Dialogismi (luku 4)
Informaation siirtomalli	Konstruktivismi -kognitiivinen näkökulma -subjektikeskeinen lähestymistapa	-Kollektivismi -Konstruktionismi

Taulukko 4: Informaatiotutkimuksen metateoriat.

Taulukon 4 suurin ongelma lienee se, että kategorioita muodostaessa menetetään tarkasteltavasta ilmiöstä jotakin olennaista. Esimerkiksi konstruktivismiin monologiseksi leimaaminen saattaa johtaa siihen, että tämän tradition piirissä tehdyissä tutkimuksissa mahdollisesti esiintyvät dialogiset äänenpainot jäävät vaille ansaitsemaansa huomiota. Tämä on valitettavan totta: tyypittelyt tosiaankin usein tyypistävät tarkasteltavaa ilmiötä; pahimmillaan niissä rakennetaan kritisoitavista teorioista tai metateorioista linnunpelättimiä, jotka on helppo ampuu hajalle. Vaikka tässä kirjassa yritän välttää linnunpelättimien rakentelua, olen kuitenkin sillä kannalla, että taulukossa 4 esitetyn kaltaisia stereotyyppisiä tarvitaan tehtäessä näkyväksi tutkimuskirjallisuudesta löytyviä selkeitä tendenssejä (vrt. Dervin 1994). Stereotyyppit ovat tarpeellisia metateoretisoinnin kannalta, kunhan emme unohda tekstien moniulotteisuutta ja niihin kätkeytyviä ristiriitaisiakin tulkintapotentiaaleja⁴⁸.

Sense-Making-lähestymistapa on oivallinen esimerkki kategorisoinnin vaikeudesta. Tämä johtuu kahdesta seikasta: ensinnäkin Dervin on jo pitkään korosta-

nut haluaan pysytellä ihmistieteitä halkovien rintamalinjojen tai polariteettien välissä. Hän kieltäytyy kehittämänsä teoreettisen näkemyksen ja tutkimusotteen leimaamisesta kvantitatiiviseksi tai kvalitatiiviseksi, modernistiseksi tai postmodernistiseksi, hallinnolliseksi tai kriittiseksi, realistiseksi tai relativistiseksi, mikro- tai makrotason tutkimukseksi, perustutkimukseksi tai soveltavaksi tutkimukseksi, jne. Korostamalla viestinnällisten prosessien merkitystä hän haluaa silloittaa staattiseen vastakkainasetteluun sitoutuneet näkökulmat ja ylittää ne. Kun mainitun kaltaiset vastakkainasettelut ovat leimallisesti sitoutuneita substantiiveihin, Dervin näkee, että tutkimalla viestintää ja viestinnällisiä aktiviteetteja toimintana, verbeinä, päästään käsiksi alueelle, jossa polariteetteja muodostetaan ja tehdään näkyviksi (Dervin 1993). Mikrotason ilmiöt muuttuvat makrotason ilmiöiksi ja päinvastoin nimenomaan viestinnässä⁴⁹.

Tämän teoreettisesti perustellun dikotomioiden vastaisuuden lisäksi Sense-Making-lähestymistavan jo miltei 30 vuoden ikäisessä historiallisessa kehityksessä on nähtävissä siirtymä puhtaan konstruktivismiin monologismista konstruktionistisempiin ja dialogismia painottaviin äänenpainoihin (vrt. Dervin 1994, 376, Dervin 1999, 730, 745-746, Savolainen 2000). Kun Dervin puhuu vuodelta 1989 peräisin olevassa artikkelissa merkitysten konstruoinnista yksilön korvien välisenä prosessina (Dervin 1989b, 77), uudemmissa kehittelyissä hän korostaa jo samanaikaista sisäisen ja ulkoisen maailman tarkastelua sekä mahdotto- muutta erottaa näitä maailmoja toisistaan (Dervin 1999, 730).

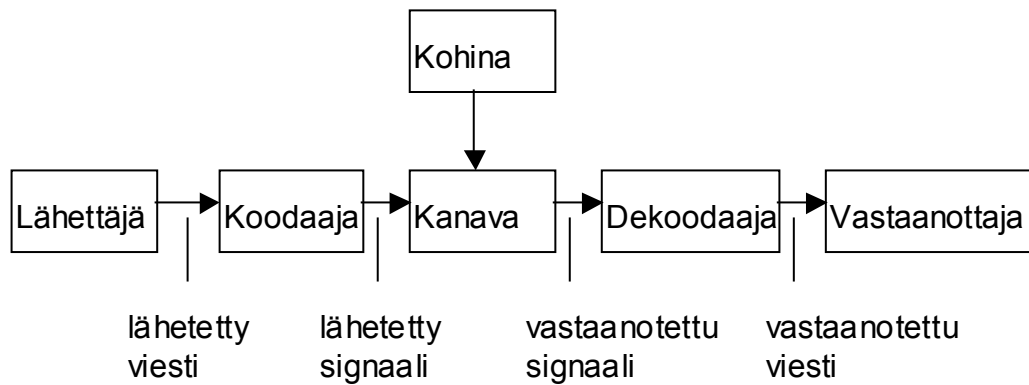
Informaatiotutkimuksen kannalta Sense-Making-lähestymistapaa voidaan tarkastella eräänlaisena konstruktivismista konstruktionismiin johtavana siltana. Se, kummalla puolella siltaa haluamme seistä, vai asetummeko Dervinin tavoin sillan keskivaiheille, on varmaankin lukija- ja tutkijakohtainen ratkaisu. Tällä haavaa kuitenkin esimerkiksi käyttäjälähtöisen tiedonhankintatutkimuksen perinne on luonteeltaan varsin yksipuolisesti konstruktivistinen.

Seuraava metateorioitten analyysi on karkeahkosti kronologinen. Vaikka kaikki tarkastellut metateoriat elävät ja vaikuttavat tässä päivässä, niiden ensimmäiset esiintymät seuraavat ajallisesti toisiaan: informaatiotutkimuksessa siirtomalli löi läpi ennen kognitiivista näkökulmaa, joka puolestaan on edeltänyt subjektikeskeistä lähestymistapaa ja luvun 4 aiheena olevia dialogisia käsityksiä.

3.1 Informaation siirtomalli

3.1.1 Informaation siirtomallin luonne

Siirtomalliksi kutsumani ajattelutavan juuret ovat matemaattisessa informaatio- teoriassa, jota Bellin yhtiön puhelininsinöörit alkoivat kehittää 1920-luvulla. Keskeisin matemaattisen informaatioteorian luoja oli Claude E. Shannon, jonka vuonna 1948 ensimmäistä kertaa julkaistussa artikkelissa ”The Mathematical Theory of Communication” (ks. Shannon & Weaver [1949] 1962) esittämä teoria signaalinsiirrosta kommunikaatiosysteemeissä on antanut huomattavasti spesifiä sovellutusalueitaan laaja-alaisempia intellektuaalisia virikkeitä niin ihmis- kuin luonnontieteellisenkin tutkimuksen tekijöille⁵⁰.

KUVIO 6: Kommunikaatiosysteemin rakenne (lähteet: Niiniluoto 1989, 27, Shannon & Weaver [1949] 1964, 34).

Kuviossa 6 on havainnollistettu matemaattiselle informaatioteorialle ominainen näkemys kommunikaatiosysteemin kolminapaisesta rakenteesta: signaalivirta liikkuu lähettäjältä kanavan välityksellä vastaanottajalle. Kommunikaatiotahtumassa puhujalla tai kirjoittajalla on mielessään viesti, jonka hän haluaa välittää yhden tai useamman henkilön muodostamalle yleisölle. Viestin lähettäminen ei onnistu ilman koodaamista: ajatusten muuttamista kanavaa pitkin eteneviksi signaaleiksi. Vastaanottajat puolestaan eivät ymmärrä signaaleja sellaisinaan, vaan heidän on ”purettava”, dekodattava, ne. Äänien tai kirjainmerkkien ymmärtäminen sanoiksi ja lauseiksi käy yleensä automaattisesti. Kanavassa esiintyvät epätoivottavat häiriöt, joita Shannon kutsuu kohinaksi, voivat tosin haitata siirron ja tulkintaprosessin luotettavuutta.

Shannonilaisessa kommunikaatiosysteemissä informaatio ymmärretään viestin sisällöksi: sanat tai merkkijonot ovat raakainformaatiota, dataa, varsinaisen informaation kantajia. Shannon ei kuitenkaan yritä suoranaisesti määrittellä informaation olemusta. Hän esittää vain matemaattisen, todennäköisyyslaskentaan perustuvan menetelmän mitata välitetyn informaation määrää: viestin informaatiopitoisuus riippuu kääntäen siitä, kuinka usein kyseisen viestin muodostamaa merkkijonoa tilastollisesti katsoen syötetään kanavaan. Mitä harvemmin tietty viesti siis generoidaan, sitä informatiivisempi se on. Kuten tästä informaatiopitoisuuden mittaamismenetelmästä ilmenee, Shannonin teoriassa pyritään tarkastelemaan viestintää signaalivirran tasolla: ”kommunikaation semanttiset aspektit ovat irrelevantteja insinööritieteiden ongelmien kannalta” (Shannon & Weaver [1949] 1964, 31). Informaatioteoriassa keskitytään siis suunnittelemaan viestien koodausta häiriöitä tai kohinaa sisältävässä kanavassa siten, että informaation välitys olisi mahdollisimman tehokasta, taloudellista ja luotettavaa (Niiniluoto 1989, 30).

Kuinka shannonilainen näkemys informaation siirrosta on vaikuttanut informaatiotutkimukseen? Dervinin (1999, 729) mukaan vallitsevien kommunikaation, tiedotukseen ja koulutukseen keskittyvien järjestelmien ja organisaatioiden taustalla piilevät tänäänkin nimenomaan siirtoa pikemminkin kuin viestintää ja keskustelullisuutta painottavat mallit ja metaforat. Informaatiotutkimus ei poikkea tässä suhteessa valtalinjasta, sillä matemaattiseen informaatioteoriaan sisältyvä terminologia ja käsitteistö on vaikuttanut ilmeisen syvällisesti informaation välitystehtävissä toimivien ja tätä välitystä tutkivien asiantuntijoiden ajattelu-

maailmaan ja puhetapoihin (Day 2000, Enmark 1998). Francis Miksan (1992) mukaan nämä vaikutukset ovat olleen niin merkittäviä, että voidaan puhua kokonaisesta matemaattiseen informaatioteoriaan implisiittisesti nojautuvasta paradigmasta, joka tarkastelee informaation liikkumista ihmisten välisenä viestintäjärjestelmänä. Tämä paradigma on ohjannut erityisesti tiedonhaun ja bibliometriikan tutkimuksellisten lähestymistapojen muovautumista.

Rebecca Greenin (1991) analyysi informaatiotutkimuksessa vallitsevista puhe-tavoista ja ajattelumalleista tukee edellä esitettyjä havaintoja. Greenin mukaan tutkimuskirjallisuudesta nousee vallitsevana esiin ns. suoran kommunikaation malli, joka perustuu keskeisesti ajatukseen informaation siirrettävyydestä. Matemaattisen informaatioteorian tapaan mallissa on lähettäjä (viestin lähde) ja vastaanottaja, jotka kommunikoivat yksisuuntaisesti puheen tai kirjallisten dokumenttien avulla. Kommunikaatiossa välittyvä informaatio on jonkinlainen abstrakti entiteetti, joka lähettäjällä on hallussaan. Lähettäjä ei voi kuitenkaan luovuttaa tätä entiteettiä suoraan vastaanottajalle, vaan hänen on välitysprosessia varten puettava se ensin kielelliseen asuun. Tämä asu, dokumentin tai puheen kielellinen muoto, toimii eräänlaisena väliaikaisena astiana tai säiliönä, jossa informaatio sijaitsee (vrt. Reddy 1979).

Informaation vastaanotossa signaaleista muodostuva astia tai säiliö ikään kuin tyhjennetään, jotta sen sisältö olisi ymmärrettävissä: viestiä lukiessaan tai kuunnellessaan sen vastaanottaja seuloo tai uuttaa informaation ulos sen kantajana toimivan dokumentin tai puheen sisältämistä sanoista. Tässä matemaattisesta informaatioteoriasta ammentaneessa ajattelumallissa kieli siis ikään kuin ruumiillistaa lähettäjän ajatukset, jotta ne olisivat siirrettävissä lähettäjän mielestä vastaanottajan mieleen.

Ajatus informaation siirrettävyydestä on vaikuttanut myös Greenin tutkimuskirjallisuudesta löytämiin vaihtoehtoihin malleihin: epäsuoran kommunikaation malliin ja tiedonhankinnan malliin. Ensiksi mainittu malli ei sisällä shannonilaista jäsenystä lähettäjän, kanavan ja vastaanottajan välisistä suhteista. Toisaalta sitäkin määrittää ajatus informaatiosta objektiivisena ja tavaranomaisena entiteettinä. Tämä informaatiotavara sijaitsee ulkoisessa idea-avaruudessa ja sillä on informaation vastaanottajista tai hakijoista riippumaton eksistenssi. Tiedonhankinnan malli puolestaan korostaa kahden muun mallin lähettäjäkeskeisyydestä poiketen informaation vastaanottajan osuutta. Tästä huolimatta myös siihen sisältyy suoran kommunikaation mallista tuttuja oletuksia. Ne ovat kuitenkin pikemminkin tietyistä tekstuaalisista ja tutkimuksellisista käytännöistä havaittavia, kuin eksplisiittisesti esille tuotuja.

Informaation siirtomalliin nojautuva käsitteistö on pitkään dominoinut viestintätutkimusta (Deetz 1994, Fiske [1982] 1992, 19-40, Rogers & Valente 1993) sekä mm. viime vuosikymmeninä käytyä tietoyhteiskuntakeskustelua (Aro 1999, 130-135). Siirtomallin yhä jatkuvaa suosiota voidaan selittää sen juurilla informaatio-sanan syntyhistoriassa (Schement 1993) sekä sillä, että arkinen käsitys informaatiosta tiettyä todellisuuden osaa heijastavana, puhujalta toiselle liikkuvana kuvauksena muistuttaa pitkälti matemaattisen informaatioteorian perusjäsenystä. Hartmut B. Mokrosin (1993, 62) mukaan Shannon ja Weaver itse asiassa vain formalisoivat noihin aikoihin jo implisiittisesti arkielämässään valinneen näkemyksen kommunikaatiosta informaation siirron tapahtumana. Informaation siirtomalli on siis itsessään sosiaalinen konstruktio (Schement 1993, 182), jonka näennäinen "luonnollisuus" tai "ilmeisyys" selittyy sillä, että tällä

ajattelutavalla on voimakas ideologinen asema modernissa maailmassa (Day 2000, Mokros 1993, 62, Reddy 1979).

Informaatiotutkimuksen sekä kirjasto- ja tietopalvelualan kannalta informaation siirtomalli antoi kokonaisen uuden sanaston, jonka avulla oli mahdollista konstruoida vakuuttava kertomus siitä, mitä informaation välityksen, haun ja hankinnan käytännöt ovat. Siirtomallia voidaan tarkastella kuvion 6 kiteyttämänä informaationarratiivina⁵¹, joka on järjestäytynyt viiteen toisiaan ajallisesti seuraavaan vaiheeseen. Tämän kertomuksen päähenkilöitä ovat lähettäjä ja vastaanottaja, jotka kommunikoivat koodaajan kautta kanavaan ja sieltä dekodeeraajaan liikkuvan signaalin sisältämällä viesteillä.

3.1.2 Informaation siirtomallin kritiikki

Käsitystä objektiivisesta ja vakiomerkityksisestä, lähettäjältä vastaanottajalle kielen välityksellä siirrettävissä olevasta informaatiosta on myös arvosteltu informaatiotutkimuksessa. Kritiikin voimakkain äänitorvi on ollut Brenda Dervin (ks. esim. Dervin 1976; 1983a; 1989a), jonka näkemyksiä monet muut informaation siirtomallin kriitikot, kuten Itoga (1992), Morris (1994) ja Rohde (1986), ovat lähinnä tyytyneet toistamaan.

Siirtomallin kritiikin ydinajatus on se, ettei informaatiota ole olemassa ilman yhden tai useamman ihmisen yhdessä tai erikseen suorittamaa konstruktivistista tulkintaprosessia. Informaatio siis muotoutuu tässä prosessissa, eikä se näin ollen ole siirrettävissä suoran kommunikaatiomallin kuvaamalla tavalla. Dervin ironisoi tätä mallia mm. vertaamalla siirrettävissä olevaksi ajateltua informaatiota tiileen, joka liikkuu kommunikaatiokanavaa pitkin lähettäjältä vastaanottajalle. Siirtomallin logiikan mukaan vastaanottaja ei juuri pureksi informaatiota, vaan hän joutuu kakistelematta nielaisemaan itselleen osoitetut viestit. Hahmotettaessa tiedonhankintaa ja -käyttöä informaation siirtomallin mukaisesti, tätä mallia luonnehtiva informaation välityksen metafora siis antaa vähän mahdollisuuksia konstruktivisen toiminnan tarkasteluun (Dervin 1991a, 54).

Ajattelutapana siirtomalli on voimakkaan individualistinen. Informaation siirtoa kuvaavan narratiivin päähenkilöt, viestin lähettäjä ja vastaanottaja, vaikuttavat maailmaa yhteisöstä erillään havainnoivilta järkiperäisen viestinnän harrastajilta. Asetelma ei tässä suhteessa kuitenkaan ole tasa-arvoinen: lähettäjällä on tietoa, joka vastaanottajalta puuttuu. Vastaanottaja voi toisinaan myös rimpuilla vastaan ja olla alistumatta lähettäjän toimittaman sanoman kohteen asemaan. Ideaalimuodossaan siirtomalli kuitenkin heijastaa objektiivisuutta painottavaa monologista ihmisihannetta: viestintää tehostamalla voimme lisätä informaation vastaanottajan tai vastaanottajien *todellista* tietämystä maailmasta.

Toinen informaation siirtomallia luonnehtiva piirre on se, että vaikka viestintä voi vuorotella, se on aina yksisuuntaista: kyse ei ole keskustelusta, vaan toisiaan peräkkäisesti seuraavista monologeista (vrt. Enmark 1998). Vastavuoroisimmillaan ”keskustelu” on silloin, kun vastaanottaja esittää viestin tulkintansa ääneen, jolloin lähettäjä voi korjata mahdollisia väärinymmärryksiä. Signaalivirran suunta ilmentää monologista subjektin ja objektin välistä dualismia: lähettäjä on mallissa aktiivinen toimija, joka siirtää informaatiota objektilleen, vastaanottajalle. Kieli puolestaan on intentionaalisen subjektin palveluksessa oleva viestien välityksen mekanismi (Day 2000, 806).

Siirtomalli jättää huomiotta kielen retorisuuden ja kontekstisidonnaisuuden. Retoriikassa ja muussa ”epämääräisessä” kielenkäytössä on siirtomallin kannalta kyse kielen pintarakenteista ja vaarallisesta ”kohinasta”, joka olisi torjuttava (Capurro 1992, 92, Day 2000, 808-810). Niinpä informaation siirtomallin horjuttamiseen kannattaa ryhtyä painottamalla *kielenkäytön funktionaalisuutta, vuorovaikutuksellisuutta ja retorisuutta*.

Kielenkäytön toiminnallinen luonne on ilmeisimmillään erilaisissa institutionalisoiduissa tapahtumissa, joissa tietynlaisessa asemassa olevalla puhujalla on oikeus saattaa voimaan jokin asiantila: pappi julistaa edessään seisovan miehen ja naisen aviopariksi ja rehtori kevätjuhliissa abiturientit ylioppilaiksi. Filosofi J. L. Austin (1980) nimitti edellä kuvatun kaltaisia selkeästi toiminnallisia ilmaisuja performatiiviksi tai puheteoiksi erottaen ne konstantiiveista, maailmassa vallitsevia asiantiloja kuvaavista ilmauksista. Austinin tekemään erotteluun nojautuen informaation siirtomallin voidaan sanoa painottavan pikemminkin konstantiivien kuin performatiivien välittämistä. Performatiivit eivät varsinaisesti *sillä* informaatiota.

Asiaa tarkemmin tutkittuaan Austin (mt.) tulee kuitenkin siihen tulokseen, että erottelu performatiivien ja konstantiivien välillä on turha: kaikki kielenkäyttö, myös kuvausten ja raporttien antaminen, on toimintaa. Kielenkäytössä on aina – Austinin ilmaisua käyttäen – illokutionaarista voimaa.

Kielelliset kuvaukset tai tulkinnat eivät ole asiantilojen heijastajia. Viitatessaan tietyillä tavoin kohteeseensa ja ilmetessään tietyssä tilanteessa ne näyttäytyvät pikemminkin toimintaorientoituneina konstruktioina. Kuvattaessa asiantiloja ja tapahtumia tulkinnat ovat itse praktisesti osa maailmaa. Ne eivät ole neutraaleja, kaiken ulkopuolella sijaitsevia peilejä, vaan konstitutiivisia maailman tuottamisen välineitä. Kuvauksia luonnehtii myös niiden *indeksikaalisuus*: ne ovat kyöksissä puhetapahtumaa ympäröivään keskustelukontekstiin, joka aina määrittää ja spesifioi niiden merkitystä. Samalla kuvaukset uusintavat ja muuntavat tätä kontekstia. Kuvausten tai tulkintojen muodostamisen tilannesidonnainen toimintaluonne tulee ilmi etenkin lausumiemme valikoivuudessa: samaa tapahtumaa tai asiantilaa voidaan kuvata monenlaisin tavoin. (Edwards 1994, 217, Garfinkel 1967, 40-41, Heritage 1984, 140-150, Potter 1996, 6.)

Kasvokkaisia kohtaamistilanteita tarkasteltaessa keskustelun vuorovaikutuksellisuus on selkeimmillään: diskursiivinen toiminta tapahtuu useimmiten osana laajempia interaktiosekvenssejä (Potter, Edwards & Wetherell 1993, 391). Tämä tarkoittaa sitä, että tietyn lausuman toiminnallinen luonne on pitkälti sidottu edellisten lausumien luonteeseen. Nyt esitettävä lausuma puolestaan ohjaa sitä, mitä seuraavassa lausumassa tai puheenvuorossa on mahdollista tehdä. Tietyn lausuman merkitys ei siis ole yksilöllisesti määriteltävissä oleva asia, vaan se, mitä tekoja jokin puheenvuoro kantaa, määrittyy suurelta osin vuorovaikutuksen osapuolien välisessä neuvottelussa. (Peräkylä 1992, 267-269, Shotter & Gergen 1994a, 17-19.) Yksikään puhuja ei voi totaalisesti kontrolloida sanojaan tai päättää etukäteen sitä, millaiseksi niiden merkitys keskustelijoiden välille jatkuvasti rakentuvassa *vuorovaikutuskontekstissa* muodostuu (Edwards & Potter 1992, 169-170, vrt. myös Heritage 1984, 263, Volosinov [1929] 1990, 106-107).

Puheaktiteorian sekä etnometodologisen keskusteluanalyysin mukaiset käsitteet viestinnästä poikkeaa radikaalisti informaation siirtomallista. Kun siirto-

malli erottaa muodon ja sisällön – tai pinnan ja olemuksen – uudempi kielifilosofia ja keskusteluntutkimus ei näin tee. Siirtomallissa vain viestintä ymmärretään (mekaaniseksi) toiminnaksi, kun taas viestityt sisällöt, maailman kuvaukset, ovat tämän toiminnan ja kuvauksen kohteen ulkopuolella olevia peilejä. Siirtomallin hellävaroen käsittelemät peilit ovat kuitenkin rikottavissa. Todellisia kasvokkaisia keskustelutilanteita tarkasteltaessa ne särkyvät väistämättä.

Entä sitten kirjallinen viestintä? Paremminkin kasvokkaiseen keskusteluun, siirtomalli saattaisi sopia lehtiartikkelien tai monografioiden tuottamisen ja välityksen tarkasteluun. Ajatellaanpa esimerkiksi tieteellistä viestintää, jonka juhli-tuimmat ja palkituimmat ilmenemismuodot ovat usein painettuja dokumentteja. Siirtomallin kannalta viestintä on puhtaasti tutkimustulosten tiedottamista: Tutkija A on tutkimuskohdetta metodisesti tarkastelemalla koostanut siitä mentaalisen representaation. Tämä representaatio muovautuu viestiksi, kun hän siirtää havaintonsa tutkijayhteisön tarkasteltavaksi. Viestin koodaus signaaleiksi, merkkijonoiksi, on informaation siirtoa korostavassa narratiivissa puhtaasti mekaaninen tapahtuma. Siihen voi vaikuttaa ulkoisia tekijöitä, kohinan lähteitä, mutta näistä vaikutuksista olisi tärkeä päästä eroon.

Retoriikan tutkimuksessa vallitseva näkemys tieteellisestä viestinnästä on hyvin toisenlainen. Laatimalla tieteellisen kirjoituksen tutkija pyrkii paitsi kommunikoidaan havaintoja, myös vakuuttamaan tekstinsä vastaanottajia⁵². Tässä yhteydessä hänen on myös suhteutettava tekstiään aiemmin julkaistujen tutkimusten tuloksiin. Tieteellinen viestintä ei siis suinkaan ole mekaaninen ajatus-ten sanoiksi pukemisen tapahtuma. Onnistuakseen tehtävässään tutkijan on pidettävä mielessä, kenelle hän kirjoittaa: vastaanottajat ovat läsnä itse viestin koodaamisprosessissa. Uskottavasti rakennetuissa tieteellisissä teksteissä mm. reagoidaan potentiaalisiin vasta-argumentteihin jo ennen kuin niitä on esitetty. Keskustelun, argumentoinnin tai vasta-argumentoinnin aineksia tutkija voi poimia etenkin teksteistä, joita hänen edustamansa tieteenalan arvovaltaisimmissa julkaisuareenoilla on aiemmin esiintynyt. Martin Kuschin (1990, 130-132) mukaan tieteellistä tietoa voidaan tuottaa ja oikeuttaa vain sosiaalisen vallan verkostona toimivassa intellektuaalisessa yhteisössä tai sen taustaa vasten. Tieteellinen kirjoittaja on siis osallinen tietyyssä keskusteluperinteessä. Tämä osallisuus muo-voaa häntä ja hänen rakentamiaan viestejä olennaisella tavalla, vaikka sitä usein yritetäänkin peittää monologia suosivien kielellisten käytäntöjen alle⁵³.

Informaation siirtomallia määrittää myös auktoriteettiuskoinen maailmankuva (Day 2000, Dervin 1991a; 1994). Siirtomalli nojautuu olennaisesti tieteen ja tieteellisten metodien valta-asemaan ja todistusvoimaan: ainoastaan tieteen keinoin ja menetelmin on mahdollista saada havainnoijan subjektiivisuus hallintaan ja selvittää tiettyä asiointilaa koskeva objektiivinen totuus. Informaatio siis on tai sen tulee olla totta tietoa kielellisessä asussa. Informaatio myös vähentää olennaisesti epävarmuutta: kun jotakin on tutkittu, se tiedetään, ja informaation muodossa tämä totuus on välitettävissä kaikille sitä tarvitseville. Tästä syystä informaation ja epävarmuuden määrän välillä vallitsee kääntäen verrannollinen suhde.

Koska vain tieteellä on informaation siirtomallin mukaan pääsy objektiiviseen todellisuuteen, muut kuin tieteelliset tietämisen tavat ja muodot nähdään vähempiarvoisiksi. Kun yksi – ja vain yksi – todellisuusversio ymmärretään oikeaksi, ei ole suurta tarvetta neuvotteluihin tai kompromisseihin erilaisia näkemyksiä edustavien tahojen välillä (vrt. Day 2000, 808-810). Tietämisen kriteerit sekä

”oikean” tai ”todellisen” tiedon luonne eivät ole löydettävissä intersubjektiivisuuteen tähtäävän dialogin, vaan todellisuuden ilmiöiden objektiiviseksi ymmärtelyn tarkkailun avulla.

Siirtomallin ideologinen luonne on helposti havaittavissa: kun vain yhdellä taholla on todellista valtaa nimetä ja hahmottaa todellisuutta, eri mieltä olevat joutuvat alistumaan heille tarjottuihin määritelmiin ja puhuja-asemiin. Tällöin keskustelua ei joko voida käydä lainkaan tai siihen ryhdytään vain vallassa olevan osapuolen sanelemilla ehdoilla. Siirtomallin mukainen tieto on siis vain näennäisesti epäpoliittista ja neutraalia; siirtomalli ottaa tiedon ja ei-tiedon välisen eron annettuna ja luonnollisena, eikä näe kytkeytyneisyyttään niihin yhteiskunnallisiin käytäntöihin, jotka tätä rajaa määrittelevät (Aro 1999, 132)⁵⁴.

Edellä esitetty tarkastelu osoittaa siirtomallin voiman: monologisia ajattelumalleja pidetään itsestäänselvinä ja luonnollisina tapoina hahmottaa ihmisten identiteettiä, tiedon muodostusta ja viestinnällisiä käytäntöjä. Monologismista kokonaan irtaantuminen on äärimmäisen vaikeaa: edellisessä luvussa tekemäni diskurssianalyysi osoittaa, kuinka voimakkaasti pinnan ja olemuksen sekä tunteen ja järjen väliset erottelut ovat läsnä arkipuheessa. Myös tieteellinen viestintä näyttää pitkälti perustuvan kyseisiin dikotomioihin. Irtiottoja informaation siirtomallia jäsentävästä teoreettisesta narratiivista on kuitenkin yritetty, kuten informaatiotutkimuksessa entistä voimakkaamman aseman saavuttaneet konstruktivistiset metateoriat osoittavat. Monologismin perustana olevasta subjektin ja objektin välisestä dualismista konstruktivismikaan ei kuitenkaan pääse eroon.

Siirtomallin epäkohdat liittyvät sitä määrittäviin monologisiin käsityksiin. Kuten edellä olen osoittanut, siirtomallin monologismista juontuvia ja toisiinsa liittyviä ongelmia ovat:

- 1) Siirtomallin lähettäjävaltaisuus ja autoritaarisuus: lähettäjä, subjekti, määrää viestin oikean tulkinnan ja vastaanottajan, objektin, tulee omaksumaksi viesti, niin kuin lähettäjä on sen tarkoittanut omaksuttavaksi.
- 2) Ajatus informaation lähtökohtaisesta epäpoliittisuudesta, objektiivisuudesta ja neutraaliudesta: Siirtomalli vaikenee viestinnän – erityisesti keskustelullisen tiedon muodostuksen – funktionaalisuudesta, retorisuudesta ja vuorovaikutuksellisuudesta. Vaikenemisellaan siirtomalli pönkittää erityisesti vallassa olevien tahojen, kuten erilaisten asiantuntija-auktoriteettien, statusta. Informaatioherruus, tietyllä ryhmällä oleva tapahtumien ja asiointilojen *olemuksen* määrittelyvalta, on siirtomallin kannalta luonnollista ja ongelmatonta.

3.1.3 Informaation siirtomalli virtuaalikirjastoa rakennettaessa

Informaation siirtomallin mukainen tapa tiedottaa asioita on tuttu terveystietoisuudesta ja -kampanjoista: ihmiset nähdään popularisoitua lääketieteellistä tietoa ja hoito-ohjeita tarvitseviksi tyhjiksi ruukuiksi. Tällaisten kampanjoiden taustalla on kuitenkin kaksi haitallista ajattelutottumusta, jotka liittyvät 1) viestintäkampanjoiden laatijoiden oletuksiin välitettävän informaation luonteesta sekä 2) heidän enemmän tai vähemmän tietoisiin näkemyksiinsä viestijöiden ja yleisön välisestä suhteesta (Dervin 1989b).

Kumpaakin näistä oletuksista on jo käsitelty edellä: informaation siirtomallin kannalta kampanjan välittämät viestit ovat tieteellisen tutkimuksen löytämiä

kiistattomia totuuksia, jotka pitää jakaa väestölle. Kyse on objektiivisen tiedontarpeen ideasta: institutionaalisesti etuoikeutetun tahon tai tahojen mielestä ihmiset tarvitsevat tietoa jostakin asiasta, vaikka eivät tätä tarvetta itse tiedostaisikaan (vrt. Tuominen 1992a, 28-31). Koska yhteiskunnallinen keskustelu on monialaista, viestintäkampanjoiden on myös kilpailtava huomiosta ajatusten markkinoilla. Niinpä kaikkia mahdollisia sosiaalisen insinööritaidon suomia keinoja on käytettävä viestimisen tehokkuuden varmistamiseksi. Asiantuntijapuhetta ympäröivä muiden äänien muodostama kohina ei saa hukuttaa yhteiskunnallisesti hyödylliseksi nähtyä tietoa alleen.

Yleisöt käsitteellistetään informaation siirtomallissa varsin monoliittisiksi ihmisjoukoiksi, joille viestit osoitetaan. ”Maallikoille” tarjottu subjektipositio rakennetaan kampanjan suunnittelijoiden toimesta, jotka määrittelevät itsensä lähettäviksi ja yleisöt vastaanottajiksi. Samalla tavoin kuin informaation siirtomalli esineellistää välitettävät viestit, se siis esineellistää myös viestin vastaanottajat. Koska yleisöjen tiedontarpeet oletetaan objektiivisiksi, yleisöt muodostuvat ikään kuin tyhjästä sangoista, joihin epistemologisesti etuoikeutetuksi käsitetty taho on velvollinen louhimansa informaatiojalokivet asettamaan (Dervin 1989b, 72). Kyse on siis yksisuuntaisesta vallassa olevilta asiantuntijoilta maallikoille kulkevasta signaalivirrasta. Syntipukki viestin mahdolliseen välittymättömyyteen on myös helppo löytää:

Ilmeisin informaation siirtoa korostavien mallien vaikutus on se, että yleisö käsitteellistetään vaikeasti tavoitettaviksi ”pahoiksi jannuiksi”, jotka ovat uppiniskaisia ja vastaanhangoittelevia. Yleisön jäsenet saavat suurimman osan tiedoistaan ystäviltä ja naapureilta, vaikka asiantuntijamielipidekin olisi saatavilla. He pitävät viihteestä enemmän kuin informaatiosta. He katsovat liikaa televisiota. Tietty väestön alasegmentit ovat kerta kaikkiaan tavoittamattomissa. Tällaiset näkemykset yleisöstä vallitsevat yhteiskunnassa. Viestintäkampanjat vain tuovat ne paremmin näkyville etsiessään selitystä sille, miksi välitetyt viestit eivät tavoita vastaanottajiaan. (Dervin, mt., 73.)

On suhteellisen helppo kuvitella, miltä pitkäaikaissairaille rakennettu virtuaalikirjasto näyttäisi, jos sen taustalla olisi informaation siirtomallin mukainen ajattelutapa. Tällainen virtuaalikirjasto perustuisi lääketieteen auktoriteettiin tukeutuvien kuvausten ja toimintaohjeiden *lähettämiseen*. Kyseessä olisi vastaanottajien tietotason mukaan muokattujen asiantuntijanäkemyksien yksisuuntaisen siirron väline terveystalostajilta informaation vastaanottajiksi käsitetyille potilaille ja heidän läheisilleen (vrt. McKenzie & Carey 2000). Koska välitetty informaatio esitettäisiin ristiriidattomaksi ja kiistattomaksi, palvelu antaisi monoliittisen ja yhtenäisen kuvan lääketieteestä ja erilaisten hoitotekniikoiden hyödyntämisestä. Kiistanalaiset mielipiteet tai poikkeavat tulkinnot vaikkapa jonkin lääkeaineen hyödyllisyydestä tuskin saisivat juuri painoarvoa. Siirtomalliin perustuvat informaatiojärjestelmät siis silittävät ja silottelevat sekä esineistävät esittämiään totuuksia.

Sydänpotilaiden osalta palvelun sisältönä voisivat olla seuraavat teema-alueet: sepelvaltimotaudin ja läppävian syntyyn vaikuttavat tekijät, lääketieteelliset tutkimus- ja hoitotekniikat (elektrokardiogrammi, ohitusleikkaus, pallolaajennus, liuotinhoito, jne.), leikkauksen jälkeisten vaivojen hoito-ohjeet sekä elämäntapaohjeet, joilla vältetään sairauden uusiintuminen. Palvelun informaatioarkkitehtuuri perustuisi lääketieteelliseen ja terveystalostuksen sävyttämään käsitykseen sairauden hoidosta.

Kaikki luvussa 2 löydetty tulkintarepertuaarit eivät tällaisessa virtuaalikirjastossa pääsisi tasaveroisesti esille: palvelun äänilaji olisi pitkälti asiantuntijarepertuaarin mukainen. Lääketieteellisten hoito-ohjeiden yhteydessä esiintyisi myös hyverepertuaarissa annettuja käskyjä tai kehotuksia siitä, miten sairaiden tulee eri tilanteissa ajatella ja toimia. Ahdistusrepertuaari kuitattaisiin vain maininnalla leikkauksen jälkeen mahdollisesti seuraavasta masennuskaudesta ja kehotuksella tarvittaessa kääntyä ammattiauttajien puoleen. Kokemusrepertuaari olisi myös suhteellisen tarpeeton: lähinnä sitä hyödynnettäisiin kuvattaessa potilaiden mahdollisia harhaluuloja sekä virheellisiä havaintoja tai oletuksia. Myös muutamia menestyskertomuksia hyvin pärjänneistä jonkin vaativan lääketieteellisen hoidon läpikäyneistä yksilöistä saatettaisiin julkaista.

Perustuessaan informaation siirtomallin mukaiseen ajatteluun viestijän ja vastaanottajan välisen informaatiiovirran suunnasta virtuaalikirjastopalvelu ei olisi kovin vuorovaikutteinen. Korkeintaan se saattaisi sisältää yleisölle suodun mahdollisuuden lähettää asiantuntijoille kysymyksiä, joihin nämä sitten harkintansa mukaan vastaisivat joko verkkosivulla tai henkilökohtaisesti asiakkaan antamaan sähköpostiosoitteeseen.

Siirtomallin mukaista virtuaalikirjastoa ei välttämättä tarvitsisi ylläpitää kovin säännöllisesti: palvelua päivitetäisiin ehkä vain silloin, kun lääketieteellisessä tiedossa tai hoitokäytännöissä tapahtuu suurempia muutoksia. Tietoverkko-ympäristössäkin palvelu voisi olla suurin piirtein yhtä staattinen viestinnän väline kuin sydänleikkauspotilaille suunnatut kirjalliset oppaat.

Koska *varsinaisen* tiedon virta etenisi vain yhteen suuntaan, käyttäjiltä saatu tai kerätty tilastodata käsitteellistettäisiin palauteinformaatioksi. Tämä informaatio voisi kyllä vaikuttaa ”faktatiedon” esittämistapaan, mutta varsinaisia sisällöllisiä kontribuutioita eivät käyttäjät voisi palveluun tuottaa. Tekemiensä järjestelmä-lähtöisten käyttäjä- ja käyttötutkimusten sekä palvelimen lokitietojen analysoinnin avulla virtuaalikirjaston laatijat pyrkisivät lähinnä varmistumaan siitä, että viestintä on oikein suunnattua, tarpeeksi helppotajuista ja kustannus-hyötysuhteeltaan ”tehokasta”.

Perustuessaan vakiintuneita valtarakenteita uusintaville informaation esittämisen ja organisoinnin menetelmille traditionaaliset informaatiotyyteemit sulkevat helposti pois osallistumisen ja keskustelun mahdollisuuden. Dervinin (1999, 729) mukaan meillä on massiivisesti todisteita siitä, etteivät hallitsevat viestintä-, koulutus- ja informaatiotyyteemimallit toimi tehokkaasti painottaessaan liikuttamista ja lähettämistä pikemminkin kuin keskustelullisuutta. Tiedonhankintatutkimusten tyypillisimpiä tuloksia on se, että etenkin formaalit informaatiotyyteemit ovat usein vajakäytössä. Ne eivät ilmeisesti nivoudu mielekkäästi ihmisten arkielämään.

3.2 Konstruktivismi

Konstruktivismiin erilaisia muotoja eriteltäessä on hyödyllistä erotella tosistaan kaksi tutkimussuuntausta, joita Pertti Vakkarin (1994, 31-32) näkemystä mukaillen kutsun kognitiiviseksi näkökulmaksi ja subjektikeskeiseksi lähestymistavaksi. Vakkarin mukaan kognitiivista näkökulmaa ovat hyödyntäneet ja kehelleet erityisesti tiedonhaun kysymyksiin keskittyneet tutkijat (mm. Nicholas Belkin ja Peter Ingwersen), kun taas subjektikeskeiseen lähestymistapaan ovat no-

jautuneet yleisempiin tiedonhankinnan ja -käytön kysymyksiin orientoituneet tutkijat, kuten Dervin ja Carol C. Kuhlthau. Kyseisten informaationarratiivien välinen aste-ero kiteytyy siihen, että kun kognitiivisessa näkökulmassa keskitytään informaation vastaanottoon tajunnallisena tai mielensisäisenä prosessina, subjektikeskeisessä lähestymistavassa korostuu yksilön tai toimijan osuus aktiivisena merkitysten muokkaajana.

Mahdollisista eroistaan huolimatta näillä informaationarratiiveilla on myös yhtäläisyyksiä. Sekä kognitiivinen näkökulma että subjektikeskeinen lähestymistapa ovat teoreettisilta lähtökohdiltaan monologisia. Ajattelumalleina niistä kumpikin keskittyy tietoa hankkivaan tai hakevaan yksilöön ja hänen tapoihinsa kategorisoida, prosessoida ja tulkita löytämäänsä tai vastaanottamaansa informaatiota erilaisissa tilanteissa.

3.2.1 Kognitiivinen näkökulma

Usein siteerattu kognitiivisen näkökulman teoreettisten lähtökohtien tiivistys on peräisin Marc de Meylta:

Keskeisin kognitiivista näkökulmaa määrittävä näkemys on, että kaikki informaation prosessointi, yhtä lailla havaintojen kuin symbolienkin, välittyy kategoria- tai käsitesysteemin lävitse, joka on informaation prosessointilaitteen maailman malli (de Mey 1980, 48, sit. esim. Belkin 1990, 11, Ellis 1992, 52, Ingwersen 1992, 16).

Kognitiivista näkökulmaa luonnehtii siis ajatus erilaisten käsiterakenteiden, -kategorioiden, tai mentaalisten mallien olemassaolosta. Kaikki vastaanotettu tai hankittu informaatio ikään kuin suodattuu näiden mallien lävitse samalla muuttaen niitä. Se, missä nämä mallit sijaitsevat, ei käy suoranaisesti selville yllä esitetystä sitaatista, jossa puhutaan vain ”informaation prosessointilaitteesta”. Ilmeisesti de Mey kuitenkin tarkoittaa tällä lailla aivoilla ja muistilla varustettua inhimillistä yksilöä kuin prosessorin ja kovalevyn sisältävää tietokoneettakin. Sitaatin perusteella yksilön mielen sisäiset käsiterakenteet tai mentaaliset mallit reagoivat ulkoa päin tuleviin ärsykkeisiin (erityyppiseen informaatioon) hyvin mekaanisesti. Tämä sitaatti on oivallinen esimerkki kognitiivisen näkökulmaan sisältyvästä analogiasta, jonka mukaan mieli prosessoi informaatiota jaotellen sitä kuin tietokone erilaisten sääntöjen tai ”ohjelmien” nojalla käsitteellisiin luokkiin tai kategorioihin. Analogia voidaan kääntää myös toisinpäin: tietokoneohjelma toimii – tai sen tulisi toimia – kuten inhimillinen mieli (Ellis 1992, 53, Frohmann 1992a, 43).

Tietokoneanalogian ensimmäiset esiintymät eivät ole peräisin informaatiotutkimuksesta, vaan kognitiotieteen ja tekoälyn historiasta. Allen Newellin ja nobelisti Herbert Simonin kaltaiset tutkijat olivat jo paljon ennen de Meytä vakuuttaneita siitä, että kaikki älyllinen toiminta perustuu symboleihin ja niiden manipulointiin ja että ihminen on pohjimmiltaan fyysikaalinen symboleja käsittelevä kone. Maailman tilat tai mallit siis koodautuvat yksilön päässä symbolijonoiksi, järjestyvät ajattelun voimalla uusiksi jonoiksi ja näin syntyneiden symbolijonojen tulkinta näkyy yksilön toimintana. Varhaisten tekoälytutkijoiden johtotähtenä oli ajatus siitä, että tutkimalla symboleja käsitteleviä fyysikaalisia systeemejä löydetään erilaisia älyn ilmenemismuotoja yhdistävät piirteet. (Heinämaa & Tuomi 1989, 61.)

Jos tiedon muodostusta hahmotetaan kognitiivista näkökulmaa luonnehtivan mentaalinen malli -metaforan mukaisesti, näiden mallien kehkeytymisprosessia on melkoisen vaikea tarkastella (Tuominen & Savolainen, 1997, 84-85). Romulo Enmarkin (1998) mukaan monologisen subjektin ja objektin välisen dualismin hankaluudet tulevat informaatiotutkimuksessa esille erityisesti ns. ”katoavan pisteen” ongelmassa. Enmark viittaa tällä ilmaisulla siihen hetkeen, jossa subjekti kohtaa objektin, eli vastaanottaja tai käyttäjä kohtaa informaation. Koska tätä kohtaamispistettä on mahdoton paikallistaa – sitä ei sellaisenaan edes ole olemassa – siitä ja sen luonteesta voidaan esittää lähinnä triviaaleja oletuksia.

Kognitiivisen näkökulman välityksellä tutkittavissa on lähinnä vain yksilön mentaalinen malli jostakin asiasta ennen uuden informaation tuloa, jolloin tätä mallia ajatellaan voitavan verrata sen uutta informaatiota omaksuttaessa muotoutuneeseen versioon. Tämä tulee esille etenkin Bertram C. Brookesin (1980, 131) fundamentaali-kaavassa $K[S] + \Delta I = K[S + \Delta S]$, jossa yksilön tietovaranto $K[S]$ saa uuden rakenteen $K[S + \Delta S]$ vastaanotettaessa ja omaksuttaessa uutta informaatioita ΔI . Tästä vastaanottamisesta, omaksumisesta ja informaation toiminnallisesta hyödyntämisestä Brookesin esittämä pseudomatemattinen kaava ei kerro mitään, vaan vastakkain ovat vain yksilön (varsin staattisilta näyttävät) tietorakenteet ”ennen informaatiota” ja ”jälkeen informaation”.

Kirjainsymboleista koostuvaksi kaavaksi puettu narratiivi mielensisäisen kognitiivisen koneiston altistumisesta informaatiolle ja tämän altistumisen vaikutuksista on itsessään havainnollinen esimerkki Bernd Frohmannin (1992b) huomioista, jonka mukaan kognitiivisen näkökulman edustajien suosima retorinen strategia on käyttää erilaisia matemaattisia ja luonnontieteellisiä ilmauksia tätä lähestymistapaa tukevia näkemyksiä legitimoitaessa. Brookesin kaava on niin yksinkertainen, että se voidaan helposti esittää sanallisessakin muodossa (kuten de Meyn tekstistä peräisin olevasta sitaatista näemme) . Esittämisyhteydessään tämä kaava kuitenkin palvelee retorisenä keinona, jonka avulla tiedon muodostus tai informaation tulkinta tuotetaan ikään kuin objektiiviseksi ja mitattavissa olevaksi luonnontieteelliseksi ilmiöksi. Brookesin hyödyntämä matemaattinen retoriikka on myös hänen artikkelinsa suosion tae; jos hän olisi vain kertonut kaavassa ilmaistun yhtälön ”omin sanoin”, kukaan ei olisi välttämättä viitsinyt tähän tekstiin enää monta vuotta jälkeenpäin viitata⁵⁵.

Tiedon muodostusta tarkastellaan siis kognitiivisessa näkökulmassa informoitumisen prosessina, jossa yksilön mielessä mekaanisesti toimivalla kognitiivisella koneistolla on keskeinen sija. Nimenomaan tämän seikan suhteen kognitiivinen näkökulma ja subjektikeskeinen lähestymistapa poikkeavat voimakkaimmin toisistaan. Subjektikeskeinen lähestymistapa ei halua antaa passiivista, ikään kuin pelkästään ulkomaailman ärsykkeisiin reagoivaa kuvaa informaation avulla merkityksiä konstruoivasta toimijasta (Dervin & Nilan 1986, 13-14, vrt. Tuominen 1996, 42, Savolainen 2000).

Yllä esitetyssä Brookesin kehittelemässä yhtälössä informaatio, ΔI , näyttää yhä epäilyttävästi informaation siirtomalliin liittyvältä Dervinin ironisoimalta esineeltä tai informaatiojalokiveltä. Onko kognitiivinen näkökulma itse asiassa – kuten Romulo Enmark (1998) ja Bernd Frohmann (1992b, 369; 380) väittävät – varsin pitkälti nojautunut informaation siirtomalliin? Kognitiivisen näkökulman sisällä kirjoitettuihin varhaisiin teksteihin nähden tämä väite voi hyvinkin pitää paikkansa.

sa, mutta uusimmissa kehittelyissä torjutaan mahdollinen syytös näppärästi. Aloitan kuitenkin ensimmäisistä, klassikon asemaan nousseista teksteistä.

Nicholas J. Belkinin (1978, 80-82) näkemys dokumentoidun informaation kommunikoinnista muistuttaa informaation siirtomallia: tiedonvälitysprosessia hahmottava narratiivi lähtee liikkeelle generoijasta (generator), joka eri syistä päättää irrottaa palasen tajunnallisesta tietorakenteestaan ja muuntaa (tai koodata) sen tekstiksi. Generoijan tietorakenne on siis tekstin pohjana, vaikka tätä rakennetta saatetaan muunnella lähinnä esitysteknisistä syistä. Tämä oivallus johtaa Belkinin seuraavanlaiseen informaation määritelmään:

... tekstiin liittyvä *informaatio* on tekstin generoijan oma (tarkoituksen, intention tai käsityksen vastaanottajan tiedon tason perusteella) modifioitu käsiterakenne, joka sijaitsee tekstin pintarakenteen (esim. kielen) alla (s. 117)⁵⁶. (Belkin 1978, 81, kurssiivi alkuperäistekstissä.)

Jason Farradanen (1980) mukaan tietoa on olemassa ainoastaan käsitteellisinä tietorakenteina yksilön aivoissa. Informaatio on tiedon fyysinen surrogaatti ulkomaailmassa: se on kieltä, jonka avulla tietorakenteita voidaan välittää yksilöltä toiselle. Tämän siirtomallia mukailevan narratiivin näkökulmasta on myös ajattelu ja kieli pidettävä erossa toisistaan ja kielelle annettava alisteinen, ajattelua palveleva asema: "Ihmiset eivät voi kommunikoida suoran ajatustensiirron avulla, minkä vuoksi he tarvitsevat välityskeinon, jota me kutsumme 'kieleksi'" (Farradane, mt., 75).

Sekä Belkinillä että Farradanella informaatio on dokumentin tekstiä määrittävä tietorakenne, generoijan tuottama "viesti" tai "tiili", joka liikkuu signaalivirrassa kanavaa pitkin sen lähettäjältä anomaalisessa tietotilassa olevalle vastaanottajalle. Se on ikään kuin pysyvä ja historiallisesti muuttumaton syvärakenne kielellisen pintarakenteen takana tai alla; törmäämme Belkinin ja Farradanen esittämissä narratiiveissa jälleen modernia ajattelua luonnehtivaan pinnan ja olemuksen väliseen dikotomiaan.

Määritellessämme informaation tekstin pinnan alla majailevaksi käsitteelliseksi tietorakenteeksi tulemme samalla olettaneeksi, että informaatiolla on *olemus*: kyseessä on entiteetti tai entiteettien järjestäytynyt rykelmä. Tämä oletus puolestaan johtaa helposti näkemykseen dokumenttimuotoisten esitysten yksitulkintaisuudesta; tekstiin sisältyy objektiivisesti hahmotettavissa oleva käsiterakenne: informaation siirtomallin mukainen viesti. Tällainen tulkinnallinen essentialismi on nykyään hyvin kiistanalainen näkemys: samakin teksti voidaan ymmärtää monella eri tavalla (Cornelius 1996, Frohmann 1990, Rudd 1983). On olemassa useita sosiaalisesti mahdollisia lukutapoja, ei yhtä ainoaa oikeaa tulkintaa, joka ikään kuin heijastaisi tekstin generoijan käsiterakenteita. Tekstin merkitys ei siis ole millään tavalla lukkoon lyöty tai sitoutunut sen tekijän mielessä tekstin laatimishetkellä mahdollisesti vallinneisiin uskomuksiin tai intentiin⁵⁷.

Havaintoni kognitiivisen näkökulman klassisten tekstien läheisestä suhteesta informaation siirtomalliin saa vahvistusta myös Reijo Savolaisen (1994; 2000) tiedonkäyttöä käsittelevistä artikkeleista. Savolaisen mukaan mieli on kognitiivisen näkökulman kannalta eräänlainen "musta laatikko" tai "säiliö", jonka luonteesta voidaan esittää lähinnä metaforisia oletuksia. Informaatiota puolestaan on mahdollista hahmottaa käymisreaktion yksilön tajunnassa aikaan saaneena hiivanpalana tai vaihtoehtoisesti biljardipallona, joka törmää muihin biljardipal-

loihin (eli käsiterakenteisiin) ja saa nämä järjestymään uudella tavalla yksilön mieltä tai tajuntaa edustavalla biljardipöydällä. Kuten Savolainen (1994, 104-105; 2000, 10-11) toteaa, tällaisten metaforien takana on luonnontieteellisesti inspiroitunut näkemys informaation esineenkaltaisuudesta ja siirrettävyydestä.

Belkinin, Brookesin ja Farradanen klassiset tekstit ovat sidoksissa informaation siirtomalliin pitkälti varhaisesta syntyajankohdastaan johtuen: subjektikeskeisen lähestymistavan mukainen vaihtoehtoinen tapa hahmottaa informaatiota ja tiedon muodostusta oli toki jo olemassa, mutta informaatiotutkimuksessa se ei ollut vielä saanut vahvaa jalansijaa. Myöhemmissä kognitiivisen näkökulman edustajien esittämissä informaation määritelmissä nojaututaan näkemykseen, jonka mukaan Belkin ei paljon viitatussa artikkelissaan kuvaa informaatiota, vaan pelkästään *potentiaalista* informaatiota. Se muuttuu varsinaiseksi informaatioksi ainoastaan aiheuttaessaan muutoksia vastaanottajansa tietorakenteissa (Ingwersen 1992, 31-37). Korostaessaan tutkivansa ihmisten yksilöllisiä tapoja uuttaa esiin todellista informaatiota dokumenttien sisältämästä potentiaalisesta informaatiosta kognitiivisen näkökulman edustajat ovat selkeästi lähentymässä subjektikeskeistä lähestymistapaa. Passiivinen informaation prosessoija on antamassa tilaa aktiivisesti informaatiota tai merkityksiä konstruoivalle toimijalle (vrt. esim. Cole 1993; 1994; 1996).

Ross J. Toddin tutkimus (1999b) nuorten tyttöjen tavoista tulkita huumeinformaatiota ilmentää hyvin kognitiivisen näkökulman nykyistä tasapainoilua informaation siirtomallin mukaisen perinteensä ja voimakkaasti suositaan lisänneen subjektikeskeisen lähestymistavan välillä. Todd yhtäältä eksplisiittisesti vastustaa käsitystä tutkittavista robottimaisina informaation prosessoijina sekä korostaa heidän aktiivisuuttaan vastaanotetun informaation manipuloijina ja luojina (Todd, mt., 21). Toisaalta Toddin kuvaama koeasetelma tuo väistämättä mieleen käsityksen tytöistä informaatioon reagoijina ja tietorakenteiden sisäistäjinä. Tutkimus on jo lähtökohdiltaan koulumainen: tutkittavat ovat oppilaitoksessaan keskimääräistä paremmin menestyneitä lukiolaisia, joita testataan *altistamalla* (expose) heidät useaan kertaan huumeinformaatiolle. Altistusten jälkeen tehdään toistuvia mittauksia tutkittavien heroiinia koskevien tietorakenteitten kehityksestä. Tytöt eivät siis itse aktiivisesti hanki tietoa, vaan tutkija antaa valitsemaansa informaatiota heille. Toddin tekstiä lukiessa on vaikea välttyä käsitykseltä, jonka mukaan tutkittavien tietorakenteet täsmentyvät ja alkavat uskollisemmin muistuttaa koetekstien sisältämiä tietorakenteita; koulumenestyksensä mukaisesti tytöt siis sisäistävät informaatiota muokaten sujuvasti proposiitorykelmistä koostuvia mentaalisia mallejaan.

Informaation siirtomallin mukaisesti artikkelissa korostetaan myös sitä, että huumeinformaatiolle on olemassa objektiivinen tiedontarve nuorison keskuudessa (Todd, mt., 10-11) ja annetaan sosiaalisen insinööritaidon mukaisia ehdotuksia siitä, miten ja millaista valistuksellista tietoa nuorisolle tulisi suunnata:

Johtopäätös ei ole se, että nuoret tulisi välittömästi hukuttaa huumefaktioihin, kuten usein tehdään. Tiedon välittäjien tulisi mieluummin keskittyä haluttuun kognitiiviseen vaikutukseen ymmärtääkseen, kuinka se parhaiten luodaan eri henkilöille, ja välittäjillä tulisi olla hallussaan yksityiskohtaista faktatietoa vaikutuksen luomiseen. (Todd, mt., 21.)

Otteesta käy ilmi, että samat faktat eivät aiheuta samanlaisia kognitiivisia vaikutuksia kaikkiin ihmismieliin. Tämä näkemys on toki karkean informaation siirtomallin vastainen. Toisaalta ote on varsin optimistinen siinä suhteessa, että kun-

han välittäjä osaa annostella faktatietoa oikein, *halutut* vaikutukset on mahdollista saavuttaa.

Toddin artikkelin tekee mielenkiintoiseksi myös kognitiivisen näkökulman mahdollinen suhde välitettävän informaation sisältöön. Hänen tutkimuksessaan identifioidut kognitiiviset strategiat ja havaitut vaikutukset tietorakenteisiin lienevät periaatteessa sisältöneutraaleja. Ilmeisesti samanlaisia vaikutuksia olisi ilmennyt, jos tytöt olisi huumekielteisen informaation sijasta altistettu huume-myönteiselle informaatiolle? Kuten yllä siteeratusta otteesta esiintyvä puhe *huumefaktoista* osoittaa, kognitiivinen näkökulma vaikenee välitetyn informaation mahdollisesta poliittisesta kiistanalaisuudesta sekä siitä, että informaation kohteesta saattaa olla olemassa vaihtoehtoisiaakin versioita tai tulkintoja. Todd (mt., 17-18) identifioi tekstissään kyllä myös informaation dekonstruoinnin strategioita, mutta nämä strategiat kohdistuvat tyttöjen epäkorrekteiksi havaitsemiin mielensisäisiin tietorakenteisiin, ei sen informaation kyseenalaistamiseen, jolle tytöt on altistettu. Informaation faktuaalisuus otetaan siis annettuna ja tyttöjen implisiittinen moraalinen velvollisuus tuntuu olevan saattaa omat tietorakenteensa korrektille tolalle⁵⁸.

Luvussa 2 havaitsin, että lääketieteellistä tietoa tai hyverepertuaarin sisältämiä oletuksia saatetaan horjuttaa käyttämällä erilaisia tulkintojen purkamisen strategioita, kuten puhujan omaan keholliseen kokemukseen nojautumista. Todd ei kuitenkaan tutkimuksessaan huomaa tämän kaltaisia tendenssejä. Tämän voidaan tietenkin ajatella johtuvan siitä, ettei tytöillä tai heidän tutuillaan ehkä ole omakohtaista kokemusta huumeista (vrt. Todd, mt., 12). Osovampi tulkinta kuitenkin lienee se, ettei kognitiivinen näkökulma varsinaisesti anna välineitä ihmisten tekemään informaation dekonstruoinnin tai tulkintojen purkamisen tarkasteluun. Samaan tapaan kuin informaation siirtomallissa, myös kognitiivisessä näkökulmassa (potentiaalinen) informaatio ymmärretään pitkälti *epäpoliittiseksi ja neutraaliksi, asiantiloja ja tapahtumia peilaavaksi faktatiedoksi*.

Metateoreettisesti kognitiivisen näkökulman tärkein merkitys informaatio-tutkimuksen kehitykselle on ollut se, että kognitivistiset ajattelumallit ovat autta- neet tutkijoita irtautumaan kaikkein karkeimmista informaation siirtomallin mukaisista tarkastelutavoista. Kognitiivista näkökulmaa perustavat tekstit 1970-luvun loppupuolella ja 1980-luvun alussa ovat olleet aikoinaan vallanku- mouksellisia paikallistaessaan informaation ja etenkin informoitumisen kriteerit tekstien tai muiden dokumenttien esineen kaltaiseksi ymmärretystä sisällöstä ihmismieleen. Tuossa vaiheessa kirjoitetuissa klassisissa artikkeleissa ei kuiten- kaan pystytä aina välttämään siirtomallista peräisin olevia vähintäänkin piileviä vaikutteita. Vaikka kognitiivisen näkökulman edustajat ovat ottaneet enemmän etäisyyttä informaation siirtomalliin subjektikeskeisen lähestymistavan suosion kasvamisen myötä, siirtomallin varjo näyttäisi olevan kuitenkin havaittavissa ai- nakin joistakin kognitiivisen näkökulman keskustelutraditiosta ammentavista uudemmissa tutkimuksista.

3.2.2 Subjektikeskeinen lähestymistapa

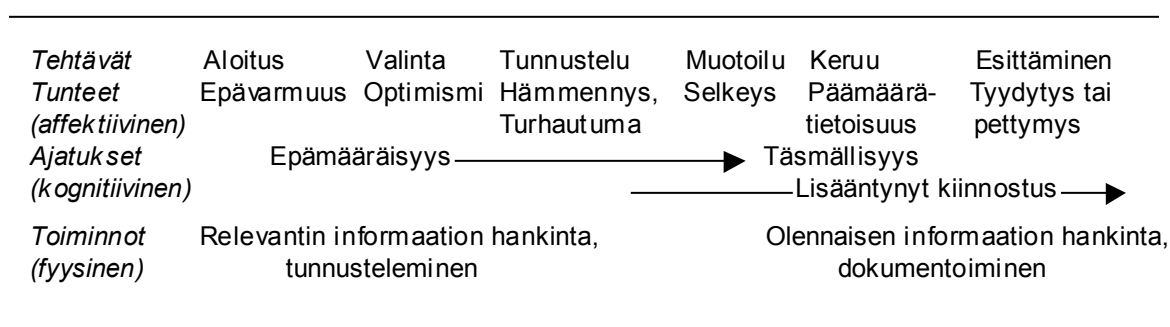
Subjektikeskeistä lähestymistapaa luonnehtii kognitiivista näkökulmaa radikaalimpi etäisyyden otto esinemäisiin informaation käsitteellistämistapoihin. Tähän lähestymistapaan nojautuvissa teksteissä ei myöskään juuri käytetä mielen toimintaa kuvaavia teknisiä tai esineistäviä metaforia.

Tarkastelen tässä alaluvussa kahta varsinkin tiedonhankintatutkimuksen puolella suosittua toimijan omaa aktiivisuutta ja mentaalista konstruktivismia korostavaa teoriaa tai lähestymistapaa. Nämä lähestymistavat ovat keskeisesti henkilöityneet kehittäjiinsä Carol C. Kuhlthauhin ja Brenda Derviniin⁵⁹.

Brenda Dervin esitti subjektikeskeisen lähestymistavan mukaisia näkemyksiä jo 1970-luvun puolen välin jälkeen, vaikka ne eivät tuolloin olleet vielä informaatiotutkimuksessa kovin tunnettuja. Dervinin yhdessä Michael Nilanin kanssa kirjoittama läpimurtoartikkeli ilmestyi vasta vuonna 1986 (Dervin & Nilan 1986). Dervinin ja Kuhlthauin lisäksi subjektikeskeistä lähestymistapaa informaatiotutkimukseen on tuonut Allan D. Pratt (1982), joka on hahmottanut tiedon muodostusta yksilön sisäisten mielikuvien luomisen prosessina, sekä Tom D. Wilson (1981; 1984; 1994).

Derviniä ja Kuhlthautta tutkijoina verrattaessa näyttää siltä, että viimeksi mainittu nojautuu voimakkaammin tiedonhankintatutkimuksen perinteeseen, kun taas ensiksi mainittu on laaja-alaisempi ihmis- ja viestintätieteilijä. Subjektikeskeisestä lähestymistapaa esitellessäni siirryn Kuhlthauin tiedonhankintatutkimuksellisista näkemyksistä Sense-Making-lähestymistavan mukaiseen inhimillisen viestinnän ja tulkintojen teon kokonaisvaltaisempaan tarkasteluun.

Carol C. Kuhlthauin pääasiallinen tutkimuksellinen kontribuutio liittyy hänen esittämänsä käsitteelliseen jäsenyykseen, jossa tiedonhankintaa hahmotetaan epävarmuuden tilasta ymmärrykseen etenevänä oppimisprosessina (ks. esim. Kuhlthau 1991; 1993a; 1993b). Tämä vaiheittain etenevä prosessi koostuu yksilön kognitiivisten ja affektiivisten tilojen muutoksista sekä fyysisistä teoista relevantin informaation käsiin saamiseksi. Tiedonhankinnan mallinsa teoreettisen legitimitietin perustelussa Kuhlthau nojautuu voimakkaasti filosofi John Deweyn sekä psykologien George Kelly ja Jerome Bruner esittämiin oppimisteorioihin. Mallin grounded theory -tyyppisen rakennustyön ja kvantitatiivisen testauksen Kuhlthau on hoitanut tutkimalla lähinnä erilaisten kirjastonkäyttäjryhmien tiedonhankintaa⁶⁰.

Kuvio 7: Kuhlthauin (1993b, 343) tiedonhankintamalli.

Kuhlthauin mukaan tiedonhankintaprosessi jakaantuu kuuteen ajallisesti peräkkäiseen vaiheeseen (ks. kuvio 7). Keskeisin vaihe tässä prosessissa on muotoilu (formulation), joka toimii yksilön informoitumista kuvaavan narratiivin juonellisenä käännekohtana. Muotoilun aikana yksilö aktivoituu ajattelemaan itse: hän muodostaa oman näkemyksensä, teeman tai johtoidean (fokuksen), joka myöhemmin suuntaa tiedonhankintaa. Tässä vaiheessa myös yksilön affektiivisessä tilassa tapahtuu muutos: ahdistus vähenee ja kiinnostus suoritettavaa

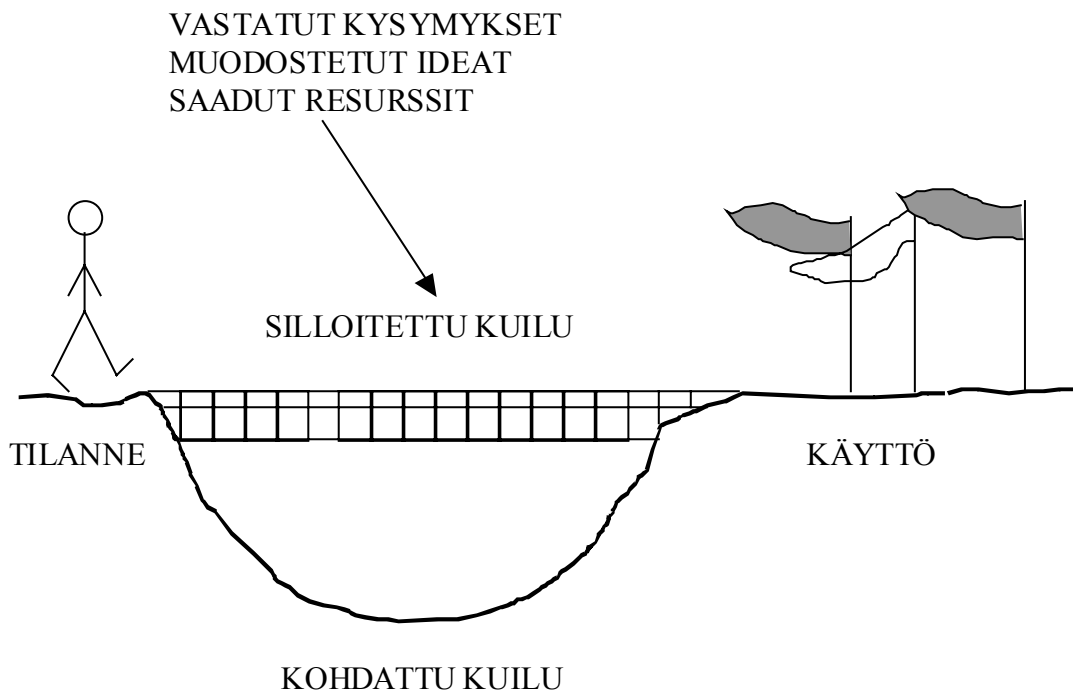
tehtävää kohtaan kasvaa. Ennen muotoilua yksilön näkemys kohtaamansa ongelman luonteesta oli hämärä, minkä vuoksi hänen kirjastonkäyttönsä oli hapa-roivaa ja tehotonta. Muotoilun jälkeen yksilö tietää paremmin mitä haluaa, jolloin myös hänen tiedonhankintansa (kirjastoympäristössä) tehostuu.

Hankkiessaan tietoa, edetessään jäsentymättömyydestä jäsenyntyneisyyteen tai kaaoksesta järjestykseen, yksilö rakentaa löytämänsä informaation perusteella kognitiivista ajatusrakennelmaa, mentaalista mallia. Tähän rakennustyöhön liittyvä ajattelutoiminta ja siinä luodut merkitykset ovat korostetun subjektiivisia. Jokainen ihminen konstruoi "oman ainutkertaisen maailmansa" (Kuhlthau 1993a, 29; 1993b, 349) ja hankitun tai vastaanotetun informaation tulkinta on "äärimmäisen yksilöllistä" (Kuhlthau 1993a, 114).

Tiedon muodostuksen tai informoitumisen yksilöllisyyttä ovat Kuhlthaun lisäksi korostaneet myös monet muut informaatiotutkijat. Tom D. Wilsonin (1994, 32) mukaan kirjastot, tiedonhakupäijärjestelmät yms. maailmassa vallitsevat "kognitiiviset rakenteet" ovat sosiaalisesti konstruoituja. Tiedonhankintatutkimuksen lähtökohta ei Wilsonin mielestä ole kuitenkaan sosiaalisesti konstruoiduissa rakenteissa, vaan tutkimuksen kohde on "tiedonhankkijan ongelman äärimmäisen henkilökohtainen merkitys". Tiedon muodostuksen yksilöllisyyden ja henkilökohtaisuuden korostaminen on subjektilähtöisen lähestymistavan keskeisin lähtökohta.

Sense-Making-lähestymistapaa pidetään yhtenä tärkeimmistä tiedontarpeiden ja -hankinnan lisäksi myös tiedonkäytöllisiä prosesseja tarkastelevista teorioista (Savolainen 1993; 1994; 2000, Vakkari 1997). Viestintätutkija Brenda Dervinin jo vuodesta 1973 asti kehittelemä lähestymistapa on läpikäynyt runsaasti muodonmuutoksia: sen painotukset ovat täsmentyneet ja jopa vaihdelleet vuosien kuluessa. Lähestymistavan peruslähtökohta ei kuitenkaan ole muuttunut: tavoitteena on rakentaa vaihtoehto vallassa oleville informaation siirtomalliin nojautuville tarkastelunäkökulmille ja käytännöille (ks. esim. Dervin 1983a, Dervin & Nilan 1986, Dervin 1992). Dervinin käsityksen mukaan informaatio ei ole siirrettävissä oleva tiilenkappale, vaan monimerkityksellinen rykelmä lukemattomia tulkintamahdollisuuksia ja -potentiaaleja, joita kukin tulkitsija itse järjestää tai tolkullistaa tietyssä aika—tila-avaruuden pisteessä ulottuvillaan olevien resursien avulla. Yksilö on siis perusluonteeltaan aktiivisesti maailmaansa konstruoi-va pikemminkin kuin valmiiksi paketoituja merkityksiä vastaanottava olento.

Merkitysten, tulkintojen tai tolkun (sense) luomiseen lukeutuu kaikki se toiminta, joka edesauttaa yksilön selviytymistä vaihtuvissa toimintaympäristöissä ja tilanteissa. Kyse on etenkin sellaisten yksilön kannalta mielekkäiden merkitysrakenteiden luomisesta, joiden avulla jostakin syystä keskeytynyttä liikkumista ajassa ja tilassa on mahdollista jatkaa. (Waldron & Dervin 1988, 9).

Kuvio 8: Kuilunkohtaamismetafora (Dervin & Clark 1987, 27).

Dervin on tiivistänyt Sense-Making -lähestymistavan perusajatukset ns. kuilunkohtaamismetaforaan (ks. kuvio 8). Tämän vertauskuvallisen mallin mukaan yksilön toimintaa ja ajattelua voidaan kuvata jatkuvana askeltamisena tietyssä ajan ja paikan määrittämässä kontekstissa. Askelten ottamiseen liittyy epäjatkuvuuksia, kuiluja tai esteitä, joista olisi jollakin tavalla selvittävä, jotta matkaa voitaisiin jatkaa. Suurin osa epäjatkuvuuksien selvittämisestä tapahtuu rutiniilunontoisesti, mutta toisinaan yksilö kohtaa myös sellaisia tilanteita, jolloin aiemmin luodut merkitykset käyvät riittämättömiksi. Kuilun partaalle joutuminen on Sense-Making-lähestymistavan narratiivinen käännekohta, jossa yksilö pyrkii ymmärtämään, mistä hänen kohtaamassaan pysähdyksessä on kyse. Tekevänsä tilannemäärittelyn perusteella hän valitsee olosuhteisiin nähden sopivimmaksi katsomansa selviytymisstrategian, jotta pääsisi kuilun toiselle puolelle ja voisi näin jatkaa kulkua ajassa ja tilassa eteenpäin. Yksilön tietyssä tilanteessa luoma merkitys tai tulkinta silloittaa Dervinin optimistisen käsityksen mukaan etenemistä haittaavan kuilun.

Oletus todellisuuden "kuiluisuudesta" on Sense-Making-lähestymistavan perustavin lähtökohta. Epäjatkuvuuden (discontinuity) korostaminen merkitsee myös sitä, ettei inhimillinen toiminta voi olla etukäteen kokonaan rajoitettua tai determinoitua. Vaikka toiminta ilmenee usein vanhojen askelten toistamisena, ihmisillä on ainakin potentiaalinen mahdollisuus *astua toisin*: tehdä uudenlaisia tulkintoja ja löytää totutusta poikkeavia toiminnan tyynejä.

Sense-Making-lähestymistavassa tarkastellaan siis merkityssiltojen rakentelua, jossa ilmenevää dynaamisuutta ja monipuolista joustavuutta saattavat jäykistää erilaiset rakenteelliset tekijät sekä "ulkopuolelta" tulevat medioiden markkinointitodellisuusversiot (Dervin 1991b, 52). Siltojen luomista voivat kaavamaisesti mm. yksilön luokka-asema, alhainen tulotaso ja koulutuksen puutteellisuus (Dervin 1992, 67). Myös informaatiotieteiden taipumus esineistää informaati-

tiota (Dervin 1989a; 1989b) sekä jähmeät informaation välityskäytännöt (Dervin & Dewdney 1986, Dervin 1990) vähentävät tiedon muodostuksen vapautta⁶¹.

Kuilunkohtaamismetaforan taustalla on ns. tilanne—kuilu—käyttö-malli. Tässä mallissa esiintyvät ne kolme pistettä tai hetkeä, joihin tiedon muodostuksen tarkastelu Sense-Making-lähestymistavassa keskittyy. "Tilanne" voidaan määritellä siksi aika—tila-kontekstiksi, jossa entiset toiminnan merkityksellistämisen tavat ovat osoittautuneet puutteellisiksi ja jossa uuden tolkun luonti tapahtuu. Termi 'kuilu' viittaa niihin kysymyksiin, jotka asettuvat vastattaviksi rakennettaessa merkitystä tai tulkintaa tietyssä aika—tila-avaruuden pisteessä. "Käytössä" on kyse niistä tavoista, joilla yksilö hyödyntää juuri luomaansa merkitystä, rakentamaansa siltaa, omiin tarkoituksiinsa nähden mielekkäästi.

Dervinin mukaan kuilunkohtaamismetaforaa ja sen taustalla olevaa tilanne—kuilu—käyttö-mallia ei pidä käsittää analogiana todellisuudelle vaan pikemminkin havainnollistavana keinona tarkastella erilaisia tulkintojen teon prosesseja. Korkealla abstraktiotasolla toimivana tätä mallia voidaan hyödyntää informaatioympäristön luonteesta ja tiedontarpeen tyypistä riippumatta tutkittaessa lähes minkälaista toimintaa ja viestintää tahansa. Sense-Making-lähestymistavan metodologisena tavoitteena onkin löytää inhimillistä kokemusta aina ja kaikkialla luonnehtivia säännönmukaisuuksia:

Tarkoitus on osoittaa inhimillisen kokemuksen "universaaleja" hyödyntäen kategorioita, jotka pätevät kaikkiin käyttäjiin kaikissa tilanteissa, mutta joita voidaan mitata spesifeissä tilanteissa. (Dervin 1989a, 223)⁶².

Tällaisia universaaleja haikaillessaan Sense-Making-lähestymistapa nojautuu pinnan ja olemuksen väliseen dikotomiaan: "näennäisyyden" tai "muodon" alta löytyy pysyvä "sisältö". Universaalien sijainti selviää tarkasteltaessa Dervinin varhaisissa teksteissä toistuvia ilmauksia, kuten "sisäiset todellisuudet", "(mieli)kuvien luonti" ja "kognitiivisten siltojen konstruointi". Vaikka merkitykset, tolkut tai tulkinnat ovat subjektiivisia, ajattelemisen tavat ja tyyli ovat *syvästruktuuriltaan* samanlaisia. Tämä pätee yhtä lailla Wall Streetin osakekeinoille kuin Amazonin sademetsien alkuasukkaihin. Myöhemmässä tuotannossaan Dervin saattaa jo myöntää, että oletus universaalien löytämisen mahdollisuudesta on kiistanalainen (Dervin 1997, 27-28). Mielellisiä akteja määrittävien luonnonlakien löytämisen ambitio on ilmeisesti muuttumassa vaatimattomammaksi inhimillisen toiminnan *mallien* etsimiseksi ja analysoimiseksi (Dervin 1999, 732).

Subjektikeskeinen lähestymistapa on viime vuosina vaikuttanut informaatio-tutkimukseen voimakkaasti. Ei liene liioiteltua sanoa, että erityisesti tiedonhankintatutkimuksen puolella subjektikeskeinen lähestymistapa on noussut tai nousemassa hallitsevaksi informaationarratiiviksi (vrt. Hewins 1990; Vakkari 1997). Subjektikeskeisen lähestymistavan ehkä radikaalein lähtökohtaero informaation siirtomalliin verrattuna on se, että informaatiota tärkeämmäksi käsitteeksi näyttää nousevan merkityksen etsiminen (Kuhlthau) tai maailman tulkittaminen (Dervin). Esinemäinen, tiilen kaltainen informaatio muuttuu merkityksen luonnin yksilölliseksi raaka-aineeksi: muoviluvahaksi tai taikinaksi, jota voidaan taivutella ja leipoa monenlaisiin muotoihin.

3.2.3 Konstruktivismiin kritiikki

Kognitiivista näkökulmaa luonnehtii tietynlainen mekanistisuus, joka – kuten edellä esitin – vaikuttaa mm. siihen, että tietokoneanalogian näkökulmasta informaatio nähdään helposti neutraalina ja epäpoliittisena, jopa esineistettynä, faktatietona. Miten informaation neutralisoitumisesta ja yleisestä mekanistisuudesta sitten olisi mahdollista vapautua? Seuraavassa etsin tähän ongelmaan vastausta sosiaalipsykologi Michael Billigiltä (1987, 118-155).

Billig ei sinänsä yritä kumota näkemystä siitä, että mieli kategorisoi aistien avulla vastaanotettua informaatiota tai dataa erilaisiin ajattelun perusyksiköinä pidettyihin käsite-rakennelmiin. Hän tuo kuitenkin kategorisoinnin rinnalle toisen ajattelua yhtä suuressa määrin kuvastavan prosessin: partikularisoinnin. Viimeksi mainittu prosessi liittyy siihen, että yhtä lailla kuin asioita luokitellaan, etsitään myös erikoistapauksia, jotka eivät ennestään pystytettyihin karsinoihin sovi. Billig vertaa kognitivistista standardikuvaa ajattelevasta subjektista byrokraattiseen arkistovirkailijaan, joka – itse tätä toimintaa tiedostamatta – luokittelee asioita passiivisesti ja mekaanisten sääntöjen nojalla erilaisiin luokkiin. Kognitiivisessa näkökulmassa jää helposti huomaamatta, että vaikka byrokraatit usein noudattavat sääntöjä, heillä on taipumus myös rikkoa niitä. Kategorisoinnin ja partikularisoinnin prosessit ovat ihmisajattelun aktiivisen ja retorisen luonteen ymmärtämisen kannalta yhtä tärkeitä. Billigin näkemyksen mukaan sekä kategorisoinnit että partikularisoinnit tapahtuvat diskursiivisessa toiminnassa: osana kielellistä ajattelua ja sosiaalista vuorovaikutusta.

Kognitiivisen näkökulman tutkimusperinteessä tutkitaan etupäässä informaation kategorisointia ottamatta huomioon sitä, että olemassa olevien tulkintojen purkaminen ja dekonstruointi on inhimillisen toiminnan kannalta aivan yhtä olennaista. Jos partikularisoinnista vaietaan, ajatteleva subjekti redusoituu helposti informaatiotutkimuksessa viljalti kritisoiduksi robottimaiseksi informaation prosessointisysteemiksi⁶³. Tämä huomio voidaan kohdistaa myös subjektikeskeistä lähestymistapaa noudattaviin tutkimuksiin: niissä keskitytään usein pikemminkin tulkintojen luomisen tai tiedonkäytön hyötyihin kuin tietynlaisista tulkinnoista koituviin haittoihin tai tulkintojen tiellä oleviin rajoitteisiin ja esteisiin. Tällöin merkitysten konstruoinnista muodostuu turhan ehyt kuva.

Informaatiotutkimuksessa konstruktivismia on arvosteltu etenkin tavasta nähdä yksilö sosiaalisista määreistään puhdistettuna monologisena entiteettinä (Dervin 1999, 745). Voimakasäänisin kriitikko tässä suhteessa on ollut Bernd Frohmann (1992b, 373-374, vrt. Hjørland 1997, 116-124; 176, Talja 1997, 70-71, Tuominen & Savolainen 1997, 83-85). Hänen mukaansa ns. ”sisäinen todellisuus” rakennetaan informaatiotutkijoiden teksteissä ensisijaiseksi ilmiöksi käyttäen ilmaisuja kuten ”subjektiivinen tiedontarve”, ”sisäinen representaatio” ja ”tiedollinen rakenne”. Tällä tavoin saadaan mikä tahansa tiedon haun, hankinnan ja käytön kannalta relevantti toiminta näyttämään ennen kaikkea yksilön korvien välissä tapahtuvalta subjektiiviselta tiedon muodostukselta.

Informaation hyödyntämistyylien yksilöllisyyden korostaminen siirtää kognitiivisesti tai subjektivistisesti orientoituneen tutkijan näkökentän periferiaan sen, että tiedonkäyttöä tai tulkintojen luomista voi ja tulee tarkastella myös sosiaalisena toimintana. Vaikkapa keskustelussa tapahtuvien tulkintojen

rakentamisprosessien tarkastelu hankaloituu huomattavasti, jos ensisijaiseksi lähtökohdaksi on otettava yhden tai kaikkien keskustelijoiden mielensisäiset käsiterakennelmat. Harold Garfinkelin keksimää vertausta käyttäen: on vaikea tarkastella, mikä pitää kattoa ylhäällä, jos seinät otetaan pois (sit. Button & al. 1995, 223).

Konstruktivistisen metateorian ja metodologian ongelma on siinä, että kun representaatiot, kuvaukset ja tulkinat käsitteellistetään ihmisten korvien välissä sijaitseviksi entiteeteiksi, ne joutuvat erilleen niistä konkreettisista käyttötilanteista ja -ympäristöistä, joissa ne muotoutuvat osaksi diskursiivista toimintaa. Representaatioista tulee pikemminkin yksilön sisäinen kuin ihmisten välinen asia. (Potter 1996, 103-104.) Koska kieli kuitenkin on kehittynyt kollektiivisissa toimintakäytännöissä, kielenkäytön mentalisoiminen ja erottaminen näistä käytännöistä luo keinotekoisia tutkimusasetelmia, joissa empiiriset koe- ja muut tulokset saattavat tautologisesti toistaa niitä edeltäviä meta-teoreettisia näkemyksiä (Button & al. 1995, 211-216)⁶⁴. Oletus toimijoista yksilöinä, jotka ajattelevat pelkästään omassa mielessään on siis kiistanalainen⁶⁵.

Konstruktivismiin individualismi ei tarkoita, kuten vaikkapa Tom D. Wilsonin (1981) klassinen artikkeli osoittaa, etteikö monologiseen yksilökäsitykseen nojautuvissa teksteissä otettaisi huomioon ”sosiaalisia tekijöitä”. Konteksti redusoituu konstruktivismissa kuitenkin muuttujiksi, jotka suoraan tai epäsuorasti vaikuttavat siihen luonnolliseksi nähtyyn ruumiilliseen entiteettiin, jota kutsutaan ”käyttäjäksi”, ”tietotyöläiseksi” tai ”yksilöksi”. Tiedonhankintatutkimuksessa esitetyissä viitekehyksissä ja malleissa tähän monologiseen entiteettiin tai ongelmanratkaisijaan vaikuttaa yleensä epäluokainen määrä kulttuuri-, persoonallisuus-, tilanne-, organisaatio- ja käyttäytymistekijöitä (Dervin 1997, 14, Tuominen 1994, 67-68).

Vallitseva käytäntö informaatiotutkimuksessa on siis se, että konteksti objektivoidaan yksilöihin vaikuttaviksi muuttujiksi, jolloin tutkimuskohde ikään kuin tieteellistetään leikkaamalla se irti ”ympäristöstään” ja osoittamalla tulosten ja ympäristön välinen uskottava suhde tyyliin ”vaikka kaikki nämä tekijät vaikuttavat kohteeseen, ongelman hallittavan rajauksen vuoksi minä tutkin nyt vain tätä yhtä riippuvuutta”. Kontekstitekijöitä luettelevat listat ja taulukot visuaalisivat tutkijan viitekehyksen ilman, että häneltä edellytettäisiin epistemologisten ja ontologisten sitoumusten pohdiskelua. (Hjørland 2000a, 521, Talja, Keso & Pietiläinen 1999, 753-754.) Ongelmalliseksi tämän käytännön tekee se, että tutkijat sitoutuvat tietynlaiseen maailmankuvaan refleктоimatta juuri lainkaan toimintansa ja ajattelunsa perusteita: silta metateoriasta metodologiaan ja metodiin jää puutteellisesti eksplikoiduksi (Dervin 1999).

Konstruktionismissa informaatiotutkimuksellista monologismia määrittävä sisäinen—ulkoisen -erottelu purkautuu. Yksilön sisäinen todellisuus ei enää näyttäydy alkuperäisesti subjektiivisena alueena, jolla ei ole linkkejä itsensä ulkopuolelle. Pikemminkin mieltä aletaan tarkastella keskustelussa konstituoituneena ja keskustelullisesti ylläpidettynä ilmiönä (Sampson 1993, 138). Tämä seikka on nähtävissä mm. siinä, että viime vuosina on useita monologisia psyykkisten ilmiöiden hahmotustapoja uudelleenmuokattu ja -jäsenetty ns. diskursiivisen psykologian näkökulmasta (ks. Edwards 1997, Harré & Gillett 1994, Harré & Stearns 1995). Kriittisen arvioinnin ja uudelleenahmotuksen kohteeksi ovat joutuneet mm. asenteiden ja persoonallisuuden (Potter & Wetherell 1987, Moir 1993), muistamisen (Edwards & Potter 1995, Middleton &

Edwards 1990), kategorisoinnin (Billig 1987, Edwards 1991), attribuution (Edwards & Potter 1992; 1993), emootioiden (Stearns 1995) sekä skriptitiedon (Edwards 1994) kognitiiviset tai individualistiset hahmottamistavat. Tämän ”toisen kognitiivisen vallankumouksen” (Harré 1996) punaisena lankana on ajatus, jonka mukaan psykologian traditionaalisesti yksilön sisällä tapahtuviksi käsittämiä ilmiöitä voidaan ja pitää tarkastella siltä kannalta, miten nämä aiemmin puhtaasti mentaaliksi käsitetyt aktit tapahtuvat erilaisissa diskursiivisissa käytännöissä. Diskursiivisen psykologian mukaan ajattelu on julkista toimintaa silloinkin, kun se tapahtuu hiljaa mielessä keskustellen⁶⁶.

Merkitysten ja tulkintojen luomisen tarkastelun kannalta ei siis ole järkevää konstruoida vahvaa rajaa yksilön sisäisen ja ihmisten välisen ulkoisen maailman välille. Tätä näkemystä voidaan perustella myös eettisesti. Dervinin (Dervin & al. 1992, 16) mukaan näkemys siitä, että mielen tilat tai toiminnot (ajatteleva, muistaminen, tunteminen, jne.) ovat täysin sisäisiä, antaa itsessään niille vain sekundaarisesti havainnoitavien ilmiöiden statuksen. Tämä puolestaan saattaa vähentää sosiaalisten toimijoiden omaa vaikutusvaltaa, sillä monologismien takana on usein näkemys, jonka mukaan yksilön mentaalisten prosessien todellinen luonne avautuu vain ekspertin katseelle. Kun vaikkapa tutkijalla tai neuvojan roolissa toimivalla kirjastonhoitajalla on etuoikeutettu pääsy tutkittaviensa tai asiakkaidensa ”sisäiseen todellisuuteen”, maailmaan, jota nämä eivät itse osaa luotettavasti havainnoida, hänellä on suuri valta tutkittaviinsa tai neuvottaviinsa. Tämä valta-asema antaa hänelle oikeuden määrittellä, mitä tutkimuskohteet tai asiakkaat *todella* ajattelevat ja tuntevat⁶⁷. (Tuominen 1997, 362-368.)

Konstruktivismia luonnehtii myös käsitys siitä, että tieteellisten metodien avulla voidaan tutkittavien tuottamien ”kielellisten manifestaatioiden” perusteella välittömästi havainnoida tai jopa mitata heidän mentaalisia tilojaan (Belkin 1984, 127, Froelich 1994, 126, Ingwersen 1982, 166-167; 1992, 32, Kuhlthau 1993a, 79, Schamber 2000, 734, Schamber & al. 1990, 763, Sutton 1994, 187, Todd 1999b, 12, Wang 1997, 309). Kun haastattelun tai vaikkapa ääneenajattelumenetelmän avulla tuotettu data asetetaan tutkijan analyyttisen mikroskoopin lasilevyille, on konstruktivistien mukaan mahdollista erottaa kielellinen ilmaisu ja tämän ilmaisun taustalla oleva tai sitä peräti ohjaava kognitiivinen malli. Nämä mallit ovat ikään kuin jonkinlaisia varjokieliä tai hyvin abstraktien sääntöjen kokoelmia, jotka kontrolloivat ja kausaalisesti edeltävät kaikkea inhimillistä toimintaa (kuten kielellisten representaatioiden tuottamista). Voidaanko ajatusta mentaalisten tilojen mitattavuudesta kuitenkaan pitää itsestäänselvänä tutkimuksen lähtökohtana?

Diskurssin ja kognition erillisyyttä korostavan ajattelutavan ”ilmeisyys” selittyy sitä luonnehtivalla informaation siirtomallia muistuttavalla käsityksellä kielen osuudesta ajatusten välittämisessä. Siirtomallissahan viesti puetaan signaaleiksi, joiden avulla se esitetään. Viesti on siis signaalien taustalla piilevä olemuksellinen entiteetti. Olettaessaan kielen toimivan ikkunana tutkittavien mieleen tai tajuntaan konstruktivistiset tutkijat eivät siis ole yksin. Kielenkäytön ja mielentilojen erillisyyttä korostaessaan he itse asiassa sitoutuvat monologiseen pinta—olemus-erotteluun: pintarakenteita (kieltä) systemaattisesti analysoimalla pääsemme käsiksi puhetta, kirjoittamista tai muuta signaalien tuottoa ohjaaviin platonisiin käsiterakenteisiin. Sekä informaation siirtomallissa että konstruktivismissa kieli näyttäytyy ikkunana mieleen ja mielen ”ulkopuoliseen” todellisuuteen.

teen. Monologismin kannalta kieli on esteettömän itseilmaisun ja havaintojen raportoinnin neutraali väline.

Horjutettaessa vallitsevaa käsitystä diskurssin ja kognition välisestä suhteesta ei ole lainkaan välttämätöntä lähteä liikkeelle uusimmista tutkimustuloksista. C. Wright Millsin (1940) ihmisten motiiveja tarkasteleva klassinen artikkeli on oiva esimerkki kielen ja mielen välisen erottelun ylittämisestä.

Mills korostaa, etteivät ihmisten omiin tai toistensa tekoihin liittämät motiivit ole heidän psyykkisten koneistojensa sisäsyntyisiä osia. Motiivit ovat ennen kaikkea kielellisiä konstruktioita, joiden yhteyttä puhujien mielensisäisiin tapahtumiin on mahdoton osoittaa. Motiivin antaminen on tapa perustella toimintaa kielellisesti silloin, kun puhuja itse tai joku hänen ympärillään tällaista perustelua vaatii. Motiivit eivät siis ole jossakin jo annettuna olemassa, vaan ne ovat kontekstisidonnaisia diskursiivisia konstruktioita. Motiivi-attribuointien avulla ihmiset voivat tehdä ymmärrettäväksi omia ja muiden tekoja, koordinoida toimintaa sekä tuoda jatkuvuutta yhteiselämäänsä. Kaikenlaiset motiivit eivät myöskään ole hyväksyttäviä⁶⁸, vaan puhujan on motiivivia tuottaessaan turvaututtava historiallisesti kehittyneisiin motiivisanastoihin. Motiivi on siis käytännöllisen ja vuorovaikutteisen toiminnan saavutus pikemminkin kuin tätä toimintaa edeltävään ja sitä määrittävään varjomaailmaan sijoittuva esineenkaltainen entiteetti.

Mills suuntaa huomion motiivin mentalistisesta ymmärtämistavasta ihmisten sosiaaliseen toimintaan sekä tapoihin perustella ja tehdä maailmaa ymmärrettäväksi yhteisössä tarjolla olevia motiivisanastojen avulla. Hän siis kumoaa sen arkiajattelua luonnehtivan käsityksen, että motiivipuheen aktuaalinen funktio olisi puhujan tai kirjoittajan mielentilojen läpinäkyvässä kuvaamisessa. Tässä suhteessa Millsin näkemykset muistuttavat Ludwig Wittgensteinin myöhäisemmän kauden filosofiassa esitettyjä katsantokantoja.

Wittgenstein ([1953] 1981) lähtee monologismin ja representationalismin kritiikissään liikkeelle siitä, että sanat saavat merkityksen sosiaalisesti määrittäneessä käyttöyhteydessä: niillä on aina jokin kontekstisidonnainen funktio. Sanojen ja lauseiden äännähdysketjut eivät kuitenkaan suoranaisesti viittaa jonnekin kielipelin ulkopuolella olevaan todellisuuteen tai yksiuotteisesti kuvaavat sitä. Sanat saavat merkityksensä roolistaan jossakin kielipelissä. Sanojen institutionalisoituneet käyttötavat saavat meidät ”filosofoidessamme” ja arkitoiminnassamme kuitenkin olettamaan yksiuotteisen referentiaalisen suhteen vallitsevan sanojen ja niiden tarkoitteiden välillä. Kun käytämme länsimaiseen elämäntuotoon kuuluvia psykologisia sielun- tai mielentiloja kuvaavia termejä, olettamme automaattisesti, että niillä on selkeä substantiaalinen vastine kielipelin ulkopuolella. Uskomme, että samalla tavoin kuin voimme osoittaa tiettyä kohtaa kehostamme ja kutsua sitä ”navaksi”, voimme myös sanoillamme osoittaa jotakin sielullista tapahtumaa:

Mieleemme tekisi sanoa, että siinä missä kielemme saa olettamaan ruumiin, eikä mitään ruumista ole, siinä on *henki*. (Wittgenstein, mt., § 36, kursiivi alkuperäistekstissä.)

Kielen käyttötavat ovat paljon moninaisemmat kuin ahtaasti representationalistiset tai faktanäkökulmaiset katsantokannat antavat aihetta olettaa. Näennäisesti mielentiloja kuvaavan kielenkäytön funktio on jossakin aivan muualla kuin ”mielen sisäisten prosessien” kuvaamisessa. Tässä mielessä puhujan väitetä siitä, että tämä on ymmärtänyt jonkin kaavan, ei kannata hahmottaa represen-

taationa ”sielullisista tapahtumista”; kyse ei siis ole mentaalisten mallien tai mielen sisäisten käsittekarttojen uudelleen järjestymisen kuvaamisesta. Ymmärtämisen kielipeli riippuu olennaisesti ymmärtämiselle asetetuista sosiaalisista ehdoista: puhuja on ymmärtänyt, jos hän osaa jatkaa toimintaansa tietyissä olosuhteissa sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla. Väite kaavan ymmärtämisestä onkin signaali muille siitä, että toiminnan jatkaminen on mahdollista pikemminkin kuin jossakin puheen taustalla olevan esineen kaltaisen mielentilan kuvaus. (Vrt. Wittgenstein, mt., § 154; § 182.) Ymmärryspuhe on siis käyttökelpoinen abstraktio, joka monella tavoin helpottaa käytännön toimintaamme ihmisten välisessä suhdeverkostossa (Button & al. 1995, 89-90).

Kieli ei Millsin ja Wittgensteinin näkemyksen mukaan kuvaa representationalisesti yksilön sisäisiä prosesseja, vaan viittaukset tällaisiin prosesseihin saavat merkityksensä vuorovaikutuskontekstista. Kieli on sosiaalinen yhtä hyvin alkuperältään kuin käyttötavoiltaan. Subjektiivisiksi ajateltujen mielentilojen välittömään ilmaisemiseen ole olemassa yksityisiä kieliä – ja jos olisikin, tällaista kieltä ei ymmärtäisi kukaan muu kuin puhuja itse. Ajatuksia ja tunteita diskursiivisesti tuottaessamme joudumme käyttämään sosiaalista kieltä ja näin ollen sitoutumaan erilaisiin historiallisesti muovautuneihin kielenkäyttötapoihin. Jos emme näin tee, meitä on vaikea ymmärtää tai ottaa todesta. (Vrt. Brown 1987, 60, Burman & Parker 1993, 1, Coulter 1989, 6-7, Gergen 1994a, 104, Silverman 1987, 195, Shotter 1990, 131, Talja 1995, 51-54, Widdicombe & Wooffit 1995, 2.)

Edellä sanottu ei tarkoita, että kielenkäytön perusteella tulisi lakata tekemästä tulkintoja. Kyse on vain tulkintojen suunnasta: siitä, onko perustellumpaa tarkastella kielenkäyttöä monologisesti ja informaation siirtomallin mukaisesti, vai kannattaisiko suuntautua kielenkäytön dialogisen ja toiminnallisen luonteen tutkimiseen. Konstruktionistisesti orientoituneet tutkijat valitsevat – mm. Millsin ja Wittgensteinin ajattelun inspiroimina – näistä tarkastelunäkökulmista jälkimmäisen. Diskursiivisia tulkintoja tai versioita ei tällöin nähdä puhujien mielessä maillaivien kognitiivisten tilojen ilmauksina tai manifestaatioina, vaan näitä konstruktioita tarkastellaan niiden ilmenemisen kontekstissa siltä kannalta, minkä tyyppistä sosiaalista toimintaa ne palvelevat. Konstruktionismissa mielentilapuheella ymmärretään olevan tärkeitä sosiaalisia tehtäviä. Sen avulla puhuja voi esimerkiksi osoittaa sitoutuneisuuttaan puheen kohteena olevaan asiaan ja näin antaa sanoilleen painoarvoa. (Ks. Button & al. 1995, 89-90, Middleton & Edwards 1990, 28-31, Gergen 1989, 72-76; 1999, 74-76, Shotter 1993a, 28-29; 181-182.)

Derek Edwardsin (1997) mukaan kuvauksellisten tai tulkinnallisten käytäntöjen tarkastelu tekee tunne- tai ajatuspuheen huomattavasti ymmärrettävämmäksi: se palauttaa puheen sosiaaliin yhteyksiinsä, jolloin variaatiotakaan ei tarvitse yrittää häivyttää tai abstrahoida, vaan tutkija voi hyödyntää sitä analyysiresursina: kategoriat ja kieli ovat olemassa puhumista ja kirjoittamista pikemminkin kuin mentaalisten kirjastojen luokittelua varten (Edwards, mt., 238):

Meidän tulee lähestyä kieltä diskurssina, julkisen toiminnan välineenä, pikemminkin kuin nähdä julkinen toiminta eräänlaisena onnellisena seurauksena siitä, että ihmiset representoivat asioita mentaalisesti. (Edwards, mt., 259.)

Sosiaalisia käytäntöjä painottavasta konstruktionistisesta näkökulmasta tulee siis myös ymmärrettäväksi se, että samankin puhujan tai kirjoittajan tuottamat

kuvaukset tai versiot mielentiloistaan⁶⁹ saattavat varioida eri yhteyksissä lyhyen ajan sisällä: mielentilakonstruktioiden vaihtelut selittyvät osoittamalla niiden yhteys eri tyypilliseen diskursiiviseen toimintaan.

Vaikka puhe yksilön mielestä, tajunnasta, persoonallisuuden piirteistä tai peräti ”kognitiivisista malleista” on tärkeä osa länsimaihin institutionalisoituneita kieli-pelejä, mentalistista kielenkäyttöä ei kuitenkaan ole tutkimustarkoituksessa mielekästä tarkastella referentiaalisesti (Harré 1989, 25, Harré & Gillett 1994, 27, Harré & Stearns 1995, 6)⁷⁰. Kielenkäytössä ilmenevien variaatioiden ja ristiiriitojen eliminointi on tyypillistä mielen sisältöjä tarkasteleville voimakkaita idealisointeja hyödyntäville tutkimusotteille, mutta tämän toiminnan perusteltavuus on metodologisesti kyseenalaistettavissa.

Edellä luonnosteltu diskursiivisen toiminnan ensisijaisuutta painottava näkemys ei kiistä sitä, etteikö sosiaalisen toimintaan osallistuminen vaatisi keskustelijoilta älyllisiä valmiuksia (vrt. Coulter 1989, 73, Edwards & Potter 1992, 157) tai pyri kumoamaan esimerkiksi modernin aivotutkimuksen tuloksia (vrt. Harré & Gillett 1994, 80-96). Sen sijaan se haastaa vahvasti näkemyksen, jonka mukaan kieli olisi ajattelun orja tai mielentilojen läpinäkyvä kuvaaja.

Konstruktivistinen metateoria ei nähdäkseni niinkään kumoa aiemmin tehdyn konstruktivistisen informaatiotutkimuksen tuloksia, kuin kehota näiden tuloksien uudelleen kontekstualisointiin. Vaikkapa Colen (1996) tai Toddin (1999b) tutkimuksilla on tieteellistä arvoa riippumatta siitä, jaammeko kyseisten tutkijoiden työtä luonnehtivan metateoreettisen diskurssin ja kognition erottelua painottavan ajattelutavan. Kun siirrymme mielen tarkastelusta kielen ja keskustelun tarkasteluun, voimme tulkita konstruktivististen tutkimusten tuloksia mentaalisten käsiterakennelmien jäsentämisaktien sijasta diskursiivisina prosesseina. Luvussa 4 tulen myös tämän tyyppistä uudelleen kontekstualisointia tekemään rakentaessani konstruktivistista näkökulmaa tiedon ja tulkintojen luomiseen.

Informaation siirtomallia tarkastellessani ilmi tulleet epäkohdat johtuivat yhtäältä sen autoritaarisuudesta ja lähettäjävaltaisuudesta sekä toisaalta siitä, että se ottaa lähtökohdakseen informaation objektiivisuuden, epäpoliittisuuden ja neutraaliuden. Konstruktivismiin (erityisesti subjektikeskeisen lähestymistavan) informaatiotutkimuksellisessa keskustelussa aikaansaama historiallinen käänne liittyy selkeästi lähettäjävaltaisen katsantokannan horjuttamiseen: yksilö on – ja hänen myös tulee olla – informaation aktiivinen ja omaperäinen muokkaaja.

Tämä käänne ei kuitenkaan horjuta monologista subjektin ja objektin välistä dualismia: metateoriasta riippuen termit ’informaatio’ ja ’tieto’ viittaavat joko kielellisessä asussa esitettyjen totuuksien siirtoon tai viestien yksilölliseen tulkintaan. Konstruktivistinen vaihtoehto, jossa tieto ymmärretään jonkin ryhmän sisällä keskustelullisesti rakennetuksi tai uusinnetuksi yhteisymmärrykseksi ei tule monologismissa lainkaan näkyville.

Konstruktivismi ei myöskään kumoa käsitystä välitettyjen viestien (potentiaalisen informaation) yleisestä epäpoliittisuudesta ja neutraaliudesta. Konstruktivismi ei teoriana edellytä keskustelua tai neuvottelua eri näkökulmien välillä: tärkeintä ovat mielessä luodut kategoriat tai merkitykset, ei dialoginen erilaisten näkökulmien vertailu (Dervin 1994, 375). Pahimmillaan monologisten yksilöiden välinen keskustelu on sananmukaisesti mielipiteiden *vaihtoa*. Keskustelu ei joh-

da uusiin ja jaettuihin tulkintoihin, koska jokainen joka tapauksessa käsittää lausutut sanat omalla tavallaan.

Koska konstruktivismi keskittyy yksilöllisyyteen ja yksilöihin, se kätkee vallan (myös asiantuntijavallan) ja helpottaa sen toimintaa:

Se antaa olettaa, että harjoitettu vallankäyttö perustuu henkilökohtaiseen valtaan, mutta koska vallan dynamiikka ei toimi atomisoitujen yksilöiden kautta, tämä näkemys itse asiassa avaa tien vallan voimille missä tahansa ja kaikkialla. (Dervin, mt., 376 .)

Valta nähdään konstruktivismissa lähinnä karismaattisena ilmiönä: kyseessä on yksilökohtainen kyky tai lahja. Koska konstruktivismiin nojautuva tutkija ymmärtää määrittely- tai tulkintakäytännöt yksilöllisiksi pikemminkin kuin yhteisöllisiksi, hänen on vaikea havaita valtasuhteiden ja -intressien ujuttautumista tarkastelemiinsa informaatioprosesseihin.

Konstruktivismi tuo esiin vielä yhden monologismiin liittyvän epäkohdan: kielenkäytön sekä tulkintojen ja tiedon mentalisoimisen. Ymmärtäessään tiedon ja tulkintojen luomisessa olevan kyse korvien välisestä toiminnasta, konstruktivistisesti orientoitunut tutkija ei kykene tarkastelemaan tiedon muodostuksen ja purkamisen prosesseja siellä, missä ne ovat kaikkein ilmeisimmillään: ihmisten välisissä keskusteluissa, neuvotteluissa ja kiistoissa.

Konstruktivismiin ongelmat liittyvät siis monologisiin oletuksiin, jotka koskevat 1) (potentiaalisen) informaation objektiivisuutta, epäpoliittisuutta ja neutraaliutta sekä 2) kielenkäytön ja tiedon muodostuksen mentalisoimista.

3.2.4 Konstruktivismi virtuaalikirjastoa rakennettaessa

Vaikka konstruktivistisia tiedon haun ja hankinnan tutkimuksia on viime vuosina tehty runsaasti, niiden vaikutukset siihen, millaisia digitaalisia informaatiojärjestelmiä käytännössä suunnitellaan ja rakennetaan ovat jääneet vähäisiksi. Tefko Saracevic kuvaa tiedon tallennuksen ja haun tutkimuksen puolella vallitsevaa leiriytymistä seuraavasti:

Luonnehdin seuraavassa yksinkertaista näiden kahden eri puolia tiedonhausta hahmottavan lähestymistavan tai alaklusterin välistä suhdetta. Yhtäältä yksilö- (tai käyttäjä-)lähtöinen leiri oli usein hyvin kriittinen järjestelmälähtöisessä leirissä esiintyvistä käyttäjien ja käyttöjen tarkastelun laiminlyönneistä ja se yritti urheasti tehdä yksilöstä tiedonhaun tutkimuksen keskeisen kohteen (esim. Dervin & Nilan 1986, Harter 1992). Yksilölähtöisten tutkimusten mantra on, että saaduilla tuloksilla on seuraamuksia informaatiojärjestelmien suunnittelulle ja sovelluskehitykselle. Valitettavasti suurimmassa osassa näitä tutkimuksia ei ole esitetty konkreettisia informaatiojärjestelmien kehittämisen ratkaisuja. Toisaalta taas järjestelmälähtöinen leiri ei ota huomioon yksilöllisyyttä ja käyttäjätutkimuksia, ja on jopa aivan täysin tietämätön niistä. Sovelluskehityksen ja -suunnittelun puolella kanta on: ”kerro meille, mitä pitää tehdä, niin me teemme sen”. Mutta kukaan ei oikeasti kerro, tai jos kertonkin, kukaan ei kuuntele. (Saracevic 1999, 1057.)

Vaikka tätä kirjaa varten läpikäymäni tutkimus lukeutuu pääosin tiedonhankinnan pikemminkin kuin tiedon tallennuksen ja haun tutkimukseen, voin yhtyä Saracevicin huomioon: sovelluskehitykseen ja -suunnitteluun konkreettisesti sovellettavissa olevia ratkaisuja esiintyy konstruktivistisessä tutkimuskirjallisuudessa yllättävän vähän. Saracevicin väitettä voidaan tietenkin kritisoida kysymällä, kuinka konkreettisia ohjeita tai ratkaisuja hän nyt konstruktivistisilta tutkijoilta perää. Saattaa olla tarkoituksenmukaisinta antaa sovelluskehittäjille ja

-suunnittelijoille vain suhteellisen abstraktin tason suuntaviivoja; konkreettiset haku- ja muut algoritmit he kyllä laativat parhaiten itse. On kuitenkin hyvin huolestuttavaa, jos kommunikaatio ei kulje lainkaan sinne suuntaan, johon konstruktivistisen tutkimuksen tuloksilla todella pyritään vaikuttamaan. Kertoisiko tämä siitä, että konstruktivismi ei ole kyennyt esittämään konkreettista vaihtoehtoa järjestelmäkeskeiselle lähestymistavalle ja informaation siirtomallille, mikä vuoksi myöskään sovelluskehittäjillä tai tiedonhaku-algoritmien tutkijoilla ei ole ollut tarvetta muuttaa toimintakäytäntöjään?

Kysymys jää nyt osittain ilmaan, sillä minulla ei ole siihen tyhjentävää vastausta. Tiedonhankinnan tutkimuksen vaikutusalueen voidaan toisaalta ajatella olevan laajempi kuin tiedon tallennuksen ja haun tutkimuksen. Konstruktivismia on sovellettu esimerkiksi kirjastonhoitajan ja asiakkaan välisiin neuvontahaastatteluihin ilmeisellä menestyksellä (Dervin & Dewdney 1986).

Konstruktivistinen pitkäaikaissairaille suunnattu virtuaalikirjasto ei olennaisella tavalla muuttaisi siirtomallin mukaisen informaation sisällön sisältöä teema-alueiden kannalta. Sen sijaan se toisi lisän palvelun käyttöliittymään: yksilölliset käyttäjäprofiilit. Ihmisten subjektiivisiin tarpeisiin ja intressirakenteisiin pureutumisenhan voi ajatella olevan konstruktivismiin ominta alaa.

Käyttäjäprofiloinnissa on kyse ennen kaikkea yksilön tiedontarpeiden rakenteesta kuvaamisesta esimerkiksi sovelluskohtaiseen metadataskeemaan nojautuen. Käyttäjäprofiilit luonnollisesti sopivat parhaiten esittämään yksilöiden pitkäaikaisempia tiedontarpeita: intressejä, jotka ovat aktuelleja määrätyn ajan tai pysyvästi. Käyttäjäprofiileissa on määriteltävä myös, minkälaista informaatiota tulee kerätä (asettaako käyttäjä tässä suhteessa rajoituksia lähteiden tyyppien tai formaattien suhteen) sekä miten ja kuinka usein informaatio tulee toimittaa edelleen käyttäjälle (esimerkiksi kerran viikossa sähköpostitse, paperilla tai puhelimitse). Intressiprofiilia voidaan rakentaa tai täydentää myös seuraamalla käyttäjän toimintaa palvelussa. Käyttäjän toiminnan ja intressien mallintaminen on luonteeltaan sensitiivistä ja jopa tietosuoja vaarantavaa toimintaa. Tämän vuoksi käyttäjäprofiili-skeemaan on lisättävä myös turvallisuuskenttä, jossa määritellään, miten ja millä valtuuksilla eri palvelut tai sovellukset voivat hyödyntää käyttäjän antamaa tai hänen verkkokäyttäytymisestään kerättyä tietoa. (Amato & Staccia 1999.)

Käyttäjämallien tai -kuvausten avulla voidaan esimerkiksi personoida virtuaalikirjastoa käyttäjän yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi: aiemmin muodostetun profiilin perusteella palvelu antaa nähtäväksi vain ne teema-alueet, joita käyttäjä itse hyödyntää tai joita hän on ilmoittanut pitävänsä kiinnostavina. Palvelu voi myös muistaa, mitä käyttäjä on viimeksi tehnyt ja antaa hänelle mahdollisuuden jatkaa tiedonhakuja tai muuta toimintaa keskenjääneestä tilanteesta. Lisäksi hänelle voidaan antaa mahdollisuus lisätä valitsemiinsa dokumentteihin omia kirjanmerkkejä⁷¹.

Käyttäjäprofilointi siis tarkoittaa sitä, etteivät kaikki palveluun kirjautuvat näe palvelua samanlaisena: pelkästään sydänleikkauksen teknisestä etenemisestä kiinnostuneelle ei esitettäisi esimerkivirtuaalikirjastossamme lainkaan kokeemusrepertuaariin perustuvia sydänleikkauspotilaiden kertomuksia. Kun leikkaustekniikoita käsitteleviä uusia tietoresursseja liitettäisiin palveluun, niiden suorat verkko-osoitteet voitaisiin sähköpostittaa hänelle automaattisesti.

Konstruktivismi voi vaikuttaa palvelun informaatioarkkitehtuuriin muullakin tavoin kuin johtamalla käyttäjäprofiloinnin suosimiseen. Ross Todd (1999b, 22) ehdottaa, että aihe- tai substantiivilähtöisen jaottelun (vrt. luku 4.9.2) lisäksi tietyn informaatiotyyppien organisaatio voitaisiin rakentaa myös sen perusteella, millaisia kognitiivisia vaikutuksia käyttäjät etsivät: haluavatko he faktoja, mielipiteitä ja näkemyksiä, yksityiskohtia, argumentteja, selityksiä, vai onko heidän pyrkimyksensä identifioida harhakäsityksiä. Todd ei itse tarkemmin määrittele, miltä hänen kaavailemansa informaatioarkkitehtuuri näyttäisi. Keskeistä siinä kuitenkin on käyttäjiä tutkittaessa löydettyjen kognitiivisten vaikutusten yhdistäminen tietoresursseja kuvaavaan metadataan siten, että nämä vaikutukset olisivat itsessään yksi näkymä aineistoon.

Miten Toddin esittämä idea suhteutuu luvussa 2 löydettyihin tulkintarepertuaareihin? Asiantuntijarepertuaari sekä hyverepertuaarin sisältämät liikuntaa ja ravitsemusta käsittelevät moraaliset kehotukset tulisivat tästä näkökulmasta hyvin todennäköisesti määritellyiksi faktatiedoiksi. Kokemusrepertuaarissa olisi kyse mielipiteistä ja näkemyksistä, kun taas ahdistusrepertuaarin mukainen tapa mieltää sairaus voitaisiin leimata harhakäsitykseksi. Faktan, mielipiteen ja harhakäsityksen välinen erottelu muodostaisi selkeän arvoasetelman eri tyyppisiksi leimattujen informaation lajien tai tietämisen tyylien välille.

Koska konstruktivismi olettaa (potentiaalisen) informaation olevan pääsääntöisesti epäpoliittista, neutraalia ja intressitöntä, pitkäaikaissairaille suunnatussa palvelussa tuskin esitettäisiin ristiriitoja tai suoranaista erilaisten teorioiden, perspektiivien tai katsantokantojen välistä argumentointia: faktat olisivat faktoja ja mielipiteet mielipiteitä. Virtuaalikirjasto saattaisi sisältää leikkausta odottavien tai sen läpikäyneiden kertomuksia yksilöllisistä kokemuksistaan, mutta se olisi kuitenkin rakennettu lääketieteellisen asiantuntijatiedon ja terveysvalistuksen valtasemaan nojautuen. Vaikka arkimaailman ja kokemuksen ääni siis ehkä olisikin palvelussa esillä, se olisi alisteinen asiantuntijoiden informaatioherruudelle (vrt. Mishler 1984).

Konstruktivistisen metateorian pohjalta rakennettu virtuaalikirjasto ei siis juuri kyseenalaista vakiintuneita asioiden tarkastelun ja esittämisen lähtökohtia. Dervinin (mt., 379) mukaan tällainen palvelu nojautuu helposti näkemykseen, jonka mukaan yksilöllisyys on kaaosta, kun taas informaatiotyyppi merkitsee todellisuuden asiantuntijatulkinnan mukaista järjestystä. Yksilöllisyyden ”kesyttäminen” intressi- tai käyttäjäprofiileiksi on nimenomaan systeemin hallitsemää. Systeemin informaatioarkkitehtuuri puolestaan perustuu asiantuntijoiden määrittelemään teema-aluehierarkiaan, jonka järjestykseen ja esittämisen tapaan käyttäjä voi vaikuttaa korkeintaan muuntelemalla tiedontarpeitaan kuvaavaa metadattaa.

Yksi konstruktivismin kantavista visioista on se, että informaatiotyyppien olisi imitoitava käyttäjien kognitiivisia rakenteita, ajattelua tai yksilöllisiä tulkintamisprosesseja. Tämän tavoitteen saavuttamisesta ollaan kuitenkin kaukana – eikä vähiten siksi, että konstruktivistisiin tutkimuksissa esiintyy korvien välisen mustan laatikon läpäisemiseen liittyviä vaikeita metodologisia ongelmia. Parhaimmillaan konstruktivismin soveltaminen kuitenkin voi tuottaa innovatiivisia käyttöliittymäratkaisuja.

3.3 Metateoriat instrumentteina

Dervin (1991a, 46) ei halua syrjäyttää informaation siirtomallia kokonaisuudessaan, vaan hän myöntää, että on olemassa tutkimuksellisia lähestymistapoja ja ongelmia, joissa informaation ymmärtäminen siirrettävissä olevaksi entiteetiksi on täysin riittävä lähtökohta. Esimerkiksi tehtäessä tilastollista tarkastelua informaatioköyhyyden kasautumisesta tietyille alueille mitattuna kirjastonkäyttömahdollisuuksien ja Internet-yhteyksien suhteellisella määrällä tuskin tarvitaan kovinkaan konstruktivistista tai konstruktionistista näkemystä yksilöiden informoitumisen tai keskustelijoiden välisen tiedon muodostuksen prosesseista. Informaation hahmottaminen siirrettävissä olevaksi entiteetiksi riittää tällaisessa tutkimusasetelmassa aivan hyvin.

Tilanne muodostuu kuitenkin ongelmallisemmaksi, jos esimerkiksi Alvin Schraderin (1986) tavoin käsitämme informaatiotutkimuksen tehtäväksi yhden ainoan oikean informaatiokäsitteen kehittämisen. Schrader nojautuu artikkelissaan representationalistiseen tieteenihanteeseen, jonka mukaan todellisuus on jaoteltavissa kappaleisiin, joista kutakin tarkastelee yksi – ja vain yksi – tieteenala. Konstruktionismin kannalta informaatiotutkimus ei kuitenkaan ole yhtenäinen tieteenala, vaan moninaisista tutkimusintresseistä, -projekteista ja -strategioista rakentuva alue, jonka rajat – muiden tieteenalastatuksen saavutten alueiden tavoin – ovat keinotekoisia ja liukuvia (Talja 1995, 49).

Tässä suhteessa tulisi tyytyä siihen, että informaatiotutkimuksen alueella risteilee monenlaisia ja jopa keskenään ristiriitaisia metateorioita. Erilaiset tiedon muodostusta koskevat metateoriat sopivat erilaisiin tarkoituksiin – ja rajoittuminen vain yhteen informaation käsitteellistämistapaan todennäköisesti köyhdyttäisi informaatiotutkimusta tieteenalana. Jennifer Rowley (1998, 252-253) tähdentää, että keskustelutraditioiden perusteella vaihtelevat käsitykset informaation ”olemuksesta” ovat rikkaus pikemminkin kuin osoitus yksittäisten määritelmien kehittymättömyydestä.

Informaatiojärjestelmien, kuten virtuaalikirjastoja, rakennettaessa nojaututaan usein vaihtoehdottomasti informaation siirtomalliin. ”Vaihtoehdottomuus” merkitsee tässä yhteydessä sitä, että sovelluskehittäjät ja -suunnittelijat eivät hahmota tiedon muodostukseen liittyviä ajattelutottumuksiaan tai osaa suhteellistaa niitä (vrt. Levy & Marshall 1995). Tämä puolestaan voi johtaa siihen, että he käyttävät valtavia potentiaaleja sekä joustavuuden mahdollisuuksia sisältävää uutta viestintäteknologiaa ainoastaan vanhan toistamiseen. Tällainen takaperoinen kehitys saattaa merkitä parhaassa tapauksessa vain notkean ja tehokkaan teknologian valitettavaa hukkakäyttöä; pahimmassa tapauksessa se johtaa myös yhteiskunnallisesti epätasa-arvoisten valtasuhteiden vahvistumiseen ja esineellistymiseen (Dervin 1989a).

Teknisen kehityksen innoittamina virtuaalikirjaston laatijat unohtavat helposti sen, ettei kvantiteetti automaattisesti muutu kvaliteetiksi: bittien entistä suurempi virtausnopeus, prosessorien laskentatehon eksponentiaalinen kasvu tai WWW-palvelimien määrän tuplaantuminen ei välttämättä aiheuta positiivisia muutoksia esimerkiksi virtuaalikirjastojen perusfilosofiassa tai niiden sisällön tasossa (vrt. Dervin & Nilan 1986, 8). Tietoliikennetekniikan ja tietoverkkojen jatkuvasti ke-

hittyessä olemme vaarassa uusintaa vanhoja siirtomalliin liittyviä ongelmia yhä suuremmassa mittakaavassa (vrt. Dervin 1991a, 44-45; 1994, 379-380).

Epäkohdistaan huolimatta sekä informaation siirtomalli että konstruktivismi voivat sopia joihinkin tutkimusasetelmiin. Vastaavasti ne voivat *tietoisesti käytettyinä* myös soveltua informaatiostysteemien rakentamista ohjaaviksi ja legitimoiviksi metateorioiksi:

Me emme voi välttää narratiivien, metaforien tai teorioiden käyttöä, mutta voimme välttää niiden rajoituksiin kahliutumiselta torjumalla ajattelutavan, jonka mukaan niistä jokin olisi ainoa *oikea* narratiivi, metafora tai teoria. Ne ovat instrumentteja, eivät peilikuvia. (Shotter 1993a, 132, vrt. Lewin 1994, 58-59).

Metateoriat ovat instrumentteja, jotka ovat potentiaalisesti käyttökelpoisia tai haitallisia erilaisissa yhteyksissä. Meidän olisi hyvä olla tietoinen metateoreettisista "itsestäänselvyyksistämme", jotta ne eivät sanelisi meille tutkimustuloksia tai informaatiostysteemien rakentamisen sääntöjä jo ennen kuin olemme empirian setvimiseen tai virtuaalikirjaston perustamiseen ryhtyneet.

4 KONSTRUKTIONISMI

Tässä luvussa rakennan konstruktionistista näkökulmaa tiedon muodostukseen. Tulkintani rakentuu kuuden teeman varaan: 1) tietämisen viestinnällisyys, 2) moniperspektiivisyys, 3) tulkintojen uskottavaksi tekeminen ja purkaminen, 4) käytäntöjen ja toiminnan painottaminen, 5) epäjatkuvuus sekä 6) uskottavien tulkintojen ja vallan suhde. Lopuksi pohdin myös konstruktionismin ja relativismin mahdollisia kytkentöjä.

Olen poiminut edellä luettelemani teemat erityisesti Brenda Dervinin viimeaikaisista kirjoituksista. Koska Dervinin ideat ovat informaatiotutkijoille tuttuja, niiden avulla tai välityksellä myös esitys konstruktionismista tiedon muodostuksen metateoriana avautuu helpommin. Olen tarkoituksellisesti poiminut Dervinin teksteistä nimenomaan konstruktionistiset siemenet ja lähtenyt kasvattamaan niitä toiseen suuntaan kuin informaatiotutkimuksessa on yleensä totuttu. Käytän Derviniltä siivilöimiäni ajatuksia esitysteknisinä apuneuvoina, joihin nojautuen hahmotan keskustelullisia tiedon luomisen prosesseja käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Sense-Making-lähestymistapa ei sinänsä ole tässä luvussa tutkimuskohteena.

Ennen konstruktionismin käsittelyä tarkastelen vielä informaatiotutkimuksessa viime vuosina voimakkaamman jalansijan saanutta kollektivistista metateoriaa. Sen lähtökohdat yhtäältä muistuttavat, mutta tietyissä kohdin myös poikkeavat tässä kirjassa muodostetusta konstruktionismin tulkinnasta. Vaikka konstruktionismin ja kollektivismiin välillä on aste-eroja, pidän kollektivismia kuitenkin konstruktionismin tärkeänä edeltäjänä informaatiotutkimuksessa⁷².

4.1 Kollektivismi informaatiotutkimuksessa

Dialogiset tai dialogismia lähestyvät metateoriat ja tutkimusotteet ovat olleet informaatiotutkimuksessa varsin harvinaisia. Kollektivismi (Hjørland & Albrechtsen 1995, Hjørland 1997, Rosenbaum 1993, Taylor 1991)⁷³ on viime aikoina suosiotaan kasvattanut metateoria, jonka lähtökohdat ovat dialogisia (vrt. Hjørland 1997, 50-51; 73).

Kollektivismissa lähdetään siitä, että informaatiokäyttäjien tai tiedon muodostuksen tutkiminen on hedelmällisintä aloittaa analysoimalla erilaisia organisaatioita ja ammattiryhmiä kokonaisuuksina, eräänlaisina ajatusyhteisöinä (vrt. Fleck [1935] 1979). Tarkoitus on siis tutkia sosiaalista toimintaa pikemminkin kuin nojautua monologisesti ymmärretyn ihmisyyden mielensisäisiin kokemuksiin⁷⁴.

Kollektivismiin tärkein lähtökohta on Robert S. Taylorin (1991) kehittämä tiedonkäyttöympäristön (information use environment) käsite. Taylorin teesi on, että informaatiokäyttäjien ymmärtämiseksi olisi tutkittava rajattuja ryhmiä tai kollektiiveja pikemminkin kuin yksilöitä. Ryhmät muodostavat omanlaisiaan spesifejä tiedonkäyttöympäristöjä, jotka toimivat ryhmien jäsenten tiedontarpeiden, -hankinnan ja -käytön luonteen ja tyylin ensisijaisina kontekstuaalisina määrittäjinä. Ryhmien määräävä asema tiedonkäyttöympäristön muodostumi-

nessa puolestaan johtuu siitä, että ihmiset sosiaalistuvat koulutuksensa ja työkokemuksensa perusteella tietynlaiseen maailman hahmottamisen tapaan.

Tiedonkäyttöympäristöt vaikuttavat eritoten siihen, miten tietty tilanne määrittyy pulmalliseksi, millaisilla keinoilla siihen reagoidaan ja minkä tyyppinen asiointi kelpuutetaan sen ratkaisuksi. Tiedonhankintatutkimuksen perinteestä ammentaan Taylor siis painottaa nimenomaan ongelmanratkaisuun kytkeytyvää tiedonhankintaa ja -käyttöä. Ongelmanratkaisunäkökulman suhteen johdonmukaisesti hän rajaa tarkastelua ainoastaan ammatilliseen informaatiokäyttämiseen⁷⁵: asiantuntijoiden ja johtajien ongelman käsittelyn tavat ovat verrattain vakiintuneita, minkä vuoksi nämä ryhmät muodostavat kukin omanlaisensa tiedonkäyttöympäristön: Johtajien informaatiokäyttämisen on varsin identtistä niin Seattlessa, Miamissa kuin Bostonissakin (Taylor, mt., 219). Opettajien kohtaamat ongelmat ja heidän hankkimansa informaatio puolestaan on samantyyppistä riippumatta siitä, opettavatko he Pretoriassa vai Portlandissa (Taylor, mt., 227).

Howard Rosenbaum (1993) selittää Anthony Giddensin rakenteistumisen teoriolla sitä, miten tiedonkäyttöympäristöjä pidetään yllä sekä kuinka niitä uusinnetaan ja muutetaan: Tiedonkäyttöympäristöt ja sosiaalisten toimijoiden informaatiokäyttämisen rakentavat toisiaan vastavuoroisesti. Tiedonkäyttöympäristöjä määrittäviä rakenteellisia piirteitä ei siis ole missään olemassa sellaisinaan. Nämä rakenteet tuotetaan reaalisesti olemassa oleviksi nimenomaan toiminnan kuluessa ja sen tuotoksena. Toisaalta taas sosiaalinen toiminta ei olisi mahdollista ilman, että se olisi jollakin tavalla järjestynyttä. Olemme yhteiskunnan rakentamia samanaikaisesti kuin yhteiskunta on meidän rakentamamme (Dervin 1994, 382).

Rakenteistumisen teoriolla voidaan Rosenbaumin mukaan välttää se, että tiedonkäyttöympäristö ymmärrettäisiin tiedonhankkijoiden toimintaa kausaalisesti determinoivaksi muuttujarykelmäksi. Rosenbaumilais-giddenslainen tapa hahmottaa tiedonkäyttöympäristön ja informaatiokäyttämisen välistä kiinteää yhteyttä hajottaa väistämättä informaatiotutkimuksellista monologismia.

Birger Hjørlandin ja Hanne Albrechtsenin (1995; Hjørland 1997) kehittämä tietalue-analyysi (Domain-Analysis)⁷⁶ liikkuu edellä esitettyjen ajatusten linjoilla siinä mielessä, että tarkastelun kohteina ovat yhteisöt ja ryhmät pikemminkin kuin informaatiota hankkivien ja käyttävien yksilöiden mielentilat. Tietalue-analyysissä keskitytään sananmukaisesti erilaisiin tietalueisiin (knowledge-domains), joita tarkastellaan yhteiskunnallisen työnjaon määrittäminä ajattelutai diskurssiyhteisöinä. Perusajatuksena on, että tieto muodostuu kollektiivisesti ja että nimenomaan tiedon muodostumisprosessin tarkastelu on olennaista pyrittäessä ymmärtämään informaation ja informaatiokäyttämisen luonnetta tietystä ympäristössä⁷⁷.

Hjørlandin ja Albrechtsenin ohjelmallisesta artikkelista sekä Hjørlandin myöhemmistä teksteistä ilmenee, että tietalue-analyysissä suositaan makrososiologiaa sekä tieteenfilosofisia tarkasteluja. Tietalue-analyttikoita kiinnostavat etenkin eri tieteenalat ja näillä aloilla esiintyvät tiedon tuottamisen ja legitimoinnin menetelmät.

Kollektivismi painottaa informaatiokäyttämisen sosiaalisuutta ja kontekstisidonnaisuutta. Tässä mielessä kollektivistisiltä on syytä odottaa paljon:

yleistyessään tähän metateoriaan nojautuvat tutkimukset rikastuttavat olennaisesti informaatiotutkimuksessa hyödynnettyjen teoreettisten ja metodologisten näkökulmien kirjoa (vrt. Jacob & Shaw 1998). Eriyisen mielenkiintoisia saattaisivat olla Rosenbaumin hahmottamilla linjoilla liikkuvat etnometodologisesti orientoituneet etnografiat, joissa analysoidaan vaikkapa organisaatioiden sisäisiä informaatioympäristön rakentumisprosesseja⁷⁸.

Konstruktionismin näkökulmasta kollektivismiin liittyy lähinnä kahdenlaisia ongelmia: tarkastelun yksipuolisuus sekä oletus merkityskonsensuksen olemassaolosta. Kollektivismissa tutkijan kiinnostus suuntautuu erilaisiin ammattiryhmiin sekä niiden hyödyntämiin tiedon muodostuksen tai ongelmanratkaisun menetelmiin. Kyse on siis lähinnä asiantuntijakeskustelusta, jolloin muiden kuin asiantuntijoiden hyödyntämät diskursiiviset strategiat rajautuvat tarkastelun ulkopuolelle. Konstruktionismin kannalta tällainen lähtökohta on turhan yksipuolinen: tutkimuskohteena tulisi olla teoreettisen tai asiantuntijatiedon lisäksi myös arkitieto (vrt. Berger & Luckmann [1966] 1994, 24-26)⁷⁹.

Kollektivismi näyttää myös sangen automaattisesti oletettavan merkityskonsensuksen tai -hegemonian vallitsevan tietyn ammattiryhmän tai tietalueen sisällä. Tutkimuksen lähtökohtana tällainen oletus voi olla haitallinen siinä mielessä, että moniperspektiivisyyden ja konfliktien mahdollisuuksia ei juuri oteta huomioon. Kuitenkin konflikti tai epäjatkuvuus tietyssä tiedonkäyttöympäristössä tai tietalueella saattaa olla aivan yhtä mahdollinen kuin konsensuskin. Jos tutkija varustaa itsensä etukäteen sellaisin teoreettisin silmälasein, jotka näkevät kaikkialla konsensusta, hän ei ehkä kykene havaitsemaan lainkaan sellaisia tiedon luonnetta koskevia diskursiivisia kamppailuja, joita vaikkapa Nigel Gilbert ja Michael Mulkay (1984) ovat tutkineet (vrt. kuitenkin Hjørland 1997, 155-156; 2000c, 9-10). Tällaiset kiistat ja kamppailut voivat, yhtä lailla kuin konsensuskin, voimallisesti muovata tietyssä ympäristössä toimivien ihmisten diskursiivista ja muuta toimintaa.

Tietoalue-analyysin lähtökohtana oleva näkemys siitä, että on tutkittava tiedon luomiseen liittyviä paikallisia ja kollektiivisiä prosesseja (Hjørland 1997, 9; 122) ohjaa myös konstruktionismia. Kollektivistien tavoin tarkastelen seuraavassa keskustelullista tiedon muodostusta olettaen, että nimenomaan yhteisöllisiä prosesseja dialogisesti analysoimalla voidaan rakentaa monipuolisia ja käyttäjiä parhaiten palvelevia informaatiojärjestelmiä (vrt. Jacob & Shaw 1998).

4.2 Tiedon muodostuksen keskustelullisuus

Se [Sense-Making-lähestymistapa] pitää niin konstruktioita kuin dekonstruktioita tietämisen osa-alueina. Se olettaa tietämisen kriteerien liittyvän toistumisiin, seurauksiin, koskettavuuksiin ja intersubjektiviteetteihin pikemminkin kuin ulkopuolisiksi nähtyihin muuttumattomiin kriteereihin. Se olettaa, että tietämistä tehdään ja uusinnetaan, esineellistetään ja ylläpidetään, haastetaan ja tuhotaan viestinnässä: dialogissa, kilpailussa ja neuvottelussa. (Dervin 1994, 377.)

Kun viestintää ei nähdä valmiiksi paketoitujen informaatiotavaroiden lähettelynä ja vastaanottona, siitä tulee prosessinomaista ja aidosti ihmisten välistä toimintaa: keskustelussa tuotetaan inhimillistä todellisuutta pikemminkin kuin kuvataan jossakin kielen ja ajattelun ulkopuolella valmiina olevia asiointiloja. Konstruktionismin mukaan tiedot ja tulkinnat muodostuvat sosiaalisesti: ne ovat yhdessä tehtyjä ja rakennettuja (Gergen 1985, 270). Viime kädessä tiedon totuu-

dellisuus ei selviä ulkopuolisista mittapuista käsin; kriteerit tietämiselle ovat keskustelun synnyttämässä dialogi-, kilpailu- tai neuvottelutilanteessa asetettuja. Keskustelun kuluessa siis rakentuvat ne standardit, joiden perusteella keskustelijat todistelevat ja arvioivat kilpailevien tulkintojen pätevyyttä (Rorty 1980, 389).

Keskusteluissa voidaan toki viitata ”ulkopuolisiin” tietämisen kriteereihin, kuten ”tutkimusaineistoon”, ”ilmiömaailman tarkkailuun”, ”henkilökohtaiseen auktoriteettiin” tai ”asiantuntijan mielipiteeseen”. Näiden kriteerien tiedollisen pätevyyden rakentaminen tai sen kumoaminen on kuitenkin nimenomaan kielellistä toimintaa. Todellisuuden merkitys ei ole jossakin annettuna, eikä ”faktoja” tai ”ilmiöitä” niinkään *löydetä*, vaan ne pikemminkin *luodaan* yhteisöllisten keskusteluverkostojen sisällä. Keskustelijat käyttävät tässä työssä erilaisia sosiaalisesti hyväksytyjä argumentoinnin resursseja ja uskottavaksi tekemisen menetelmiä (vrt. Hill & Irvine 1993, 17). Näillä resursseilla ja menetelmillä, ymmärrettäväksi tekemisen käytännöillä, on tietenkin oma historiansa: kyse on vähitellen muotoutuneista ja muotoutuvista kulttuurisista välineistä, joiden luonne konkretisoituu ja jopa muuttuu nimenomaan yksittäisissä keskustelutilanteissa (vrt.

Volosinov [1929] 1990, 117).

Keskustelu ei tarkoita pelkkää kasvokkaista puhetapahtumaa, tai sähköposti- ja puhelinkeskusteluja. Vuoropuhelua voidaan käydä, vaikka keskustelukumppani ei olisikaan läsnä tai vaikka väittelyvastustajamme olisi jotain muuta kuin toinen ihminen. Argumentaation kohde voi olla kulttuurisesti vahva väite tai tietämisen tyyli (esimerkiksi teoria, ideologia tai – kuten luvussa 2 osoittautui – sairautta moraalisenä kilvoitteluna korostava diskurssi). Keskustelut voivat olla lyhytaikaisia kohtaamisia tai nojautua vuosisataiseen historiaan. Tietyn tulkinnan uskottavuutta pönkittäessämme varaudumme usein kritiikkiin, jota aktuaalisessa vuorovaikutuskontekstissa ei ehkä lainkaan esitetä. Tutkijoina puolestaan rakennamme tietoa neuvottelemalla paitsi kollegoidemme, myös paradigman tai aiempien julkaisujen sisältämien ideoiden kanssa sekä kilpailuttamalla tai haastamalla erilaisia teoreettisia näkökulmia.

Asiaintiloja ja tapahtumia voidaan ottaa tolkkua monella tavalla ja niitä voidaan katsoa useista sosiaalisesti määrittäneistä ja keskenään osin päällekkäisistä perspektiiveistä käsin. Ajattelukykyämme ansiosta pystymme vertailemaan eri tyyppisiä tulkintoja samanaikaisesti sekä käymään mielessämme tai ääneen dialogia niiden välillä (Billig & al. 1988, 19-20):

Jokaisen ihmisen sisäisellä maailmalla ja ajattelulla on oma vakaa *sosiaalinen kuulijakuntansa*, jonka ilmapiirissä hänen sisäiset perustelunsa, sisäiset motiivinsa, arvostuksensa ym. rakentuvat. (Volosinov [1929] 1990, 106 / kursiivi alkuperäistekstissä.)

Korostaessamme inhimillisen todellisuuden kannalta keskeisten tulkintojen olevan keskustelullisesti rakentuneita (Harré 1983, 58) lähtökohtana on se, että *keskustelu ymmärretään laajasti ottaen kaikenlaiseksi ja -muotoiseksi kirjalliseksi ja suulliseksi viestinnäksi*. Nimenomaan tässä mielessä on yhä yleisemmin alettu nähdä keskustelun ja kielen tärkeys sosiaalisen maailman, tiedon ja todellisuuden, ihmisten identiteettien ja ajatusten rakentajana (Button & al. 1995, Bruner 1990, Coulter 1989, Edwards 1997, Gergen 1994a; 1999, Potter 1996, Sampson 1993, Shotter 1993a; 1993b).

Konstruktionismissa tiedot ja tulkinnat ovat siis interindividuaalisia tai -subjektisia: ne eivät sijaitse yksilötietoisuudessa, vaan kahden tai useamman tietoisuuden kohtaamispisteeseen sijoittuvassa *elävässä tapahtumassa* (Bahtin [1963] 1991, 132). Tiedon tuottaminen ja uusintaminen, tulkintojen kilpailuttaminen tai kumoaminen, on keskustelussa tapahtuvaa, yhdessä tehtyä prosessinomaista ja materiaalista toimintaa (Shotter & Gergen 1994). Tietäminen on ihmisten *väliseen* maailmaan pikemminkin kuin yksittäisten subjektien tajuntoihin tai mieliin sijoittuva prosessi. Se on tällöin myös rajoittunutta ja ajallista, historiallis-paikalliseen kontekstiinsa sidoksissa olevaa (Brown 1987, 160, Dervin 1997, 17).

Koska keskustelu on elävä tapahtuma, sana ei ole koskaan kokonaan kirjoittajan tai puhujan hallussa; hän ei rakenna mentaalisisä varjomaailmassa viestiä valmiiksi, ennen kuin lähettää sen matkaan signaaleina. Viesti, tulkinta tai tieto rakentuu puhujan ja kuulijan, kirjoittajan ja lukijoiden välillä: se on dialogin, kiistelyn tai neuvottelun tuotos (Shotter & Gergen 1994, 17-19). Vaikka toki on olemassa yleisesti hyväksytyjä – vakiintuneita tai hallitsevia – tulkintoja, emme voi päättää etukäteen sitä, millaiseksi sanojen merkitys keskustelijoiden välille jatkuvasti rakentuvassa kontekstissa muodostuu (Edwards & Potter 1992, 169-170, Heritage 1984, 263, Volosinov [1929] 1990, 106-107). Emme edes ei voi varsinaisesti tarkoittaa sanoillamme mitään, ennen kuin olemme saaneet palautetta ajatelluilta tai reaalivilta keskustelukumppaneiltamme. Vasta kun kuuntelemme omaa ääntämme tai luemme omia luonnoksiamme, sekä muokkaamme sanomisiamme tai kirjoittamisiamme vuoropuhelussa todellisten tai kuviteltujen keskustelukumppaneiden kanssa, sumeus sen ympäriltä, mitä olemme tekemässä tai väittämässä, hälvenee (vrt. Shotter 1993b, 23-25):

Olemme inter-subjekteja. Toimintamme ja ajattelumme ei ole redusoitavissa yksin meihin itseemme. Ne ovat siirtoja pelissä, jossa on monta pelaajaa: vastauksia toiminnan pyyntöön, joka on ilmaistu kaikissa toisen eleissä. Niiden merkitys konstituoituu riippuen nimenomaan niiden sijainnista pelilaudalla. (Crossley 1996, 173.)

Oleennaista konstruktionismissa on sen tarkastelu, miten vuorovaikutuksessa olevat ihmiset luovat selostamisen ja ymmärrettäväksi tekemisen käytännöillään järjestystä ja substanssia muuten epämääräiseen ja eriytymättömään toiminnan ja tapahtumisen virtaan. Intersubjektiiivisen hyväksyttävyyden tai tajuttavuuden saavuttamista voidaan itsessään pitää tietona riippumatta siitä, kuinka paikallista ja ohimenevää tai vaihtoehtoisesti globaalisesti merkittävää tämä tieto on (Coulter 1989, 13). Tiedon ja tulkintojen diskursiivista tuottamista ja uusintamista tapahtuu sekä arkielämässä että institutionaalista valtaa nauttivilla areenoilla, kuten politiikassa ja talouselämässä. Myös kaikki tieteellinen tieto (jopa kaikkein objektiivisin, universaalinen ja matemaattisesti virheettömin) on rakennettu vuoropuhelussa, jota tutkijat käyvät yhtäältä esimerkiksi luonnonilmiöiden ja toisaalta oman taustayhteisönsä ja sen traditioiden kanssa (vrt. Coulter, mt., 19). Tässä mielessä jonkin tieteellisen keskusteluyhteisön ylläpitämät ja rakentamat yhteisymmärrykset eivät perimmältään poikkea muissa yhteisöissä tai muunlaisissa kohtaamistilanteissa tuotetusta keskustelullisesta tiedosta.

Tietoa tai tietämistä ei siis ole, ennen kuin se saavuttaa (ainakin jonkin asteisen) intersubjektiiivisen hyväksynnän. Keskustelu puolestaan on se olennainen konteksti, jossa tiedon muodostuminen nimenomaan *tiedoksi* tapahtuu (McCarthy 1996, 2; 23-26; 49, vrt. Dant 1991, 18-19; 62; 164; 208). Viittaa "tiedolla" yhteisymmärrykseen, joka on harmoninen siinä mielessä, että kukaan keskustelun osapuolista ei uhkaa artikuloituilla tai muuten esille tuoduilla tulkin-

noillaan keskustelussa muodostettua tai uusinnettua hallitsevaa versiota (vrt. Jokinen & Juhila 1996, 34).

Yllä kuvatun kaltainen yhteisymmärrys ei kuitenkaan ole välttämätön keskustelun lähtökohta tai päätepiste. Keskusteluissa voi esiintyä ja esiintyy monenlaisia, toisinaan jopa vastakohtaisia ja keskenään riiteleviä, tulkintoja. Paikallisesti tai globaalisti tiedollista konsensusta ei siis läheskään aina voida havaita; täysin konfliktiton ja ristiriidaton yhteisymmärrys lienee jopa harvinaista (Billig & al. 1988). Hallitsevan tulkinnan takana voi kuitenkin olla siinä määrin retorista, tiedollista ja taloudellista pääomaa, että se vaientaa vastustavat äänet.

Toisaalta myös inhimillisen yhteiselämän toimivuus edellyttää usein päätöksiä, joiden taakse kaikki tai vähintäänkin suurin osa keskustelun osapuolista sitoutuu. Tutkimalla erilaisten standardien sekä luokittelujen (kuten lääketieteelliset tautiluokitukset) neuvottelujen ja poliittisten ristiriitojen sävyttämää kehityshistoriaa Geoffrey C. Bowker ja Susan Leigh Star (1999, 65) huomaavat, että kiihimmat ja teknisimmätkin luokittelusysteemit heijastavat konflikteja sekä ”niihin sosioteknisiin tilanteisiin liittyviä vastakkaisia motiiveja, jotka ovat nämä systeemit synnyttäneet”. Kun tietty yhteisesti sovittu luokitusjärjestelmä tai standardi vakiintuu ja yleistyy käyttöön, konfliktit kuitenkin unohtuvat ja saavutetusta ratkaisusta muodostuu vähitellen käytännöllinen työkalu. Esimerkiksi Internet-verkko ei olisi ollut mahdollinen, ellei konsensusta datan siirron ja esitystapojen protokollista olisi vuosien mittaan syntynyt. Laite- ja ohjelmistovalmistajilla on pelissä omat kaupalliset intressinsä, joten uusien Internet-protokollien kehitystyö ja vanhojen protokollien muuntelu edellyttää jatkuvaa neuvottelua ja sovitelua.

Keskustelullinen tieto ei useinkaan ”siirry” koskemattomana keskustelukontekstista toiseen, vaan se todennäköisesti muuntuu matkalla. Uudenlaisessa yhteydessä (vaikkapa toisessa organisaatiossa tai keskustelutraditiossa) tietoa todennäköisesti joudutaan modifioimaan ja legitimoimaan, jotta se tulisi hyväksytyksi ja käyttökelpoiseksi. Mitä hyväksytympää tai ilmeisempää tieto on tietystä keskustelutilanteesta, sitä vähemmän sen uskottavuutta on tarvetta pönkittää. Toisaalta nimenomaan itsestänselvyyksien horjuttaminen tai purkaminen vaatii hyökkäykseen ryhtyviltä voimallisen retoriikan käyttöä.

4.3 Moniperspektiivisyys

Koska tieto ja tulkinnat ovat historiallisesti ja kulttuurisesti muotoutuneita kielellisiä konstruktioita, asiointiloja ja ilmiöitä voidaan kuvata monella tavalla. Niistä voidaan (periaatteessa) tuottaa useita erityyppisiä ja jopa keskenään ristiriitaisia hyvin perusteltuja tulkintoja tai versioita. Riippumatta siitä, esiintyykö tietystä objektista tuotettu kuvaus arkipuheessa vai arvovaltaisessa tieteellisessä julkaisussa, tämä kuvaus on itsessään aina ja väistämättä konstruktiiivinen. Tiedekään ei voi paeta sitä, että keskustelullinen, representaatioita luova toiminta on sen tuottamien suhteellisten varmuuksien lähde (vrt. Atkinson 1995, 21, Eskola 1994, 19, Foucault [1970] 1993, 22-23, Woolgar 1988, 54).

Koska kieli saa merkityksensä sosiaalisista käyttöyhteyksistään, ei ole olemassa sellaista epistemologisesti etuoikeutettua puhetapaa tai näkökulmaa, jonka avulla tai josta käsin olisi mahdollista ikään kuin vastaanottaa neutraalia ja intressitöntä tietoa ulkodiskursiivisessa maailmassa sijaitsevista objekteista (vrt.

Gergen & Semin 1990, 14-16, Hjørland 2000a, 522). Versio ei voi yksioikoisen neutraalisti jäljitellä itsensä ulkopuoliseksi käsitettyä ”reaalimaailmaa” tai sen ”objekteja”, sillä tämä versio on itse osa maailmaa hyvin konkreettisella tavalla: vain ymmärrettäväksi tekemisen käytäntöjemme avulla tulee maailma ulottuvillemme. Emme voi tarttua todellisuuteen tekemättä tulkintoja, sillä juuri tulkinnat ensi kädessä mahdollistavat tämän tarttumisen (Goodman 1978, 1-22, Wetherell & Potter 1992, 62).

Sense-Making-lähestymistavassa moniperspektiivisyys johtaa juuri neutraalin ja intressittömäksi ymmärretyn faktatiedon käsitteen hylkäämiseen (vrt. Dervin 1994). Näin on myös konstruktionismissa. Koska maailman tulkittamisen tapoja on erilaisia, tätä erilaisuutta on kunnioitettava. Yhden tavan nostaminen muiden yläpuolelle totuuden loistavaksi majakaksi vähentää usein mahdollisuuksiamme tulkita ja ymmärtää maailmaa mielekkäästi. Tieteellinen tieto on kyllä monasti tarpeellista ja hyödyllistä, mutta sen itsevarma julistaminen lopulliseksi auktoriteetiksi, keskustelun päätepisteeksi tai viimeisen sanan sanojaksi, ei vastaa keskustelullisen tiedon muodostuksen nöyrää ihannetta.

4.4 Tulkintojen uskottavaksi tekeminen ja purkaminen

Keskittymällä käytäntöihin [verbings], joissa tulkinnat *luodaan* ja *puretaan*, Sense-Making-lähestymistapa vapauttaa tutkimuksen sellaisesta implisiittisestä olettamuksesta, jonka mukaan olisi olemassa vain yksi oikea tapa tuottaa tietoa. (Dervin 1999, 732.)

Se [konstruktionistinen tutkimusote /KT] tulee olemaan kiinnostunut paitsi faktojen luomisesta (*esineistämisestä*), myös faktojen tuhoamisesta (*ironisoinnista*), ja se tulee tarkastelemaan sekä *defensiivistä retoriikkaa*, jonka avulla tulkintoja suojataan hyökkäyksiltä, että *aggressiivista retoriikkaa*, jolla mitätöidään vastakkaisia näkemyksiä ja tulkintoja. (Potter 1996, 121.)

Keskustelussa on pitkälti kyse yhdessä tehdystä ja spontaanista kulttuuristen resurssien hyödyntämisestä, joka on kaukana huijaamisesta tai machiavellistisesta tietynlaisten vaikutelmien laskelmoivasta esittämisestä (Lappalainen, Mäntynen & Wahlström 1995, 354, McKinlay, Potter & Wetherell 1993, 145, Wooffit 1992, 2). Viitataan tässä nimenomaan arkipuheeseen ja -kirjoitukseen, joissa ei yleensä reflektoida uskottavaksi tekemisen tai objektiivisuuden rakentamisen lähtökohtia: keskustelijat eivät ole hyödyntämästään retoriikasta ehkä lainkaan tietoisia (vrt. Coulon 1995, 22; 27, Garfinkel 1967, 10). Erilaisissa virallisuontoisemmissa tilanteissa, kuten vaalikampanjoissa tai oikeuden istunnoissa sekä tieteellistä statusta tavoittelevissa julkaisuissa, kuten väitöskirjoissa, esiintyvä uskottavuusretoriikka voi sen sijaan olla laskelmoidumpaa.

Ihmiset ovat lähes koko ikänsä harjoitelleet erilaisia keskustelemisen tapoja ja tyylejä, minkä vuoksi he voivat täysin rutiiniluontoisesti ja asiaa sen kummemmin pohtimatta tuottaa herkkävaistoisia ja retorisesti vakuuttavia tulkintoja tapahtumista ja asiainiloista (vrt. Potter 1996, 64-65, Widdicombe & Wooffit 1995, 68; 78). John Shotterin (1993a; 1993b) mukaan keskustelun osapuolet ovat ”tuntevia” pikemminkin kuin ”tietäviä” puhujia ja kuulijoita (tai kirjoittajia ja luki-joita), jotka ovat osallisia yhteisessä toiminnallisessa prosessissa. ”Tuntemisessa” on kyse kontekstisidonnaisesta spontaanista reagoinnista. Hyödynnämme keskustellessamme erilaisia kulttuurisia konventioita ja resursseja yhtä luontevasti kuin käytämme haarukkaa ja veistä pihvin paloitteluun sekä lusikkaa hernesopan syömiseen. Itse asiassa tulemme usein tietoisiksi näiden resurssien käytöstä vasta tilanteissa, joissa ne asettuvat kyseenalaisiksi:

kun keskustelukumppanimme alkaa syödä pihviä lusikalla, me nauramme tai vaihdamme pöytää.

4.4.1 Uskottavuusretoriikan luonne

[R]epresentaatio on läsnäolon poissaoloa, mutta koska totuus ei ole koskaan kokonaan läsnä meille – representaatio tulee todeksi meille aina jonkin tulkintakäytännön välityksellä – menettämme jotakin olennaista ajatellessamme representaation olevan mimeettinen (Shapiro 1988, xii).

Tulkintojen uskottavaksi tekemisen ja purkamisen menetelmät ovat riippuvaisia toisistaan monessakin mielessä. Uskottavuuden rakentaminen on luonteeltaan retorista, vakuuttamaan pyrkivää. Kyse on käytännöistä, joiden avulla pönkitetään tietynlaista versiota ja suojellaan sitä kritiikiltä joko etu- tai jälkikäteen (Potter 1996, 33). Toisaalta näitä samoja resursseja voidaan hyödyntää pyrittäessä mitätöimään tai kumoamaan jotakin toista versiota tyyliin ”koska minun tulkintani on oikea, sinun vastakkainen näkemyksesi ei voi pitää paikkaansa”.

Keskustelun osapuolet ovat usein realisteja rakentaessaan omaa versiotaan ja relativisteja puhuessaan kilpailevasta tulkinnasta (Gilbert & Mulkay 1984). Realismi, tietyn tulkinnan esineistäminen tuottamalla se ehyeksi, uskottavaksi ja vakaaksi, ei ole annettu puheen tai tekstin piirre, vaan se on *saavutus*, johon ylletään kuvauksia, raportteja ja kertomuksia diskursiivisesti rakentamalla (Wetherell & Potter 1992, 95).

Asiaintiloja ja tapahtumia määrittelevä ja tulkitseva kielenkäyttö on läpeensä retorista. Todellisuus ei kuvaa itseään kielellisesti, vaan meidän on tehtävä se. Tullaksemme vakavasti otetuiksi joudumme turvautumaan uskottavuuden rakentamisen kulttuurisiin konventioihin. Nämä menetelmät eri muodoissaan ovat meille tuttuja mm. realistisista romaaneista, tieteellisistä tutkimuksista, sanomalehtiartikkeleista ja television uutislähetyksistä.

Luvussa 2 osoittautui, että kaikki löydetyt tulkintarepertuaarit ovat eräänlaisia tietämisen tapoja tai tyylejä: keskustelun kontekstista riippuen niillä voi olla enemmän tai vähemmän kognitiivista arvovaltaa. Näistä diskursseista asiantuntijarepertuaari nojaa paljaimmillaan objektiivisuuden ja neutraaliuden vaikutelmaan. Hyvererepertuaari puolestaan tukeutuu asiantuntijarepertuaarin kognitiiviseen auktoriteettiin, jonka perusteella se harjoittaa moraalista vallankäyttöä. Kun kokemusrepertuaaria käytetään asiantuntijarepertuaarin dekonstruoimiseen, kokemusrepertuaarin havainnot näyttäytyvät objektiivisina. Sairauden havaitsemisnarratiiveissa puolestaan korostuu kokemusrepertuaarin subjektiivisuus ja sumeus.

Ainoastaan ahdistusrepertuaari ei missään yhteydessä tavoittele objektiivisuutta tai neutraaliutta. Faktuaalisella uskottavuudella vakuuttamisen sijasta ahdistusrepertuaari vaikuttaa lukijoihin tai kuulijoihin pikemminkin emotionaalisen myötätunnon tasolla: ”tältä sairaus tai leikkauksen odotus voi tuntua ja näin sinäkin ehkä tuntisit, jos olisit samassa tilanteessa kuin minä”. Kun ahdistusrepertuaarin retoriikka ei tietysti keskustelutilanteessa toimi, tämä diskurssi voi toisaalta saattaa käyttäjänsä myös inhon tai paheksunnan kohteeksi.

4.4.2 Etujen ja intressien dilemma

Ihmiset *kohtelevat toisiaan*, ja usein he kohtelevat myös *ryhmiä*, entiteetteinä, joilla on haluja, motiiveja, institutionaalisia kytkentöjä, yksipuolisuuksia sekä havaintovirheisiin johtavia ennakkoluuloja, ja he näyttävät tämän tekemissään raporteissa sekä toimijoiden vastuullisuutta koskevilla päätelmissä. Kehitellessään tulkintaa menneisyyden tapahtumista tai rakentaessaan johonkin henkilöön tai henkilökategoriaan kohdistuvaa syytöstä kuvauksen tuottaja joutuu toimimaan riskialttiissa tilanteessa, jossa hänen väitteensä voidaan kumota korostamalla sen olevan seurausta asiaan sitoutuneisuudesta tai muusta intressistä. (Edwards & Potter 1992, 158, kurssiivi alkuperäistekstissä.)

Uskottavuutta tavoittelevan tulkinnan taustalla on *etujen tai intressien dilemma* (Edwards & Potter, mt., 3): meidän on vaikutettava objektiivisilta, jotta tulisimme otetuiksi todesta. Objektiivisuuden tärkeys korostuu, jos keskustelussa on läsnä sitä kyseenalaistavia seikkoja: kilpailevia versioita tai enemmän tai vähemmän perusteltuja epäilyjä puhujan tai kirjoittajan motiiveista. Dilemmaattiseksi tilanteen tekee se, että juuri silloin kun tulkinnan laatija on eniten sitoutunut tulkiintaansa, hänen on vaikutettava erityisen epäemotionaaliselta ja neutraalilta.

Uskottavuuden lujittaminen on hyvin tärkeää sellaisilla keskustelun areenoilla, joihin on sisäänrakennettu kriittisen epäilyn komponentti, esimerkiksi oikeusistunnoissa tai tieteessä (vrt. Atkinson 1990, Geertz 1988, Keränen 1996, Pollner 1987). Asianajajan, syytetyn, todistajan tai tutkijan on saatava skeptinen yleisönsä vakuuttamaan siitä, että hänen tulkintansa *heijastaa* maailmaa.

Yksinkertaistaen: kun ei ole mitään kinasteltavaa, ei ole myöskään tarvetta rakentaa uskottavuutta. Faktuaalinen raportointi on kaikkea muuta kuin *kontrasti* retoriikalle, se on pikemminkin retoriikan *piirre*. (Edwards & Potter 1992, 125, kurssiivi alkuperäistekstissä.)

Yhtä lailla kuin tieteellisen tekstin on myös esimerkiksi haastattelu- ja arkipuheen kannalta usein tärkeitä osoittaa, että objekti ja siitä luotu tulkinta ovat toisistaan ja tulkinnan tuottajasta erillisiä; tulkinnan on vastattava malliaan sekä oltava riippumaton puhujan harhaluuloista, havaintovirheistä, institutionaalisista kytkennöistä tai muista psykososiaalisista tekijöistä (Edwards & Potter 1992, 65, Woolgar 1988, 103). Tulkinnan tai version on siis "tultava" puhujan tai kirjoittajan ulkopuolelta, jotta se olisi uskottava tai ainakin jotta sitä olisi mahdollisimman vaikea kumota tai purkaa (Bruner 1991, 10, Potter, Wetherell & Chitty 1991, 336, Scheppele 1994, 95-96).

Jos puhuja tai kirjoittaja ei kykene tuottamaan itsestään vaikutelmaa luotettavana tapahtumien raportoitijana, hänen tulkintansa uskottavuus vähenee samassa suhteessa kuin hänen retoriikkansa ontuu. Subjekti—objekti-dikotomiaa hämärtävän puheen esittäjää voidaan syyttää erilaisissa yhteyksissä mm. liiallisesta minäkeskeisyydestä, karkailevasta mielikuvituksesta, valehtelusta tai jopa mielipuolisuudesta (Gergen 1994a, 180, Pollner 1987, 19-20). Uskottavuuden panssaroinnin kulttuuriset taidot ovat siis tärkeitä toimijoiden sosiaalisen kompetenssin kannalta (Shotter 1993a, 6).

Epistemologiset ja ontologiset ongelmat eivät ole pelkästään ammattitutkijoiden päänaiva. Tietämisen mahdollisuuksiin ja tiedon olemukseen liittyvät seikat as-karruttavat kaikkia sosiaalisia toimijoita hyvin käytännöllisellä tavalla. Realismin

ja relativismin välistä dikotomiaa tarvitaan muuallakin kuin filosofian perusoppi-
kirjoissa.

4.4.3 Tulkintojen purkaminen

Tulkintojen horjuttaminen liittyy jo esillä olleeseen objektiivisuusretoriikan kääntöpuoleen: uskottavuutta tavoittelevat tulkinnat voidaan mitätöidä tai kumota viitaten päinvastaiselta kannalta samoihin tekijöihin, joita silmällä pitäen ne on rakennettu. Tulkintaa purkaessaan keskustelija pyrkii osoittamaan sen vääristyneeksi, relatiiviseksi tai vain osatotuuden kertovaksi. Tämä tapahtuu vetoamalla tulkinnassa ilmenevään tai ulkopuolisten tekijöiden paljastamaan yksittäisen tulkitsijan tai ryhmän (esimerkiksi kuvauksen tuottajan taustaorganisaation) intressiin, havaintovirheeseen tai muuhun suhteellistavaan tekijään (Michael & Birke 1994, Mulkay & Gilbert 1982).

Luvussa 2 osoittautui, että sydänleikkausta odottavien haastatteluissa ei tulkintojen purkamisen tai horjuttamisen yrittäminen ole lainkaan harvinaista. Haastateltavat suhteellistavat tulkintoja mm. asettamalla eri repertuaareja vastustusten, jolloin toinen niistä vaikuttaa toista luotettavammalta: Asiantuntijarepertuaaria voidaan horjuttaa kokemusrepertuaarin avulla – ja päinvastoin. Asiantuntijatiedon horjuttamiseen pyritään toisinaan myös konstruoimalla vastakkainasettelu kahden lääkärin esittämien kantojen välille tai viittaamalla lääketieteellisten hoitokäytäntöjen historialliseen muuttuvuuteen. Hyverepertuaarin mukaiset oletukset voidaan yrittää kumota kokemusrepertuaarilla. Ahdistusrepertuaarin dekonstruointi käy nojautumalla asiantuntijarepertuaariin sekä korostamalla hyverepertuaarin objektiivisuutta ja neutraaliutta vastakohtana ahdistusrepertuaarin tunneväritteisyydelle ja ”vääristyneisyydelle”. Haastateltavat saattavat myös itse purkaa aiempia tulkintojaan: kokemusrepertuaarin mukaiset havaintovirheet ovat ymmärrettäviä, koska ne ovat maallikoiden tekemiä ja vasta myöhempi asiantuntijatieto osoittaa ne virheiksi.

Keskustelullista tietoa voidaan purkaa myös vasta tutkimusaineiston analyysivaiheessa. Sairauden havaitsemisnarratiivit käyvät tässä suhteessa hyvästä esimerkistä, sillä ne esiintyvät usein vuorovaikutustilanteissa, jotka ovat näennäisen ristiriidattomia: kokemus- ja asiantuntijarepertuaarilla on kummallakin tietty rooli haastateltavien esittämissä kertomuksissa, eikä näiden diskurssien peräkkäisyydessä ole mitään yhteen törmäyksen kaltaista. Varsinaisessa haastattelutilanteessa sairauden havaitsemisnarratiivit vaikuttavat siis tiedolta: haastattelun osapuolet uskovat tulkinnan tai vähintäänkin suvaitsevat sen niin hyvin, etteivät esitä vasta-argumentteja tai toisenlaisia tulkintoja. Kertomuksen taustalla piilevä ja sen uskottavuuteen vaikuttava seikka ilmenee vasta analyysin kuluessa: maallikkokokemuksen korostamisella on tärkeä rooli vähennettäessä puhujiin implisiittisesti kohdistuvaa syytöstä hoitoon hakeutumisen viivästyttämisestä. Vaihtoehtoinen versio asiasta löytyy siis vasta puhetta yksityiskohtaisesti analysoimalla. Tällöin se, mikä haastattelussa on käynyt keskustelullisesta tiedosta, hajoaa vain yhdeksi tulkinnaksi, joka heijastaa moraalisia jännitteitä.

Sairauden havaitsemisnarratiivien keskeisin funktio ei analyysini perusteella ole peilata todellisuutta maailman ulkopuolelta. Pikemminkin ne ovat hyvin maailmallisia, sillä ne on rakennettu sairauden paranemiseksi tehtyjen ponnistelujen vilpittömyyttä korostavassa argumentaatiokontekstissa. Kyseenalaistaessani faktanäkökulmaisen tarkastelun mielekkyyden sairauden havaitsemisnarratiivien yhteydessä en tietenkään tarkoita, että haastateltavat olisivat minulle tutki-

mustilanteessa valehdelleet. Tulkinnan laatija voi kielen joustavia resursseja käyttäen eri tilanteissa versioida samaakin asiointilaa tai tapahtumaa hyvin monipuolisesti, ja puhua kuitenkin koko ajan totta. Tulkintojen tuottamisen toiminnallisen luonteen vuoksi olemme (arki)keskusteluissa kiinnostuneempia tuottamiemme versioiden uskottavuudesta, toimivuudesta ja realistisuudesta, kuin niiden kyvystä heijastaa todellisuutta sinänsä (Bruner 1991, 13, Edwards & Potter 1992, 16, Rettig 1990, 224).

Uskottavan kielenkäytön mitätöinnissä käytettävää retorista arsenaalia on helppo löytää erilaisista kiistanalaisista asioista käydystä keskustelusta ja lehtikirjoittelusta: vääränlaiset tulkinnat selittyvät milloin ”muotiaatteilla”, ”kaupallisuudella, ahneudella ja voiton maksimoinnilla”, ”kulttuurisen vaikutusvallan tavoittelulla”, ”rasismilla”, ”elitistisyydellä”, ”takapajuisuudella”, ”itsekkyydellä”, ”konservatiivisuudella tai radikaaliudella”, ”realiteetteihin taipumattomuudella”, ”tunteenomaisuudella”, ”nuoruudella tai vanhuudella”, ”poliittisten eturyhmien vallanhalulla”, ”salaliittoteorioiden kannattamisella”, ”roskalehtien skandaalihakuisuudella”, jne. Kyse on siis tekijöistä, jotka estävät yksilöä tai ryhmää toimimasta todellisuutta ulkoa käsin havainnoivana ja sitä heijastavana entiteettinä tai – Kenneth Gergenin sanoin – mekaanisena panos—tuotos-koneena (ks. Gergen 1994a, 165-182).

4.4.4 Todistusaineiston tärkeys

Niin tulkinnan uskottavuuden pönkittämisen kuin purkamisenkin yrittäminen edellyttää useimmiten vetoamista jonkinlaiseen todistusaineistoon (Pomerantz 1984, Hill & Irvine 1993). Ei riitä, että kertoja väittää puhuvansa totta tai syyttää vastustajaansa valehtelusta; hänen on myös kerrottava, miksi näin on. Hän on siis velvollinen myös perustelemaan oman kantansa (Karvonen 1997b, 190-192). Todistusta ei välttämättä anneta ”tämä johtuu siitä, että...” -tyyppisin lausein, vaan se voidaan hienovaraisesti upottaa itse kuvauksen, analyysin, raportin tai muunlaisen tulkinnan sisään.

Millaista todistusaineistoa meillä sosiaalisina toimijoina sitten on käytettävissämme? Luvussa 2 analysoiduista haastatteluista löytyy ainakin seitsemän erilaista todistusaineiston tyyppiä: 1) oma itse, ruumiin tieto ja maallikkokokemus (”kyllä kroppa tietää...”), 2) henkilökohtainen asiantuntemus (”koska olen rakennuttajakonsultti, niin...”), 3) riippumattomat todistajat (”kaikki ohitusleikkauksessa käyneet keuhvat sitä...”) 4) asiantuntijamielipide (”lääkäri sanoi...”), 5) ihmillisen toiminnan tuotokset (”lehtiartikkelissa kerrottiin...”), 6) teknisten laitteiden tai instrumenttien antamat tulokset (”EKG paljasti...”), 7) ”moraalilaki” (”tämä on ainoa järkevä tapa suhtautua ohitusleikkaukseen...”). Tilanteesta riippuen kaikilla näillä evidenssikategorioilla voi olla kognitiivista auktoriteettia, eli todistusaineiston status. Keskustelussa voidaan tietenkin aina pyrkiä myös kumoamaan todistusaineiston luotettavuus esimerkiksi viittaamalla johonkin sitä vääristävään intressiin (”ohitusleikkauksessa käyneet korostavan operaation menestyksellisyyttä lohduttaakseen siihen menossa olevia”) tai kyseenalaistamalla tulkinnan esittäjän rakentama evidenssikategoria (”se lääkäri ei kylläkään ollut sydänspecialisti”).

Patrick Wilson (1983) on analysoinut kognitiivista auktoriteettia sisältäviä evidenssikategorioita hyvin samaan tapaan, kuin yllä olen tehnyt⁸⁰. Hän (mt., 81-83) tähdentää, että ihmisasiantuntijoiden lisäksi kognitiivinen auktoriteetti saatetaan yhdistää myös kirjoihin, instrumentteihin, organisaatioihin ja instituutioihin

hin. Esimerkkeinä mahdollisista todistusaineistoista Wilson mainitsee uskonnolliset tekstit, hakuteokset (kuten tietosanakirjat ja sanakirjat), sanoma- ja aikakauslehdet sekä televisio-ohjelmat. Myös viittaukset kelloon, lämpömittariin tai ilmapuntariin saattavat ratkaista kiistoja tai vähintäänkin antaa tietylle tulkinnalle lisää painoarvoa. Organisaatioista vaikkapa kirkkoon, hallitukseen ja poliittisiin puolueisiin liitetään usein näiden organisaatioiden yksittäisten jäsenten ominaisuuksista riippumatonta kognitiivista auktoriteettia. Institutionaalisesti tietooikeutetuista tahoista Wilson käsittelee eritoten tiedeinstituutiota, jonka arvovalta ei suoraan riipu yksittäisten tutkijoiden toiminnasta.

Evidenssikategoria	Puoltava esimerkki	Mitätöivä esimerkki
Henkilökohtainen (ruumiillinen) kokemus ja havainnot	"kyllä kroppa tietää, minkä verran pitää syödä"	"sinä luulet olevasi terve, mutta kuumemittari kertoo toista"
Henkilökohtainen asiantuntemus	"ekonomina minä kyllä tiedän, millaisiin yrityksiin kannattaa sijoittaa"	"vaikka olisitkin insinööri, et kuitenkaan ole erikoistunut signaalinkäsittelyyn"
Riippumattomat todistajat	"kaikki K:n tavanneet huomasivat hänen mielipuolisuutensa" (vrt. Smith 1978)	"kolarin ainut silminnäkijä oli humalassa"
Asiantuntijamielipide	"johtava doping-asiantuntijamme on tähdentänyt, ettei virtsanäytetesti koskaan erehdy"	"lääkäri X saa lahjuksia tupakkafirmoilta"
Inhimillisen toiminnan tuotokset	"lukuiset tutkimukset osoittavat, että ravinnon rasvapitoisuuden kontrollointi on aloitettava jo kolmivuotiaana"	"Ufo-tutkijoiden ja muiden parapsykologiaan höynähtäneiden julkaisut ovat pseudotiedettä"
Instrumentit tai tekniset laitteet	"satelliitin ottamat kuvat osoittavat valtiolla X olevan ydinaseita"	"supertietokone teki virheen maailmankaikkeuden syntyä koskevissa laskelmissa"
Moraalilaki tai moraalinen auktoriteetti	"Jumala kieltää esiaviollisen seksin"	"yritysjohtajien optioita vastustava tasa-arvoisuuspuhe perustuu kateuteen"
Organisaatiot, yhteisliittymät	"kirkon mukaan homoavoliittoja ei voi sallia"	"Ympäristöjärjestö X:n väitteet salaa tekemistämme ydinkokeista ovat luonnon-suojelijoiden haihattelua"
Abstraktit instituutiot	"tiede on todistanut, ettei painovoima ole poliittinen käsite"	"katolilaisten sielun predestinaation oppi on suuri harhakäsitys"
Yleiskäsitteet (mm. historiallisia prosesseja kuvaavat)	"lama osoitti hyvinvointiyhteiskunnan purkamisen tarpeellisuuden"	"'Neuvostokommunismin romahdus' -narratiivi ei horjuta Marxin tekemien analyysien pätevyyttä"
Itsestäänselvyydet	"yksilöllä on mieli siinä missä ruumiskin!"	"geeni-essentialismi on tämän päivän uskonto"

Taulukko 5: Esimerkkejä evidenssikategorioista.

Taulukossa 5 olen luetellut mahdollisia evidenssikategorioita, joita keskustelun osapuolet voivat hyödyntää. Taulukko osoittaa, että todistusaineistoon voidaan paitsi vedota, sitä voidaan myös horjuttaa ja kyseenalaistaa. Evidenssikategorioita rakennetaan aina tietyssä keskustelutilanteessa. Niinpä jonkin kategorian hajottaminen tai siihen keskustelussa liitetyn kognitiivisen auktoriteetin horjuttaminen voi avittaa tämän evidenssikategorian avulla lujitetun tulkinnan purkamista.

Yksittäistä tulkintaa pönkittävät selostukset kutovat usein yhteen monista kategoriosta peräisin olevaa todistusaineistoa. Vaikkapa oppiarvonsa korostamisen lisäksi puhuja tai kirjoittaja voi vedota aiempiin tutkimuksiin ja tutkimusryhmänsä suorittamiin mittauksiin sekä asemaansa arvovaltaisen komitean jäsenenä⁸¹. Itse asiassa kompetentit asiantuntijaselostukset perustuvat pitkälti evidenssi-kategorioiden vuorottelun vakuuttavalle hallinnalle.

Erilaisten evidenssikategorioiden rooli korostuu esimerkiksi lääkärien keskinäisissä päätöksentekokeskusteluissa. Uskottavia tulkintoja tuottaessaan yksittäinen lääkäri kääntää laboratorio- ja muiden tutkimusten antamaa informaatiota kollegojaan vakuuttaviksi selostuksiksi, jotka oikeuttavat ja perustelevat aiemmin tehtyjä hoitotoimenpiteitä, tämänhetkistä ymmärrystä ja tulevaisuudensuunnitelmia (Atkinson 1995, 90). Tulkintaa esittävän ja perustelevan lääkärin on kyettävä järjestämään erityyppinen todistusaineisto hierarkkisesti puheessaan: asiointiloista on olemassa tietoa, oletuksia, hypoteeseja sekä täysin virheellistäkin informaatiota. Hoitotoimenpiteitä ja diagnooseja perustellakseen lääkärit ovat velvollisia osoittamaan, missä määrin he ovat nojautuneet erilaisista tiedonlähteistä peräisin olevaan informaatioon tai dataan, ja minkä asteisen kognitiivisen auktoriteetin he antavat eri tyyppisille todistusaineistoille.

Tulkintojen uskottavuuden rakentaminen on tärkeää myös siksi, että tulkintaansa lujittamalla lääkäri yrittää vakuuttaa työtovereitaan tilanteissa, joissa hänen kompetenssinsa saattaa joutua kyseenalaiseksi tai jossa vaikkapa neuvotellaan siitä, kuka on vastuussa tapahtuneesta hoitovirheestä (vrt. Atkinson, mt., 121). Uskottavuuden rakentamisen merkitys tulee esille myös tarkasteltaessa seminaaritalanteita, joissa aloittelevat lääkärit selostavat tekemiään kokeita, hoitotoimenpiteitä ja diagnostisia päätelmiä kuulijoina istuvien kauemmin alalla olleiden lääkärien punnitessa ensiksi mainittujen esittämää evidenssiä. Senioriasemassa olevat lääkärit pyrkivät horjuttamaan aloittelevien lääkäreiden laatimia selostuksia ja esittämään niille vastaversioita. Noviisilääkärit ovat vastaavasti tietoisia siitä mahdollisuudesta, että heidän esittämänsä versio saatetaan asettaa kyseenalaiseksi, minkä vuoksi he omistautuvat erityisen huolellisesti tulkintansa lujittamiseen. (Atkinson, mt., 131-147.)

Tulkintojen uskottavuuden tärkeys ei koske pelkästään lääkärien tuottamia puheita ja tekstejä, vaan etenkin professsioasemassa olevien, tai sitä tavoittelevien, asiantuntijoiden on todistettava paitsi toisilleen, myös asiakkailleen ja muulle yhteiskunnalle tulkintojensa vakuuttava tiedollinen status (Abbott 1988, Freidson 1986). Asiantuntijoiden valta ja vastuu liittyy usein paitsi yksilöiden, myös organisaatioiden ja jopa valtioiden yhteenliittymien kannalta elintärkeisiin ja kauaskantoisiin päätöksiin.

Asiantuntijuus on voimakas retorinen resurssi riippumatta siitä, rakennetaanko sitä puhujalle tai kirjoittajalle itselleen vai jollekin muulle henkilölle tai tiedonlähteelle (vrt. Juhila 1993, 178, Peräkylä 1996, 207, Pollner & Stein 1996, 207). Asiantuntijuuden kognitiivinen auktoriteetti liittyy siihen oletukseen, että tiettyyn viralliseen tai epäviralliseen kategoriaan luettavissa olevilla ihmisillä tai muilla tiedonlähteillä ajatellaan olevan tai niiden ymmärretään sisältävän runsaasti tietämystä tai tietoa keskustelun kohteena olevasta asiasta.

Kuten sydänleikkausta odottavien haastatteluista havaitsimme, asiantuntijayksilöiden poikkeukselliseksi nähdyt kyvyt voivat liittyä paitsi tietopohjaan ja erilaisiin henkiseksi nähtyihin valmiuksiin, myös kompleksisten teknisten laitteiden

hallinnan sekä niiden koneellisesti tuottamien representaatioiden tulkinnan taitoihin⁸². Asiantuntijayksilöillä uumoillaan siis olevan heidän institutionaalisen asemaansa ja henkilökohtaiseen kokemukseensa perustuvia poikkeuksellisia epistemologisia kykyjä (Edwards & Potter 1992, 160; 176, vrt. myös Atkinson 1995, 72-73, Knorr Cetina 1999, 130-135, Pomerantz 1984, 624).

Tulkinnassa käytetty todistusaineisto on luonteeltaan passiivista. Michael Bucklandin (1991, 44) mukaan informaation evidenssiluonne aktualisoituu erityisesti oppimisprosessissa, jossa informaatiota käytetään ymmärtämisen perusteena: todistamassa sitä, että jokin asia on tietyllä tavoin. Hän korostaa myös, että todistusaineisto ei tee mitään itse: jonkin asian, esineen tai viestin todisteeksi muotoutuminen on inhimillisen konstruktivisen toiminnan tulosta. Se, että tämä tai tuo seikka vahvistaa jonkin asiointilan oikeaksi tai väitteen paikkansapitäväksi, ei johdu kyseisestä seikasta sinänsä, vaan siitä, että tämän seikan perusteella tehdään tiettyjä johtopäätöksiä⁸³.

Bucklandin havainto pitää paikkaansa paitsi yksilöllisiksi käsitettyjen oppimisprosessien, myös tiedon ja tulkintojen keskustelullisen muodostamisen suhteen (vrt. Rettig 1990, 12-13). Tämä tulee ilmi mm. lääkäreiden puhetta tarkasteltaessa: eri lähteistä saatu informaatio ja tehty päätös (diagnoosi) konstituivat toistensa luotettavuuden vastavuoroisesti (Atkinson 1995, 53). Muualta saatua informaatiota konstruoidaan aktiivisesti todistusaineistoksi myös vaikkapa sanomalehtien uutisartikkeleissa (Potter & Halliday 1990, Rae & Drury 1993), historiallista väitöskirjaa tehtäessä (Cole 1996), keskusteltaessa paranormaaleista ilmiöistä (vrt. Wooffit 1992, 161) ja kalankasvatuksesta (Peuhkuri 2000) sekä arkipuheessa (Pomerantz 1984)⁸⁴.

Todistusaineiston esittämisen tavat saattavat vaihdella paljonkin. Esimerkiksi vivahderikkaita kuvauksia ja narratiiveja menneisyydestä laatimalla keskustelijan ei tarvitse eksplisiittisesti painottaa käyttävänsä omaa havaintokykyään evidenssinä; jo kuvausten eksaktisuus sinänsä välittää kuvaa puhujasta tai kirjoittajasta luotettavana maailman ja sen ilmiöiden tarkkailijana.

Myös konsensusta ja systemaattista epämääräisyyttä voidaan hyödyntää uskottavuuden lujittamiskeinoina: esimerkiksi sydänleikkausta odottavat saattavat käyttää ilmaisua ”lääkärit”, vaikka puhuvatkin yksittäisen lääkärin kannasta⁸⁵. Vivahderikkaiden kuvausten, narratiivirakenteiden, konsensuksen sekä systemaattisen epämääräisyyden lisäksi puhujien retoriseen keinovalikoimaan kuuluu myös esimerkiksi erilaisten listojen ja kontrastirakenteiden hyödyntäminen, tietyn asiointilan itsestäänselvyyttä ja tavallisuutta korostavien ääri-ilmaisujen käyttö, metaforat sekä tautologiat (ks. Edwards & Potter 1992, 160-163, Jokinen 1999, Pomerantz 1986, Smith 1978).

Kaikkia tulkintojen uskottavuuden pönkittämisen konventioita ei välttämättä ole mielekästä tarkastella todistusaineistollisuuden näkökulmasta käsin. Tässä kirjassa painotan todistusaineiston käyttöä uskottavuuden lujittamisessa kolmesta syystä. Ensinnäkin arvelen todistusaineiston esittämisen olevan kiinnostava ilmiö informaatiotutkimuksen kannalta (Tuominen 1996, Tuominen & Savolainen 1997). Toiseksi todistusaineiston näkökulma voi olla hyödyllinen virtuaalikirjastojen informaatioarkkitehtuurin kehittämisessä (ks. luku 5.2). Kolmanneksi todistusaineiston esittäminen on hyvin yleinen, monenlaisissa kulttuureissa ja yhteisöissä toistuva uskottavuuden takaamisen menetelmä (vrt. Atkinson 1995, Hill & Irvine 1993, Latour 1987, Pomerantz 1984).

4.5 Käytäntöjen ja toiminnan painottaminen

Sense-Making-lähestymistavassa hyödynnetyn verbi—substantiivi-erottelun ääripäät tuovat esille varsin erilaisen kuvan maailmasta. Kun vaikkapa ”motiivista” puhutaan substantiivina, harhaidutaan helposti siihen Millsin ja Wittgensteinin virheellisenä pitämään näkemykseen (ks. luku 3.2.3), jonka mukaan mielentilapuhe viittaa aina referentiaalisesti yksilön korvien välissä sijaitseviin entiteetteihin. Toisaalta jos tätä puhetta tarkastellaan verbi-maailman-kuvan (esim. Dervin 1993) kannalta, motiivien julkiseen muotoutumisprosessiin on helpompi päästä käsiksi: motiivi hahmottuu rakennustyötä edellyttäväksi kielellisiksi tapahtumaksi tai prosessiksi pikemminkin kuin suljetuksi käsitelmäksi tai muunlaiseksi subjektin sisään kätkeytyksi esineeksi.

Verbimaailmankuva ilmenee konstruktionismissa siten, että substantiiveiksi käsitettyjen ilmiöiden olemuksen etsinnän sijasta tutkijoiden kiinnostus suuntautuu merkitysten ja tulkintojen aktiiviseen tuottamiseen: tiedon rakentamiseen. Konstruktionistit eivät sinänsä kammoksu substantiiveja: Esimerkiksi tiedot ja tulkinat saattavat jäykistyä tai panssaroitua hetkellisesti tai pysyvämmiin jonkin tietämisen tradition sisällä. Nämäkin totuudet, jäätyneet tulkinnat, ovat kuitenkin ihmisten tekemiä, ja vaikka niitä parhaillaan tietyssä keskustelutraditiossa uusinnettaisiinkin, tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö jähmeitä substantiiveja olisi mahdollista tulevaisuudessa haastaa ja toisinaan myös purkaa. Nähdessään totuudet ja varmuudet aikaan ja paikkaan ankkuroituneiden ihmisten tuottamiksi pikemminkin kuin transsendenteiksi absoluuteiksi, verbi-maailmankuva mahdollistaa myös tulkintojen romuttamisen tarvittaessa. Vakiintuneiden ajattelukollektiivien (Fleck [1935] 1979), episteemisten kulttuurien (Knorr Cetina 1999) tai paradigmojen (Kuhn [1969] 1994) sisällä tämä ei tietenkään aina ole kovin helppoa – tai lainkaan mahdollista.

Koska tulkinnat ja tiedot nähdään ihmisten tekemiksi, konstruktionismissa siedetään myös sitä, että maailmassa on erilaisia hyvin perusteltuja versioita samasta asiasta. Kun substantiiveja painottava ajattelu uskoo siihen, että yksi – ja vain yksi – versio maailmasta on oikeampi kuin kaikki muut, verbien parissa askardelevat ovat maltillisempia. Tulemisen, kehkeytymisen, syntymisen ja uusintamisen metaforat painottavat keskustelua, dialogia, monenlaisten näkemysten toisinaan konfliktien täyttämääkin rinnakkaiseloa. Verbimaailmankuvan mukaan erilaisuutta ja ristiriitoja traditioissa, tiedoissa, ideologioissa, kulttuureissa, ryhmissä ja yksilöissä on siedettävä. Yksi ääni ei saa tukahduttaa muita puhujia ja estää heitä hahmottamasta maailmaa omasta aika—tila-avaruuden pisteestään, omista keskustelutraditioistaan ja vuorovaikutuksen muodoistaan käsin.

Konstruktionismissa siis lähdetään siitä, ettei tutkimuskohde ei ole maailmaa sinänsä (*world per se*), vaan maailman tuottaminen (*worlding*). Tarkastelu keskittyy tällöin niihin sosiaalisiin käytäntöihin ja resursseihin, joiden avulla käsitystä maailman vakaudesta ja pysyvyydestä ylläpidetään. (Pollner 1987.) Sosiaalista todellisuutta ei tule tarkastella ikään kuin jo valmiina, annettuna faktana, vaan on keskityttävä niihin taidokkaisiin käytäntöihin ja menetelmiin, joissa ja joiden avulla yhteisön jäsenet rakentavat intersubjektiivisesti jaettua (luonnollista, uskottavaa ja itsestäänselvää) objektiivisuutta tai uskottavuuden tuntua keskinäisessä vuorovaikutuksessaan (Holstein & Gubrium 1994, 263-264).

Sense-Making-lähestymistavan termistöä käyttäen tulkinnan uskottavaksi tekemisessä on kyse sen jäykistämisestä tai jäädyttämisestä virtaavasta verbistä stabiiliksi substantiiviksi (tiedoksi). Tietoa purettaessa tai dekonstruoitaessa aiemmin luotuja substantiiveja sulatetaan tai verbiytetään, jolloin jäykistynyt faktatulkinta suhteellistuu tai sen perusteet hajoavat kokonaan. Verbi—substantiivi-ulottuvuutta voidaan tarkastella jatkumona, jonka toisessa päässä on hahmotomuus (virta) ja toisessa päässä jäykistynyt hahmo (substantiivi). Kulkiessaan tällä ulottuvuudella verbeistä substantiiveja kohti, keskustelussa muodostuu ensin subjektiivinen arvaus tai hypoteettinen tulkinta, joka lähestyessään substantiivia irtaantuu tulkinnan tuottajista ja muuttuu yhä vanemmaksi faktaksi (vrt. Potter 1996, 112-113). Uskottavuushierarkian huipulle päätyntä tulkintaa ei tarvitse enää todistella tai esineistää, sillä kyse on itsestäänselvyydestä: tulkinnan tuottajista kokonaan riippumattomasta luonnollisesta tosiasiaista.

Uskottavien tulkintojen faktaluonteen, substantiivin kaltaisuuden, pönkittäminen on sen verran vaivalloista puuhaa, ettei siihen ryhdytä ilman jonkinlaista tarvetta: stabilisoitujen ja neutralisoitujen tulkintojen avulla pyritään tekemään jotakin, saamaan jotakin aikaiseksi. Jos toimijat onnistuvat tulkintojensa substantivoinnissa, he kykenevät tuottamiensa versioiden avulla suoriutumaan erilaisista hankalista diskursiivisista toiminnoista: esittämään tai kumoamaan syytöksiä, kieltäytymään vastuusta, oikeuttamaan tulkintojaan, selittämään motiivejaan arkaluontoisissa tilanteissa, perustelemaan menettelytapojaan⁸⁶, jne. Vakiintuneen tulkinnan tai tiedon luominen ei välttämättä ole aina mahdollista, mutta tietyn tulkinnan uskottavuuden vähäininkin lujittuminen ja muiden tulkintojen mahdollinen mitätöinti voi kasvattaa todennäköisyyttä siitä, että kyseinen versio hyväksytään, tai sitä vähintäänkin suvaitaan, jossakin keskustelutilanteessa.

Konstruktioismin kannalta kieli on sosiaalisen toiminnan väliaine; se sisältää kulttuurisia keinoja tai varusteita, joita hyödyntäen toimintaa voidaan edistää – tai jarruttaa: ”sanat ovat sosiaalisen vaihdon kolikoita, joita käytetään sosiaalisen toiminnan suorittamisessa” (Edwards 1997, 183). Uskottavuuden rakentaminen on tässä suhteessa kaksinkertaisesti toiminnallista: Tietyn tulkinnan tai version pönkittäminen on paitsi itsessään toimintaa, tällä toiminnalla myös pyritään jonkin toisen toiminnan suorittamiseen. Tämä näkökohta on keskeisesti esillä jo Harold Garfinkelin (1967) klassisessa tekstissä, jossa hän mm. analysoi valamiehien menetelmiä totuuteen päättymiseksi erilaisissa rikostapauksissa sekä Agnes-nimisen henkilön menestyksellisiä pyrkimyksiä vakuuttaa häntä tutkivia asiantuntijoita luonteensa perimmäisestä naisellisuudesta ja sukupuolenvaihdosleikkauksen tarpeellisuudesta.

Paitsi tietynlaisia toimintalinjaa perustelevien päätösten esittämistä ja tietynlaiseen toimintaan yllyttämistä, uskottavaksi tehdyt kuvaukset palvelevat myös muilla tavoin. Niiden avulla tai kautta tehdään erilaisia päätelmiä puhujasta ja tämän kuvaamista tapahtumista. Uskottavuutta tavoitteleva kuvaus on usein konstruoitu tietystä toiminnallisesta näkökulmasta käsin ja tästä kuvauksesta mahdollisesti tehtäviä toimijoiden ja toiminnan kohteiden syitä ja syyllisyyksiä silmällä pitäen. Paikkansa pitäväksi osoittautunut tai siksi määritelty versio ohjaa kuulijoita tietynlaisiin attribuutioihin mm. kertojan tai kertomuksessa esiintyneiden henkilöiden moraaliseen vastuullisuudesta kuvatuissa tapahtumissa. Jos jokin toinen versio osoittautuisi oikeaksi, kuvauksen seuraamukset olisivat toisenlaisia. (Vrt. Edwards & Potter 1992, 54-76, Hill & Irvine 1993, Mandelbaum 1993, Potter & Edwards 1990.) Tässä mielessä nimenomaan erilaisten versioiden tai tulkintojen välinen *kamppailu todellisuuden luonteesta* on

olennaista; uskottavan tulkinnan avulla voidaan yhtäältä vaikkapa rakentaa moitetta, sekä toisaalta puolustautua jo etukäteen niitä mahdollisia syytteitä vastaan, joita muut omissa puheenvuoroissaan saattavat esittää.

V. 1898 maassamme toimitetun virallisen tutkimuksen mukaan mainittuna vuonna Suomen kuritushuoneissa säilytetyistä miesvangeista oli rikoksensa tehnyt juopuneessa tilassa 62,9 % ja kohmelossa 5,3% siis yhteensä 68,2% sanottujen vankien koko lukumäärästä. Selvänä oli rikoksensa tehnyt 31,8% eli vähemmän kuin kolmas osa kaikista miespuolisista kuritushuonevangeista. Siis viittä selvänä rikoksensa tehnyttä vastasi kymmenen juopuneena ja kohmelossa rikoksensa tehnyttä.

Oheinen teksti on peräisin 1900-luvun alussa julkaistusta raittiusvalistusjulistuksesta (ks. Alasuutari 1992, 110). Se havainnollistaa paitsi uskottavuuden rakentamista tieteellisen ja tilastollisen kielenkäytön avulla, myös siitä, että tällä toiminnalla pyritään johonkin: raittiuskehotusten arvovaltaa (lääke)tieteen avulla pönkittämällä oletettiin ihmisten uskovan viestin ja välttävän alkoholin moraalialta rappeuttavalta vaikutukselta (Alasuutari, mt., 111). Uskottavuuden rakentamisen funktiot eivät siis tyhjene yksittäisiin vuorovaikutustilanteisiin, vaan retorisesti käyttökelpoisten tulkintojen avulla voidaan suorittaa laaja-alaisempiakin tehtäviä: puolustaa jotakin elämänmuotoa tai kulttuuria, tuomita yhteiskunnallisesti haitalliseksi katsottuja tendenssejä, perustella lain muutoksen tarpeellisuutta, jne. Tiedon muodostuksen keskustelullisuus tarkoittaa tässä yhteydessä mm. sitä, että tulkinnan luonne voi jatkuvasti muuttua: mikä esiintyy yhden silmissä upeana humanismin puolustuspuheena, onkin toisessa ajassa ja paikassa egosentristä yksilön kaikkivoipaisuuden juhlistamista.

Yleensä vain uskottaviksi konstruoituihin versioihin suhtaudutaan vakavasti: ne voivat saada intersubjektiivisen hyväksynnän ja siten (paikallisesti) saavuttaa esim. tiettyä asiointilaa tai tapahtumaa koskevan tiedon statuksen. Kun versio hyväksytään, tai sitä edes suvaitaan, sen käyttökelpoisuus sosiaalisessa toiminnassa kasvaa. Toisaalta tämä toiminta voi vaikeutua, jos keskusteluun tuodaan poikkeavia tulkintoja tai jos kuvauksen tuottajan rakentamaa versiota onnistutaan purkamaan tai mitätöimään.

4.6 Epäjatkuvuus

4.6.1 Keskustelullisen epäjatkuvuuden yleinen luonnehdinta

[E]päjatkuvuus manifestoituu monin tavoin: inhimillisen olemassaolon kuiluissa ulkoisten ja sisäisten maailmojen sekä ajan ja paikan välillä, kuiluissa ihmismielten ja -kielten, sydänten, ruumiiden välillä, kuiluissa samassa ajassa olevien ihmisten välillä, kuiluissa eri ajankohtina samassa ihmisessä, kuiluissa rakenteen ja toimijan, rakenteen ja rakenteen välillä. Epäjatkuvuusoletus johtaa siihen, ettei mikään inhimillinen liikahdus, riippumatta siitä, onko se kollektiivin tai yksilön tekemä, voi olla a priori täysin ohjeistettua tai täysin rajoitettua. Seuraava askel voi olla toistamista, tai inventio; se voi johtua suunnitelmasta tai mielijohteesta; se voi olla myötäilevä tai vastustava; se voi olla sekamelskaa tai hölmöilyä. Millainen tahansa seuraava yksilönä tai kollektiivin puolesta tehty siirto onkin, se on tehty ilman täydellistä tietoa tai täydellistä ohjausta vain yhdenlaiseen siirtoon. Epätäydellisyyden idea itsessään esittää mahdollisuuden nähdä nämä siirtymät osittain laadittuina tai rakennettuina (tietoisesti tai tiedostamatta, toistaen tai innovatiivisesti). (Dervin 1999, 733.)

Sense-Making-lähestymistavan tavoin myös konstruktionismissa epäjatkuvuuden idea on tärkeässä asemassa. Epäjatkuvuuden idean perusteella konstruktionismi asettuu determinisoivia metateorioita ja tutkimusotteita⁸⁷ vastaan: inhimillinen toiminta ei voi olla kokonaisuudessaan kausaalisesti määrättyä, eivätkä

diskurssit, ideologiat, yhteiskuntajärjestelmät tai muussa muodossa esiintyvät totalisoivat auktoriteetit pysty jatkuvasti dominoimaan keskustelijoita.

Konstruktionismista poiketen Sense-Making-lähestymistapaa luonnehtii epistemologisen ja ontologisen epäjatkuvuuden⁸⁸ olettaus. Konstruktionismi kyllä ottaa epäjatkuvuuden ja moniperspektiivisyyden lähtökohdaksi, mutta se ei juuri spekuloi sillä, mitä mahdollisesti *on* tai *ei ole* vaihtelevien käsitteidemme, tulkintojemme, teorioidemme, aavistustemme, hypoteesiemme, tuntemustemme, representaatioidemme ja muiden maailmaan tarttumisen tapojemme takana. Konstruktionismi ei siis kiellä, etteikö kielen ja keskustelun ulkopuolella olisi jotakin, mutta tämä jokin tulee meille käsitettäväksi vasta kielessä ja keskustelussa. Kiinnostuksen kohteena on siis se, *kuinka* me tiedämme sen, *mitä* me tiedämme (Knorr Cetina 1999, 1). Tässä yhteydessä *kuinka-* ja *mitä-*kysymykset ovat voimakkaasti toisiinsa kietoutuneita⁸⁹.

Mikä on, se vain yksinkertaisesti on. Mutta heti kun me alamme artikuloimaan sitä, mikä on – miten todella ja objektiivisesti katsoen on asian laita – astumme diskurssien maailmaan – ja siten traditioon, elämäntapaan, arvomieltymyksiin. (Gergen 1999, 222.)

Konstruktionismin kannalta kiinnostavia ovat erityisesti sellaiset keskustelutilanteet tai -yhteydet, joissa esiintyy epistemologisia, moraalisia tai muita tulkinnallisia epäjatkuvuuksia puhujien, kirjoittajien, lukijoiden, tulkintarepertuaarien, teorioiden, paradigmojen tai muiden keskusteluun osaa ottavien tahojen välillä. Ilman katkosta tai epäjatkuvuutta ei ole lainkaan tarvetta hyödyntää uskottavuusretoriikkaa (Clayman 1988; 1992, Edwards & Potter 1992, Latour 1987, MacIntyre 1980, Perelman [1977] 1996, Pomerantz 1984, Weick 1995). Itsestäänselvyyksiä on turha todistella.

Epäjatkuvuudet, eksplisiittiset tai implisiittiset tulkinnalliset kiistat, ovat sosiaalisessa elämässä paljon tavallisimpia, kuin yhtenäisyyttä hakevat tai tyypillistä keskiarvoisuutta painottavat tieteelliset ajattelutavat antaisivat aiheita olettaa. Tässä mielessä esimerkiksi yhteisesti hyväksytyyn todellisuusversioon, yhteiseen tietoon, päätyminen ei aina ole helppoa tai edes mahdollista. Usein ihmiset jakavat intersubjektivistä ymmärrystä maailmasta vain siinä määrin, että he huomaavat olevansa eri mieltä (vrt. Crossley 1996, 174, Dervin & al. 1992, 19). Jokaisen väitteen tai kuvauksen faktuaalinen status voi olla aktuaalisesti tai potentiaalisesti kiistanalainen, eikä ole lopullista varmuutta siitä, että tämän hetken totuudet hyväksytään vielä huomennakin.

Tulkinnallisten epäjatkuvuuksien korostaminen viittaa siihen, että konstruktionismin kannalta ihmiset eivät ole sosiaalisia tyhjiöitä tai sosiaalisten olosuhteitensa passiivisia uhreja. Pikemminkin heidät nähdään yhdessä toimivina, dialogisina, kiistelevinä ja usein myös konfliktissa olevina argumentoivina olentoina (Wetherell & Maybin 1996, 265). Ristiriidat ja muut epäjatkuvuudet voivat liittyä yhtä lailla ihmisten välisiin keskustelutilanteisiin kuin myös siihen, että yksilö dialogissa itsensä kanssa huomaa samanaikaisesti kannattavansa kahta vastaakohtaista, mutta uskottavasti perusteltavissa olevaa näkökantaa (Billig & al. 1988).

4.6.2 Argumentaatiokonteksti

[M]e elämme päivittäistä sosiaalista elämäämme keskustelun, väittelyn, argumentoinnin, neuvottelun, kritisoinnin ja oikeuttamisen ilmapiirissä, jossa on pitkälti kyse ymmärrettävyydestä ja totuusväitteiden legitimoimisesta. (Shotter 1993b, 29.)

Keskustelua luonnehtivat epäjatkuvuudet, tulkintakonfliktit ja muut keskustelulliset jännitteet, tulevat selkeimmin ilmi eri intressitahojen välisissä eksplisiittisissä kiistatilanteissa, kuten väiteltäessä syöpätutkimuksen julkisen rahoituksen määrästä ja sen kohdentamisesta (Potter, Wetherell & Chitty 1991). Kumpikin, sekä nykymuotoista rahoitusta kannattava että sitä kritisoiva, taho pyrkii tuottamaan uskottavinta tulkintaa asiasta ja myös erilaisin retorisin keinoin kumoamaan vastustajansa versiota.

Toisaalta diskurssin konfliktit ja jännitteet voivat olla myös huomaamattomampia. Jostakin asiainnasta tai tapahtumasta tuotettu kuvaus voi olla itsessään argumentti, joka on konstruoitu sellaista argumenttia tai versiota vastaan, jota kukaan ei ole keskustelun kuluessa tuonut julki. Ennen tarkempaa analyysia on siis vaikea osoittaa keskustelusta täysin jännitteettömiä puheen tai kirjoituksen kohtia.

Michael Billig (1987; 1991) hyödyntää Protagoraalta, antiikin retorikolta, omakuttua ajatusta siitä, että jokaisella asialla on kaksi puolta, joita kumpaakin tukevia perusteltuja argumentteja voidaan esittää. Tulkinnat ovat Billigin mukaan aina argumentatiivisia riippumatta siitä, onko vastakkaisia mielipiteitä tai asenteita keskustelussa varsinaisesti esitetty:

Jos keskustelun aiheella on aina kaksi puolta, jokainen yksittäinen mielipide tai ”yksittäinen argumentti” on aktuaalisesti tai potentiaalisesti kiistanalainen. Tämän vuoksi mikä tahansa yksittäinen argumentti on aktuaalisesti tai potentiaalisesti osa sosiaalista argumentointia. (Billig 1987, 44.)

Tämä ei päde vain puheeseen, vaan myös ajatteluun: Billig (mt., 111-112) korostaa, että yksilön ajattelu on olennaisesti samanlaista kuin keskustelu ja julkinen argumentointi. Pääasiallinen ero ajattelun ja keskustelun välillä on se, että ajattellessaan yksilö joutuu itse toimimaan sekä puolustusasianajajana että syyttäjänä. Hänen on tavallaan jakauduttava kahtia, jotta vaikkapa tiettyyn toimintasuunnitelmaan liittyvien vastakkaisten näkökohtien rinnastaminen ja vertailu olisi mahdollista (vrt. Volosinov [1929] 1990, 106). Tulkintojen tai ratkaisujen etsiminen ja niihin päätyminen perustelu on itsessään retorista puuhaa, joka tapahtuu tietynlaisessa sosiaalisesti muovautuneessa argumentaatiokontekstissa⁹⁰.

Argumentaatiokontekstin tärkeys uskottavien tulkintojen rakentamisessa havainnollistuu Robin Wooffitin (1992) tutkimuksessa siitä, kuinka ihmiset kertovat paranormaaleista kokemuksistaan. Kuvatessaan ylikuonnolliseksi väittämänsä tilannetta puhuja joutuu kontekstiin, jossa tällaisille kuvauksille on olemassa tieteelliseen ajatteluun ja arkijärkeen perustuvia skeptisiä vastaversioita (Wooffit, mt., 69-70). Niinpä puhujan on pidettävä huolta siitä, ettei hänen epätavallisia kokemuksiaan ymmärrettäisi harha-aistimuksiksi tai häntä itseään pidettäisi höynähtäneenä julkisuuden tavoittelijana. Uskottavat tulkinnat ovat siis usein retorisesti konstruoituja mitätöimään keskustelutilanteessa *julkilausumat-*

tomia vaihtoehtoisia versioita (Potter, Edwards & Wetherell 1993, 394, Wetherell & Potter 1992, 96).

Argumentaatiokontekstissa keskusteleminen ei edellytä puhujilta tai kirjoittajilta suoranaista vastakkaisten tulkintojen olemassaolon tiedostamista. Keskustelijoiden reagointi argumentaatiokontekstiin saattaa olla hyvinkin spontaania: he hyödyntävät sellaisia intersubjektiiivisesti käytössä olevia kulttuurisia resursseja, jotka tietynlaisessa kontekstissa tuntuvat luontevilta. Tulkintaa tapahtumista tai asiantiloista voidaan siis retorisesti rakentaa mitätöimään keskustelijan tuottaman version kanssa kilpailevia tulkintoja ilman, että puhuja tai kirjoittaja suoranaisesti tiedostaisi parhaillaan argumentoivansa jotakin vaihtoehtoista versiota vastaan. Hiikka Summa (1989, 95) rinnastaa retoriikan ja kieliopin rooli kommunikaatiossa: niitä voidaan käyttää taitavasti, vaikka tätä käyttöä ei tietoisesti tai diskursiivisen artikulaation tasolla hallittaisikaan. Toisinaan tietoisuus argumentaatiokontekstista kuitenkin tulee keskustelussa näkyviin, kuten vaikkapa ”en ole rasisti, mutta...” tai ”en nyt leuhki, mutta...” -tyyppiset ennakoivat puolustelut osoittavat.

4.6.3 Tietoväitteitä esittävien keskustelijoiden moraalinen vastuu

Keskustelija on selontekovelvollinen, häneltä edellytetään perusteluja⁹¹, erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa ilmenee epäjatkuvuutta. Sosiaalisen maailman jäseniä pidetään siis velvollisena antamaan selityksiä toiminnalleen silloin, kun he ovat rikkoneet tai uhkaavat parhaillaan rikkoo esimerkiksi vuorovaikutusta ohjaavia ja toisaalta myös tämän vuorovaikutuksen kuluessa konstituoituvia hienovaraisia rutiineja. Tässä yhteydessä ei ole kyse mistään kausaalisesta pakosta siinä mielessä, että tietynlaisessa vuorovaikutuskontekstissa aina esitettäisiin jonkinlainen selitys tai perustelu toiminnalle, mutta keskustelijan on usein hyvin vaikea väistää moraalista velvoitetta antaa selontekoja tarvittaessa.

Esittäessään uskottavia tulkintoja keskustelija yrittää usein oikeuttaa, selittää tai tehdä ymmärrettäviksi itsensä tai jonkun muun toimintaa. Tällä tavoin on mahdollista välttyä siltä, että kuvattujen tai juuri hyödynnettävien menettelytapojen merkitys muodostuisi keskustelun kuluessa jollakin tavalla epäedulliseksi tai negatiiviseksi – ja siten moraalisesti sanktioituksi. Toiminnan, esimerkiksi syytösten esittämisen, merkitys ei kuitenkaan koskaan ole lopullisesti lukkoonlyöty ja niin diskursiivisen kuin muunkin aiemmin tai parhaallaan tehtävän toiminnan luonne voi milloin tahansa keskustelun aikana tulla neuvottelun ja uudelleenmäärittelyn kohteeksi. (Buttny 1993, 46.)

Tulkinnan esittäjä tähtää usein siihen, että tietystä tilanteesta tai asiailasta tuotettu versio ikään kuin perustelisi itse neutraalin ja faktamaisen luonteensa herättämättä hänen intresseihinsä liittyviä epäilyksiä. Toimintoja ja väitteitä yritetään siis tehdä selostettaviksi ja ymmärrettäviksi erilaisia retorisia keinoja käyttäen sekä varautumalla jo etukäteen potentiaaliseen kritiikkiin. Keskustelussa tuotettuja versioita muotoillaankin mahdollista selontekovelvoitetta silmällä pitäen vaikeasti kiistettäväksi, kritisoitavaksi tai mitätöitäviksi sekä oikeudenmukaisilta ja objektiivisilta vaikuttaviksi. (Edwards 1991, 523, Potter & Wetherell 1994, 60, Shotter 1993a, 6, Werth 1993, 50, Wooffit 1992, 7.)

Uskottavia tulkintoja tuotettaessa toimintaa voidaan perustella kahdella tasolla: tulkintojen esittäjät huolehtivat toimijuudesta (agency) ja perusteltavuudesta se-

kä 1) raportoitujen tapahtumien sisällä että 2) konstruoitaessa raporttia kyseisistä tapahtumista (Potter, Edwards & Wetherell 1993, 395). On siis kyse yhtäältä raportoiduista tapahtumista ilmenevässä toimijuudesta ja siitä, minkälaisia johtopäätöksiä tietynlaisesta tulkinnasta voidaan tehdä sekä toisaalta siitä vuorovaikutuksellisesta toiminnasta, jota uskottavien kuvausten esittäminen itsessään on. Nämä kaksi toiminnan perusteltavuuden tasoa ovat kytköksissä toisiinsa⁹².

Tason 2 mukainen toiminnan perusteltavuus liittyy keskustelijan moraaliseen vastuuseen siitä tiedosta tai uskottavuutta tavoittelevasta tulkinnasta, jonka hän esittää. Jos keskustelija väittää itse tietävänsä jotakin, hänen on vaadittaessa esitettävä perusteluja tietämiselleen. Hän voi etäännyttää itseään tästä vastuusta tähdentämällä tai vihjaamalla välittävänsä jonkun muun henkilön tai tahon näkemyksiä. Selontekovelvollisuuden ja tuotettujen kuvausten uskottavuuden vuoksi keskustelun osapuolien kannalta on usein tarpeellista osoittaa tai saada selville, mikä on tulkinnan esittäjän asema suhteessa tuotettuun tulkintaan .

Erving Goffman (1981, 124-159) on analysoinut erilaisia keskustelutilanteissa realisoituvia puhujan ja kuuntelijan asemia. Tässä yhteydessä hän on erotellut kolmenlaisia "tuottamisformaatteja"⁹³: keskustelija voi olla yhtäaikaisesti tai erikseen sekä puheensa esittäjä (animator), tekijä (author) että päämies (principal).

Esittäjä on äänilähde, joka parhaillaan lausuu sarjan sanoja. Tekijä on esittäjän lausumien sanojen "kirjoittaja" tai "laatija". Päämies taas on se henkilö tai organisaatio, jonka näkökulmaa, tietoa tai mielipidettä esittäjän puhe ilmaisee. Kun esittäjä, tekijä ja päämies ovat yksi ja sama henkilö, tulkinnan tuottaja on selontekovelvollisempi esittämiensä näkemysten luonteesta kuin jos hän välittäjän asemassa ikään kuin vain kuljettaa eteenpäin tiedonlähteeltä saamaansa viestiä tai informaatiota. Karkeasti sanoen hän on ensiksi mainitussa tapauksessa selontekovelvollinen sen suhteen, onko hän havainnoinut, ymmärtänyt ja kuvannut todellisuutta oikein. Jälkimmäisessä tapauksessa hänen selontekovelvollisuutensa rajoittuu lähinnä siihen, onko hän tulkinnut tiedonlähteensä antamaa viestiä tai informaatiota korrektisti. On moraalisesti vaativampaa kertoa itse nähneensä ufon kuin viitata paranormaaleja ilmiöitä harrastavan työtoverin kuvaukseen tämän eilen havaitsemasta humanoidista⁹⁴.

Päämieheen verrattuna informaation välittäjän (eli esittäjän) asema on tietyllä tavoin helpompi: tältä paikalta hän voi ikään kuin neutraalisti heittää keskusteluun uskottavaa evidenssiä, vaikka ei suoranaisesti asetu esitetyn tulkinnan taakse tai väitä tietävänsä tulkintaa totuudeksi. Tällaista toimintaa ilmenee erityisesti aktuaalisesti tai vähintäänkin potentiaalisesti arkaluontoisissa ja kiistanalaisissa tilanteissa (vrt. Clayman 1988; 1993, Hill & Irvine 1993, Pomerantz 1984). Keskustelija voi siis informaation välittäjänä esiintyessään yhtäältä korostaa omaa epävarmuuttaan ja asiantuntemattomuuttaan tyyliin "en minä tiedä, mutta X kirjoitti niin sanomalehden yleisönosastossa" tai "Tilastokeskuksen tekemä selvitys paljasti asian". Samanaikaisesti hän voi myös enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti pönkittää tiedonlähteensä kognitiivista auktoriteettia (Clayman 1993, Hill & Irvine 1993, 6-7, Latour 1987, 30-38, Pomerantz 1984, Rettig 1990, 135-136).

Se, ansaitsevatko yksittäisen keskustelijan hyödyntämät tiedonlähteet todella arvovaltaisuutensa, voi myös joutua kiistan kohteeksi (vrt. Heritage 1984, 208).

Jos tiedonlähteiden kognitiivista auktoriteettia voidaan mitätöidä tai kyseenalaistaa, myös niiden avulla lujitetun tulkinnan uskottavuus vähenee.

Tuottamisformaatin tai keskustelullisen aseman vaihtoon voi liittyä myös risialttiita tekijöitä: keskustelukumppanit eivät ehkä usko, että puhuja tai kirjoittaja raportoi vain muiden näkemyksiä tai aiempien tutkimusten tuloksia muokkamatta niitä omien intentioidensa tai motiiviansa mukaisesti (Clayman 1993, Hill & Irvine 1993, 12-17). Tulkinnan esittäjän on siis oltava huolellinen välittäjän aseman muodostamisessa, sillä tuottamisformaatin vaihtaminen ei ole aina yhtä sujuvaa kuin istuminen tuoliilta toiselle. Keskustelijoiden asemat eivät ole missään valmiina odottamassa sitä, että puhuja tai kirjoittaja niihin asettuisi, vaan ne on tuotettava joka kerta uudelleen. Sekä informaation välittäjän että hänen tiedonlähteensä tuolit rakennetaan siis itse keskustelutilanteen aikana. Se, miten tuolit on rakennettu ja millä tuolilla esimerkiksi välittäjän asemaa havitteleva puhuja tai kirjoittaja todella istuu voi olla keskustelun osapuolien välisen kii-vaankin kiistelyn kohteena. (Potter 1996, 145-148.)

4.7 Uskottavien tulkintojen ja vallan suhde

Tulkintojen uskottavaksi tekeminen on usein voimakkaasti seurauksellista. Kun tietty tulkinta muodostuu – esimerkiksi diskursiivisen kamppailun jälkeen – itsestäänselvyydeksi, tiedoksi, jota on keskustelutilanteessa läsnä olevilla retorisilla, taloudellisilla tai poliittisilla resursseilla vaikea vastustaa, tämän tulkinnan avulla on mahdollista tehdä asioita, jotka vaikuttavat miljoonien ihmisten elämään:

Vaikeat päätökset edellyttävät vakuuttavaa perustelua, ja uskottavan ja vetovoimaisen tarinan puuttuminen – hyvässä ja pahassa – hankaloittaa voimakasta sitoutumista edellyttävien ratkaisujen läpi ajamista. (Kuusisto 1996, 269.)

Keskusteluissa valta operoi vahvistamalla tietynlaisia tulkintoja tai tietämisen muotoja sekä vaientamalla ja marginalisoimalla suoranaisia vasta-argumentteja tai vaihtoehtoisia tulkintoja asiaintiloista ja tapahtumista. Kun hegemonisessa asemassa olevan tiedon takana on tarpeeksi resursseja, vaihtoehtoisten tai kapinoivien tulkintojen horjuttamisprojekteissa otetaan usein jo lähtökohdaksi informaatioherruutta harjoittavan ryhmän objektiivisuus ja neutraalius. Voimaperäiset purkutoimet voivat tällöin tapahtua ikään kuin neutraalin ja asiallisen ”totuuspoikkeamien” selittämisen varjolla: vastustavat äänet ”johtuvat” etu- ja intressiristiriidoista; niiden taustalla on milloin ideologista, milloin taas asiantuntijuuden puutteesta johtuvaa sokeutumista tai likinäköisyyttä.

Esimerkiksi kun Euroopan Komission raportissa keväällä –97 todettiin, ettei ksyylitoli välttämättä suojaa hampaita sen paremmin kuin sorbitolikaan, vastaiskuun lähdetään mm. Helsingin Sanomissa 4.4.1997⁹⁵ ”suomalaisten hammaslääketieteen asiantuntijoiden” vihjauksella komission muista kuin terveystaloudellisista tavoitteista. Samat arvovaltaiset tahot arvelevat myös, etteivät raportin laatineet asiantuntijat ”tunne tuoreimpia tutkimuksia”. Tämän jälkeen listataan todistusaineistona koko joukko tutkimuksia sekä kerrotaan artikkelissa haastattelun professorin saaneen juuri mittavan rahapalkinnon saavutuksistaan. Vaikka artikkelissa haastatellaan jopa makeistehtaan markkinointipäällikköä, missään ei vihjata, että suomalaisillakin toimijoilla saattaisi olla muita kuin terveystaloudellisia tavoitteita, sillä ”koko kansa uskoo ksyylitoliin”.

Komission mukaan Suomen antama verohelpotus ksylitolituotteille kuitenkin oli sisämarkkinasäädösten vastainen kaupan este, joka antoi ksylitolituotteiden valmistajille kohtuuttoman kilpailuedun. Suomen kannan pönkittämisessä käytetyissä kaikkiaan 43:ssa tutkimuksessa oli Komission värväämän asiantuntijaryhmän mukaan erilaisia menetelmällisiä puutteita, minkä vuoksi niitä ei voinut pitää täysin luotettavina. Kiistan, joka uhkasi viedä Suomen EU:n tuomioistuimeen, viimeisin vaihe on se, että Suomi poisti vuoden 2000 alussa maaisveron kokonaan. Itsevarma usko oman totuuden oikeellisuuteen sai siis antaa tilaa nöyremmälle, negatiivisia sanktioita välttelevälle kompromissille.

Informaatioherruutta tavoittelevilla tulkinnoilla pyritään monopolisoimaan oikeus objektiiviseen ja käyttökelpoiseen tietoon. Kyse on siitä, kenellä on valta nimetä maailma ja rakentaa ne merkitykset, joilla paitsi hahmotetaan tulevaisuutta, myös tuetaan taloudellisen, poliittisen ja tieteellisen vallan asemia. Vallassa olevasta tulkinnasta muodostuu usein ”yksi ja ainoa oikea totuus”, jota mm. erilaiset joukkotiedotus- ja informaatiojärjestelmät neutralisoivat ja esineistävät (Dervin 1994, 381).

Kun ainoa oikea tulkinta todellisuudesta, totalisoiva tietämisen tapa, muodostuu, vastustavat äänet marginalisoidaan tai ne marginalisoituvat: koska vaihtoehtoiset tietämisen tavat ja muodot tuomitaan alempiarvoisiksi, keskusteluun ei tarvitse ryhtyä, eikä sen käymiseen ole moraalista tarvetta (vrt. Willmott 1994, 46-52). Perimmältään totuusversioiden välisissä valtakamppailuissa on siis kyse siitä, kenellä on 1) oikeus tulkita ja määrittää todellisuutta (eli kuka tai millainen taho voi osallistua vakavaan keskusteluun) ja 2) millaisin keinoin tietoväitteitä voidaan esittää (esim. millaisia ovat legitiimit argumentit ja minkä tyyppistä todistusaineistoa on lupa käyttää). Vallassa olevat tulkinnat ja tietämisen tavat pyrkivät usein sekä säätelemään keskustelijoiden oikeuksia että määrittelemään yksinäisesti sen, millaisia keskustelussa sallitut argumentit ovat⁹⁶.

Tiedolliseen valtaan liittyy paitsi repressiivinen, rajoittava, myös produktiivinen, ilmaisumahdollisuuksia jäsentävänä ja toimintakykyä lisäävä, ulottuvuus (Kusch 1990, 123; 130-132, Väliaverron 1993, 23-25)⁹⁷. Valtaa onkin tässä mielessä mahdotonta paeta: se kietoutuu väistämättä yhtä lailla hegemonisten tulkintojen muodostamisen kuin niiden horjuttamisenkin projekteihin.

4.8 Konstruktionismi ja relativismi

Merkitseekö keskustelullisen tiedon muodostamisen korostaminen relativismia tai – käyttäkseni toista mahdollista haukkumasanaa – postmodernismia?

Keskustelua ja materiaalista vuorovaikutusta korostavien lähtökohtiensa vuoksi konstruktionismia ei ole mahdollista syyttää ainakaan mentalistisesta relativismista. Keskustelun korostaminen tulkintojen ja tiedon luomisen tapahtumapaikana ja välineenä ei johda idealismiin tai solipsismiin, sillä vuorovaikutus on aina materiaalista. Konstruktionismissa ei kielletä materiaalsen todellisuuden olemassaoloa, päinvastoin: sosiaalista todellisuutta rakennetaan vuorovaikutuksessa, jota käydään ihmisten kesken sekä ihmisten ja luonnon välillä. (Atkinson 1995, 43-44.) Sosiaaliset tulkinnat ja merkitykset eivät ole näistä vuorovaikutusprosesseista irrallista ilmaa tai abstraktia henkeä (Burkitt 1996, Smith 1996). Keskustelussa muodostetun tiedon seuraamukset voivat myös olla hyvin reaalisia ja maailmallisia. Itse asiassa idealismi- ja solipsismi-syytökset osuvat pa-

remmin yksilöllisiä merkityksen luomisen prosesseja korostavan konstruktivismiin, jossa ”minä tiedän” -tyyppinen henkilökohtainen auktoriteetti toimii keskeisenä tulkinnan totuudellisuuden kriteerinä (Dervin 1994, 376).

Relativismin ja realismin vastakkainasettelu on monien konstruktionistisesti suuntautuneiden tutkijoiden mielestä esimerkki harhaanjohtavasta dikotomiasta (vrt. Button & al. 1995, 223). Vaikka ajatus absoluuttisesta Totuudesta keskustelullista tiedon muodostusta tarkasteltaessa väistämättä kyseenalaistuu, ei tämän vuoksi kuitenkaan ole perusteltua olettaa relativismin olevan Totuus isolla T:llä (Hollinger 1994, 66-71, Haraway 1991, 191). Konstruktionisti saattaa kyllä suhtautua kriittisesti ikuisesti paikkansa pitävien lopullisten totuuksien toittajiin⁹⁸. Toisaalta hän ei kuitenkaan väitä, etteikö olisi olemassa suhteellisia, paikallisia, aikaansa ja perspektiiviinsä sidoksissa olevia ihmisten tekemiä totuuksia tai varmuuksia (vrt. Dervin 1997, 17).

Tutkijan kannalta näkemys tiedon keskustelullisesta rakentumisesta ei tarkoita sitä, että hän tämän näkemyksen nojalla voisi esittää perustelemattomia kannanottoja tieteellisinä tuloksina. Jostakin ilmiöstä, asiaintilasta tai tekstistä ei ehkä ole olemassa yhtä absoluuttisen oikeaa tulkintaa, mutta kaikki mahdolliset tulkinnat eivät silti ole samanarvoisia. On toki olemassa paremmin ja huonommin perusteltuja näkökantoja, väitteitä, analyysituloksia, jne.

Esitetyn tulkinnan totuudellisuutta on mahdollista tarkastella vain jostakin yhteisöllisesti muotoutuneesta perspektiivistä käsin: tiedon pätevyyttä tulee arvioida nimenomaan erilaisten, historiallisesti muuttuvien keskustelutraditioiden kontekstissa (Bruner 1990, 24-32, Haraway 1991, 183-201). Tutkijoiden on yhteisöjensä jäsenenä pyrittävä tuottamaan perusteltuja ja vakuuttavia tulkintoja, mutta samalla heidän on oltava mahdollisimman tietoisia edustamiensa perspektiivien rajoista ja mahdollisista intressisidonnaisuuksista. Koska tutkijat tai muu tietäjät eivät niinkään tiedä todellisuudesta kuin *tietävät todellisuudessa*, heidän on analysoitava mahdollisimman perusteellisesti käyttämiensä metateorioiden luonne. Tietämisen dialogisuuden huomaaminen myös purkaa realismin ja relativismin välisen dikotomian:

Tiedon perustavanlaatuisen yhteisöllisyys tekee realismin ja relativismin erottelusta kestäättömän. Määritelmätasolla eron voi toki tehdä, mutta heti kun ryhdytään konkreettisemmin miettimään mitä tiedetään, erottelun puhtaus katoaa. Realistisinkin tieto on tietoa, jonka yhteisö siksi nimeää. Se ei ole tietoa ilman tunnustusta. Relativistikin hyödyntää yksilön ylittäviä tietokriteereitä. (Ronkainen 1999, 107-108.)

Vaikka empiirisiä tai mitään muitakaan menetelmiä käyttäen ei ole mahdollista saavuttaa tutkimuksen taustalla olevaa perspektiiviä ylittävää absoluuttista totuutta, tiedon tuottamista tieteellisten yhteisöjen sisällä ohjaavat metodologiset periaatteet ja säännöt ovat tärkeitä ja olennaisia esitettyjen totuusväitteiden luotettavuuden ja koeteltavuuden kannalta (Bourdieu [1994] 1998, 207-208). ”Minä tiedän” -tyyppisen julistuksen ei tieteellisessä keskustelussa tule riittää pitäväksi tai ainoaksi perusteluksi.

Vaikka tieto on keskustelullinen saavutus, tiedon tuottamisessa ei ole kyse naisen kahtia sahaamisen kaltaisesta silmäkääntötempusta (Geertz 1988, 2). Yltiörelativismin sijasta tieteellisten tekstien retoriskirjallisen luonteen parempi tuntemus johtaa pikemminkin siihen, että ihmistieteilijöiden on yhä vaikeampi vakuuttaa lukijoita esimerkiksi luonnontieteitä imitoivalla objektiivisuusretoriikalla (vrt. Billig 1994, Keränen 1996). Herkistymisen sille, että tieteelliset tekstit ovat kirjallisuutta ja että tutkimuksen tulokset ovat tehtyjä, vaikkakaan eivät keksittyjä, pikemminkin vaikeuttaa tieteellisen tekstin kirjoittajan ja lukijan työtä kuin avaa portteja jonkinlaiselle kaikki käy -mentaliteetille (vrt. Aro 1999, 46-48, Geertz 1988, 137-138). Niinpä kielellisen käänteiden vakavasti ottaminen itse asiassa saattaa pikemminkin lisätä kuin vähentää tutkimusraporttien tieteellisyyttä kiinnittäessään lukijan ja tekstin laatijan kriittisen huomion siihen, kuinka teksteillä pyritään vakuuttamaan. Kun vakuuttamistyö ei enää olekaan niin helppoa, se on tehtävä entistä huolellisemmin, valppaammin ja vastuullisemmin (vrt. Eskola 1997, 57).

Konstruktionistinen tutkimusote ei siis suinkaan ole relativistinen siinä mielessä, että sen taustalla olisi ontologisen todellisuuden luonnetta koskeva filosofinen tai maailmankatsomuksellinen kannanotto. "Relativismissa" on kyse pikemminkin tietoisesti käytetystä teoreettisesta ja metodologisesta strategiasta (Atkinson 1995, 44, Potter 1996, 41, 178). "Relativistinen" tutkija pyrkii vieraannuttamaan itseään arki ajatteluamme ja tieteellistä toimintaa yleensä luonnehtivasta referentiaalisesta ajattelutavasta: siitä näkemyksestä, että keskustelussa käytetyillä käsitteillä ja termeillä on reaaliset vastineensa kielenkäytön ulkopuolisessa maailmassa. Tällainen vieraannuttaminen on välttämätöntä, jos haluamme havainnoida ja kartoittaa tutkimuskohdetta koskevien tulkintojen moninaisuutta. Esimerkiksi suhtautumalla sairauden havaitsemisnarratiiveihin referentiaalisesti analyysin tekijä ei millään kykenisi näkemään niiden taustalla olevaa vaihtoehtoisen tulkintatavan potentiaalia. Jos tutkija siis konstruoi oman objektiiviseksi väittämänsä version todellisuudesta, tutkittavien tuottamien versioiden vaihtelun analyysi tyypistyy lähes poikkeuksetta vain sen tarkasteluksi, mitkä sosiaaliset tai psykologiset tekijät ovat johtaneet heidät havainnoimaan tai kuvaamaan todellisuutta vääristyneesti.

[R]eferentiaalisesta realismista ei [...] ole mahdollista tai tarpeen irrottautua kuin väliaikaisesti. Voidakseen perustella tutkimustehtävänsä ja – mikä vielä tärkeämpää – tuodakseen tutkimustuloksensa julkiseen keskusteluun, konstruktionistisestikin suuntautunut tutkija tarvitsee väistämättä myös referentiaalista kielenkäyttöä. (Suoninen 1997, 35.)

Relativismin ja realismin näkeminen strategioina tai toiminnan tyyleinä, pikemminkin kuin vastakohtina, on konstruktionismin kannalta oivallinen lähtökohta. Koska kuitenkin erityisesti "relativismi"-termiä käytetään tieteellisessä keskustelussa usein haukkumasanana, metodologisen relativismin sijasta olisi tarkoituksenmukaisempaa puhua esimerkiksi referentiaalisen ajattelutavan etäännytyksestä tai ontologian sulkeistamisesta analyysin ulkopuolelle.

Konstruktionismin vakavasti ottaminen johtaa myös tietynlaiseen nöyryyteen tuottamiemme tietojen tai totuuksien suhteen: ne ovat aina avoimia, keskustelun alaisia, potentiaalisesti kiistettävissä olevia tulkintoja tai versioita (Dervin 1994, 383). Me emme voi nousta näiden versioiden yläpuolelle, vaan joudumme hyväksymään oman sijoittautumisemme aikaan ja paikkaan sekä sellaisiinkin keskustelullisiin tilanteisiin, jotka eivät ole toivomamme kaltaisia.

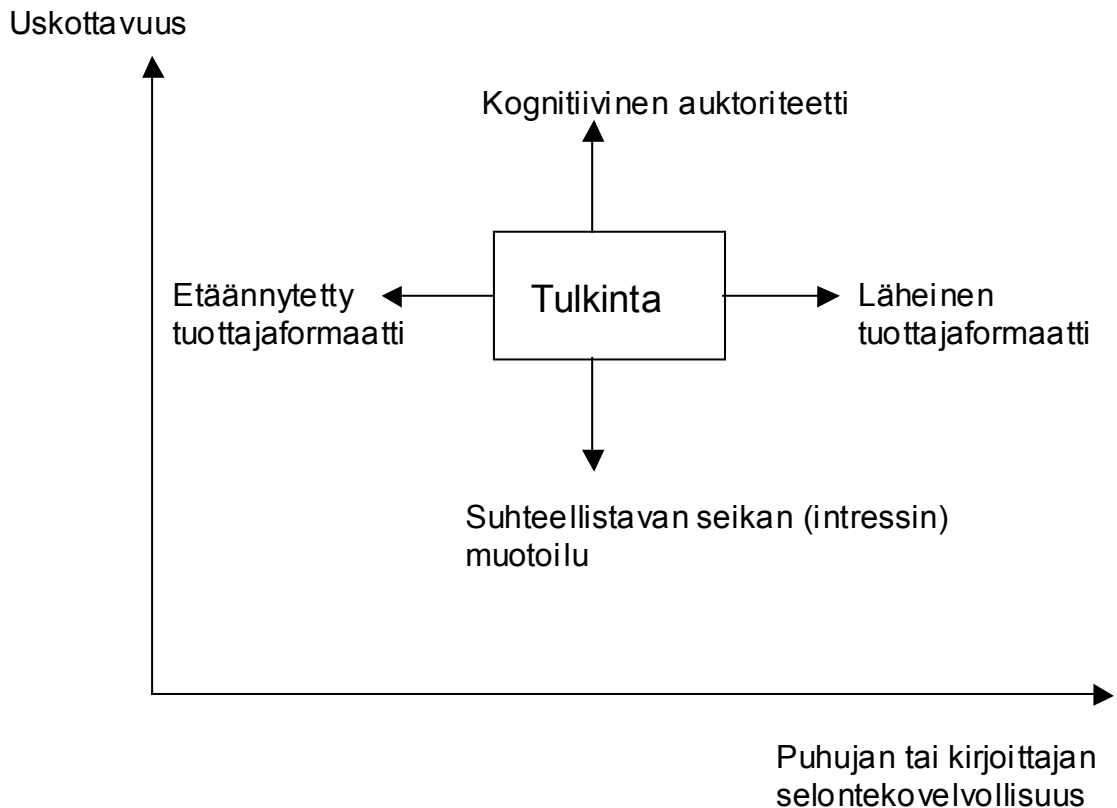
Totuuden etsimisen dialoginen keino asettuu vastakohtaksi valmista totuutta tavoittelevalle viralliselle monologisuudelle ja sellaisten ihmisten naiiville itseluottamukselle, jotka luulevat tietävänsä jotain, he siis luulevat omistavansa joitakin totuuksia⁹⁹. Totuus ei synny eikä sijaitse yhden ihmisen päässä: se syntyy totuutta yhdessä etsivien ihmisten välillä, heidän dialogisessa kanssakäymisessään. (Bahtin [1963] 1991, 162.)

Konstruktioismin mukaan me emme pelkästään voi – vaan meidän myös tulee – vertailla erilaisia tulkintoja ja versioita asiainiloista ja tapahtumista sekä käydä keskustelua niiden keskinäisestä paremmuudesta. Vain keskustelu voi antaa meille yhteisymmärryksen, koska mitkään sen ulkopuoliset asiat tai esineet eivät meitä voi siihen lopullisesti pakottaa (Deetz 1994, 587-588): ”luonnovoimat” tai ”yhteiskuntaluokat” eivät selitä itse mitään, ellemmme me käytä niitä todistusaineistona puheissamme ja teksteissämme.

Toisaalta keskustelu myös opettaa meitä sietämään erilaisia tulkintoja, vastakaisiakin versioita, maailman tarkastelutapojemme varioivaa moniperspektiivisyyttä. Tässä mielessä konstruktioismia voidaan verrata yhteistoimintaa ja kommunikaatiota tarjoavaan avoimeen kämmeneen, kun taas perinteisen realismin tai representationalismin ”suljettu nyrkki takoo pöytään yksityisiä totuuksia riippumatta siitä, halutaanko ne ottaa vastaan vai ei” (Summa 1996, 66).

Konstruktioismi ei myöskään johda moraaliseen nihilismiin: koska emme toimi yksin, olemme vastuussa kanssaihmisille siitä, mitä teemme eri tilanteissa. Siinä kuin muutkin tulkinnat, myös tietyn yhteisön moraaliperiaatteet ovat keskustelullisesti rakentuneita. Vaikka universaaleja, tähtiin kirjoitettuja moraalilakeja ei olisikaan olemassa, sosiaaliseen toimintaan liittyy aina myös moraalinen ja eettinen ulottuvuus.

4.9 Yhteenveto uskottavien tulkintojen piirteistä

Kuvio 9: Kognitiivisen auktoriteetin, intressin muotoilun, tuottajaformaatin ja selontekovelvollisuuden väliset suhteet (Potter 1996, 123).

Tiivistän tässä luvussa rakennetun keskustelullisen näkemyksen tiedon muodostuksesta kuvion 9 ja edellä sanotun perusteella yhdeksäksi uskottavan puheen tai tekstin ”säännöksi”:

- 1) Uskottavia tulkintoja tarvitaan, kun keskustelussa esiintyy epäjatkuvuutta. Keskustelussa voi olla esimerkiksi läsnä vastaversioita, joita mahdollisimman uskottavalla tulkinnalla pyritään mitätöimään. Uskottavuutta voidaan rakentaa myös pinnanalaisia ja latenteja, argumentaatiokontekstissa sijaitsevia konfliktipotentialleja silmällä pitäen. Kun tulkinta näyttää neutraalilta, oikeudenmukaiselta ja konventionaaliselta, puhuja tai kirjoittaja säästyy todennäköisimmin jälkikäteiseltä toiminnan perustelemisen ja tulkintansa uskottavuuden todistelun vaivalta.
- 2) Tiedot ja tulkinnat ovat maailmallisia. Ne mahdollistavat sen, että ilmiöt tai objektit tulevat meille näkyviksi, tartuttaviksi tai käsiteltäviksi jostakin perspektiivistä tai keskustelutraditiosta käsin. Pääsyä versiottomaan tai tulkinnoista vapaaseen todellisuuteen ei ole olemassa.
- 3) Keskustelullinen tiedon luonti ja purkaminen on toiminnallista. Tulkinnan uskottavuutta ensinnäkin rakennetaan aktiivisesti. Tätä rakennustyötä ei kuitenkaan tehdä pelkästä objektiivisuuden retoriikan hyödyntämisen ilosta, vaan uskottavilla tulkinnoilla pyritään yleensä tekemään jotakin, saamaan jotakin aikaiseksi. Myös keskustelullisen tiedon purkaminen

vaikkapa jonkin toisen version uskottavuuden lisäämiseksi edellyttää aktiivista kielellistä työskentelyä.

- 4) Tulkinnan uskottavuuden ja sen laatijoiden intressien tai motiivien välillä vallitsee kääntäen verrannollinen suhde. Tulkinta on sitä vaikeammin mitätöitävissä ja se saavuttaa sitä varmemmin tiedon statuksen, mitä neutraalimpana ja objektiivisempänä se esiintyy. Jonkinlaisen suhteellistavan, usein nimenomaan havainnointia vääristävän, tekijän (intressin tai harhakäsityksen, subjektiivisen, historiallisen, ideologisen tai kulttuurisen kytkennän, vaihtoehtoisen version, jne.) muotoilu on siten olennainen keskustelussa hyödynnetty tulkinnan horjuttamisen tai purkamisen menetelmä.
- 5) Tulkinta panssaroituu todistusaineiston avulla. Todistusaineistoa voidaan muotoilla nojautumalla puhujan tai kirjoittajan henkilökohtaisiin havaintoihin tai asiantuntemukseen sekä muualta saatuun informaatioon. Uskottavuuden lisäämiseksi todistusaineistolle tai todistajille rakennetaan usein mahdollisimman voimakasta kognitiivista auktoriteettia. Toisaalta tietyn tulkinnan purkamiseen voidaan ryhtyä horjuttamalla tulkinnan laatijan käyttämien tiedonlähteiden statusta.
- 6) Selontekovelvoite on sitä suurempi, mitä lähempänä tuottajaformaatti on puhujaa tai kirjoittajaa itseään. Kun tuottajaformaatti on etäännytetty, keskustelija on velvollinen ikään kuin vain toistamaan luotettavasti sen, millaista informaatiota hän on "vastaanottanut". Puhujan tai kirjoittajan tuottamaa versiota voidaan tällöin yrittää mitätöidä esimerkiksi osoittamalla informaation tulkinnan vääristyneisyys. Kun tuottajaformaatti on läheinen, puhuja tai kirjoittaja on moraalisesti vastuussa myös tietämisensä sisällöstä: siitä, että hän on havainnoinut todellisuutta "oikein". Esimerkiksi asiantuntijoilla on tässä suhteessa suurempi vastuu kuin maallikoilla. Kutoessaan yhteen monista lähteistä saatua eri tyyppistä informaatiota kompetentit asiantuntijaselostukset myös osoittavat, että tulkinnan tuottajaformaatti voi olla vuorotellen sekä läheinen (perustelussa käytetään vaikkapa lääkäripuhujan havaintoja sekä kliinistä kokemusta) että etäännytetty (sama puhuja voi viitata myös sairaalassa työskentelevien hematologien tekemien kokeiden tuloksiin).
- 7) Uskottavuus on moraalinen asia. Olemme julkisesti vastuussa tulkintojemme kiihkottomuudesta ja vilpittömyydestä. Leimautuminen retoorikoksi, valehtelijaksi, mielipuoleksi, tunteilijaksi, propagandistiksi tai muuten vain epäpäteväksi vähentää toimintakykyisyyttämme ja mahdollisuksiamme osallistua vakavaan, todellisuuden luonnetta määrittelevään ja monasti konkreettisesikin seuraukselliseen kielenkäyttöön. Olemme veloitettuja puolustamaan omia tulkintojamme keskustelussa mahdollisesti esitetyn epäilyn, lisäperustelujen tarpeen tai vastaavidenssin edessä.
- 8) Itsestäänselvyyksiä ei tarvitse puolustella tai perustella. Kaikkea ei voi yhdessä keskustelussa asettaa lainausmerkkeihin ja kyseenalaistaa, vaan paljon on otettava annettuna: keskustelun julkilausumattomina perusteina (esim. oletus yksimääritteisestä ja yhtenäisestä todellisuudesta tuottamiemme representaatioiden vertailukohtana otetaan usein tällaisena keskustelun "ulkopuolella" olevana jaettuna maaperänä). Kuten sääntö 1 osoittaa, nimenomaan erilaiset konfliktit ja tulkintaerimielisyydet lisäävät uskottavuuden tarvetta.
- 9) Tulkintojen totuudellisuuden pönkittäminen ja vastustavien tulkintojen mitätöinti on (myös) vallankäyttöä. Yhteisesti jaettu tieto voi johtaa paitsi taloudelliseen menestykseen, myös vallankaappauksiin tai keskitysleirien perustamiseen.

Luvussa 3 löysin informaation siirtomallista ja konstruktivismista kolmenlaisia monologismista juontuvia epäkohtia:

- a) lähettäjävaltaisuus ja autoritaarisuus (informaation siirtomalli)
- b) informaation (tai potentiaalisen informaation) epäpoliittisuuden, neutraaliuden ja objektiivisuuden ottaminen tarkastelun julkilausumattomaksi lähtökohdaksi (informaation siirtomalli, konstruktivismi)
- c) Kielenkäytön ja tiedon muodostuksen mentalisointi (konstruktivismi)

Olen edellä osoittanut, kuinka konstruktionismi dialogisena lähestymistapana ylittää nämä epäkohdat. Konstruktionismi hylkää lähettäjävaltaisuuden, sillä se ei tarkastele viestintää informaation siirron, vaan keskustelijoiden välillä tapahtuvan tiedon muodostuksen näkökulmasta. Konstruktionismissa korostuu myös ajatus siitä, että tietyn tulkinnan uskottavuuden panssarointi tai sen horjuttaminen ja purkaminen ovat vallankäytöllisiä prosesseja: uskottavien tulkintojen avulla tai välityksellä saadaan mm. tehdyksi sellaisia asioita, jotka muuten olisivat mahdottomia. Konstruktionismi ei myöskään mentalisoi kieltä tai tiedon muodostusta, vaan se lähtee siitä, että toimijoiden korvien väliin kurkottelun sijasta on olennaista tarkastella havaittavia ja materiaalisia tiedollisia prosesseja.

5 Konstruktionismi virtuaalikirjastoja rakennettaessa

5.1 Moniperspektiivisyys ja osallistuminen

Konstruktionismissa asiantuntijoidenkin tuottamat tulkinnat nähdään aikaan ja paikkaan ankkuroituneiksi pikemminkin kuin objektiiviseksi tai abstraktiksi materiaiksi (vrt. Rudd 1983, 100-103). Koska kaikki tieto on potentiaalisesti haastettavissa ja kiistettävissä, lopullista ontologista varmuutta ei ole mahdollista saavuttaa. Minkä tahansa keskustelutradition piirissä muodostettu informaatio tai tieto voi kadottaa neutraaliutensa ja objektiivisuutensa törmätessään muunlaisiin keskustelutraditioihin ja tietämisen tyyliin. Itsevarmasti julistettu totuus voi keskustelussa osoittautua kiistanalaiseksi ja jopa poliittiseksi, ryhmäkohtaisia etuja ajavaksi, tulkinnaksi.

Informaatiotutkimuksessa konstruktionismia määrittävät vallan, tulkinnallisuuden ja viestinnällisyyden painotukset kytkeytyvät mielenkiintoisella tavalla David Ruddin (mt.) jo 1980-luvun alkupuolella peräänkuuluttamaan kriittisen informaatiotutkimuksen projektiin. Rudd halusi tarkastella tiedon (tai informaation) sosiaalista, retorista ja poliittista muodostusta pikemminkin kuin ottaa annettuna vallitsevan käsityksen informaatiosteemeihin varastoidun materiaalin sisältämistä esineenkaltaisista ja objektiivisista viesteistä. Hänellä on kuitenkin ollut valitettavan vähän seuraajia. Vasta viime aikoina tapahtuneessa konstruktionistisen metateorian ja diskursiivisten tutkimusotteiden vähittäisen yleistymisen yhteydessä on alettu korostaa mm. informaation välityskäytäntöjen ideologisia ulottuvuuksia sekä näitä käytäntöjä jäsentävien tutkimuksellisten lähestymistapojen kytköksiä erilaisiin institutionalisoituneisiin valtamuodostumiin (Budd & Raber 1996, Frohmann 1992b; 1994a; 1994b, Jacob & Albrechtsen 1999, Olson 1998, Talja 1995, Tuominen 1997).

Herkistyminen valtaan liittyville ongelmille merkitsee etenkin pyrkimystä antaa alistetuille tai marginalisoiduille, mutta silti hyvin perustelluille, äänille tai tietämisen tyyliin mahdollisuus oman näkökulmansa esille tuontiin. Vain *moniperspektiivisyyttä* tukevat informaatiosteemit voivat olla oikeasti demokraattisia ja palvella keskustelullista tiedon muodostusta (vrt. Jacob & Albrechtsen 1999, Olson 1998, Schuler 1996, luvut 1 ja 7, Shum, Motta & Domingue 2000).

Juuri moniperspektiivisyyden ja keskustelullisuuden syrjäyttäminen on Dervinin (1994) myyttiseksi kutsuman informaatio—demokratia-narratiivin keskeisin epäkohta. Kun totuuden tai objektiivisimman informaation ajatellaan aina voittavan käymänsä kamppailut, vaietaan siitä, että keskustelussa operoiva valta ei välttämättä nojaa vain parhaisiin argumentteihin. Valta on mukana siinä prosessissa, joka määrittää, millainen taho voi nimetä ja jäsentää todellisuutta ”kansalaisten” tai ”maallikoiden” puolesta. ”Totuuteen” vedoten voidaan sysätä syrjään sellaiset äänet, jotka eivät toimi esimerkiksi hegemonisessa asemassa olevan tulkinnan asettamien keskustelun sääntöjen mukaan. (Sampson 1993, 176-187.)

Keskustelullisuutta painottava virtuaalikirjasto ei pyri minimoimaan ristiriitoja tai epäjatkuvuuksia. Sen tehtävänä ei traditionaalisten informaatiosteemien tapaan ole silittää tai silotella. Se ei myöskään yritä yksipuolisesti toistaa tai esi-

neellistaa hallitsevia maailman jäsentämisen ja luokittamisen menetelmiä. (Dervin 1994, Jacob & Albrechtsen 1999, Olson 1998.) Abstrahoinnin ja risti-riitojen kätkemisen sijaan tarkoitus on maksimoida näkökulmien monipuolisuutta: pitää demokratian perinteiden mukaisesti huolta siitä, että monenlaiset äänet pääsevät kuuluville (Schuler 1996). Tällaisessa informaatiosteemissä ei tähdellistä ole niinkään se, sisältääkö se vaikkapa kaikki pitkäaikaissairauksia kuvaavat lääketieteelliset "faktat". Pikemminkin kyse on siitä, miten krooniseksi sairaudeksi kutsuttu asiointi tai ilmiö saataisiin jäsenettyä mahdollisimman moniulotteisesti ja -puolisesti (vrt. Dervin 1991a, 50-52; 55, Sampson 1993, 186-187).

Vallitsevat uskottavien tulkintojen esittämisen käytännöt painottavat erilaisissa epäjatkuvuustilanteissa objektiivisuuden ja neutraaliuden retoriikkaa. Tässä mielessä näiden käytäntöjen voidaan nähdä alistavan vaikkapa intuitiota, tunteita ja tuntemuksia tulkintojen teon tai tietämisen muotoina¹⁰⁰. Luvussa 2 esitetty analyysi osoittaa, että vaikka puhujan ruumiillisia kokemuksia voidaan pitää kognitiivisen auktoriteetin lähteenä ja tietyssä tilanteessa soveltuvana todistusaineistona, niillä kuitenkin on usein alistettu asema verrattuna erilaisilla teknisillä instrumenteilla kerätyn datan asiantuntijatulkintoihin.

Luvussa 2 löydetyistä diskursseista lääketieteellinen asiantuntijarepertuaari ja terveysvalistuksellinen hyverepertuaarit dominoivat keskustelussa usein, mutta eivät aina, kokemus- ja ahdistusrepertuaareja. Pitkäaikaissairaille suunnattua virtuaalikirjastoa rakennettaessa olisi siis pidettävä huolta siitä, että myös viimeksi mainitut äänet pääsisivät kuuluville ilman, että ne dekonstruotaisiin oikopäätä "subjektiivisiksi" ja siten vähempiarvoisiksi kuin "objektiivinen" asiantuntijatieto. Kokemusrepertuaari ja ahdistusrepertuaari eivät saa paljoa tilaa vaikkapa sydänleikkauspotilaille tarkoitetuissa kotimaisissa opaskirjoissa. Jos näin käy, mainittujen repertuaarien käsittely tapahtuu asiantuntija- tai hyverepertuaarin näkökulmasta käsin.

Analysoimissani haastatteluissa esiintyy erityisen runsaasti kokemusrepertuaarissa esitettyjä maallikkohavaintoihin perustuvia kertomuksia muiden sairastuneiden tai leikkauksen jo läpikäyneiden ihmisten kokemuksista. Jos kertomusten runsaan esiintyvyyden ajatellaan indikoivan niiden tärkeyttä pitkäaikaissairaille, näiden kertomusten sisällyttäminen virtuaalikirjaston osaksi saattaisi olennaisesti kehittää palvelua. Muilta samasta sairaudesta kärsiviltä saadut tiedot ja neuvot ovat osoittautuneet useissa terveys sosiologisissa tutkimuksissa vähintään yhtä tärkeiksi resursseiksi kuin painetut tiedonlähteet tai keskustelut lääkärin ja sairaanhoitajan kanssa (ks. Brooks & Matson 1987, 85, Comaroff & Maguire 1986, 102-105, Conrad 1987, 14-15, Cowie 1976, 95, McKenzie & Carey 2000, Robinson 1988, 48).

Ahdistusrepertuaari on kokemusrepertuaaria ongelmallisempi ja marginaalisempi ääni. Ahdistusrepertuaarin tarjoama identiteetti esiintyy usein vastakohtana edullisemmassa asemassa olevalle hyverepertuaarin määrittämälle subjektipositiolle. Hyverepertuaarin kannalta voidaan myös ajatella, että ahdistusrepertuaarin mukaiset groteskit visiot vaikkapa leikkausoperaatiosta saattavat lisätä sairaiden henkistä tuskaa. Pahimmassa tapauksessa voi käydä niin, että ahdistuksen pitkäaikainen märehtiminen saa heidät kieltäytymään leikkauksesta.

Pitkäaikaissairaille tarkoitettun konstruktionistisen virtuaalikirjaston tavoitteena ei otaksuttavasti olisi yllyttää sydänleikkausta harkitsevia sen paremmin mene-

mään leikkaukseen kuin kieltäytymäänkään siitä. Luvun 2 perusteella näyttää kuitenkin jopa siltä, että ahdistusrepertuaari toimii usein tutkittavien leikkausmyönteisyyttä retorisesti vahvistavana tekijänä: kuvaukset kontrollin menettäneistä kohtalotovereista ovat näkökanta, jota vastaan argumentoidaan osoittamalla oman suhtautumistavan rationaalisuus ja johdonmukaisuus. Riippumatta mahdollisesta ”vaarallisuudestaan”, myös ahdistusrepertuaarin tulisi esiintyä palvelussa.

Virtuaalikirjastoa voitaisiin lähteä rakentamaan kääntämällä tyypillinen terveysvalistuksellinen asetelma toisinpäin: sen sijaan, että painotettaisiin asiantuntijan ääntä korostettaisiinkin sairaiden omista kokemuksista, tunteista ja tuntemuksista käymää keskustelua ja heidän virtuaalikirjastoon toimittamia narratiivejaan. Palvelun rakentajat voisivat perustella tätä menettelyä väittämällä asiantuntija- ja hyverepertuaarien dominoivan siinä määrin sairaiden elämää, että viimeksi mainitut tarvitsevat muunkinlaisia näkemyksiä tilaansa ja tilanteeseensa.

Alistettujen tulkintarepertuaarien painottamista dominoivien diskurssien kustannuksella saattaisi kuitenkin olla melkoisen vaikea toteuttaa. Kuten luku 2 osoittaa, ihmiset eivät ole tuottamissaan tulkinnoissa monologisesti johdonmukaisia, vaan heidän kuvauksensa asiantiloista tai tapahtumista varioivat tilannekohtaisesti. Tässä mielessä ei ole olemassa mitään puhdasta ja alkuperäistä asiantuntijoiden alistaman maallikon näkökulmaa, joka toteutuisi keräämällä virtuaalikirjaston aineistoksi sairaiden ja heidän läheistensä kokemuksia kuvailevia kertomuksia (vrt. Peuhkuri 2000, 42). Esimerkiksi sairauden havaitsemisnarratiiveissa asiantuntijarepertuaari kietoutuu olennaisesti haastateltavien kertomuksiin, eikä toisaalta ahdistusrepertuaarista juuri puhuta ottamatta kantaa hyverepertuaariin.

Vaativammalla tasolla tällainen näkökulmamuuutos voitaisiin ehkä toteuttaa: otettaisiin virtuaalikirjaston lähtökohdaksi se, että vain sairaat läheisineen saisivat osallistua palvelun sisällön tuottamiseen. Tällainen tehtävänasettelu poikkeaisi verkkoklinikoista, lehtien lääkäripalstoista tai sydänleikkauspotilaille tarkoitetuista opaskirjoista, jotka useimmiten ilmentävät käsitystä informaation siirrosta asiantuntijoilta subjektiivisesta tai objektiivisesta tiedontarpeesta kärsiville maallikoille. Toisaalta tämä lähtökohta sulkisi pois jos ei vaihtoehtoisia ääniä, niin ainakin tiettyjä keskustelijoita. Tässä mielessä se ei vastaa konstruktionistiseen metateoriaan nojautuvan virtuaalikirjaston demokraattista ihannetta¹⁰¹.

Kun virtuaalikirjastossa käytävään keskusteluun osallistuisi ns. asiantuntijatahoja, heidät tulisi nähdä toimijoiksi tai käyttäjiksi muiden keskustelijoiden joukossa. Käytännössä tällaisen näkemyksen toteuttaminen kuitenkin saattaa olla helpommin sanottu kuin tehty. Asiantuntijan ja maallikon voi olla vaikea erota totunnaisesta rooliasetelmasta, jota lehtien lääkäripalstat tai verkkoklinikat heijastelevat: maallikko kysyy tai arvelee ja asiantuntija kertoo, miten asia oikeasti on.

Konstruktionismin kannalta käyttäjät on rakennettava sisälle informaatiojärjestelmiin. Niiden tulee olla ennen kaikkea heidän osallistumisensa välineitä: osallistumissysteemejä (Dervin 1994, 383). Siirtomallista poiketen käyttäjiä ei siis esineellistetä yleisöksi tai vastaanottajiksi, vaan virtuaalikirjasto perustuu käyttäjien toistensa sekä erilaisten verkkoresurssien kanssa käymiin neuvotteluihin ja väittelyihin: keskustelullisen tiedon muodostuksen prosesseihin (vrt. Bi-

shop & Star 1996, Kuronen 2000, 138-145, Levy & Marshall 1995, Marchionini 1999, Paepcke 1996, Sonnenwald & al. 1999, Schuler 1996, Shum, Motta & Domingue 1999; 2000, Tuominen 2000, Wilensky 2000).

Keskustelullinen tiedon muodostus ei kuitenkaan lähde liikkeelle tyhjästä. Virtuaalikirjaston rakentajien olisi laadittava palvelun ensimmäinen versio esimerkiksi diskurssianalyysin pohjalta tuottamalla ja linkittämällä palveluun rajallinen määrä erilaisia näkökulmia tai ääniä edustavia kannanottoja ja aineistoja. Jotta sekä tulkintojen tuottaminen että purkaminen pääsisivät esille, virtuaalikirjaston rakentajien tulisi myös mahdollisuuksien mukaan etsiä verkosta, tuottaa itse tai tilata muilta tiettyä katsantokantaa tai argumenttia kritisoivaa, purkavaa tai suhteellistavaa materiaalia. Kun aineistossa vaikkapa hyverepertuaarin näkökulmasta korostuisi näkemys kolesterolin välttämisestä, voisi olla tarkoituksenmukaista osoittaa, etteivät kaikki tahot suinkaan jaa tätä näkemystä, vaan kolesteroliin mahdollisesti liittyvistä riskeistä käydään ristiriitaista ja moniäänistä keskustelua¹⁰².

Kun tulkintoja ja niiden purkamisia tilattaisiin eri tahoilta tai kun aiemmin tuotettua verkkomateriaalia palvelussa kritisoitaisiin, olisi muistettava varata kritiikin tai dekonstruoinnin kohteille joutuneiden tulkintojen laatijoille myös mahdollisuus puolustautumiseen ja vastakritiikkiin. Tässä suhteessa olisi pyrittävä myös siihen, että keskustelu tapahtuisi asiallisesti ja kaikkia osapuolia kunnioittavassa hengessä.

Kun palvelun pohja tai ensimmäinen versio on valmiina, virtuaalikirjastoon kirjautuneille käyttäjille tulisi antaa oikeus muokata ja edelleen kehittää sitä. Tämän toiminnan pitäisi varmaankin tapahtua jonkinlaisessa palvelujen tuottajien valvonnassa, jolloin voidaan varmistaa, ettei vain esimerkiksi yksi tai kaksi aktiivisinta keskustelijaa pääse dominoimaan koko palvelun myöhempää kehitystä. Palvelun editointi saattaisi edellyttää myös loukkaavan tai asiattomana pidetyn kielenkäytön poistamista. Kyse on siis hallitusta, moniperspektiivisyyttä ja tulkintojen esittäjiä kunnioittavasta keskustelusta. Pyrkimyksenä ei olisi palvelun hajottaminen äänien kaaokseksi (vrt. Dervin 1994, 380) tai sen jähmettäminen informaatioherruutta harjoittavan tai tavoittelevan tulkinnan äänitorveksi.

Miten virtuaalikirjaston muokkaus ja edelleen kehittäminen sitten tapahtuisi? Käyttäjille tulisi antaa mahdollisuus tuottaa omaa materiaalia palveluun sekä kommentoida olemassa olevaa materiaalia esimerkiksi sitä tukevien tai vaihtoehtoisesti sen lähtökohtia kyseenalaistavien argumenttien avulla. Materiaalin tuottamisen lisäksi käyttäjien tulisi voida osallistua palvelun organisointiin esimerkiksi linkittämällä omia tai muiden tekstejä relevanttiin taustamateriaaliin. Myös linkkeihin itseensä tulisi pystyä kirjoittamaan kommentteja linkin luonteesta. Tietyn tulkinnan horjuttaminen voisi tällöin tapahtua vaikkapa osoittamalla, että kirjoittaja on nojannut lähdemateriaaliinsa yksipuolisesti ja toisenkinlaisia relevantteja tulkintoja verkosta löytyy.

Kaikilla keskustelijoilla olisi siis oikeus tuoda keskusteluun mukaan niitä verkko- ja muunlaisia resursseja, joita he pitävät relevantteina käsiteltävän aiheen kannalta. Näiden resurssien ei aina tarvitsisi perustua suoranaisesti tietoväitteisiin, vaan mukana voisi olla myös esimerkiksi kuvataidetta tai aforismeja. Keskustelujen käyminen voisi tapahtua paitsi kirjallisesti, myös videoneuvottelun tai ns. "chat-yhteyden" välityksellä yhteisesti sovittuun kokousaikaan. Keskustelijoiden keskinäisestä sopimuksesta riippuen myös tietoverkon välityksellä synkronisesti

käydyt keskustelut voitaisiin arkistoida. Olisi tärkeää, ettei sitä kollektiivisen päättelyn prosessia, johon vaikkapa tietyt johtopäätökset perustuvat kadotettaisi, vaan keskustelun etenemisen logiikka, käydyt debaattit ja argumentoinnin strategiat, olisi mahdollista jälkikäteen tarvittaessa löytää ja rekonstruoida (vrt. Berners-Lee 1999, 163-164, Shum, Motta & Domingue 2000).

Antamalla valtaa käyttäjille ja rakentamalla osallistumissysteemejä voimme varmistaa, että palvelu säilyy elävänä ja kykenevänä muuttumaan uudenlaisissa tilanteissa ja olosuhteissa. Keskustelullisuutta ja osallistumista painottavat palvelut voivat tässä mielessä seurata aikaansa, kun taas etenkin siirtomalliin perustuvat informaatiojärjestelmät vanhenevat ja jähmettyvät helposti.

Edellä luonnehditun kaltaisen virtuaalikirjaston edellyttämiä keskustelun käymisen sekä kommenttien ja linkkausten rakentamisen välineitä ei vielä ole välttämättä arki- tai edes laboratoriokäytössä. Teknisen kehitystyön tavoitteena on kuitenkin muokata WWW:stä ympäristö, jossa dialoginen ideoiden kehittäminen ja keskustelu käy yhtä joustavasti kuin vuorovaikutus fyysisessä arkielämässämme (Berners-Lee 1999, 162-163). Koska fyysinen ja virtuaalinen vuorovaikutus kuitenkin on eri tyyppistä, tarvitsemme verkkoympäristössä omanlaisiaan teknisiä välineitä, joiden avulla on mahdollista jäsentää ja muokata tietoa vaivattomasti. Vaikka yhteistoiminnallisuuden ja keskustelullisuuden rakentaminen virtuaalikirjastoihin on vasta alkumetreillään, edellä luonnostellun kaltaisen palvelun toteuttamiseen voidaan pyrkiä jo nyt käytössämme olevilla välineillä. Keskustelullisen tiedon ja tulkintojen muodostamisen tarpeisiin on mahdollista muunnella ja kehittää mm. verkkoon rakennettuja oppimisympäristöjä sekä ryhmätyöohjelmistoja¹⁰³. (Vrt. Marchionini 1999, Shum & Selvin 2000, Twidale & Nichols 1999, Wilensky 2000.)

Konstruktioismin ja ymmärtääkseni myös Sense-Making-lähestymistavan lähtökohdat korostavat paitsi keskustelijoiden välistä moniäänisyyttä, myös mahdollisuutta itsereflektioon ja -kriittikkiin (vrt. Dervin 1999, Gergen 1999, 162-163; 186, Woolgar & Ashmore 1988). Koska otamme luonnostamme osaa monenlaisiin keskusteluihin sekä törmäämme päivittäin mm. Internetin tai joukkotiedostusvälineiden välityksellä erilaisiin ajattelun ja tulkinnan traditioihin, meillä on edellytykset myös purkaa ja kyseenalaistaa omia tulkintojamme. Tässä mielessä verkkopalvelussa tulisi sallia myös se, että käyttäjät dekonstruoivat itse omia aiempia tulkintojaan käydyin keskustelun tai uudemman informaation valossa. Jos olemme ihmisiä ja keskustelijoina jatkuvassa liikkeessä aika-tila-avaruudessa, tulemisen ja muotoutumisen prosessissa, kuten Sense-Making-lähestymistapa olettaa, muutokset kannanotoissamme ovat vähintäänkin luonnollisia. Kun meillä ei ole turvaa absoluuttisissa varmuuksissa, omatkin aikaan ja paikkaan sidotut varmuutemme ovat avoimia keskustelulle ja uudelleen tulkinnalle.

Meidän täytyy olla valmistautuneita siihen, että ”absoluuttinen” totuutemme, johon olemme olleet tyytyväisiä yhden ryhmän sisällä, haastatetaan äkisti, kun tapaamme toisen. Inhimillinen kommunikaatio mahdollistuu vain, jos me voimme sietää eroja työstäessämme osittaista ymmärrystämme. (Berners-Lee 1999, 207.)

Yksittäisten keskustelijoiden moniäänisyyden ja kriittisen itsereflektion korostaminen saattaa tuntua radikaalilta: Vakiintuneissa ajattelumalleissa korostetaan usein ”kokonaisuusien” tai ”olennaisen” hahmottamisen joko ontologista tai moraalista välttämättömyyttä. Absoluuttisen varmuuden ja kokonaisuuden tun-

teen vähittäinen katoaminen luonnehtii esimerkiksi niitä (usein menneeseen haikailevia) narratiiveja, joissa kerrotaan siirtymisestä esimodernista moderniin ja vastaavasti postmoderniin yhteiskuntaan (vrt. Aro 1999, 53-63). Monologisissa nojaututaan usein myös Leon Festingerin kehittämän kognitiivisen dissonanssin teorian mukaiseen ajattelutapaan: yksilöt merkityksellistävät maailmaa yhteen ja vain yhteen järjestykseen – ja yrittävät enemmän tai vähemmän tietoisesti torjua kaiken tätä järjestystä horjuttavan informaation. Tämän näkökulman vastaisesti Dervin (1989b, 80) korostaa, että ihmiset tulevat hyvin toimeen ristiriitaisuuksien ja moniperspektiivisyyden kanssa: he kykenevät sietämään epävarmuutta erilaisiin näkemyksiin tutustuessaan sekä uusia tulkintoja luodessaan ja purkaessaan.

Konstruktivistinen metateoria vaikuttaa olennaisesti virtuaalikirjastopalvelun sisältöön korostamalla osallistumisen, keskustelullisuuden ja moniäänisyyden tärkeyttä. Jos nämä tekijät otetaan palvelun rakentamisen lähtökohdiksi, niiden täytyy sisällön lisäksi vaikuttaa myös palvelun hyödyntämiin informaation organisoimisen periaatteisiin (Jacob & Albrechtsen 1999). Siirryn tarkastelemaan informaatioarkkitehtuurillisia kysymyksiä seuraavassa alaluvussa.

5.2 Substantiivi- ja verbinäkökulmainen informaatioarkkitehtuuri

5.2.1 Monijärjestyksellisyys

[J]ärjestämisen standardien täytyy tulla jostakin. Valta, joko piilevänä tai kiellettyinä, on vapaa määrittelemään informaatiotietojärjestelmien sisällöt, rakenteet ja toiminnan menetelmät. Tieteestä ja asiantuntemuksesta tulee vallan ontologis-epistemologisia palvelijoita. Hyvän tiedon tai informaation kriteeriksi tulee vallan määrittelemä asiantuntemus. Informaatiotietojärjestelmät vielä esineistävät näitä valtasuhteita ottamalla käyttöön ”asiantuntija”-standardit (esimerkiksi dominoivien tieteenalojen substantiiviperäiset asiantuntijajärjestelmät) tieteellisten dokumenttien varastointiin ja hakuun. [...] Mistä tahansa lähteestä tulevat haasteet ja kilpailevat näkemykset on minimoitava. (Dervin 1994, 380.)

Dervinin maalaama kuva siirron ja siirtämisen filosofiaan nojautuvista informaatiotietojärjestelmistä on synkkä: ne esineistävät valtasuhteita ja merkityshegemonioita moniperspektiivisyyden kustannuksella (vrt. Jacob & Albrechtsen 1999, Olson 1998). Monologisina ja monoliittisina olemassaolevat järjestelmät minimoivat kiistat ja haasteet, erilaiset näkemykset ja äänet: kun ristiriitoja ei ole, kaikki on yhtenäistä ja abstraktia. Valtakamppailujen ja neuvottelujen kautta syntyneet luokitusjärjestelmät alkavat vähitellen näyttää luonnollisilta ja objektiivisilta (Bowker & Star 1999, Olson 1998).

Klassinen näkemys indeksoinnista painottaa, että tässä toiminnassa on kyse ennen kaikkea dokumenttien sisällön mahdollisimman uskollisesta identifioinnista ja kuvailusta kontrolloitua sanastoa, luokituskaavaa sekä ns. vapaita termejä käyttäen (vrt. esim. Fugmann 1993, 67). Usein indeksointiajattelussa lähdetään liikkeelle siitä, että tietyllä dokumentilla on olemassa yksi, objektiivisesti identifioitavissa oleva merkitys: tekstin ydinalue, sisältö, joka voidaan esittää enemmän tai vähemmän selkeänä käsiterakenteena. Klassisen indeksointifilosofian taustalla on siis informaation siirtomalliin mukainen ajattelutapa: dokumenttiin sisältyvä informaatio tai potentiaalinen informaatio on tekstianalyysin perusteella ainakin periaatteessa vangittavissa objektiivisen representaation muotoon.

Vaikka tutkimuksissa toisaalta on osoitettu eri sisällön kuvailijoiden indeksointiyhdenmukaisuuden vähäisyys, tämä ei kuitenkaan ole horjuttanut näkemystä siitä, että tekstissä on piilevä syvärakenne, jonka jokaisen itseään kunnioittavan indeksoijan tai kieliteknologiaan perustuvien automaattisten indeksointisovellusten on kyettävä löytämään. Indeksoinnin tyhjentyvyyden kasvaessa voidaan dokumentin representaatioon sisällyttää myös sellaisia aspekteja, joilla on merkitystä tietyn indeksointiympäristön kannalta tai sen vuoksi, että tiedonhakijat käyttävät tai saattavat käyttää nimenomaan tiettyä hakusanaa määrätynlaisia dokumentteja etsiessään. Klassisen näkemyksen vastapainoksi viimeaikaisessa indeksointikeskustelussa on toki korostettu myös tekstin sumeutta: dokumentin ”ytimeen” ei ehkä ole lainkaan mahdollista päästä tai sitä ei ole edes olemassa (vrt. Frohmann 1990, Hjørland 1997).

Vaikka perinteinen sisällönkuvailun metateoria eittämättä onkin informaation siirtomallin mukainen, substantiiveihin pitäytyvät luokitusjärjestelmät ja kontrolloidut sanastot ovat mahdollisista ontologisista ja poliittisista epätäydellisyyksistään huolimatta usein käyttökelpoisia ja toimivia – myös verkkoympäristössä (vrt. Koch 2000). Egon Friedellin ([1936] 1995, 75) sanoin:

Yksinkertainen harkinta osoittaa, että kaikki luokitukset, mitä ihminen koskaan on tehnyt, ovat mielivaltaisia, keinotekoisia ja vääriä. Mutta yhtä yksinkertainen harkinta osoittaa, että nämä luokitukset ovat hyödyllisiä ja tarpeellisia ja ennen kaikkea mahdottomia välttää [...].

Keskustelullisuutta painottavan virtuaalikirjaston lähtökohtana voi olla yhden, esimerkiksi substantiiviperäisen tiettyyn luokituskaavaan tai asiasanastoon sidotun järjestyksen sijasta *monijärjestyksellisyys* (vrt. Allen 1999, Hjørland 1997, 47-48, Tuominen 2000). Digitaalisen aineiston jäsentämisessä ei tarvitse jäädä yhdenlaisen luokitusnäkökulman vangiksi; informaatioresursseihin tai niitä kuvaavaan metadataan voidaan antaa useanlaisia näkymiä, joista yksi on tyypillinen (Dervinin edellä kritisoima) asiantuntijoiden tai järjestelmän laatijoiden koostamaan sanastoon perustuva substantiivilähtöinen näkökulma. Kuitenkin tämä substantiivinäkökulma olisi vain yksi tapa järjestää aineistoa – ja sitä voidaan täydentää funktionaalisella, verbejä painottavalla näkökulmalla. Varsinkin kun aineistoa on palvelussa paljon, monenlaiset näkökulmat palvelun sisältämään dokumenttiavaruuteen yhdessä kehittyneen hakukäyttöliittymän kanssa edistänevät palvelun käytettävyyttä ja dokumenttien löytyvyyttä.

5.2.2 Funktionaalinen indeksointi

Patrick Wilson (1978) lähtee siitä, että dokumentin informaatioasisällön kuvaaminen on sen primaarien käyttömahdollisuuksien kuvaamista. Jos dokumentti käsittelee sisällissodan aikaisia tapahtumia Tampereella, yksi sen tärkeimmistä tehtävistä on toimia tiedonlähteenä näistä tapahtumista. Dokumentin primaarinen käyttötapa ei kuitenkaan ole sen ainoa tai välttämättä edes tärkein tehtävä, vaan dokumenttia voidaan hyödyntää monenlaisissa aktiviteeteissa. Tämä dokumenttien sosiaalinen elämä (Brown & Duguid 1996) olisi otettava huomioon myös niitä indeksoitaessa:

Sama informaatio voidaan kuvata niiden projektien, joissa sitä voidaan käyttää, niiden päätösten, joita se voi helpottaa, niiden argumenttien, joita se voi tukea, niiden ennustusten, jotka se voi taata, näkökulmasta. Nämä ovat dokumentin tulevia käyttäjiä, ja niiden huomaaminen merkitsee sen havaitsemista, että informaatio on loogisesti relevantti tiettyjen kognitiivisten toimintojen tai tehtävien kannalta. Nojautumalla tällaisiin kuvauksiin dokumentin sisältämästä in-

formaatiosta meillä olisi kokonaan uusi perusta dokumenttien organisoinnille: funktionaalinen pikemminkin kuin aiheperäinen tapa järjestää aineistoa. Me ryhmittelisimme dokumentteja yhteen samantyyppisen tulevan käytön emmekä sisällön näkökulmasta. Me emme voi toivoa pystyvämme kuvaamaan kaikkia dokumentin tulevia käyttäjiä, sillä emme voi toivoa osaavamme ennakoida kaikkia sellaisia tulevaisuudessa mahdollisesti ilmeneviä projekteja tai ongelmia, joiden suhteen dokumentti olisi loogisesti relevantti. Kertakaikkinen ja tyhjentävä kuvaus tulevasta käytöstä on mahdottomuus. Mutta niin on myös kertakaikkinen ja tyhjentävä informaation sisällön kuvaus [...] (Wilson 1978, 22.)

Wilson (mt., 23) siis lähtee siitä, että informaatiojärjestelmien pitää olla muutakin kuin sisällön haun järjestelmiä; tarvitsemme sisällön kuvailun lisäksi myös kontekstuaalista kuvailua, joka keskittyy informaation tai dokumenttien rooleihin erilaisten käytäntöjen yhteydessä. Wilsonin kaavailemista mahdollisista tulevista käytöistä suuri osa voidaan tulkita keskustelullisen tiedon muodostuksen näkökulmasta todistusaineistolliseksi käytöksi: informaatio auttaa perustelemaan päätöksiä, tukemaan argumentteja tai varmistamaan ennustuksia.

Myös D. C. Blair (1990) tähdentää funktionaalisen ja kontekstiherkän indeksoinnin tarpeellisuutta. Blair perustelee näkökulmaansa kielifilosofisesti kritisoidulla mentalistisilla merkitysteorioilla. Erityisesti Wittgensteinin myöhäiskauden filosofiaan nojautuen hän korostaa, ettei sanan tai ilmaisun taustalla ole aineentonta sielua tai olemusta, joka määräisi sen käyttöä. Sanat ovat työkaluja, joilla voidaan tehdä asioita; niillä on erilaisia ja vaihtelevia käyttäjiä osana erilaisia kielipelejä.

Mentalististen merkitysteorioiden kritiikillä Blair kyseenalaistaa Dervinin tavoin klassista indeksointifilosofiaa. Tätä Blairin harhaanjohtavana pitämää ajattelutapaa luonnehtii 1) ajatus siitä, että deskriptorilla (esimerkiksi asiasanalla) on yksi selkeästi määriteltävissä oleva merkitys sekä 2) ajatus siitä, että on olemassa yksi ja ainoa korrekti tapa representoida dokumentteja. Blair korostaa, että indeksoinnin pitää tapahtua erityisesti käyttöä varten. Jotta dokumentteja voitaisiin indeksoida tarkoituksenmukaisesti, on siis tarkasteltava niitä toiminnallisia konteksteja, joissa tiedonhaku tapahtuu. Esimerkiksi puolustusasianajaja voi etsiä tietynlaista argumenttia tukevaa evidenssiä ennakkotapauksia sisältävästä tietokannasta tai toimitusjohtaja voi yrittää löytää informaatiota, joka tukee johtoryhmän kaavailemia uusia strategisia linjauksia yritykselle. Erilaisissa toiminnissa mukana olevat tiedonhakijat voivat etsiä jopa samoja dokumentteja eri tarkoituksiin ja eri tavoin.

Dokumentteja indeksoitaessa tulee Blairin mukaan kysyä, miksi tietty dokumentti on olemassa, mikä on sen institutionaalinen tai organisatorinen konteksti sekä mihin sitä käytetään, on käytetty tai voidaan käyttää. Tiedon muodostus ja muu kielellinen toiminta on dokumenttien järjestämisen keskeinen lähtökohta: tietotekniikalla ja tietoverkoilla tulisi edistää ja helpottaa tärkeiden keskustelujen käymistä (vrt. Jacob & Shaw 1998, Winogard & Flores 1986).

Blair päätyy ryhmittelemään dokumenttien funktionaalisia käyttäjiä puheaktiteorian perusteella: olisi kysyttävä, toimiiko dokumentti evidenssinä tietylle päätökselle tai arviolle; onko siinä kyse varoituksesta, sitoutumisesta johonkin, sopimisesta, neuvottelusta, jne. Tässä yhteydessä myös samaa kielellistä toimintaa tukevat dokumentit tulisi linkittää yhteen. Blairin lähtökohtana ovat etenkin yritysorganisaatioiden sisäiset tietojärjestelmät: looginen struktuuri dokumenttien järjestämiselle tietokantaan on se, kuinka näitä dokumentteja käytettiin toiminnassa, joka loi tai sovelsi niitä. Organisaatioissa toiminta on pitkälti sa-

noilla tekemistä, minkä vuoksi muistiot, pöytäkirjat, markkinatutkimukset, tarjouspyynnöt, sopimukset ja muunlaiset dokumentit ovat keskeisessä asemassa. Mentalistiseen merkitysanalyysiin keskittymisen sijasta indeksoijien tulisi siis Blairin mukaan pyrkiä kehittämään dokumenttien representointiin kontrolloitua sanastoa, joka toisi näkyviin dokumentin syntyä tai mahdollista tulevaa käyttöä määrittelevää kontekstia tietyssä organisaatiossa.

Sekä Wilsonin että Blairin teksteistä välittyvä opetus on se, että sisältöön keskittyvä indeksointi tarvitsee – ainakin tietynlaisissa ympäristöissä – rinnalleen funktionaalista indeksointia, joka ottaa huomioon myös dokumenttien syntyyn liittyvän tai sen tulevaan käyttöön mahdollisesti vaikuttavat toiminnalliset kontekstit. Dokumentti voi esimerkiksi toimia tiettyyn johtopäätökseen liittyvänä todistusaineistona tai se voi itsessään olla tämä johtopäätös: tietyn keskustelun lopullinen tai väliaikainen päätepiste. Dokumentin kontekstuaalinen luonne ja merkitys olisi pystyttävä esittämään tätä tarkoitusta varten kehitetyllä luokituskaavalla tai kontrolloidulla sanastolla.

Simon Buckingham Shumin ja hänen kollegoidensa (Shum, Motta & Domingue 1999; 2000) ScholOnto-projekti rakentaa tutkijoille, opiskelijoille ja muille akateemisille toimijoille tarkoitettua virtuaalikirjasto-ohjelmistoa, jonka toiminta perustuu funktionaaliseen, keskustelullisuutta tukevaan indeksointiin. ScholOnto-järjestelmän prototyypin perusideana on tarjota tekstien kirjoittajille käyttöön metadatan tallennusalusta, jonka avulla he voivat määritellä tekstinsä tieteellisen kontribuution, suhteet järjestelmän jo aiemmin sisältämiin dokumentteihin sekä alansa keskeiseen käsitteistöön. Tallennusalustan vastapainona järjestelmän käyttäjät voivat hyödyntää myös ilmeisen kehittyneitä tiedonhaku- ja visualisointimahdollisuuksia.

ScholOnto-järjestelmän lähtökohtana ovat neuvottelut, kiistat ja muunlaiset keskustelulliseen tiedon muodostukseen tähtäävät tieteenalakohtaiset tai -alojen väliset diskursiiviset prosessit. Niiden mallintaminen metadatarakenteeksi auttaa paitsi tiedonhaussa, myös pyrittäessä ymmärtämään tietyn dokumentin laajempaa intellektuaalista kontekstia. Tässä yhteydessä keskeiseksi nousee dokumentin tai dokumenttiryppään käsitteellisten sukulaisuus-, keskustelu- ja debattisuhteiden selvittely: mistä ideat ovat peräisin, mitä väitteitä muissa dokumenteissa järjestelmään lisätty teksti tukee, mitä se kyseenalaistaa ja mikä on tekstin myöhempi vaikutus tietyllä tieteenalalla. Shumin ja hänen kollegoidensa kehittämän järjestelmän tavoitteena on auttaa tutkijoita ja opiskelijoita analysoimaan tieteellisten keskustelutraditioiden sisäisten ja välisten kollektiivisten ymmärrysten kehittymistä. Käyttäjä voi ScholOnto-ohjelmiston avulla esimerkiksi visualisoida erilaisten tutkimusprojektien, näkökulmien, keskustelutraditioiden tai debattien välisiä suhteita.

ScholOnto-projektin keskeinen innovaatio on siis hyödyntää tieteellistä keskustelua metadatatavälineenä: keskustelullinen tiedon muodostus on se olennainen konteksti, jonka avulla tiedollisten yhteisymmärrysten, tulkintojen ja kiistojen välisiä suhteita voidaan hahmottaa. ScholOnto-järjestelmään luetteloidut tieduheet sisältävät toki myös normaalia bibliografista metadattaa, mutta pääpaino järjestelmässä on kirjallisuuden tulkintatyötä helpottavassa kontekstuaalisessa metadatatassa.

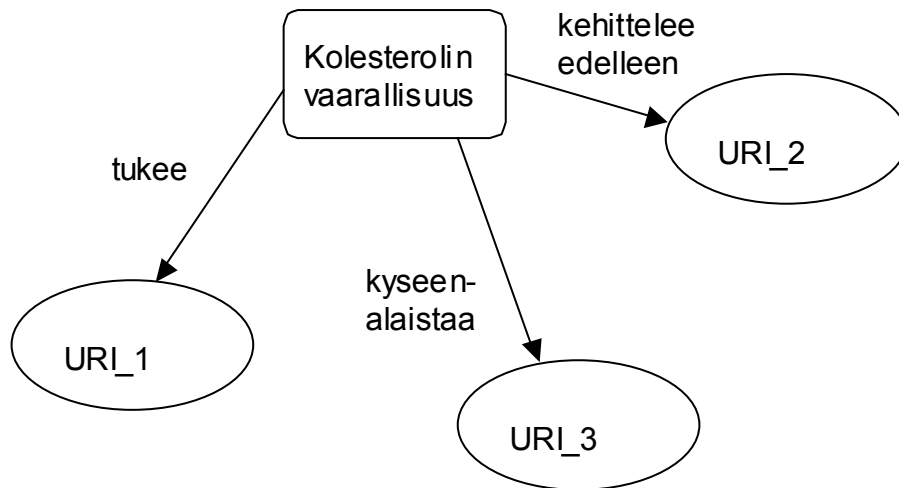
Metadatataväittämien muodostaminen edellyttää ScholOnto-järjestelmään autentikoitumista: ne ovat aina jonkun henkilön tai tahon tekemiä. Niillä voi puoles-

taan olla todistusaineistoa, esim. yksittäinen dokumentti tai dokumenttirypäs, joka väittämän esittäjän mielestä tukee hänen tulkintaansa. Väittämän ydin on kuitenkin kahden elementin (esim. dokumentin, käsitteen, mallin, metodin, idean tai teorian) välille muodostettu suhde, joka voi olla joko ei-argumentatiivinen (analysoi, hyödyntää, soveltaa, jne.) tai argumentatiivinen (vahvistaa, kumoaa, nostaa esiin ongelman, jne.). Eri henkilöiden tai tahojen esittämät metadataväittämät voivat olla myös ristiriitaisia: tutkija X voi pitää tiettyä dokumenttirypästä väittämänsä evidenssinä, mutta tutkija Y voi olla asiasta toista mieltä. Järjestelmän on kyettävä esittämään myös tällaisia keskenään konfliktissa olevia metadataväittämiä. Tarvittaessa käyttäjä voi järjestelmän avulla myös filteeroidä metadataväittämiä siten, että vaikkapa tutkijoiden X, Y ja Z esittämät väittämät eivät tule lainkaan näkyville. (Shum, Motta & Domingue 2000.)

Eriyksen tärkeä seikka Shumin ja hänen kollegoidensa projektissa on se, että elementtien välille muodostettujen väittämien sisältö määrittyy verbien avulla: ScholOnto-järjestelmä antaa verbeille yhtä tärkeän sijan kuin perinteisesti informaation organisoinnissa käytetyille substantiiveille. Tämä lähtökohta on sopusuhteissa konstruktionismille ominaisen verbimaailmankuvan kanssa: koska keskustelu ja maailman tolkkuminen on sanoilla tekemistä, keskustelullisen tiedon muodostuksen mallintaminen edellyttää (myös) verbejä. Wilsonin ja Blairin kaavailemien sekä ScholOnto-projektissa toteutettujen kaltaisia verbinäkymiä visualisoimalla on mahdollista saada havainnollinen kuva virtuaalikirjastossa käydyistä neuvotteluista, kiistoista ja debateista sekä niiden etenemisestä.

Pitkäaikaissairaille kaavailun virtuaalikirjaston yhteydessä verbinäkökulmaa tai funktionaalista indeksointia voitaisiin soveltaa tarjoamalla keskustelijoille mahdollisuus tuottaa metadataa niihin linkkeihin, joita he palveluun laatimaansa tai muulta löytyvään aineistoon verkossa rakentaisivat¹⁰⁴. Näiden linkkien kuvailussa käytettäisiin yksinkertaista metadatasanastoa, jossa olisi erilaisia vaihtoehtoja tyypillisimmille keskustelullisille toiminnoille. Tiettyyn dokumenttiin tai käsitteeseen voitaisiin siis linkittää muuta aineistoa tai käsitteitä käyttäen sellaisia asiasanoja kuin "kyseenalaistaa", "tukee", "vastustaa", "kehittelee edelleen", "auttaa asian hahmottamisessa", jne. Tässä yhteydessä käyttäjillä olisi oltava mahdollisuus poimia termejä jostakin sanastosta ja käyttökelpoisen termin puuttuessa myös luoda uusia substantiivikäsitteitä.

Erilaisilla metadataväitteitä yhdistettyjen dokumenttien muodostama verkosto voisi näyttää visualisoituina esimerkiksi seuraavalaiselta:

Kuvio 10: Keskustelutilanteen hahmotus substantiivi- ja verbinäkökulmaa yhdistäen¹⁰⁵.

Kuviossa 10 näkyvä visualisointi on toki hypoteettinen ja yksinkertaistava esimerkki. Voimme kuitenkin kuvitella sen osaksi jotakin laajempaa keskustelua, jolloin substantiivien (elementtien) ja niihin kytkeytyvien verbien verkosto saataisi levitä huomattavasti laajemmaksi ja monimutkaisemmaksi kuin yllä esitetty kuvio (vrt. Shum, Motta & Domingue 2000). Se, kuinka lukuisten dokumenttien ja muiden elementtien välisiä suhteita olisi mahdollista havainnollisesti esittää on tietenkin paitsi informaatioarkkitehtuuriin liittyvä, myös ohjelmointitekniinen ongelma. Tässä jälkimmäisessä mielessä ongelma kuitenkin näyttää olevan ratkaistavissa: ensimmäisiä keskustelullisuutta tukevia ja keskustelun kulkua mallintavia informaatiojärjestelmiä on jo tuotantokäytössä (Shum & Selvin 2000).

Keskustelulliseen tiedon muodostukseen keskittyvä funktionaalinen tai verbi-lähtöinen informaatioarkkitehtuuri määrittäisi kulloisetkin dokumentit usein keskustelutilanteessa hyödynnetyksi todistusaineistoksi tai vastaaviksi: esimerkiksi yksi kuviossa 10 esitetyistä dokumenteista tukee väitettä kolesterolin vaarallisuudesta, kun taas toinen pyrkii tätä näkemystä horjuttamaan. Kun käyttäjä liittäisi uuden dokumentin järjestelmään tai määrittäisi virtuaalikirjastossa jo olevien dokumenttien välisiä suhteita, hän hahmottaa dokumenttiavaruutta usein nimenomaan siltä kannalta, mitkä dokumentit tukevat hänen tulkintaansa ja mitkä mahdollisesti vastustavat sitä. Kuten luvussa 4.4.4 esitetyistä evidenssikategorioista voimme huomata, dokumenttien sisäinen argumentaatio puolestaan voi tukeutua monenlaisiin perusteluihin. Virtuaalikirjaston käyttäjien kuitenkin täytyy tyytyä määrittelemään pikemminkin dokumenttien välisiä suhteita kuin dokumenttien sisällöllisten elementtien keskinäisiä yhteyksiä. Liiallinen kompleksisuus metadatan tallennusalueen käyttöliittymässä saattaisi johtaa siihen, ettei metadatan lisäämismahdollisuutta hyödynnettäisi tarpeeksi laajasti.

Verkosta valmiina löytyvät dokumentit voivat itsessään olla retorisesti vakuuttavia, mutta osallistujajärjestelmän täytyisi toki mahdollistaa muutakin kuin linkkien ja niihin kytkeytyvän metadatan lisäämisen. Kuten edellisessä alaluvussa totesin, käyttäjän olisi kyettävä vaivattomasti myös luomaan dokumentteja järjes-

telmään. Jos käyttäjä haluaa esimerkiksi laatia dokumentin, jossa hän horjuttaa jotakin lääketieteellistä väitettä käyttäen kokemusrepertuaariin perustuvia havaintoja todistusaineistonaan, järjestelmän olisi annettava hänelle mahdollisuus tähän. Dokumentin luotuaan hän voisi määrittää sen suhteet aikaisempaan keskusteluun virtuaalikirjaston käyttöliittymään sisältyvän metadatan tallennusalustan avulla.

Dokumenttien luomisen, metadatan lisäämisen ja linkkausmahdollisuuksien lisäksi järjestelmä voisi tarjota käyttäjille myös mahdollisuuden lisätä kommentteja mihin tahansa virtuaalikirjastosta löytyvään dokumenttiin (Wilensky 2000). Teknisesti tämä palvelu olisi toteutettavissa siten, että kommentit sijaitsivat tietyllä palvelimella, josta ne haettaisiin näkyville aina dokumentteja virtuaalikirjaston käyttöliittymän välityksellä katsottaessa. Kommentit voisivat mahdollistaa dokumenttien kollektiivisen luotettavuusarvioinnin; ne saattaisivat sisältää myötä- tai vastaevideenssiä, asiavirheiden korjauksia tms. Virtuaalikirjaston käytettävyyden vuoksi ne eivät kuitenkaan voisi olla kovin pitkiä. Laajemmat kommentit olisikin järkevä laatia omiksi dokumenteikseen, jolloin ne voitaisiin linkittää siihen dokumenttiin tai käsitteeseen, johon liittyväksi keskustelupuheenvuoroksi ne on tarkoitettu.

Keskustelullisuutta tukevien ja keskustelullista tiedon muodostusta mallintavien järjestelmien laajamittaisen käyttöönoton tiellä olevat esteet eivät ole ensisijassa teknisiä, vaan sosiaalisia (vrt. Kling 1999). Käyttäjät eivät ryhdy hyödyntämään heille tarjottua metadatan tallennusalustaa, ellei palvelussa kyetä vakuuttavasti osoittamaan esimerkiksi verbejä painottavan lähestymistavan etuja puhtaasti substantiivilähtöiseen informaatioarkkitehtuuriin verrattuna. Lukuisat tiedonhankinta- sekä käyttö- ja käytettävyytutkimukset ovat osoittaneet, etteivät ihmiset useinkaan vaivaudu opettelemaan käyttöohjeita tai perehtymään kompleksisten käyttöliittymien saloihin, ellei näin ole aivan pakko tehdä.

Metadatan tallennuksessa täytyisi tasapainoilla liiallisen yksinkertaisuuden ja monimutkaisuuden välillä: Virtuaalikirjaston olisi tarjottava käyttäjille tarpeeksi välineitä, jotta he tuntisivat kykenevänsä esittämään metadataväittämiä tarpeeksi joustavasti. Toisaalta jos näitä välineitä olisi liikaa tai jos käyttöliittymä olisi sekava, toiveet metadatan tallennusalustan laajamittaisesta käyttöönotosta olisivat turhia.

Vaikka metadatan tallennusta olisikin hajautettu palvelun käyttäjille, myös sen ylläpitäjät tai tuottajat voisivat siihen osallistua. Palvelun prototyyppivaiheessa metadatan tallennusrooli olisi nimenomaan sen tuottajilla. Myöhemmin palvelun tuottajat voisivat ehkä pitää tarpeellisena editoida käyttäjien lisäämää metadattaa ja joissakin tapauksissa myös tarkistaa käyttäjien luomien linkkien relevanttiutta. Tällaisiakin toimenpiteitä tehtäessä olisi kuitenkin kunnioitettava palvelun moniäänisyyttä ja keskustelullisuutta.

5.3 Diskurssianalyysi terminologisen käyttäjälähtöisyyden varmistamisessa

Edellä olen pohtinut mm. sitä, miten pitkäaikaissairaiden informaatiomaailmaa jäsentävät diskurssit pääsisivät esille erilaisiin metateorioihin nojautuvissa virtuaalikirjastoissa. Kun diskurssianalyysia sovelletaan informaation organisointiin, lähtökohta voi kuitenkin olla vielä konkreettisempi: tarkastelemalla käyttäjien ta-

poja hahmottaa ja puhua tekeillä olevan informaatiojärjestelmän kattamista asioista, voimme varmistaa sen, että informaatioresursseja kuvaamaan valittujen sanojen käyttötavat ja merkitykset ovat heille entuudestaan tuttuja. Diskurssianalyysi siis auttaa laatimaan käyttäjälähtöisen rajapinnan virtuaalikirjastopalvelussa käytettyyn substantiiviperäiseen, asiantuntijoiden tekemään kontrolloituun sanastoon. Tämä toteutuu rakentamalla hakukäyttöliittymä siten, että käyttäjien suosimat termit toimivat linkkeinä varsinaisiin asiasanoihin. Näin on mahdollista taata se, että käyttäjät voivat etsiä tietoa vaikkapa hajautetuista tietokannoista itselleen tuttuja käsitteitä ja termejä hyödyntämällä. (Talja & al. 1997.)

Kontrolloitua sanastoa rakennettaessa eri diskurssit kannattaa organisoida useammista termeistä koostuviksi kokonaisuuksiksi. Se, kuinka näihin termeihin voidaan vangita tietyn tulkintarepertuaarin "olemus", riippuu tutkijan tai informaatioarkkitehdin kekseliäisyydestä: hänen on kyettävä valitsemaan tutkittavien puheesta sellaisia ilmaisuja, jotka ovat yhtäältä tyypillisiä sekä toisaalta valottavat tiettyä diskurssia eri puolilta. Tärkeää on myös se, että määrättyä diskurssia hahmottava sanakokoelma erottuu muista informaatiojärjestelmien kannalta tärkeitä diskursseja hahmottavista sanakokoelmista. Sanastoa rakennettaessa on myös pidettävä mielessä diskurssia kuvaamaan valittujen sanojen käyttökelpoisuus ja intuitiivinen tajuttavuus tiedonhakijan kannalta.

Kontrolloidun sanaston rakentaminen diskurssianalyysin avulla ei terminologista käyttäjäystävällisyyttä varmistettaessa yksin riitä, vaan lisäksi on usein tehtävä "mappaus", eräänlainen semanttinen yhteneväisyysanalyysi, jossa etsitään eri sanastojen välisiä yhteisiä käsitteitä tai merkityksiä (vrt. Olson 1998). Tietokoneelle tällaiset analyysit esiintyvät usein sanaparien listoina, joissa sanaston A termiä y vastaa sanaston B termi z.

"Mappausten" tekoa saattaisi kuitenkin haitata se, että diskurssia kuvaamaan valittuja sanoja voi olla hankala järjestää asiasanastoille tyypillisiin termien välisiä suhteita eritteleviin hierarkkisiin rakenteisiin¹⁰⁶. Analyysin taso olisi ehkä pidettävä varsin karkeana, jotta sen tulokset olisivat toimivia hakukäyttöliittymän kannalta. Tällöin ei ammattimaisesti rakennettujen kontrolloitujen sanastojen kaltaisiin hienovaraisiin termien semanttisten merkitysten analyysiin voitaisi lainkaan mennä, vaan "mappaukset" toteutettaisiin etsimällä suhteellisen karkean tason termiyhteneväisyyksiä. Monien virtuaalikirjastomaisten palvelujen kannalta hyvin hienovarainen eri termien semanttisten piirteiden erittely ei toki ole edes tarpeellista.

Diskurssianalyysin tulokset voivat siis vaikuttaa paitsi sisältöön, myös siihen, miten asiat nimitään ja millaisia kuvailutermejä informaatiota organisoitaessa käytetään. Vaikka asiantuntijoiden rakentamia substantiivilähtöisiä kontrolloituja sanastoja ei kannatakaan hylätä, pitkäaikaissairaille tarkoitettussa virtuaalikirjastossa tämä sanasto voisi toimia ikään kuin konepellin alla, jolloin käyttöliittymän tasolla hyödynnettäisiin käyttäjien arkipäivän kannalta tuttuja termejä. Tällainen menettely saattaa olla tarpeellinen erityisesti, jos palvelussa rakennetaan yhdyskäytäviä esimerkiksi lääketieteellisiin tai terveystieteellisiin aineistoihin sisältäviin viite- ja kokotekstitietokantoihin¹⁰⁷.

5.4 Konstruktionistisen virtuaalikirjaston rakentamisen ”säännöt”

Tiivistän konstruktionistisen virtuaalikirjaston rakentamisperiaatteet seuraavaan neljään suositukseen:

- 1) Maksimoi moniperspektiivisyys. Etsi mahdollisimman monenlaisia näkökulmia siihen aihepiiriin tai niihin aihepiireihin, joita palvelu käsittelee. Tässä yhteydessä palvelun käyttäjäryhmän tai -ryhmien keskustelutapojen analyysi voi olla erittäin hyödyllistä. Virtuaalikirjaston sisältämien ristiinriittaisuuksien tai vastakohtaisuuksien silottelu tai kätkeminen ei ole sen rakentajien tehtävä¹⁰⁸. Valta-asemassa olevien diskurssien helposti vaientamien äänien esille tuloa on tuettava. Toisaalta moniperspektiivisyyttä on myös hallittava, jotta se ei hajoa äänien kaaokseksi.
- 2) Tulkintojen rakentamisen lisäksi painota myös niiden purkamista. Erilaiset näkökulmat tai äänet saattavat myös eksplisiittisesti kritisoida toisiaan. Keskustelijoille on annettava mahdollisuus paitsi luoda, myös purkaa tulkintoja. Antagonisoivien, polariteeteiksi jäähmettyneiden dikotomioiden syntymistä tulee pyrkiä välttämään keskustelullisuuden hengessä. Myös kriittistä itsereflektiota on tuettava.
- 3) Käyttäjien on toimittava palvelussa sisältä käsin. He ovat mukana rakentamassa palvelua ja myös purkamassa siinä esiintyviä järjestyksiä. Heillä pitää olla oikeus vaikuttaa kaikkiin palvelun kannalta olennaisiin asioihin: sisältöön, esittämisen tapaan, informaatioarkkitehtuuriin, linkityksiin, jne. Käyttäjien ja palvelun tuottajien välinen suhde on se, että tuottajat valmistavat palvelun sisällölliset ja tekniset puitteet, jonka jälkeen valta siirtyy enenevässä määrin osallistumissysteemin tuottajilta sen käyttäjille. Virtuaalikirjasto alkaa elää vasta käyttäjien käsissä.
- 4) Rakenna keskustelullisuutta tukevia informaatioarkkitehtuureja. Sisältöön perustuva substantiivinäkökulma tarvitsee rinnalleen keskustelullista verbinäkökulmaa. Aineistoa keskustelun näkökulmasta jäsentävä funktionaalinen indeksointi on yhtä tärkeää kuin perinteinen asiasanoituskin. Konstruktionistisia tutkimusotteita, kuten diskurssianalyysia, voidaan hyödyntää paitsi palvelun sisältökysymyksissä, myös sen varmistamisessa, että informaation organisoinnissa käytettyjä käsitteitä nimitään käyttäjille tutulla tavalla.

6 Lopuksi

6.1 Metaforien tarkastelu

Metaforat valottavat usein parhaiten yksittäisten metateorioiden luonnetta. Richard H. Brown ([1977] 1989, 78) painottaa jopa kaiken tiedon metaforisuutta lähtemällä tiedon paikallisuuden ideasta: Jos kaikki tieto on perspektiivisidonnaista, tietyistä näkökulmasta käsin rakennettua, uusi tieto merkitsee aina jonkin näkemistä jonakin muuna. Täten mm. tutkijan rakentama malli sekä mallin pohjalta tulkittu empiria ovat kaksisuuntaisesti metaforisia¹⁰⁹.

Tarkastelemieni metateorioiden yhteydessä on noussut esille monenlaisia metaforia. Informaatio on yhtäältä vertautunut siirrettävään esineeseen ja toisaalta savimöykkyyn. Mieli on ymmärretty tietokoneena. Subjektia on pidetty mentaalisten malliensa itsenäisenä muokkaajana, kuilujen kohtaajana sekä ajassa ja tilassa matkaavana olentona. Keskustelu on viitannut paitsi kasvokkaiseen keskusteluun, myös vuoropuheluun tekstien ja diskurssien kanssa.

Metateoria	Metafora
informaation siirtomalli	Valokuva
Konstruktivismi	Rakennustyömaa (mentaalinen)
Konstruktioismi	Rakennustyömaa (keskustelullinen)

Taulukko 6: Tiedon muodostukselliset metateoriat ja metaforat.

Taulukossa 6 olen yhdistänyt tässä kirjassa esiintyvät metateoriat valokuvan ja rakennustyömaan metaforiin. Siirtomallissa informaatio on (parhaimmillaan) lähettäjän ottama valokuva maailmasta, objektiivinen representaatio, joka on siirrettävissä muuntumattomana vastaanottajalle. Konstruktivismin ja konstruktioismin tietynlainen sukulaisuus tulee ilmi siinä, että kummankin metateorian ytimessä on metafora rakennustyömaasta (vrt. Potter 1996, 97-98). Tarkemmin katsottuna nämä rakennustyömaat ovat kuitenkin perin erilaisia: konstruktivismissä rakennustyömaa sijaitsee korvien välissä, kun taas konstruktioismi tarkastelee yhteisöllisten merkitysten, käytäntöjen ja fyysisen infrastruktuurin rakentamista ja rakentumista. Konstruktioismin kannalta tulkintojen ja tiedon rakennustyö ei koskaan tapahdu irrallaan sosiaalisesta kontekstista ja vuorovaikutuksesta.

Valokuvaan verrattuna rakennustyömaa on metaforana siinä mielessä lohdullinen, että vikaan mennyt tulkintakyhäelmä voidaan purkaa ja sen tilalle on parhaassa tapauksessa mahdollista pystyttää jotakin uutta. Valokuvaa voidaan vain kiillottaa ja varjella turmeltumiselta (tai vaihtoehtoisesti tahrata ja turmella). Kognitiivisessa näkökulmassa kyse ei ole niinkään tiedon aktiivisesta muovailusta, kuin tiedon rakentumisesta, joka tapahtuu valtaosin toimivan subjektin tietoisesta tarkkaavaisuuden ulkopuolella. Subjektikeskeisen lähestymistavan puolestaan voi nähdä korostavan amerikkalaistyylisten ”self-help”-oppaiden eetosta: yksilöllisten mentaalisten malliemme arkkitehteina olemme itse vas-

tuussa siitä, kuinka tulkitsemme asiaintiloja ja tapahtumia sekä vastaanotta-
maamme tai hankkimaamme informaatiota.

Konstruktionismissa tiedon ja tulkintojen rakentamistyöhön tulee mukaan myös poliittinen ulottuvuus: Millaiset äänet vallitseva tietämisen tapa hukuttaa tai tu-
kahduttaa? Kuka saa kertoa muille, mitä todellisuus pitää sisällään? Millaisiin
seurauksiin tiedon muodostus johtaa eri yhteyksissä? Konstruktivismiin ver-
rattuna konstruktionismissa korostuu se, ettemme rakenna tulkintoja vain itsel-
lemme, vaan ne päätyvät muodossa tai toisessa osaksi sitä rakennustyömaata,
jolla muutkin työskentelevät. Panssaroituessaan tekemämme tai uusintamam-
me tulkinta voi muodostua esteeksi toisentyyppisille näkemyksille ja maailman
hahmottamisen tavoille.

Rakennustyömaa-metafora vihjaa myös, että substantiivimaisinkin tieto on hor-
juttavissa ja purettavissa. Tiedolliset aikaansaannoksemme ovat – raudoituk-
sista ja betonivaluista huolimatta – ainakin potentiaalisesti keskeneräisiä ja
epätäydellisiä.

Ian Hackingin (1999, 49) mukaan ”konstruoinnista”, rakentamisesta, on kons-
truktionismissa muodostunut kuollut metafora: tutkijat eivät huomaa käyt-
tämänsä kielen metaforisuutta, vaan he käsittävät rakentamisen kirjaimellisesti.
He eivät myöskään erittele rakentamismetaphoran ulottuvuuksia, minkä vuoksi
rakennustyön ainekset ja keinot jäävät kuvaamatta. Hacking havaitsee kons-
truktionistisissa tutkimuksissa ilmeistä refleksiivisyyden vajuusta: tutkijat otta-
vat keskustelutraditionsa perusteet turhan annettuina. Yhtä lailla kuin joissakin
konstruktionistisissa teksteissä, metaforisen tietoisuuden puute näkyy myös
sellaisen tutkijan työssä, joka ”mittaa” koehenkilöidensä kognitiivisten mallien
rakentamista tiedostamatta lainkaan sitä, kuinka läpeensä metaforista tämä hä-
nen mittaustyönsä on.

Käsillä olevassa kirjassa olen koettanut herättää konstruktionismia luonnehtivaa
rakentamismetaphoraa henkiin. Se, että olen puhunut tulkinnan ”pönkittämisestä”,
”panssarimisesta”, ”lujittamisesta” ja ”raudoittamisesta” tai vastaavasti tulkin-
nan ”horjuttamisesta”, ”purkamisesta” ja ”mitätöimisestä” on ollut paitsi tyylikei-
no, myös osa metaforisen tietoisuuden virittämisen projektiani. Lukijan (ja kir-
joittajan) on helpompi havaita ja pitää mielessä puheen metaforisuus silloin, kun
käytetyt metaforat eivät ole vielä kirjaimellistuneita. Kielenkäytön metafori-
suuden säilyttäminen ja korostaminen poikkeaa naiivin representationalistisesta
tutkimusotteesta, jossa metaforia ei toki voida välttää, mutta jossa niiden vai-
kutusta laadittuun tulkintaan yritetään minimoida tai peitellä. Metaforilla ladattua
kieltä käyttävä tutkija viestii, että hän on yhtenä keskustelijana mukana raken-
tamassa tutkimaansa todellisuutta.

Sen sijaan, että olisin vain todennut tiedon olevan sosiaalisesti rakentunutta,
olen myös tarkastellut uskottavuuden pönkittämisen ja purkamisen prosesseja
mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Tässä yhteydessä olen korostanut, että tie-
don muodostus ja vakiintuneen tulkinnan horjuttaminen ovat saavutuksia, joihin
ylletään sosiaalisella rakennustyömaalla saatavilla olevien materiaalien ja työ-
kalujen avulla. Näillä aineksilla ja välineillä on puolestaan oma historiansa;
kulttuurisina käytäntöinä ne ovat kehkeytyneet vuosisatojen ja jopa -tuhansien
kuluessa.

6.2 Konstruktionismi ja informaatiotutkimus

Tämän kirjan informaatiotutkimuksellinen anti voidaan tiivistää kolmekohtaiseksi listaksi:

- 1) vakiintuneiden metateorioiden horjuttaminen
- 2) konstruktionistisen vaihtoehdon muotoilu informaation siirtomallille ja konstruktivismille
- 3) konstruktionistisen virtuaalikirjaston mahdollisuuksien visiointi

Vakiintuneiden metateorioiden horjuttaminen

Metateoretisointi on informaatiotutkimuksessa tähdellistä eritoten siksi, että informaation siirtomalli ja konstruktivismi eivät ole ongelmattomia ajattelumalleja. Siirtomallin epäkohdat liittyvät etenkin sitä luonnehtivaan käsitykseen esinemäisestä ja epäpoliittisesta asiantuntijatiedosta. Kun informaatiotieteeseen käyttäjät ymmärretään tiedon vastaanottajiksi, viestinnän objekteiksi, heitä ei pidetä keskustelijoina, joilla olisi valtaa osallistua tiedon tuottamiseen. Heidän ei myöskään tule yrittää dekonstruoida kognitiivisina auktoriteetteina esiintyvien tahojen monologeja. Siirtomallin mukaisen virtuaalikirjaston informaatioarkkitehtuuri on asiantuntijoiden suunnittelema: käyttäjillä ei ole mahdollisuuksia muuttaa tai modifioida ennalta laadittua järjestystä. Jos palvelu yleensä sisältää lainkaan interaktiivisuutta, kyse on lähinnä verkkoklinikkamaisesta ”potilas kysyy-lääkäri vastaa” -asetelmasta.

Konstruktivismissa tiedon muodostus redusoituu subjektiivisiksi tulkinnoiksi. Informaation siirtomallin tavoin myös konstruktivismia luonnehtii usko tiedon epäpoliittisuuteen, minkä vuoksi se vaikenee vallan vaikutuksista informaatioprosesseihin (kuten tiedon muodostukseen tai informaatioarkkitehtuurien rakentamiseen). Virtuaalikirjastojen suhteen konstruktivismi painottaa käyttäjien persoonakohtaisia intressiprofiileja sekä yksilölliseksi ymmärrettyä ajattelua imitoivia käyttöliittymiä. Digitaalisten kirjastokokoelmien asiasisällön tasolla se ei kuitenkaan tarjoa merkittävää vaihtoehtoa informaation siirtomallille.

Argumentaatiotani voidaan kritisoida yksipuolisuudesta: Olen käyttänyt kosolti ruutia informaation siirtomallin ja konstruktivismin teoreettisten, metodologisten ja käytännöllisten epäkohtien havainnollistamiseen. Toisaalta en ole ottanut konstruktionismia metateorianaan vastaavalla tavalla kriittisen tarkastelun kohteeksi.

Metateoriaa on kuitenkin vaikea kääntää itseään vastaan: koska puhun konstruktionismin keskustelutraditiosta käsin, olisi nurinkurista teeskennellä yhtä kistä hyppäystä tradition ulkopuolelle. Luvussa 4 olen toki yrittänyt vastata tyyppisimpiin konstruktionismiin kohdistuviin idealismi-, relativismi- ja nihilismisyhtöksiin¹¹⁰.

Johdantoluvussa korostin, että *tutkijoilta* tulee edellyttää refleksiivisyyttä ja kriittisyyttä suhteessa hyödyntämiinsä metateorioihin. Käytin monikkoa tarkoituksella: halusin tähdentää sitä, että tieteellisen yhteisön tulee keskustelevana yhteisönä mahdollistaa metateorioitten väliset kohtaamiset ja törmäykset. Vaik-

ka yksittäinen tutkija ei voisikaan nähdä metateoriansa ”tuolle puolen”, yhteisö kokonaisuudessaan voi. Samalla on kuitenkin muistettava, että kritiikki ei voi tulla ”ei mistään”, vaan se on aina perspektiivisidonnaista. Jos kritiikki yrittää peittää lähtökohtansa, ankkuroitumisensa aikaan ja paikkaan, se on epärehellistä.

Konstruktionistisen vaihtoehdon muotoilu informaation siirtomallille ja konstruktivismille

Olen tässä kirjassa todistanut konstruktionistisen näkemyksen ja diskurssianalyttisen tutkimusotteen hyödyllisyyttä suhteessa niihin ongelmanasetteluihin, jotka ovat keskeisiä informaatiotutkimuksessa. Vaikka konstruktionistiset ajatukset ja tarkastelutavat ovat nykyään yleisiä esimerkiksi sosiaalipsykologiassa, sosiologiassa ja tiedotusopissa, konstruktionistinen metateoria on jäänyt informaation siirtomallin ja konstruktivismin varjoon informaatiotutkimuksellisessa keskustelussa. Laatimani kokonaisesitys konstruktionismista keskustelullisen tiedon muodostuksen metateorian paikkaa osaltaan tätä puutetta.

Tekemässäni sydänleikkausta odottavien ja näiden puolisoitten haastattelujen diskurssianalysissä tarkastelin etenkin sitä aktiivista keskustelua, jota he kävivät eri tyyppisen tiedon kanssa: he paitsi pohtivat tietojen luotettavuutta ja merkitystä, myös tilanteesta riippuen pönkittivät ja purkivat erilaisia tulkintoja. Kutsuin tätä keskustelua ”tiedolliseksi puheeksi”.

Tiedon muodostuksellisten prosessien konstruktionistisen tarkastelu osoitti selkeästi, ettei tiedollista puhetta esiinny pelkästään sydänleikkausta odottavilla, vaan että kyseessä on hyvin arkipäiväinen ja tavallinen ilmiö: tiedon uskottavuus askarruttaa aika ajoin kaikkia sosiaalisia toimijoita. Tiedollinen puhe voi olla paitsi äänestä, myös hiljaista keskustelua, jota yksilö käy itsensä ja esimerkiksi tietyn WWW:stä löytyneen dokumentin kanssa. Keskustelun kuuluvuudesta riippumatta tiedollinen puhe on aina sosiaalista ja retorista toimintaa. Joskus yksilön on vaikeampi vakuuttaa tiedon tai tarkastelemansa informaation luotettavuudesta itseään kuin perhettään tai työkavereitaan.

Konstruktionismissa informaation siirtomallin esineistämät tietopalikat muuttuvat verbeiksi: informaation tai tiedon substantiivien kaltaisuus on retorinen saavutus pikemminkin kuin tiedollisten prosessien olemusta heijastava lähtökohta. Aika—paikka—tiloihin ankkuroituneet toimijat rakentavat sekä purkavat tulkintoja aktiivisesti ja vuorovaikutuksellisesti. Koska tieto on yhteisöllistä, se ei ole sen paremmin objektiivista kuin subjektiivistakaan. Tieto ei myöskään ole todellisuutta tarkastelevan ja sosiaalisista prosesseista erilliseksi nähdyn yksilösubjektin muodostamaa tai hänen omaisuuttaan. Pikemminkin tiedossa on kyse väliaikaisista tai pysyvämmistä keskustelun ”johtopäätöksistä”, joita uusinnetaan ja muunnetaan, pönkitetään ja puretaan erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa.

Konstruktivismissa, erityisesti kognitiivisessa näkökulmassa, halutaan tutkia informaation aiheuttamaksi ymmärrettyjä mielensisäisten käsite- ja rakenteiden muutoksia. Tiedollisen puheen tutkimisen lähtökohdat ovat anti-essentialistisyydessään vastakkaisia tälle intressille. Samaakin tietoresurssia tai dokumenttia voidaan eri tilanteissa käyttää todistamaan jopa vastakkaisia tarkoituspäitä, eikä ole olemassa mitään subjektin tekemää *alkuperäistä tai lopullista* informaation tulkintaa. Haastatteluaineistossa tiedollisen puheen dynami-

suus tulee esille esimerkiksi sydänleikkausta odottavien tavassa yhtäältä horjuttaa ruumiillisen kokemuksensa auktoriteettia (sairauden havaitsemisnarratiiveissa) sekä toisaalta taas pönkittää kehollisuutensa tiedollista arvovaltaa (dekonstruoitaessa hyve- ja asiantuntijarepertuaareja).

Konstruktivismissa ja informaation siirtomallissa vaietaan myös informaation ja informoitumisen retorisesta ulottuvuudesta: viestin täytyy vakuuttaa kuulijansa tai lukijansa, jotta se tulisi hyväksytyksi. Tiedollisessa puheessa juuri tämä vakuuttamisulottuvuus on keskeinen: kyse on tulkinnan uskottavuuden tuottamisesta ja uusintamisesta tai vastaavasti sen horjuttamisesta ja purkamisesta.

Tiedon tai tietämisen tyylien pönkittämisen ja horjuttamisen lisäksi konstruktionistisissa tutkimuksissa voidaan keskittyä esimerkiksi tiedonhankinnallisiin kertomuksiin, kuten itse tein luvun 2 lopussa. Toinen mahdollinen tutkimuskohde olisi tiedontarpeiden artikulaatio ihmisten (esimerkiksi käyttäjän ja kirjastonhoitajan) sekä ihmisten ja koneiden (esimerkiksi käyttäjän ja tietyn informaatio-
systeemin) välisinä prosesseina.

Metodologisesti tiedolliseen puheeseen keskittyminen merkitsisi siirtymistä ää-
neenajattelumenetelmästä ja mikrotilanne-aikajana-haastattelusta diskursseja, narratiiveja ja retoriikka painottaviin tutkimusotteisiin. Karkean faktanäkökulman ja abstrahoitavien tiedonhankinnan mallien rakentelun sijasta tutkimusraporteissa korostuisi empirian monimuotoisuus ja vivahderikkaus.

Konstruktionistisen virtuaalikirjaston mahdollisuuksien visiointi

Viimeaikaisessa virtuaalikirjastokeskustelussa on painotettu käyttäjien välisen yhteistoiminnan ja keskustelujen tärkeyttä. Joihinkin virtuaalikirjastosovelluksiin on myös jo rakennettu sellaisia teknisiä ominaisuuksia, jotka helpottavat synkronisten ja asynkronisten keskustelujen käymistä verkkoympäristössä. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta virtuaalikirjastokeskusteluun ei kuitenkaan ole kytketty metateoreettisia kysymyksenasetteluja. Tässä kirjassa olen osoittanut, että konstruktionismi sopii informaation siirtomallia ja konstruktivismia paremmin käyttäjien yhteistoiminnallisuutta ja keskustelullisuutta painottavan virtuaalikirjaston rakennustyötä ohjaavaksi ja legitimoivaksi metateoriaksi.

Konstruktionistiset informaatiojärjestelmät ovat yhteisöllisiä osallistumisjärjestelmiä: käyttäjät rakennetaan sisälle palveluun, ja he myös tuottavat ja purkavat palvelussa esiintyviä tulkintoja ja järjestyksiä. Autoritaarisen informaation siirtomallin sijaan konstruktionistinen virtuaalikirjasto painottaa yhteistoimintaa, kriittisyyttä, avoimuutta ja dialogin tärkeyttä. Tällaisen virtuaalikirjaston tulee olla moniääninen ja konflikteja sietävä. Sen olisi tuettava keskustelullista tiedon muodostusta myös verbinäkökulmaa painottavilla indeksointiratkaisuilla.

En ole tarkastellut empiirisesti sitä, millaiset metateoriat virtuaalikirjastojen rakentamista käytännössä ohjaavat. Metateorioiden ruodinta on lähes väistämättä stereotypisoivaa puuhaa. Erilaisten virtuaalikirjastojen sisältöjä sekä informaatioarkkitehtuureja lähemmin tarkasteleva empiirinen analyysi saattaisi osoittaa, että toteutuneissa virtuaalikirjastopalveluissa esimerkiksi informaation siirtomalli ja konstruktivismi kietoutuvat joskus toisiinsa tiiviisti. Tästä meillä ei kuitenkaan ole todisteita, koska mainitun tyyppinen empiirinen analyysi puuttuu. Virtuaalikirjastojen ja muunlaisten tietoverkkopalveluiden konkreettinen diskurssi- tai si-

sällönanalyysi onkin keskeisin tämän kirjan esiin nostamista jatkotutkimuksen aiheista.

Viitteet

Luku 1

¹ Tiedon muodostusta koskeva paradigmakamppailu ei kuitenkaan päättynyt Platoniin ja Gorgiakseen. Esimerkiksi 1800-luvun puolen välin paikkeilla vielä renessanssin aikaan suurta arvontoa nauttineesta retoriikasta muodostui lähinnä fiktiiviksi määriteltyjen tekstien kielellisten keinojen erittelyn menetelmä. Tieteen ja rationaalisuuden diskursseissa retoriikka-sanalla puolestaan oli pahamaineinen kaiku: se oli syyllinen mm. massapsykologisiin ilmiöihin, kuten ihmislauemojen villiintymiseen karismaattisen poliitikon iskulauseiden toistajaksi. Positivismin rajaton usko deduktiiviseen logiikkaan ja suoraan havainnointiin, sitä luonnehtiva kognition ja affektien erottelu sekä kieltäytyminen antamasta intersubjektiiviselle yhteisymmärrykselle tiedon statusta johtivat siihen, että retoriikka ei enää muodostanut yleistä tiedon ja viestinnän filosofiaa. Retoriikka viittasi lähinnä taivutteluun ja arveluttavaan kieliakrobatiaan sen sijaan, että sitä olisi pidetty tiedon tavoittelun menetelmänä. Retorisen ajattelun ja metateorian kunnianpalautus tekstien reunaornamenttien tutkiskelusta tietoväitteiden sisällön ja muodon viestinnällisen yhteen kietoutumisen analyysiksi alkoi vasta 1950-luvulla. (Brown 1987, 81-89, Perelman [1977] 1996, 170-182, Summa 1996.)

² Kuronen (2000, 137-138) tosin toteaa termiin ”virtuaalisuus” sisältyvän ongelmallisia mm. silmänlumeeseen, valheellisuuteen ja viihdeteollisuuteen liittyviä konnotaatioita.

³ Metadatatassa on kyse verkkodokumenttien tai muunlaisten informaatioresurssien kuvauksista, joiden avulla mm. yritetään helpottaa dokumenttien löytyvyyttä sekä niiden relevanssin, käyttekelvopoisuuden ja saatavuuden arviointia (Hudgins, Agnew & Brown 1999, 1). Metadatan ”rakenteisuus” tarkoittaa sitä, että metadatakuvaukset nojautuvat usein johonkin ”luettelointiformaattiin”. Esimerkiksi verkkojulkaisujen kuvailuun tarkoitettussa Dublin Core –formaattissa on eri kentät tekijälle, nimekkeelle, jne. Metadatan rakenteisuutta hyödyntävä hakukäyttöliittymä antaa käyttäjälle mahdollisuuden tehdä mutkikkaitakin tiedonhaun rajauksia: hän voi esimerkiksi kohdistaa hakunsa pelkästään vuonna 2000 ilmestyneisiin tietojenkäsittelyopin väitöskirjoihin.

⁴ Esimerkiksi Pertti Vakkari (1994) käyttää informaatiotutkimusta luonnehtiessaan ilmaisua ”design science”.

⁵ ”Konstruktivismiksi” kutsutaan myös varsin radikaalia matematiikan suuntausta, joka lähtee siitä, että matemaattiset objektit tulevat olemassa oleviksi vasta niiden ”löytämiseen” johtavan todistuksen kautta (Dervin 1994, 375-376, Hacking 1999, 45-46). Kasvatustieteellisessä keskustelussa puolestaan puhutaan paljon ”konstruktivistisesta oppimiskäsityksestä”.

Matemaattinen konstruktivismi rajautuu informaatiotutkimuksellisen tarkasteluni ulkopuolelle. Kasvatustieteellinen ja informaatiotutkimuksellinen konstruktivismi saattavat olla sukua toisilleen, mutta tässä kirjassa en kurkottele myöskään kasvatustieteeseen.

⁶ Määrettä ”sosiaalinen” ei konstruktionismi-sanana edessä yleensä tarvita, ellei tiedon rakentamistyön sosiaalisuutta haluta jossakin yhteydessä erityisesti painottaa (Hacking 1999, 40).

⁷ ”Konstruktivismi” ja ”konstruktionismi” ovat kirjoitusasultaan harmillisen saman kaltaisia. Toivon keskusteluyhteyden kuitenkin viimeistään paljastavan, kummasta metateoriasta kulloinkin on kyse.

⁸ Gorgiaan ajatusten ja konstruktionismin yhteyksistä ks. Pearce (1994).

⁹ Monologismin ja dialogismin käsitteet Sampson on omaksunut Mihail Bahtinilta ([1963] 1991).

¹⁰ Stuart Hall (1992a) tiivistää modernin syntyyn ja kehitykseen vaikuttaneet prosessit seuraavaksi luetteloksi: kansallisvaltioiden muodostuminen ja maallisten auktoriteettien poliittisen vallan lisääntyminen, luontaistalouden muuttuminen monetaariseksi vaihtotaloudeksi, traditio-

naalisen yhteiskuntajärjestyksen ja siihen liittyvien sosiaalisten hierarkioiden mureneminen sekä uuden yhteiskunnallisen ja sukupuoliperusteisen työnjaon ilmaantuminen.

¹¹ Järjen ja tunteen valtasuhde piileksii myös monien tiedonhankintaprosessin käyttäjälähtöisten tai konstruktivististen hahmotusten taustalla (Dervin 1999, Tuominen 1997).

¹² Termien 'käyttö' ja 'hyödyntäminen' sekä niiden englanninkielisten vastineiden 'use' ja 'utilization' erilaisten merkitysten analyysistä ks. Savolainen (1994, 103-104).

¹³ Tähän liittyy myös se, miten termit 'informaatio' ja 'tieto' käsitteellistetään. Siirtomallissa 'informaatio' voi merkitä mitä tahansa lähettäjältä vastaanottajalle siirrettyjä viestejä, kun taas 'tieto' on informaation alalaji merkityksessä "hyvin perusteltu tosi uskomus" (Niiniluoto 1989). Konstruktivismissa realistiseen epistemologiaan nojautuva erottelu tosiin ja epätosiin viesteihin pitkälti väistyy: kaikki välitetyt viestit ovat informaatiota, mutta ne muuttuvat tiedoksi tai tietämykseksi vasta yksilöllisen tulkinnan kautta (Tuominen 1992a, 4-5, vrt. Byström 1999, 28-29). Myös konstruktionismissa termi 'informaatio' viittaa muualta kuin puhujan tai kirjoittajan omasta kokemuksesta saatuihin viesteihin tai dataan. Näillä viesteillä on usein keskeinen rooli keskustelullisessa tiedon muodostuksessa: puhujat ja kirjoittajat voivat nojautua muualta saatuun informaatioon ja rakentaa sitä tietyn tulkinnan uskottavuutta pönkittäväksi todistusaineistoksi (Tuominen 1996, Tuominen & Savolainen 1997). Kaikkiin näihin metateorioihin nojautuvissa teksteissä termit 'informaatio' ja 'tieto' voidaan käyttää myös synonyymeina.

¹⁴ Viha—rakkaus-suhteeni Sense-Making-lähestymistapaan on kestänyt jo pitkään (vrt. Tuominen 1992a; 1992b; Tuominen 1994, Tuominen & Savolainen 1997).

¹⁵ Sense-Making -kotisivuilta saa hyvän kuvan tämän lähestymistavan levinneisyydestä (ks. < <http://communication.sbs.ohio-state.edu/sense-making/default.html> >).

¹⁶ Teknologian sosiologi Rob Klingin johtama keskeinen SI:n tutkimuskeskus sijaitsee Indianan yliopiston informaatiotutkimuksen laitoksen yhteydessä USA:ssa (ks. < <http://www.slis.indiana.edu/csi/index.html> >).

¹⁷ Itse asiassa nimenomaan terveys sosiologisesti orientoituneet kriittiset ja terveyden hoidon käytäntöjä problematisoivat tekstit johdattivat minut alun perin konstruktionististen ongelmanasettelujen pariin.

¹⁸ World Wide Web Consortium (W3C) on WWW:n kehitystyötä ohjaava vaikutusvaltainen standardointielin, jonka jäseninä on tietoteollisuusyrityksiä Microsoftista Nokiaan.

¹⁹ Keskustelullisuutta korostavat virtuaalikirjastot tulevat lähelle esimerkiksi 'yhteisöllisiksi verkoiksi' ("community networks", ks. Rosenbaum 1998, Schuler 1996) tai 'yhteisöllisiksi informaatiosysteemeiksi' ("community information systems", ks. Mehra, Bishop & Bazzell 2000) kutsuttuja tietoverkkopalveluja. Järjestelmää kuvaamaan käytetystä termistä riippumatta kaikki nämä palvelut tukevat paikallisesti tai tietyn aiheen ympärille muotoutuneiden ryhmien jäsenten välistä yhteistyötä ja dialogia (vrt. Bishop & Star 1996, 308).

²⁰ Tässä termi 'dekonstruointi' ei suoraan viittaa derridalaiseen ajatteluun, vaan puhun dekonstruoinnista Dervinin tapaan pelkästään tulkintojen purkamisen synonyymina.

²¹ Kroonisen tai pitkäaikaisen sekä akuutin sairauden seuraukset poikkeavat toisistaan monella tavalla. Akuutti sairaus puhkeaa useimmiten äkillisesti; se saattaa aiheuttaa miltei täydellisen, mutta vain lyhytaikaisen toimintakyvyttömyyden, ja sen vaikutusaika on yleensä suurin piirtein määriteltävissä. Kroonisen sairauden oireet sitä vastoin voivat olla pikemminkin hiipiviä kuin salamanomaisia: ne lisääntyvät vähitellen, ja pysyviä vaikeuksia sairastuneelle koituu ehkä vasta sairauden toistuvien akuuttivaiheiden seurauksena. Kroonisten sairauksien kestoa on vaikea määrittää tarkasti. Ne ovat lähes aina varsinkin pitkäkestoisia ja saattavat seurata kantajaansa hautaan asti (Burish & Bradley 1983, 4, Härkäpää 1982, 41-42). Toisin kuin akuutteja, kroonisia sairauksia on hankalaa, jopa mahdotonta, nyky lääketieteen keinon kokonaan torjua tai parantaa. Niiden hoito voikin tarkoittaa lähinnä oireiden, kuten kivun, torjumista tai helpottamista (Strauss & al. 1984, 11-12). Yksi kroonisille sairauksille ominainen piirre on niiden kehityksen ennalta arvaamaton luonne. Ne ovat yleensä episodimaisia ominaislaadultaan, ja niiden akuutit ja lähes tai kokonaan oireettomat jaksot saattavat vaihdella äkillisesti, mikä luonnollisesti han-

kaloittaa sairaan ja tämän läheisten mahdollisuuksia pitkäkestoisten tulevaisuudensuunnitelmien tekoon (Conrad 1987, 7-9, Moos & Tsu 1977, 11). Pitkäaikaissairaus aiheuttaa siis lähes aina huomattavia muutoksia sairaan ja tämän läheisten elin- ja toimintatavoissa. Näiden muutosten seurauksena myös se sosiaalinen suhdeverkosto, jossa sairas elää, voi järjestäytyä uudelleen (Achté & al. 1985, 96-108, Andersson 1988, 22-28, Härkäpää 1982, 44, Strauss & al. 1984, 13-15).

²² Aihehakemistotyyppisten virtuaalikirjastojen rakentamisen ohjekirjoja löytyy myös verkosta (ks. DESIRE 1999-2000, Heikkinen 2000).

²³ Näitä mekanismeja voivat olla esim. uudenlaiset indeksointialgoritmit ja muut ohjelmistotekniset innovaatiot.

²⁴ Kuten tämän kirjan alkusanoissa olen kertonut, tutkimusaineisto on alun perin kerätty sydänleikkausta odottavien tiedonhankintaa käsittelevän tutkimuksen tarpeisiin. Alkusoissa kerrotuista syistä johtuen tämä tutkimus ei koskaan valmistunut. Perustietoa haastatteluista ja haastatteluvälineistä löytyy liitteestä 1.

Luku 2

²⁵ Ilmaisu ”puhujan teko” on siinä mielessä harhaanjohtava, että yksikään keskustelija ei itsevaltaisesti määritä lausumiensa merkitystä. Emme ole tekojamme ja sanojamme itsenäisesti kontrolloivia keskustelun osapuolia. Pikemminkin olemme tanssikumppaneita: puhumisemme ei ole erillistä, vaan yhteistä toimintaa (Shotter 1995). Puheenvuorojen tulkinnat rakentuvat vuorovaikutuksen kuluessa ja sen tuotoksena. Käytän ilmaisua ”puhujan teko” nimenomaan sellaisessa merkityksessä, joka korostaa keskustelun ja siinä esiintyvien lausumien intersubjektiiivisuutta. Diskurssianalyysia tekevä ei ole kiinnostunut puhujien potentiaalisista intentioista, vaan hän tarkastelee diskurssin organisaatiota: sitä, mitä tapahtuu puhujien ”välillä”, ei heidän ”sisällään” (vrt. Edwards & Potter 1995, 20). Nimenomaan puhujien välillä ilmenevät prosessit ovat olennaisia diskursiivisten käytäntöjen ymmärtämisen kannalta.

²⁶ Psykoanalyysia esimerkkinään käyttäen Antti Eskola (1994, 19) kuvaa osuvasti tutkimustradition muodostumisen prosessia sekä tradition vaikutusta tutkimusobjektien rakentumiseen. Eskolan mukaan ei ole mahdollista väittää, että Freud ”löysi” tiedostamattoman ja ”perusti” tätä todellisuuden osaa tutkivan tieteenalan, psykoanalyysin:

Tutkimuskohteet eivät piileskele jossain mistä ne olisivat löydettävissä niin kuin sienestäjä löytää mättäiden välistä voitatin; eikä tieteitä perusteta niin kuin valtakuntia. Sen sijaan Freudin kirjoittamista teksteistä ynnä hänen kehittämiään tutkimus- ja hoitokäytännöistä koostuu vähitellen yhä järjestelmällisemmäksi käyvä kokonaisuus (psykoanalyysi), joka konstruoi erään ajattelun- ja tutkimusobjektin (tiedostamaton). (Eskola 1994, 19.)

²⁷ Faktanäkökulmaisessa sisällönanalyysissa kvalitatiivisesta aineistosta voidaan muodostaa versioita tai näkemyksiä, jotka ovat uskottavia vain siksi, ettei tutkijan hyödyntämiä tulkinnallisia käytäntöjä anneta tiedeyhteisön yksityiskohtaisen tarkastelun kohteiksi. Muodostettujen tulkintojen validiutta ja paikkansapitävyyttä perustellaan tällöin valitsemalla tarkoitukseen sopivia päätelmiä tutkimusaineistosta. Aineiston sisältämät ristiriitaisuudet tai tutkittavien sosiaalisina toimijoina tuottamat lukuisat vaihtoehtoiset versiot jäävät siis näkymättömiksi omistauduttaessa yhden todellisen tai lopullisen version etsintään. Tutkittavien tuottama diskurssi on kuitenkin liian varioivaa ja kontekstisidonnaista, jotta sen perusteella kannattaisi etsiä todellisuuden ulkodiskursiivista tai kontekstista irrotettua versiota. (Gilbert & Mulkay 1984, 13-14, vrt. Dervin 1999, 735; 747-748.)

²⁸ Konstruktionistisessa analyysityössä hyödynnetään toki aiemmista tutkimuksista peräisin olevia tuloksia ja oivalluksia. Esimerkiksi tässä luvussa tulen asettamaan haastatteluaineiston ja terveys sosiologisen tutkimuskirjallisuuden eräänlaiseen vuoropuheluun keskenään. Tulen myös käyttämään tulkintarepertuaarin, subjektiposition, argumentaatiokontekstin ja ideologisen dilemman käsitteitä, jotka kaikki ovat muissa tutkimuksissa tehtyjä teoreettisia ja metodologisia innovaatioita. Nämä käsitteet kuitenkin osoittautuvat tarpeelliseksi nimenomaan aineistosta nousevia merkityksiä tarkastaeltaessa. Ennen aineiston setvimiseen ryhtymistäni en tiennyt näiden käsitteiden tulevaa roolia analyysissa.

²⁹ Mikrotilanne-aikajana-haastattelu on tekniikka, jonka avulla tutkija yrittää saada hyvin yksityiskohtaisesti selkoa haastateltavien menneisyydessä kohtaamista enemmän tai vähemmän kriittisistä ongelmatilanteista (critical incidents) sekä siitä, kuinka haastateltavat ovat ongelmiaan ratkoneet.

³⁰ Terveysteen ja sairauteen liittyvät makro- ja mikrotason kysymykset ovat olleet sosiologisten tarkastelujen kohteena jo ainakin 1940-luvulta lähtien. Itse asiassa lääketieteen sosiologiaa (medical sociology) pidetään suurimpana sosiologian erityisalueena. Tämän erityisalueen on perinteisesti nähty jakautuvan kahtaalle: sosiologiaan lääketieteessä (sociology in medicine) ja sosiologiaan lääketieteestä (sociology of medicine). Ensiksi mainittu tutkimussuuntaus on toiminut lähinnä muuta lääketieteellistä tutkimusta palvelevana aputieteenä. Sosiologia lääketieteestä puolestaan on tarkastellut lääketieteen laajakantoisempaa vaikutusta yhteiskuntaan ja esittänyt mm. paikoitellen pureviakin huomioita länsimaisen yhteiskunnan medikalisoitumistendensseistä. (Scambler 1987, 1-3, Gerhard 1990, 1150-1151.) Näiden perinteisten lähestymistapojen rinnalle on 1970-luvun puolivälistä alkaen noussut vielä kolmas tutkimuksellinen tarkastelunäkökulma: terveys sosiologia (sociology of health and illness). Se on syntynyt lähinnä kriittisenä reaktiona perinteisen lääketieteen sosiologian institutionalisoitumiseen. Terveys sosiologiassa nojaututaan usein pikemminkin sairaiden kuin heitä hoitavien asiantuntijoiden perspektiiviin ja kokemusmaailmaan. (Turner 1992, 153.) Tällöin tutkimuskohteita ei käsitteellistetä lääketieteellisten toimenpiteiden kohteiksi, potilaiksi, vaan sairauteen sopeutumista tarkastellaan laajemmassa arkielämän kontekstissa (Conrad 1990, 1259).

³¹ ”Todellisten” kasvokkaisten vuorovaikutustilanteiden ylikorostaminen jonkinlaisena arvokkaamman empiirisen aineiston lähteenä ei ole tarkoituksenmukaista, saati perusteltua (Holstein & Gubrium 1995, Silverman 1993, 106). Jos tämän kaltaiseen haastatteluaineiston kritiikin tielle kuitenkin lähdetään, olisi syytä pohtia myös sitä, miten vaikkapa lääkärin ja potilaan välisen vuorovaikutuksen videointi on vaikuttanut tutkimustilanteeseen ja -aineistoon. Onko kyse enää ”arki elämän tilanteesta”, kun puhujat tiedostavat puhuvansa paitsi toisilleen, myös tutkijalle, joka – vaikka ei olisikaan paikalla fyysisesti läsnä – taltioi toimijoiden välisen vuorovaikutuksen? Keskustelutilanteen kaikki ulottuvuudet eivät välttämättä tule lainkaan artikuloituiksi (Billig 1997). Vaikka puhujat eivät eksplisiittisesti viittaisikaan kameran, mikrofonin tai kuvaajan olemassaoloon, se ei tarkoita, etteikö tallennustapahtuma voisi vaikuttaa vuorovaikutuksen etene miseen.

³² Faktanäkökulmaisen triangulaation kritiikistä ks. Silverman (1993, 156-158).

³³ Perustietoja haastatteluista sekä käyttämästäni litteraatiosta löytyy liitteistä 1 ja 2.

³⁴ Olen esitellyt sydänsairauksiin ja –leikkauksiin liittyvää lääketieteellistä terminologiaa liitteessä 3.

³⁵ Professorin henkilöllisyys on tässä yhteydessä irrelevantti tekijä. Havainnollistuksen kohteena ei ole hänen persoonansa, vaan artikkelissa hyödynnetyt tulkintarepertuaarit. Niiden rakentamiseen ja uusintamiseen osallistuu olennaisesti myös kyseisen lehti jutun kirjoittaja Anneli Sundberg. Teksti on ilmestynyt ”Taisteleva aggressiotutkija” -otsikolla Helsingin Sanomien sunnuntaivierasartikkelina 11.6.2000.

³⁶ Viime aikoina tosin monet terveys sosiologit eivät ole enää olleet tälle työnjaolle uskollisia. Sosiologinen katse on tunkeutunut lääketieteen alueelle väittäen, etteivät tautimääritykset ole objektiivisia faktoja, vaan sosiaalisia konstruktioita (ks. Tuominen 1995a, 7).

³⁷ Kuvion perusidea löytyy Markus Artimon (1979, 55) artikkelista. Olen mukailut sitä omiin tarpeisiini.

³⁸ Kuten edellä siteerattu terveys sosiologinen huomio lääketieteen historioiden pyhittävästä funktioista osoittaa, historiaa voidaan käyttää paitsi tiedon suhteellistamiseen, myös lääketieteen nykyisen kehittyneisyyden osoittamiseen. Niinpä haastateltavat ihmetelivät toistuvasti lääketieteellisen tiedon ja hoitokäytäntöjen huimaa edistystä. Esimerkkinä valtaisasta kehitysharpauksesta he mainitsevat mm. sydämensiirtoleikkaukset.

³⁹ Tällainen kuvaus tuntuu sopivan erityisesti tutkimuksiin, joissa tarkastellaan kroonisesti sairaiden selviytymisen (coping) psykologiaa (ks. Nerenz & Leventhal 1983, Kessler & Wortman 1989) tai heidän elämänhallintaansa (ks. Uutela 1992). Niiden tavoitteena näyttää usein olevan pitkäaikaissairaiden kouluttaminen siihen, että he soveltavat lääketieteelliseltä kannalta katsoen tarkoituksenmukaisia selviytymisen ja elämänhallinnan strategioita (Tuominen 1995a, 106). Tarkoitukseni ei ole kritisoida näitä tutkimussuuntauksia, vaan tähdentää niiden roolia hyverepertuaarin muovautumisessa.

⁴⁰ Ruumis ja ruumiillinen kokemus kognitiivisen auktoriteetin keskeisenä lähteenä luonnehtii myös Karin K. Knorr Cetinan (1999, 94-100) tutkimien molekyylibiologien puhetta. Molekyylibiologit tuntuvat olevan hyvin epäkartesiaanisia: he kohtelevat itseään pikemminkin älykkäinä materiaaleina kuin hiljaisuudessa ajattelevina koneina. Sydänleikkausta odottavien ja näiden puolisoitten haastatteluja sävyttää keskustelun kontekstista riippuen sekä kartesiaaninen että epäkartesiaaninen ruumiskäsitys. Sairauden havaitsemisnaratiiveissa on kyse nimenomaan kognition ja ruumiillisuuden erottamisesta ja siihen liittyvästä värintulinnan mahdollisuudesta. ”Kyllä kroppa tietää” –tyyppinen puhe taas näyttää olevan samassa mielessä epäkartesiaanista kuin molekyylibiologeillakin. Tällä perusteella voidaan ajatella, että epäkartesiaanisen ruumiskäsityksen avulla perustellulla tulkinnalla on kokemusrepertuaaria käytettäessä usein enemmän kognitiivista auktoriteettia kuin kartesiaaniseen sielu—ruumis-jakoon nojautuvalla evidenssillä (vrt. myös luku 4.4.4).

⁴¹ Joukkoviestimistä peräisin olevat menestyskertomukset ovat haastatteluissa melko yleisiä: Johannes ja Kyllikki Virolaisen ohitusleikkaukset mainitaan kolmessa haastattelussa esimerkkinä siitä, että leikkauksen jälkeen tervehdytään usein erinomaiseen kuntoon.

⁴² Tasa-arvoa potilaiden ja lääkärin välisessä kanssakäymisessä on pyritty edistämään myös lainsäädännöllisin keinoin mm. USA:ssa ja Ruotsissa (Larsson 1989, 2). Suomessa Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/92) painottaa potilaan tiedonsaantioikeutta (potilaan on saatava tietoa riittävästi ja ymmärrettävässä muodossa) sekä hänen itsemääräämisoikeuttaan.

⁴³ Haastateltava viittaa ammatilliseen asemaansa eläkkeelle siirtyneenä sairaanhoitajana.

⁴⁴ Toisaalta on huomattava, että haastatteluaineistossa esimerkiksi stressistä puhuminen kirvoitti nimenomaan haastateltavien elämänhistoriaan liittyviä pikemminkin sosiologisia tai sosiiaalipsykologisia kuin yksilöpsykologisia selityksiä sairauden synnylle. Tässä mielessä ”stressidiskurssi” ei välttämättä ole niin luonnontieteellistä ja individualisoiva maailmanhahmottamistapa, kuin Alain Radley (1994, 185) väittää.

⁴⁵ Sairauden yhteiskunnallisia syitä erittelevän tutkimuksen vähäisyyttä voidaan kriittisimpien tarkkailijoiden mukaan selittää myös valtapoliittisesti: koska toiminnan rationaalisuuden kriteeri läntisissä yhteiskunnissa on keskeisesti voiton maksimointi, on vaikea löytää rahoitusta tutkimukselle, joka tekee tämän intressin näkyväksi tai jopa kyseenalaistaa sen (Aronowitz 1988, 333-336, Zola 1986, 387). Esimerkiksi A-tyyppin persoonallisuuden osoittaminen, leimaaminen ja tieteen varjolla tehty moraalinen tuomitseminen saattaa olla rahoitusta antaville tahoille helpommin perusteltavissa, kuin tutkimus, joka kyseenalaistaa työelämän näkemistä yksilöllisenä voiton tavoitteluna ja kilpailuna (Kuronen 2000, 53-55; 180-182).

⁴⁶ Biologiset poikkeamat eivät ole sairauksia ilman, että niitä sellaisiksi määritellään. Normaaliuden ja poikkeavuuden määritelmiä ei siis voi johtaa biologiasta sellaisenaan, vaan tällaisten määritelmien teko on myös sosiaalista toimintaa: on mahdotonta määritellä biologisia ”normeja” tai ”poikkeamia” viittaamatta spesifisiin populaatioihin ja niiden sosiokulttuurisiin ominaisuuksiin. (Mishler 1981, 4.)

⁴⁷ Tarkoitukseni ei ole edellä sanotun perusteella kritisoida lääketiedettä tai vaatia sitä muuttamaan suuntaansa; pyrin ainoastaan etsimään historiallista selitystä sille, miksi potilaat muovautuivat lääketieteelle ja sitä tukeville ihmistieteellisille tutkimusalueille moraalisiksi subjekteiksi. Olen siis David Silvermanin kannalla hänen kritisoidessaan eräiden terveystieteiden lääketiedettä kohtaan osoittamia syytöksiä:

Pyytää lääketiedettä luopumaan objektivoitujen ja esineellistettyjen ruumiiden tarkkailusta tai lopettamaan orgaanisiin prosesseihin kätkeytyvien totuuksien etsintä, merkitsee samalla sitä, että lääketiedettä vaaditaan lakkauttamaan itsensä. Tämä ei olisi hyväksyttävää lääkäreille,

saati maallikoille, jotka vaativat lääketieteeltä, että sen on tuotettava edellä mainitun kaltaisia totuuksia. (Silverman 1987, 224.)

Luku 3

⁴⁸ Esimerkiksi Dervinin ja Michael Nilanin (1986) klassisessa artikkelissa esiintyvää yksilö- ja järjestelmälähtöisen lähestymistavan erottelua voidaan hyvällä syyllä kritisoida mustavalkoisen vastakkainasettelun rakentamisesta (Tuominen 1995b, 3-4). On kuitenkin hankala kiistää, etteikö kyseinen artikkeli olisi vaikuttanut merkittävästi informaatiotutkijoiden ajatteluun ja identiteettiin. Dervin ja Nilan konkretisoivat ja toivat esille tärkeitä, informaatiotutkimuksen myöhempään kehitykseen vaikuttaneita vastakkaisia näkemyksiä siitä, mistä tiedontarve- ja tiedonhankintailmiöissä sekä informaation välityskäytännöissä on todella kyse.

⁴⁹ Esimerkiksi organisatorisia rakenteita ei olisi olemassa ilman viestintää ja viestinnällisiä prosesseja (vrt. Taylor & van Every 1993, Weick 1995).

⁵⁰ Tämä ei välttämättä tarkoita, että Shannonia olisi ymmärretty oikein (vrt. Cole 1993). Tässä luvussa en keskity matemaattiseen informaatioteoriaan sinänsä, vaan sen ihmistieteellisiin sovelluksiin ja muunnelmiin. Shannonin artikkelin lisäksi siirtomallin yhteiskunnallista valta-asemaa ovat pönkittäneet myös hänen yhteistyökumppaninsa Warren Weaverin ja kyberneetikko Norbert Wienerin tekstit (Day 2000).

⁵¹ Vaikka termi 'informaationnarratiivi' on oma keksintöni, tieteen ja tieteellisten teorioiden narratiivisen luonteen painottaminen ei sitä ole (ks. Brown 1994, Lewin 1994, MacIntyre 1980, McCloskey 1990, Rouse 1990). Narratiivit ovat sosiaalisesti muodostuneita tarinan kertomisen tapoja tai käytäntöjä, jotka tekevät maailman ilmiötä ja tapahtumia uskottaviksi ja ymmärrettäviksi. Narratiivit koostuvat ajallisesti toisiaan seuraavista tapahtumien sarjoista, joilla on jokin yhtenäinen, tapahtumia koossa pitävä ja niitä järjestävä juoni (Bruner 1990, 43-44). Philip Lewinin (1994) mukaan tietyn tiede- tai paradigmayhteisön sisällä vallitsevat teoreettiset narratiivit ovat usein huomattavasti abstraktimpeja kuin jokapäiväistä kokemustamme jäsentävät narratiivit. Tieteellisen tekstin kirjoittaminen edellyttääkin jokapäiväisen kokemuksen ja empiiristen havaintojen "kääntämistä" abstraktin teoreettisen narratiivin kielelle. Kyseinen narratiivi määrää tällöin heuristisesti sitä, miten empiirisiä havaintoja luokitellaan ja miten ne sijoitetaan tämän narratiivin jäsentämään kontekstiin. Tieteellisiä narratiiveja luonnehtii myös niiden jatkuva keskenäisyys ja se, että niillä on useita kirjoittajia tai laatijoita (Rouse 1990).

⁵² Siirtomallin taustalla olevan representationalismin kulttuurista voimaa kuvaa hyvin se, että tieteellinen retoriikka perustuu pitkälti nimenomaan subjektin ja objektin väliseen dualismiin nojautuvan todellisuuden tunnun tai vaikutelman saavuttamiseen. Itse asiassa miltei mitä tahansa ihmistieteellistä tutkimusta voidaan lukea arvovaltaisuutta tavoittelevana selostuksena, joka enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti väittää olevansa autenttinen ja faktuaalinen raportti tai representaatio todellisesta sosiaalisesta maailmasta (vrt. Atkinson 1990, Geertz 1988, Keränen 1996, Latour 1987). Todellisuutta ei kuitenkaan voi siirtää paperille sellaisenaan – ja näin ollen lukija on saatava vakuuttumaan siitä, että teksti heijastaa kuvaamaansa todellisuuden osaa neutraalisti ja objektiivisesti. Lukijaa vakuuttaakseen auktoritatiiviset selostukset nojautuvat retoriluontoihin menetelmiin, joiden avulla pyritään osoittamaan kuvauksen kohteen erillisyyttä sitä representoivasta tekstistä sekä kyseisen tekstin laatijasta.

⁵³ Eräät tieteellisen tiedon sosiologit vaativatkin lisää refleksiivisyyttä tieteellisiin teksteihin: kirjoittajien tulisi itse kritisoida ja hajottaa teksteissään ilmenevää yksiäänistä todellisuuden tuottamista (ks. Woolgar & Ashmore 1988).

⁵⁴ Pahimmillaan siirtomallin mukaiset käytännöt esineistävät tulkintoja jopa jättäen huomioon ottamatta tieteen sisäiset kritiikin ja vääristymien oikaisun menetelmät: "totuudet" voivat esiintyä valtajulkisuudessa paljon ehdottomampina kuin mitä ne tieteenalojen sisäisessä keskustelussa ovat. (Dervin 1994, 373; 381.)

⁵⁵ Viime aikoina Brookesin fundamentaalikaavaa ovat edelleen kehitelleet tai soveltaneet mm. Peter Ingwersen (1992, 30-33), Michel J. Menou (1995, 482-484) sekä Ross Todd (1997;

1999a). Tiedontarpeiden, -haun, -hankinnan ja -käytön joukko-opillisen formalisoinnin on suorittanut Brookesin hengessä Stefano Mizzaro (1996).

⁵⁶ Belkin viittaa tässä yhteydessä vuonna 1977 valmistuneeseen julkaisemattomaan väitöskirjaansa "A Concept of Information for Information Science".

⁵⁷ Myös Belkin (1993) tuntuu nykyään etäänntyneen 1970-luvun loppupuolen essentialistisista näkökannoistaan.

⁵⁸ Huumeinformaation luotettavuutta ja yksiselitteisyyttä sekä huumeiden vastaisen terveysviestinnän tarkoituksenmukaisuutta on kuitenkin mahdollista myös kritisoida (Dervin, Harpring & Foreman-Wernet 1999, 2-5).

⁵⁹ Tässä alaluvussa tarkoitukseni ei ole kuvailla Dervinin koko tuotantoa, vaan nojaudun lähinnä hänen 1980-luvun ja 1990-luvun alkupuolen teksteihinsä, joihin informaatiotutkimuksessa nykyään vallitseva Dervin-tulkinta tai -luenta pitkälti pohjautuu. Toisinaan osoitan lyhyesti myös Sense-Making-lähestymistapaa luonnehtivia vuosien kuluessa tapahtuneita painopisteen muutoksia. Luvussa 4 puolestaan hyödynnän Dervinin uusimpia tutkimuksia rakentaessani konstruktionistista tapaa ymmärtää tiedon muodostus.

⁶⁰ Kuhlthaun analyttinen mielenkiinto on viime vuosina monipuolistunut: uusimpien tutkimusten kohteena ovat etenkin noviisi- ja asiantuntijatiedonhankkijoiden väliset erot ongelmanratkaisijoina ja -muotoilijoina (ks. Kuhlthau 1997, Cole & Kuhlthau 2000).

⁶¹ Rajoittamisen sijasta informaatiotietojärjestelmien tulisi antaa uusia mahdollisuuksia maailman tulkintatyylien monipuoliseen variointiin. Vaikka vallassa olevat siirtomalliin nojautuvat informaatiotietojärjestelmät eivät tähän pysty, merkitysten luonti on kuitenkin parhaimmillaan luovaa liikettä, joka ei pysähdy jähmeisiin informaatiotietojärjestelmiin ja muihin staattisiin rakenteisiin. (Vrt. Dervin 1991b, 59-62.)

⁶² Sense-Making-lähestymistapaan nojautuvissa tutkimuksissa löydetty "universaalit" ovat erilaisia jäsennyksiä ja kategorioita, joiden avulla hahmotetaan kutakin tilanne—kuilu—käyttö-mallin ulottuvuutta ja eritellään niiden välisiä yhteyksiä. Näissä jäsennyksissä on luonnehdittu mm. etenemisen katkaisseen pysähdyksen luonnetta, tässä tilanteessa esitettyjä kysymyksiä ja tulkinnoista saatuja hyötyjä tai vaihtoehtoisesti haittoja (ks. esim. Dervin 1983b; 1992).

⁶³ Kognitiivisen lähestymistavan ja subjektikeskeisen lähestymistavan välimaastoon sijoittuva Charles Colen (1996) tutkimus historian tohtoriopiskelijoiden tiedonhankinnasta osoittaa, että tarjolla oleva käsitys robottimaisesta informaation prosessoijasta on mahdollista ylittää. Cole löytää analysoimastaan haastatteluaineistosta mm. opiskelijoiden hyödyntämiä strategioita, joiden avulla he ovat onnistuneet kyseenalaistamaan tieteenalallaan vallitsevia oletuksia tai aiempien tutkimusten tuloksia. Colen tulokset olisi suhteellisen helppo kontekstualisoida uudelleen konstruktionismin näkökulmasta: hänen mentaaliseksi tulkitsemansa strategiat ovat vähintään yhtä suuressa määrin kielellisiä kuin mielellisiäkin.

⁶⁴ Tässä mielessä konstruktionistiset tutkimusotteet ja ajattelutavat ovat nimenomaan anti-kognitiivistisia (vrt. esim. Button & al. 1995, Gergen 1994a; 1999, Edwards 1997, Potter 1996).

⁶⁵ Paul Atkinson (1995, 49-59) tutkimus lääketieteellisen tiedon muodostumisesta on tässä suhteessa hyvin havainnollinen. Atkinson korostaa päätösten ja tulkintojen teon tapahtuvan monimutkaisissa organisatorisissa konteksteissa, minkä vuoksi ajattelun redusoiminen sosiaalisessa tyhjiössä operoivien yksittäisten mielen sisäiseksi tapahtumaksi ei ole perusteltua. Tiedon muodostus on usein myös ajallisesti ja paikallisesti hajaantuneempaa kuin yksittäisen lääkärin ajattelua hahmottavat abstraktit mallit antaisivat aiheita olettaa. Tiettyä asiaa koskevia tulkintoja ja päätöksiä tehdään usealla taholla eri aikoihin ja aikaisempia päätöksiä tulkitaan toisissa konteksteissa (esim. hematologit voivat uudelleentulkita patologioiden näkemyksiä). Usein on itse asiassa vaikea erottaa yhtä yksittäistä vaihetta, jossa tulkinnan tai päätöksen teko lopullisesti tapahtuu. Terveystieteellisen tiedon muodostus on siis pitkälti dialogista, lääkäreiden välillä tapahtuvaa: kyse on siitä, että viimekädessä yhteisö tai organisaatio monimutkaisten materiaalien (kokeet, mittaukset, jne.) ja retoristen prosessien kautta (mm. laatimalla kritiikkiin

kestäviä tulkintoja) ajattelee ja tekee päätöksiä: rationaalisuus tai kognitio on sosiaalisesti hajautunutta (vrt. Gergen 1999, 136, Knorr Cetina 1999).

⁶⁶ On mielenkiintoista huomata, että myös Jerome Bruner, yksi subjektikeskeisen lähestymistavan edustajien, erityisesti Kuhlthaun, tutkimusten tausta-auktoriteeteista ei ainakaan uusimmissaan teksteissään lainkaan painota merkitysten tai tulkintojen luomisen äärimmäistä yksilöllisyyttä ja subjektiivisuutta. Näiden toimintojen kulttuurista ja dialogista perusluonnetta korostaessaan Bruner on hyvin kaukana Kuhlthaun tekstien monologismista (vrt. Bruner 1990, 12-13)

Käsitellyistä konstruktivistisista tutkijoista ainoastaan Dervin on ottanut huomioon sen, että Bruner on siirtynyt vuosien myötä informaatiota korostavista näkökannoista dialogisia merkitysten luomisen prosesseja tarkastelemaan lähestymistapaan. Tämä on Dervinin (1999, 729) mukaan myös vaikuttanut Sense-Making-lähestymistavan kehitykseen. Varsin hämmästyttävää on toisaalta se, että Kuhlthau, jonka laatima tiedonhankinnan malli perustuu mm. Brunerilta saatuihin ideoihin, ei tiettävästi ole teksteissään lainkaan kommentoinut Brunerin myöhemmässä tuotannossa esiintyvää monologismia hylkäämistä.

⁶⁷ Konstruktivismi tekee eettisesti ja poliittisesti ongelmalliseksi myös se, että kun kaikkein olennaisimpien asioiden ajatellaan tapahtuvan yksilöiden mielissä, ihmisiltä riistetään mahdollisuus vaikuttaa sosiaalisiin olosuhteisiinsa. Tämä tapahtuu antamalla ymmärtää, ettei näitä olosuhteita voi juuri muuttaa; vaikuttaa voi ainoastaan siihen, miten ne subjektiivisesti koetaan (Sampson 1981, 733, Tuominen 1997, 364-368).

⁶⁸ Murhaajaa, joka ei esitä mitään syytä teolleen, kohdellaan huomattavan eri tavoin kuin ihmistä, joka korostaa kohtalokkaan nyркиniskun olleen itsepuolustusta. Kun oikeuden istunnossa tarkastellaan motiivin pitävyyttä, mentalistisilla oletuksilla ei päästä kovin pitkälle, vaan tarkastelu keskittyy etenkin siihen, miten muu todistusaineisto tukee esitettyä motiivi-attribuointia.

⁶⁹ Kenneth Gergen ([1982] 1994b, 65-68; 1999, 12-13) pyrkii vieraannuttamaan lukijaa arkiajatelusta eritellen tarkemmin niitä yleisiä filosofisia ongelmia, jotka väite siitä, että voimme havaita ja kuvata mielentilojamme, aiheuttaa. Introspektiota käytettäessä kyseinen ajattelutapa johtaa välttämättä mentaalisen dualismin dilemmaan: miten mieli voi toimia samanaikaisesti sekä havainnoivana subjektina että havainnoinnin objektina? Jos mieli on peili, kuinka se voi peilata omaa heijastustaan? Entä missä määrin voimme olla varmoja, ettemme havainnoi mentaalisia tilojamme väärin tai vääristyneesti (esim. freudilaisessa teoriassahan lähdetään siitä, että ihmismieli naamioi ja sensuroi tiedostamattomalla tasolla ajatusten ja tunteiden alkuperäisiä ilmaisuja). Jos kerron "tuntevani surua" tai "olevani rakastunut", miten voin tarkistaa käyttäväni näitä ilmaisuja korrektisti? Minullahan ei ole pääsyä tarkastelemaan kenenkään muun ihmisen korvien välistä avaruutta. Entä mitkä ovat ne mentaalisten tilojen piirteet tai ominaisuudet, jotka mahdollistavat niiden virheettömän identifioinnin (millainen on esim. ajatuksen, motiivin tai intention koko, muoto, haju tai väri) ja kuvailun muille? Tässä yhteydessä tarvitsisimme mielentilojen tunnistamisen sääntöjä: ohjeita siitä, millaisten mielentilojen piirteiden on oltava voimassa, jotta voimme sanoa tuntevamme surua tai väittää, että korviemme väliin on konstruoitunut jokin mentaalinen malli. Samoin tarvitsemme tietenkin sääntöjä näiden piirteiden tunnistamiseen ja näiden piirteiden piirteiden tunnistamiseen jne. Konstruktionismin kannalta mikään edellä luetelluista ongelmista ei ole todellinen ongelma, vaan ne johtuvat ongelmallisesta tavasta ymmärtää mielentilapuheen luonnetta.

⁷⁰ Antropologien ja historioitsijoiden keräämä tutkimusaineisto viittaa siihen, että monologinen käsitys ihmismielestä on viimekädessä kieli- ja kulttuurisidonnainen asia: länsimainen elämänmuoto ja puhetapa suosii yksilön mieltä kuvaavia ilmauksia, kun taas muissa kulttuureissa hyödynnetään toisenlaisia sanastoja tai diskursseja (ks. Gergen 1999, 101-111, Hill & Irvine 1993, 8-9, 14-20, Sampson 1993, 66-75, Wetherell & Maybin 1996, 230-238). Ihmistieteellinen tutkimus on usein objektivisoinut ja universalisoinut länsimaista "mielipuhetta" olettaen, että puheen muodot paljastavat niiden takana piilevän todellisuuden. On lähdetty siitä, että koska kieli heijastaa mielen rakenteita suoraan tai epäsuorasti, ei ole mitään tarvetta alkaa tutkia mielentiloja kuvaavaa kielenkäyttöä kulttuurisesti, historiallisesti tai keskustelullisesti suhteellisena ilmiönä.

⁷¹ Kieliteknologiset menetelmät tarjoavat nekin mahdollisuuksia informaation esittämisen muunteluun käyttäjien tarpeita vastaavalla tavalla (López, Rodríguez & Hidalgo 1999). Pitkälle

menevä käyttäjäprofilointi edellyttää myös autentikointia: käyttäjien tunnistusta näiden kirjautuessa sisälle palveluun (Tuominen & al. 2000, 10).

Luku 4

⁷² Kollektivistiset tutkimukset voidaan määritellä myös sosiaaliseen informatiikkaan (SI) kuuluvaksi organisaatioinformatiikaksi (OI) (vrt. Kling 1999, Sawyer & Rosenbaum 2000, 90). SI:hin kollektivismia lähentää nimenomaan pyrkimys ylittää monologismi.

⁷³ Termin ”kollektivismi” olen ottanut Hjørlandin ja Albrechtsenin (1995) artikkelista. Nähdäkseni se kuvaa hyvin tämän lähestymistavan edustajien lähtökohtia.

⁷⁴ Itse asiassa informaation siirtomallia ja konstruktivismia luonnehtiva metodologinen individualismi saa kollektivisteilta osakseen voimakasta kritiikkiä (vrt. Hjørland 1997, 116-124; 176, Jacob & Shaw 1998, 138-141).

⁷⁵ Esimerkkiryhminä Taylorin artikkelissa ovat lääkärit, insinöörit ja kansanedustajat.

⁷⁶ Eräissä myöhemmissä teksteissään Hjørland (1997; 2000c) kutsuu teoreettista näkökulmaansa leontjevlaisittain toimintateoreettiseksi (activity-theoretical approach), jolloin tietoaalue-analyysi merkitsee ilmeisesti toimintateoreettisiksi nimettyjen teoreettisten ajatusten soveltamista tutkimuksen metodologiassa. Elin K. Jacob ja Debora Shaw (1998) puolestaan pitävät Hjørlandia sosio-kognitiiviseksi kutsumansa lähestymistavan keskeisenä edustajana. Oma kantani asiaan on, että termi ’tietoaalue-analyysi’ kertoo huomattavasti havainnollisemmin, mistä on kyse, kuin puhe toimintateoriasta tai toiminnallisesta teoriasta. Vaikka Hjørland (vrt. 2000b; 2000c) ei nykyään itse juuri käytä ’tietoaalue-analyysi’ -termiä, hänen pyrkimyksensä purkaa informaatiotutkimuksen peruskäsitteiden, kuten tiedontarve ja relevanssi, monologisia tulkintoja ja tarjota tilalle kollektivistista näkökulmaa on yhä tallella.

⁷⁷ Samalla kannalla informaatiotutkijoista on myös Patrick Wilson (1993, 379), jonka mukaan tieteellisen informaation välittymistä tarkasteltaessa ei ole olennaista niinkään yksilöiden informoituminen, kuin se, että jokin tieteenala tai tutkijaryhmä taivutellaan hyväksymään tuotettu uusi informaatio ja antamaan sille tiettyä väittämää tai selitystä koskevan todistusaineiston status.

⁷⁸ Informaatiotutkijat ovat jonkin verran harjoittaneet perinteistä realistista etnografiaa (esim. Anderson 2000, Chatman 1992, Solomon 1997). Tässä etnografian suuntauksessa tutkitaan organisatorisia todellisuuksia, kulttuureja ja instituutioita ikään kuin jo annettuina, olemassa-olevina asioina. Etnometodologisesti orientoitunut ns. uusi etnografia taas keskittyy paikallisten todellisuuden tuottamisen menetelmien ja resurssien käytön tutkimiseen (ks. Coulon 1995, Holstein & Gubrium 1994). Uusi etnografia voisi olla toimiva lähestymistapa, kun tutkija haluaa setviä sitä, kuinka yksilöiden informaatiokäyttäytyminen ja tiedonkäyttöympäristöt vastavuoroisesti konstituivat toisensa. Kriittisempää ja refleksiivisempää etnografiaa tiedonhankintatutkimukseen ovat peräänkuuluttaneet ainakin Nancy Thomas ja James M. Nyce (2000). Andy Crabtree ja hänen kollegansa (2000) puolestaan todistelevat uuden etnografian hyötyjä virtuaalikirjastojen suunnittelutyölle.

⁷⁹ Jos tiedonkäyttöympäristöjä tai tietoaalueita rajataan Robert S. Taylorin (1991) tapaan nimenomaan ammatillisten kriteerien mukaan, on vaarana se, että kollektivismia hyödyntäen rakennetut tietoverkkopalvelut palvelevat kyllä tutkittua ammattiryhmää, mutta niiden käyttökelpoisuus muiden mahdollisten käyttäjien näkökulmasta on rajallinen. Tämä ei tietenkään ole ongelma silloin, kun palvelu on suunnattu nimenomaan tietylle ammattiryhmälle. Hyvin monissa yrityksissä ja organisaatioissa kuitenkin työskentelee useiden ammattiryhmien edustajia, jolloin yhden informaatioympäristön mukaan rakennettu palvelu ei välttämättä palvele muita ryhmiä. Esimerkiksi tietyn suuryrityksen tai julkisen organisaation intranet-palvelun rakentamisen pohjana tulisi olla tietoaalue-analyysia laaja-alaisempi kartoitus kyseisen yhteisön organisaatio- tai informaatio-kulttuureista.

⁸⁰ Lähestymistapamme eroavat lähinnä siinä, että Wilson ymmärtää kognitiivisessa auktoriteetissa olevan kyse suhteellisen pysyväisluontoisista tietyn henkilön tai tahon asiantuntijuuteen liittyvistä uskomuksista. Tässä kirjassa taas tarkastelen sitä, miten erilaisilla evidenssikategori-

oilla rakennetaan keskustelussa todistusvoimaa sekä kuinka tietynlaista todistusaineistoa voidaan mitätöidä ja horjuttaa. En siis pohdi sitä, millainen suhtautumistapa tietynlaiseen todistusaineistoon olisi rationaalinen, vaan keskityn niihin evidenssikategorioihin, joihin keskustelijat saattavat nojautua ja joita he eksplisiittisesti osoittavat pitävänsä enemmän tai vähemmän luotettavina.

⁸¹ Esimerkiksi Tamperelaisessa 18.12.1996 esiintyneessä huvipuisto Särkänniemen delfiinien tilannetta koskevassa yleisönosastokirjoituksessa raudoitetaan omaa tulkintaa viittaamalla kirjoittajan ”matemaattis-luonnontieteellisen koulutukseen ja tutkijan kokemukseen”, jotka ”antavat minulle valmiudet hankkia tietoa ja seuloa oikeat tiedon jyvät akanoiden joukosta”. Kirjoittaja on siis itse asiantuntija, joka osaa nojata oikeanlaisiin auktoriteettilähteisiin (mm. tohtoriksi väitellyt amerikkalainen merinisäkäsasiantuntija, USA:n eläinsuojeluviranomaiset, USA:n kongressi, sekä asiantuntijaraportti, jonka laatijoina oli ”18 tohtoritasoista tutkijaa”). Tämän kaksiosaisen auktoriteettiretoriikan avulla kirjoittaja pönkittää versiota, jonka mukaan vangitut delfiinit eivät tule toimeen luonnossa. Kirjoittajan kyvyn ”seuloa tiedon jyvät akanoiden joukosta” korostaminen vihjaa, että hänen laatimalleen tulkinnalle on olemassa voimakkaita vastaversioita. Siihen viittaa myös poikkeuksellisen räikeä asiantuntijaretoriikan käyttö. Tekstin nimessä ”Särkänniemi vastaa” eräälle eläinsuojelijalle, ja sen allekirjoittaja on ilmeisesti delfinaarion johtaja.

⁸² Asiantuntijoihin liitetään keskustelussa kategoriasidonnainen attribuutti: tietyt toiminnot tai ominaisuudet assosioidaan konventionaalisesti tiettyihin sosiaalisiin jäsenyysskategorioihin (Potter & Halliday 1990, 910, Sacks 1975). Kategoriasidonnaisten attribuuttien perusteella mm. lääkärien oletetaan tietävän sairauksista ja niiden hoidosta, kun taas pankinjohtajien ajatellaan olevan perillä siitä, miten asuntolainan hakeminen tapahtuu. Asiantuntijoita voivat siis olla yhtäältä esimerkiksi lääkärit, mutta myös erilaisia diskursiivisia tarpeita varten rakennetut kategoriat, kuten yhteisöjohtajat (Potter & Halliday 1990) tai vaikkapa henkiolennot. Mitä vakiintumattomampi tietty kategoria ja siihen liitetty kategoriasidonnainen attribuutti on, sitä helpommin se on keskustelijoiden kyseenalaistettavissa: keskustelussa rakennettua henkiolentojen evidenssikategoriaa voidaan suhteellisen helposti purkaa väittämällä, että tiede on osoittanut paranormaali- en ilmiöiden olemassaolon mahdollisuuden. Tällainen mitätöinti ei toisaalta käy yhtä helposti kaikissa kulttuureissa (vrt. Hill & Irvine 1993, 6-7).

⁸³ Kuvauksissa ja tulkinnoissa varsin yleisesti hyödynnetty tapa korostaa ikään kuin todistusaineiston omaa aktiivisuutta johtuu uskottavan faktapuheen normaalista retorikasta. Kun ”tutkimusaineisto osoittaa” ja ”mittaukset paljastavat”, osoittaja ja paljastaja ei ole tulkinnan tuottaja, vaan todellisuus itse.

⁸⁴ Edellä viitatu Michael Bucklandin ja Charles Colen tutkimukset ovat esimerkkejä siitä, että parhaimmillaan konstruktivististen tutkimusten tulokset voidaan uudelleen kontekstualisoida hyvin luontevasti konstruktionismin näkökulmasta.

⁸⁵ Jossakin toisenlaisessa yhteydessä konsensusta saatetaan käyttää myös tulkinnan purkamisessa: monien ihmisten samansuuntaista kantaa voidaan mitätöidä viittaamalla joukkohysteriaan tai muotiaatteisiin, jotka saavat ”erehtyneet sielut” luopumaan itsenäisestä havainnoinnista ja ajattelusta.

⁸⁶ Niinpä esimerkiksi organisaatiossa tehtyjä päätöksiä lujitetaan kehittelemällä niiden tueksi mahdollisimman uskottava ja ymmärrettäväksi tekevä tarina: tulkinta, jonka keskustelun osapuolet tai organisaation jäsenet hyväksyvät tietona (Weick 1995, 11).

⁸⁷ Luen yllä olevaa lainausta Dervinin kritiikkinä ensinnäkin tyypillistävää ja abstrahoivaa tutkijan otetta vastaan: kun versioiden variaatioiden sijasta etsitään yhtä oikeaa ja lopullista tulkintaa ja sijoitetaan se vaikkapa ihmismielen käsiterakenteiksi tai sisäisiksi representaatioksi, epäjatkuvuuden ja moniperspektiivisyyden tarkastelu käy mahdolltomaksi (Edwards 1997, 8). Koska nimenomaan epäjatkuvuus on Sense-Making-lähestymistavassa jopa ontologisesti maailmaa määrittävä piirre, abstrahoiivat ja tyypillistävät tutkimusotteet nähdään tässä katsannossa harhaanjohtavina. Ne kategorisoivat maailmaa substantiiviperäisiksi, esimerkiksi kulttuuriin tai persoonallisuuden piirteisiin nojautuviksi selityksiksi, jotka eivät koskaan voi tavoittaa inhimillisten käytäntöjen ja prosessien verbinkaltaista, epäjatkuvuuden kanssa kamppailevaa olemusta (vrt. Suchman 1987).

⁸⁸ Koska epäjatkuvuus on Sense-Making –lähestymistavan ainoa ontologinen postulointi, tämä oletus ei nähdäkseeni synnytä suoraa ristiriitaa konstruktionismin kanssa. Toisinaan konstruktionismistakin on väitetty olevan olemassa ontologinen ja epistemologinen – tai realistinen ja relativistinen – versionsa (vrt. Edwards 1997, 47-48; Juhila 1999, 162-182).

Ilmeisesti Dervin haluaa ontologisesta epäjatkuvuudesta puhuessaan korostaa yhtäältä representationalismin kestättömyyttä sekä toisaalta myös mahdollisuuttamme tuottaa tietyssä aika-tila –avaruuden pisteessä luotettavia totuuksia tai faktoja. Näiden faktojen luonne kuitenkin saattaa muuttua tulkinnalliseksi jatkaessamme liikettä eteenpäin potentiaalisen kaaoksen keskellä. Epäjatkuvuusoletus voi kytkeytyä jopa monoteistisen jumalakäsityksen kyseenalaistamiseen: kaiken taustalla ei nähdä logoksen kaltaista yhtenäisyyttä tai kokonaisuutta. Dervin korostaa myös näkemyksensä yhteyttä moderniin kaaosteoriaan.

Toinen peruste todellisuuden olemuksellisen epätäydellisyyden ja kaaoksen korostamiselle on se, että Dervinin mukaan tarvitsemme ontologisen mandaatin viestinnälle tietämisen lähtökohtana:

Ainoastaan oletettaessa maailman olevan ontologisesti epätäydellinen ja epäjatkuva täytyy myös olettaa, että ihmisten ehkä pitää kuulla toisiaan – ei pelkästään ymmärtääkseen keskinäisiä erojaan, vaan pikemminkin saadakseen tyhjentävämmän (vaikkakin aina vaihtelevan, epätäydellisen ja pakenevan) kuvan siitä, mistä todellisuudessa saattaa olla kyse. (Dervin 1994, 381.)

Todellisuuden luonnetta määrittelevän ja jäsentävän tieteeseen ja ammatilliseen asemaan perustuvien auktoriteettiaanten lisäksi muillakin äänillä on siis oltava tasavertainen mahdollisuus päästä kuuluville sillä perusteella, että ne valottavat ontologista todellisuutta omalta kannaltaan. Antaako ontologinen epäjatkuvuusoletus kuitenkin keskustelijoille suoranaisia välineitä päättää, mikä tai millainen tulkinta on korrekti ja millainen vääristynyt? Ilmeisesti näin ei ole, ellei sitten oteta lukuun sitä mahdollisuutta, että ontologiaan vedotaan retorisesti todisteltaessa oman tulkinnan paikkansa pitävyyttä ja vastapuolen tulkinnan kestättömyyttä.

Sense-Making –lähestymistavan ja konstruktionismin mukaan tiedon ja tulkintojen pätevyyden tai toimivuuden kriteerit ratkaistaan viimekädessä keskustelussa; ontologisten seikkojen lisäksi olennaisella sijalla saattavat tällöin olla myös arvoperustaiset, eettiset ja poliittiset kysymykset. Nämä kaksi lähestymistapaa ovat metateorian tasolla yhtä mieltä myös siitä, että tieteellisiä tutkimustuloksia tulisi hahmottaa pikemminkin puheenvuoroina, kuin keskustelun päättävänä lopullisina totuuksina. Ontologinen epäjatkuvuusoletus ei kuitenkaan sinänsä *pakota* meitä ryhtymään keskusteluun sen paremmin kuin konstruktionismikaan. Sen sijaan sekä Sense-Making-lähestymistapa että konstruktionismi korostavat yhtäältä yhteisymmärrykseen pyrkimisen sekä toisaalta moniperspektiivisyyteen liittyvän erilaisuuden sietämisen tärkeyttä.

⁸⁹ Steve Woolgarin (1988, 54) mukaan epistemologia ja ontologia ovat olennaisesti yhtä. Keskustellut tulkinnat tekevät meille asiat oleviksi; ne eivät muovaa niitä ikään kuin jälkikäteen. Tässä mielessä keskustelun on sanottu olevan ontologista pikemminkin kuin epistemologista; subjektin ja objektin väliseen dualismiin perustuvat epistemologian ja ontologian erottavat kysymyksenasettelut eivät konstruktionismissa ole välttämättä mielekkäitä (Pearce 1994, 39, vrt. Gerger 1999, 222). Ymmärrän epistemologian ja ontologian yhteen kietoutumisen metaforisesti: tarkoitus on havainnollistaa sitä, että tulkinnallisten käytäntöjen välityksellä me teemme todellisuutta käsinkosketeltavaksi ja konkreettiseksi. Tämän näkemyksen ei kuitenkaan pidä johtaa kielelliseen idealismiin: käsitykseen, jonka mukaan mitään ei voi olla olemassa, ellei sitä ole sosiaalisesti konstruoitu (Hacking 1999, 24-25).

⁹⁰ Billigin näkemys on tässä suhteessa samankaltainen kuin John Shotterin (1993b), joka korostaa voimakkaasti niin ajattelun kuin puhumisenkin argumentatiivista ja retorista luonnetta. Shotterin (mt., 14) mukaan kaikki toimintamme – jopa itseemme kohdistuva ajattelu – tapahtuu kritisointien ja puolustelujen kautta jatkuvasti muotoutuvassa argumentaatiokontekstissa, jossa jokainen retorinen siirtomme on muotoiltu vastauksena tai reaktiona aiempiin siirtoihin.

⁹¹ Etnometodologiasta lähtöisin olevalle termille 'accountability' ei löydy selkeää suomenkielistä vastinetta (Peräkylä 1995, 11). Tässä kirjassa käytän etenkin ilmaisuja "toiminnan perustelu" ja "selontekovelvollisuus" viitattaessa kyseisen termin kattamaan kuvaamista ja selittämistä, konstruointia sekä moraalista vastuullisuutta yhdistävään merkityskenttään.

⁹² Toiminnan perusteltavuuden eri tasoja voidaan havainnollistaa esimerkiksi suutarista, joka ei ole saanut asiakkaan kenkiä korjatuiksi sovittuun määräaikaan mennessä. Suutari kuvailee lapsensa tuhkarokon oireiden vakavuutta osoittaakseen asiakkaalle, että velvollisuudentuntoisena isänä hänen on ollut välttämätöntä keskittyä tyttärensä hoitamiseen (taso 1). Tällöin hän yrittää myös torjua keskustelutilanteessa kummittelevaa vaihtoehtoista versiota, jonka mukaan hän on laiskuutensa ja välinpitämättömyytensä vuoksi laiminlyönyt työtehtäviään (taso 2).

⁹³ Goffman käyttää tuottamisformaateista puhuessaan myös vaikeasti käännettävissä olevaa metaforista ilmaisua "footing" (jalansija).

⁹⁴ Sydänleikkausta odottavilla asiantuntijoita kohtaan kohdistettu voimakas selontekovelvollisuus tulee esille mm. kauhutarinoissa, joissa lääkäreitä syyllistetään diagnoosi- tai hoitovirheistä. Koska "lääkäriys" on asiantuntijakategoria, sen jäsenet ovat yksilöinä moraalisesti vastuussa tiedoistaan ja havaintojensa eksaktisuudesta.

⁹⁵ Artikkelin otsikko on "Ksylitolin todistettu suojaavan hampaita tehokkaammin kuin sorbitolin". Artikkelin lyhennelmä löytyi 16.7.2000 myös HS:n verkkoliitteen arkistosta (ks. < <http://www.helsinginsanomat.fi/uutiset/juttu.asp?id=970404ko03&pvm=19970404> >). Arkistosta voi hakusanoilla "ksylitoli" ja "Komissio" saada käsityksen vuosia kestäneen kiistan etenemisestä.

⁹⁶ Richard Harvey Brown (1987) esittää osuvan esimerkin totuushegemonioiden voimasta:

Modernin yhteiskunnan ja tiedon lisääntyvä spesialisoituminen johtaa siihen, että kansalaisten tai maallikoiden toiminta leikkautuu irti julkisen toiminnan alueesta, jota teknistynyt diskurssi entistä voimakkaammin dominoi [...] Mutta kun asiantuntijakielen hallinta muodostuu pääsyyliäksi julkiseen keskusteluun, asiantuntijuutta koskeva ideologinen diskurssi, faktoja koskeva tekninen diskurssi ja kannattavuutta koskeva byrokraattinen diskurssi peittävät näkyvistä moraaliset argumentit [...] Tämän vuoksi julkisen keskustelun teknistynyt luonne rakentaa maallikkokansalaisista irrationalin kuvan. Se tekee asiantuntijoista hierarkkisesti ylempiä ja kompetentimpia kuin kansalaisista, joille ei jää mitään järkipäisiä kriteereitä määrittellä kilpailevien asiantuntijatoimijoiden tekojen tarkoituksenmukaisuutta. (Brown, mt., 169.)

⁹⁷ Tieteellinen tutkimustieto on vaikuttanut voimakkaasti esimerkiksi siihen historialliseen tapahtumasarjaan, jossa homoseksuaalisuus muuttui rikoksesta sairaudeksi ja siitä edelleen sosiaalseksi poikkeamaksi ja yhdeksi normaaliuden muodoksi (Stålström 1997). Homoseksuaalisuuden sairausmääritelmän vastustajat käyttivät mm. sosiologisia tutkimuksia aseenaan osallistuessaan homoseksuaalisuuden merkityksestä käytyyn määrittelykamppailuun. Nämä tutkimukset antoivat psykoanalyttiseen ajatteluun nojautuvan sairausmääritelmän vastustajille uusia identiteetin rakentamisen resursseja, produktiivisen vallan välineitä, joiden avulla he saattoivat ajaa omaa asiaansa.

⁹⁸ Tässä mielessä konstruktionismi jatkaa valistukselliseen ajattelutapaan liittyvää tinkimättömyyden intellektuaalisen rehellisyyden eetosta: meidän on jatkuvasti kyettävä kyseenalaistamaan tämänhetkiset dogmimme, näkemään niiden rajat ja tarvittaessa pystyttävä myös ylittämään ne (vrt. Hollinger 1994, 15-16).

⁹⁹ Bahtin puhuu tässä yhteydessä sokraattisen dialogin genrestä. Lainausta varten olen kääntänyt hänen virkkeensä imperfektistä presenssiin.

Luku 5

¹⁰⁰ Sense-Making-lähestymistavassa tulkintojen lähtökohtina voivat toimia myös arvaukset, tunteet, aavistukset tai toimijan ruumiilliset kokemukset, eli sellaiset tekijät tai – ollakseni uskollinen Dervinin verbejä korostavalle näkemykselle – prosessit, jotka usein rajautuvat tutkimusasetelmista ulos jo määriteltäessä tutkimuskohteeksi tietyn ihmisryhmän tiedonhankinnallinen toiminta (Dervin 1999).

¹⁰¹ Dervin (1991a, 55) korostaa, että informaatiosteemeihin tulisi sisällyttää myös lääkärien siinä kuin potilaidenkin kokemuksellista ymmärrystä. Itse asiassa hän arvelee lääkärien olevan yksi kaikkein alistetuimmista tahoista lääketieteellisessä valtarakennelmassa, sillä heidän kokemuksellinen äänensä on marginalisoitu persoonattomien mittausten ja diagnoositekniikoiden alle (Dervin 1994, 383).

¹⁰² Esimerkiksi hyverepertuaarin mukaista toimintatapaa tai lääketieteen valtaa valottavia ja kritisoivia argumentteja voitaisiin etsiä verkosta tai tilata medikalisoitumisen ongelmiin erikoistuneilta terveystieteilijöiltä.

¹⁰³ Keskustelullisessa virtuaalikirjastossa meillä on oltava samantyyppisiä keskustelijoiden ja argumenttien luotettavuuden tarkistamisen välineitä, joita meillä fyysisessä maailmassa toimiesämme on käytössä (vrt. Berners-Lee 1999, 153-154; 193). Keskustelijoiden henkilöllisyys voidaan tarkistaa verkkoympäristössä edellyttämällä heiltä autentikointumista palveluun esimerkiksi sähköistä henkilökorttia käyttäen. Argumenttien sekä versioiden tai tietojen luotettavuutta ja johdonmukaisuutta puolestaan voidaan tutkia tarkastelemalla niiden syntyyn johtaneita tulkintojen luomisen sekä purkamisen prosesseja.

¹⁰⁴ XML-metakieleen perustuvat XLink- ja XPointer -standardit mahdollistavat tulevaisuudessa hyvinkin kompleksisten linkkien esittämisen (ks. < <http://www.w3.org/XML/Linking> >).

¹⁰⁵ Kuviossa ellipsien sisällä olevat URI-lyhenteet viittaavat dokumenttien sijaintiin verkossa (URI muodostuu sanoista "Universal Resource Identifier"). Ellipseillä merkityt elementit voisivat sisältää URI:n lisäksi myös muuta bibliografista metadataa.

¹⁰⁶ Eri sanastojen välisten termivastaavuuksien esittämiseen ei ole myöskään olemassa mitään standardia, vaan termivastaavuuslistojen toteutustapa voi vaihdella sovelluskohtaisesti. Tähän tuonee kuitenkin helpotusta World Wide Web –konsortion standardoima XML-metakieleen perustuva RDF –syntaksi, joka antaa entistä paremman mahdollisuuden *koneymmärrettävien* metadataskeemojen luomiselle ja skeemojen välisten termivastaavuuskarttojen rakentamiselle (Tuominen 1999).

¹⁰⁷ Vaikka kontrolloitu sanasto voitaisiinkin kääntää arkisemmalle kielelle, lääketieteellisten tai yhteiskuntatieteellisten tekstiaineistojen laajamittaisempi popularisointi on jo huomattavasti vaikeampi tehtävä. Käytössämme olevat kieliteknologiset välineet eivät tuo tällaiseen äärimmäisen vaikeasti automatisoitavaan urakkaan kovin suurta helpotusta lähivuosina.

¹⁰⁸ Palvelua hyödyntävät keskustelijat voivat myöhemmin pyrkiä silloittamaan erilaisia näkemyksiä ja rakentamaan hetkellisiä tai pysyvämpiä yhteisymmärryksiä.

Luku 6

¹⁰⁹ Juurimetaforat toimivat Brownin mukaan usein tietoisuuden tai kriittisen reflektoinnin tason ulkopuolella: ne tuovat maailman tarkasteltavaksi ja ovat tyhjentyviä, kaiken itseensä sulkevia, ominaisluonteeltaan. Ne luovat kukin merkityksen kehikon, joiden sisällä faktat, käsitteet, argumentit sekä teoreettiset mallit muovautuvat ja eriytyvät (Brown [1977] 1989, 125-126). Sosiologiassa on perinteisesti suosittu organismia ja mekanismia juurimetaforina. Niiden lisäksi juurimetaforana voidaan käyttää myös kieltä, teatteria ja peliä.

Juurimetaforan käsite tuntuu pitkälti muistuttavan metateorian käsitettä. Mielestäni metaforien avulla voidaan vähintäänkin tuoda kätevästi näkyville tietyn metateorian ominaispiirteitä. En kuitenkaan ota kantaa siihen, ovatko metateoriat aina ytimeltään metaforisia.

¹¹⁰ Konstruktionismin kritiikistä ks. esim. Burr (1995, 79-94), Bury (1986) ja Hacking (1999). Kritiikkiin vastaamiseen löytyy ohjeita ainakin Kenneth Gergeniltä (1999, 220-241).

LÄHTEET

Abbott, A.(1988), *The System of Professions: an Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: University of Chicago Press.

Achté, K., Vauhkonen, M.-L., Lindfors, O. & Salokari, M.(1985), *Syöpä elämän kriisinä*. Helsinki: Otava.

Aittola, T. & Raiskila, V.(1994), Jälkisanat. Teoksessa: Berger, P.L. & Luckmann, T., *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*, s. 213-231. Helsinki: Gaudeamus.

Alasuutari, P.(1990), Moderni persoona halun subjektina. *Tiede & edistys* 15 (2): 98-110.

Alasuutari, P.(1992), Terveyskasvatus kulttuuri-ilmionä. Teoksessa: Karisto, A., Lahelma, E. & Rahkonen, O.(toim.), *Terveys sosiologia*, s. 107-120. Juva: WSOY.

Alasuutari, P.(1993), *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, P.(1994), Luurangon mysteeri. Teoksessa: Weckroth, K. & Tolkki-Nikonen, M. (toim.), *Jos A, niin...*, s. 75-92. Tampere: Vastapaino.

Allen, B.(1999), Digital Libraries and the End of Traditional Information Systems. In Aparec, T., Saracevic, T., Ingwersen, P. & Vakkari, P.(eds.), *Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts, Challenges and Opportunities (COLIS 3)*, pp. 13-22. Zagreb: Zavod za informacijske studije Ofsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet.

Amato, G. & Staccia, U.(1999), User Profile Modelling and Applications to Digital Libraries. In Abiteboul, S. & Vercoustre, A.-M.(eds.), *Research and Advanced Technology for Digital Libraries*, pp. 184-197. Berlin: Springer.

Anderson, R.(1988), The Quality of Life of Stroke Patients and Their Carers. In Anderson, R. & Bury, M.(eds.), *Living with Chronic Illness: the Experience of Patients and their Families*, pp. 14-42. London: Unwin Hyman.

Anderson, T.D.(2000), Doing Relevance Research: an Ethnographic Exploration of Relevance Assessment. Paper presented at the *3rd International Conference on Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, Gothenburg, Sweden; August 16-18, 2000*.

Armstrong, D.(1983), *Political Anatomy of the Body: Medical Knowledge in Britain in the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

Armstrong, D.(1984), The Patients View. *Social Science & Medicine* 18 (9): 737-744.

Armstrong, D.(1990), Use of the Genealogical Method in the Exploration of Chronic Illness: a Research Note. *Social Science & Medicine* 30 (11): 1225-1227.

Armstrong, D.(1995), The Rise of Surveillance Medicine. *Sociology of Health and Illness* 17 (3): 393-404.

Arney, W.R., & Bergen, B.J.(1983), The Anomaly, the Chronic Patient and the Play of Medical Knowledge. *Sociology of Health and Illness* 5 (1): 1-24.

Aro, J.(1999), *Sosiologia ja kielenkäyttö: retoriikka, narratiivi, metafora*. Tampere: Tampereen yliopisto. — (Acta Universitatis Tampereensis 654.)

Aronowitz, S.(1988), *Science as Power: Discourse and Ideology in Modern Societies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Artimo, M.(1979), Terveiden ja sairauden sosiologia. Teoksessa: Rantasalo, I.(päätoim.), *Kansanterveystiede III*, s. 50-75. [Helsinki]: Lääketieteen kandidaattiseura.

- Atkinson, P.**(1990), *The Ethnographic Imagination: Textual Constructions of Reality*. London: Routledge.
- Atkinson, P.**(1995), *Medical Talk and Medical Work: the Liturgy of the Clinic*. London: Sage.
- Austin, J. L.**(1962), *How to Do Things With Words: the William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Clarendon Press.
- Bahtin, M.** [1963] (1991), *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. [Helsinki]: Orient Express.
- Baruch, G.**(1981), Moral Tales: Parent's Stories of Encounters with the Health Professions. *Sciology of Health and Illness* 3 (3): 275-295.
- Bates, M.J.**(1999), The Invisible Substrate of Information Science. *Journal of the American Society for Information Science* 50 (12): 1043-1050.
- Belkin, N.J.**(1978), Information Concepts for Information Science. *Journal of Documentation* 34 (1): 55-85.
- Belkin, N.J.**(1984), Cognitive Models and Information Transfer. *Social Science Information Studies* 4 (2/3): 111-129.
- Belkin, N.J.**(1990), The Cognitive Viewpoint in Information Science. *Journal of Information Science* 16 (1): 11-15.
- Belkin, N.J.**(1993), Interaction with Texts: Information Retrieval as Information Seeking Behavior. In *Information Retrieval '93: Proceedings of the First Conference of the Gessellschaft für Informatik Fachgruppe Information Retrieval, Regensburg 1993*, pp. 55-66. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz. — (Schriften zur Informationswissenschaft, Band 12.)
- Berger, P.L. & Luckmann, T.** [1966] (1994), *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Berners-Lee, T.**(1999), *Weaving the Web: the Original Design and Ultimate Destiny of the World Wide Web by its Inventor*. San Francisco: Harper.
- Billig, M.**(1987), *Arguing and Thinking: a Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M.**(1991), *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage.
- Billig, M.**(1994), Repopulating the Depopulated Pages of Social Psychology. *Theory & Psychology* 4 (3): 307-335.
- Billig, M.**(1997), The Dialogic Unconscious: Psychoanalysis, Discursive Psychology and the Nature of Repression. *British Journal of Social Psychology* 36: 139-159.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D. & Radley, A.**(1988), *Ideological Dilemmas: the Social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage.
- Bishop, A.P. & Star, S.L.**(1996), Social Informatics of Digital Library Use and Infrastructure. In Williams, M.E.(ed.), *Annual Review of Information Science and Technology* 31, pp. 301-401. Medford: Information Today.
- Blair, D.C.**(1990), *Language and Representation in Information Retrieval*. Amsterdam: Elsevier.
- Blaxter, M.**(1993), Why Do the Victims blame Themselves? In Radley, A.(ed.), *Worlds of Illness: Biographical and Cultural Perspectives on Health and Disease*, pp. 124-142. London: Routledge.
- Borgman, C.L.**(1999), What Are Digital Libraries, Who Is Building Them, and Why? In Aparec, T., Saracevic, T., Ingwersen, P. & Vakkari, P.(eds.), *Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts, Challenges and Opportunities (COLIS 3)* , pp. 23-38. Zagreb: Zavod za informacijske studije Ofsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet.

- Bourdieu, P.** [1994] 1998, *Järjen käytännöllisyys: toiminnan teorian lähtökohtia*. Tampere; Vastapaino.
- Bowker, G.C. & Star, S.L.**(1999), *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*. Cambridge: MIT Press.
- Bradley, J. & Sutton, B.**(1993), Reframing the Paradigm Debate. *Library Quarterly* 63 (4): 405-410.
- Brookes, B.C.**(1980), The Foundations of Information Science: Part I: Philosophical Aspects. *Journal of Information Science* 2 (3-4): 125-133.
- Brooks, N.A. & Matson, R.R.** (1987), Managing Multiple Sclerosis. In: Roth, J.A. & Conrad, P.(eds.), *The Experience and Management of Chronic Illness: a Research Annual*, pp. 73-106. Greenwich: JAI Press. — (Research in the Sociology of Health Care, Volume 6, 1987.)
- Brown, R.H.** [1977] (1989), *A Poetic for Sociology: Toward a Logic of Discovery for the Human Sciences*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brown, R.H.**(1987), *Society as Text: Essays on Rhetoric, Reason and Reality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brown, R.H.**(1994), Logics of Discovery as Narratives of Conversion: Rhetorics of Invention in Ethnography, Philosophy, and Astronomy. *Philosophy and Rhetoric* 27 (1): 1-34.
- Brown, J.S. & Duguid, P.**(1996), The Social Life of Documents. *First Monday* 1 (1) < <http://www.firstmonday.dk/issues/issue1/documents/index.html> >
- Bruner, J.**(1990), *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J.**(1991), The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry* 18: 1-21.
- Buckland, M.** (1991), *Information and Information Systems*. New York: Greenwood Press. — (New Directions in Information Management 25.)
- Budd, J.M. & Raber, D.**(1996), Discourse Analysis: Method and Application in the Study of Information. *Information Processing & Management* 32 (2): 217-226.
- Burish, T.G. & Bradley, L.A.**(1983), Coping with Chronic Disease: Definitions and Issues. In Burish, T.G. & Bradley, L.A.(eds.), *Coping with Chronic Disease: Research and Applications*, pp. 3-11. New York: Academic Press.
- Burkitt, I.**(1996), Relations, Communication and Power: Selves and Material Contexts in Constructionism. Paper presented at the *Day Conference: Social Constructionism, Discourse and Realism*, 20th April 1996, Manchester Metropolitan University, Discourse Unit, UK.
- Burman, E. & Parker, I.**(1993), Introduction – Discourse Analysis: the Turn to the Text. In Burman, E. & Parker, I.(eds.), *Discourse Analytic Research: Repertoires and Readings of Texts in Action*, pp. 1-13. London: Routledge.
- Burr, V.**(1995), *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Bury, M.**(1981), Chronic Illness as a Biographical Disruption. *Sociology of Health and Illness* 4 (2): 167-182.
- Bury, M.**(1986), Social Constructionism and the Development of Medical Sociology. *Sociology of Health and Illness* 8: 137-169.
- Bury, M.**(1988), Meanings at Risk: the Experience of Arthritis. In: Andersson, R. & Bury, M. (eds.), *Living with Chronic Illness: the Experience of Patients and their Families*, pp. 89-116. London: Unwin Hyman.

Bury, M.(1991), The Sociology of Chronic Illness: a Review of Research and Prospects. *Sociology of Health and Illness* 13 (4): 451-468.

Button, G., Coulter, J., Lee, J.R.E. & Sharrock, W.(1995), *Computers, Minds and Conduct*. Cambridge: Polity Press.

Buttny, R.(1993), Accounts and the Accountability of Social Action. In Dervin, B. & Hariharan, U.(eds.), *Progress in Communication Sciences*, vol XI, pp. 45-74. Norwood: Ablex.

Byström, K.(1999), *Task Complexity, Information Types and Information Sources: Examination of Relationships*. Tampere: Tampereen yliopisto. — (Acta Universitatis Tampereensis 688.)

Capurro, R. (1992), What Is Information Science for? A Philosophical Reflection. In Vakkari, P. & Cronin, B.(eds.), *Conceptions of Library and Information Science: Historical, Empirical and Theoretical Perspectives*, pp. 83-96. London: Taylor Graham.

Charmaz, K.(1987), Struggling for a Self: Identity Levels of the Chronically Ill. In Roth, J.A. & Conrad, P.(eds.), *The Experience and Management of Chronic Illness: a Research Annual*, pp. 283-321. Greenwich: JAI Press. — (Research in the Sociology of Health Care, Volume 6, 1987.)

Charmaz, K.(1991), *Good Days, Bad Days: the Self in Chronic Illness and Time*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Chatman, E.A.(1992), *The Information World of Retired Women*. Westport: Greenwood Press. — (New Directions in Information Management 29.)

Cheuk, B. W.-Y. & Dervin, B.(1999), A Qualitative Sense-Making Study of the Information Seeking Situations faced by Professionals in Three Workplace Contexts. *Electronic Journal of Communication/La Revue Electronique de Communication* 9 (2-4). Exemplars of the use of Sense-making methodology -issues. < <http://www.cios.org/www/ejc/v9n23499.htm> >

Clayman, S.E.(1988), Displaying Neutrality in Television Interviews. *Social Problems* 35 (4): 474-492.

Clayman, S.E.(1992), Footing in the Achievement of Neutrality: the Case of News-Interview Discourse. In Drew, P. & Heritage, J.(eds.), *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*, pp. 163-198. New York: Cambridge University Press. — (Studies in Interactional Sociolinguistics 8.)

Cole, C.(1993), Shannon Revisited: Information in Terms of Uncertainty. *Journal of the American Society for Information Science* 44 (4): 204-211.

Cole, C.(1994), Operationalizing the Notion of Information as a Subjective Construct. *Journal of the American Society for Information Science* 45 (7): 465-476.

Cole, C. (1996), Seeking Corroborating Evidence and "Information" in Humanistic Research Domains. In Ingwersen, P. & Pors, N.O.(eds.), *Information Science: Integration in Perspective*, pp. 391-401. København: The Royal School of Librarianship.

Cole, C. & Kuhlthau, C.C.(2000), Information and Information Seeking of Novice versus Expert Lawyers. Paper presented at the *3rd International Conference on Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, Gothenburg, Sweden; August 16-18, 2000*.

Comaroff, J. & Maguire, P.(1986), Ambiguity and the Search for Meaning: Childhood Leukaemia in the Modern Clinical Context. In Conrad, P. & Kern, R.(eds.), *The Sociology of Health and Illness: Critical Perspectives*, pp. 100-109. Second ed. New York: St. Martin's Press.

Conrad, P.(1987), The Experience of Illness: Recent and New Directions. In Roth, J.A. & Conrad, P.(eds.), *The Experience and Management of Chronic Illness: a Research Annual*, pp. 1-33. Greenwich: JAI Press. — (Research in the Sociology of Health Care, Volume 6.)

Conrad, P.(1990), Qualitative Research on Chronic Illness: a Commentary on Method and Conceptual Development. *Social Science and Medicine* 30 (11): 1257-1263.

Conrad, P. & Schneider, J. W.[1980] (1985), *Deviance and Medicalization: from Badness to Sickness*. Columbus: Merrill Publishing Company.

Corbin, J. & Strauss, A.L. (1987), Accompaniments of Chronic Illness: Changes in Body, Self, Biography and Biographical Time. In Roth, J.A. & Conrad, P.(eds.), *The Experience and Management of Chronic Illness: a Research Annual*, pp. 249-281. Greenwich, Connecticut: JAI Press, 1987. — (Research in the Sociology of Health Care, Volume 6, 1987.)

Cornelius, I.(1996), Information and Interpretation. In Ingwersen, P. & Pors, N.O.(eds.), *Information Science: Integration in Perspective*, pp. 11-21. København: The Royal School of Librarianship.

Coulon, A.(1995), *Ethnomethodology*. Thousand Oaks: Sage. — (Qualitative Research Methods Series 36.)

Coulter, J.(1989), *Mind in Action*. Cambridge: Polity Press.

Cowie, B.(1976), The Cardiac Patient's Perception of His Heart Attack. *Social Science & Medicine* 10 (2): 87-96.

Crabtree, A., Nichols, D.M., O'Brien, J., Rouncefield, M. & Twidale, M.B.(2000), Ethnomethodologically Informed Ethnography and Information System Design. *Journal of the American Society for Information Science* 51 (7): 666-682.

Crossley, N.(1996), *Intersubjectivity: the Fabric of Social Becoming*. London: Sage.

Dant, T.(1991), *Knowledge, Ideology and Discourse: a Sociological Perspective*. London: Routledge.

Day, R.E.(2000), The "Conduit Metaphor" and the Nature and Politics of Information Studies. *Journal of the American Society for Information Science* 51 (9): 805-811.

Deetz, S.A.(1994), Future of the Discipline: the Challenges, the Research and the Social Contribution. In Deetz, S.A.(ed.), *Communication Yearbook 17*, pp. 565-600. Thousand Oaks: Sage.

De Mey, M.(1980), The Relevance of the Cognitive Paradigm for Information Science. In Harbo, O. & Kajberg, L.(eds.), *Theory and Application of Information Research*, pp. 48-61. London: Mansell.

Dervin, B.(1976), Strategies for Dealing with Human Information Needs: Information or Communication? *Journal of Broadcasting* 20 (3): 325-333.

Dervin, B. (1983a), Information as User Construct: the Relevance of Perceived Information Needs to Synthesis and Interpretation. In Spencer A.W. & Reed, L.J.(eds.), *Knowledge Structure and Use: Implications for Synthesis and Interpretations*, pp. 153-183. Philadelphia: Temple University Press.

Dervin, B. (1983b), An Overview of Sense-Making Research: Concepts, Methods, and Results to Date. Paper presented at *the International Communication Association annual meeting, Dallas, Texas, May 1983*.

< <http://communication.sbs.ohio-state.edu/sense-making/art/artdervin83.html> >

Dervin, B.(1989a), Users as Research Inventions: How Research Categories Perpetuate Inequities. *Journal of Communication* 39 (3): 216-232.

Dervin, B.(1989b), Audience as Listener and Learner, Teacher and Confidante: the Sense-Making Approach. In Rice, R. & Atkins, C.(eds.), *Public Communication Campaigns*, pp. 67-90. Newbury Park: Sage.

Dervin, B.(1990), Journalism Procedure as Ideology. Paper presented at seminar on *Models of Journalism - West, East and South, Budapest, Hungary 21-23 August 1990*.

Dervin, B.(1991a), Information as Non-Sense, Information as Sense: the Communication Technology Connection. In Bouwman, H., Welissen, P. & Voojjs, M.(eds.), *Vraag en aanbod: optimalisering van de informatievoorziening*, pp. 44-59. Amsterdam: Otto Cramwinckel Uitgever.

Dervin, B.(1991b), Comparative Theory Reconceptualized: from Entities and States to Processes and Dynamics. *Communication Theory* 1: 59-69.

Dervin, B.(1992), From the Mind's Eye of the User: The Sense-Making Qualitative-Quantitative Methodology. In Glazier, J.D. & Powell, R.P.(eds.), *Qualitative Research in Information Management*, pp. 61-84. Englewood: Libraries Unlimited.

Dervin, B.(1993), Verbing Communication: Mandate for Disciplinary Invention. *Journal of Communication* 43 (3): 45-54.

Dervin, B.(1994), Information<—>Democracy: an Examination of Underlying Assumptions. *Journal of the American Society for Information Science* 45 (6): 369-385.

Dervin, B.(1997), Given a Context by any Other Name: Methodological Tools for Taming the Unruly Beast. In Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.(eds.), *Information Seeking in Context: Proceedings of an International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 14-16 August, 1996, Tampere, Finland*, pp. 13-38. London: Taylor Graham.

Dervin, B.(1999), On Studying Information Seeking Methodologically: the Implications of Connecting Metatheory to Method. *Information Processing and Management* 35 (6): 727-750.

Dervin, B. & Clark, C.(1987), *ASQ: Asking Significant Questions: Accountability and Needs Assessment Tools for Public Libraries: Technical Report*. (A publication of the Peninsula Library System, 25 Tower Road, Belmont, CA. 94002). Sacramento: California State Library. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 286 519).

Dervin, B. & Dewdney, P.(1986), Neutral Questioning: a New Approach to the Reference Interview. *RQ* 25 (4): 506-513

Dervin, B. & Frenette, M.(2000), Applying Sense-Making Methodology: Communicating Communicatively with Audiences as Listeners, Learners, Teachers, Confidantes. In Rice, R.E. & Atkin, C.K.(eds.), *Public communication campaigns: Theory, practice and effects*. 3rd ed. Thousand Oaks: Sage. [In press.]

Dervin, B. & Nilan, M.S.(1986), Information Needs and Uses. In Williams, M.E.(ed.), *Annual Review of Information Science and Technology* 21, pp. 3-33. New York: Knowledge Industry.

Dervin, B., Harpring, J.E. & Foreman-Wernet, L. (1999), In Moments of Concern: a Sense-Making Study of Pregnant, Drug-Addicted Women and their Information Needs. *Electronic Journal of Communication/La Revue Electronique de Communication* 9 (2-4). Exemplars of the use of Sense-making methodology -issues. < <http://www.cios.org/www/ejc/v9n23499.htm> >

Dervin, B., Mahey, P.J., Osborne, T., Huesca, R. & Higgins, J.(1992), The Problematics of Dialogue: Some Ideas in the Process of Becoming. Paper presented at *the International Association of Mass Communication Research conference, Sao Paulo, Brazil, August 1992*.

Dervin, B., Zweizig, D., Banister, M., Gabriel, M., Hall, E.P., & Kwan, C. (1976). *The Development of Strategies for Dealing with the Information Needs of Urban Residents: Phase I: Citizen study*. Final report on Project No. L0035Ja, Grant No. OEG-0-74-7308, to U.S. Office of Education, April. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 125 640.)

DESIRE Consortium (1999-2000), *DESIRE Information Gateways Handbook*. < <http://www.desire.org/handbook/welcome.html> >

Edwards, D.(1991), Categories are for Talking. *Theory & Psychology* 1 (4): 515-542.

Edwards, D.(1994), Script Formulations: an Analysis of Event Descriptions in Conversation. *Journal of Language and Social Psychology* 13 (3): 211-247.

- Edwards, D.**(1997), *Discourse and Cognition*. London: Sage.
- Edwards, D. & Potter, J.**(1992), *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Edwards, D. & Potter, J.**(1993), Language and Causation: a Discursive Action Model of Description and Attribution. *Psychological Review* 100 (1): 23-41.
- Edwards, D. & Potter, J.**(1995), Remembering. In Harré, R. & Stearns, P.(eds.), *Discursive Psychology in Practice*, pp. 9-36. London: Sage.
- Ellis, D.**(1992), The Physical and Cognitive Paradigms in Information Retrieval Research. *Journal of Documentation* 48 (1): 45-64.
- Eneroth, B.**(1987), *"Hur mäter man vackert?": grundbok i kvalitativ metod*. [Stockholm]: Natur och Kultur.
- Enmark, R.**(1998), The Non-Existent Point: on the Subject of Defining Library and Information Science and the Concept of Information. Paper presented at the *64th IFLA Council and General Conference*, Amsterdam, The Netherlands, 16-21 August 1998.
< <http://www.ifla.org/IV/ifla64/029-94e.htm> >
- Eskola, A.**(1991), *Sotapäiväkirja*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Eskola, A.**(1994), Sosiaalitiiteen muuttuvat tekstit ja käytännöt. Teoksessa: Weckroth, K. & Tolkki-Nikkonen, M. (toim.), *Jos A, niin...*, s. 34-53. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, A.**(1997), *Jäähyväisluentoja*. Helsinki: Tammi.
- Fairclough, N.**(1992), *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Farradane, J.**(1980), Knowledge, Information, and Information Science. *Journal of Information Science* 2 (2): 75-80.
- Fernández-Armesto, F.**(1998), *Truth: a History*. London: Black Swan.
- Fiske, J.** [1982] (1992), *Merkkien kieli: johdatus viestinnän tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fleck, L.** [1935] (1979), *Genesis and Development of a Scientific Fact*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M.** [1975] (1980), *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Foucault, M.** [1976] (1981), *The History of Sexuality: Volume 1: an Introduction*. Harmondsworth: Penguin.
- Foucault, M.** [1970] (1993), *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 December 1970*. Stockholm: Symposium. — (Moderna franska tänkare 15.)
- Freidson, E.**(1986), *Professional Powers: a Study of the Institutionalization of Formal Knowledge*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Freidson, E.** [1970] (1988), *Profession of Medicine: a Study of the Sociology of Applied Knowledge*. (With a new afterword by the author). Chicago: University of Chicago Press.
- Friedell, E.** [1936] (1995), *Uuden ajan kulttuurihistoria: eurooppalaisen sielun kriisi mustasta surmasta maailmansotaan asti: osa 1: johdanto, renessanssi ja uskonpuhdistus*. Helsinki: WSOY.
- Froelich, T.J.**(1994), Relevance Reconsidered — Towards an Agenda for the 21st Century: Introduction to Special Topic Issue on Relevance Research. *Journal of the American Society for Information Science* 45 (3): 124-134.

- Frohmann, B.**(1990), Rules of Indexing: a Critique of Mentalism in Information Retrieval Theory. *Journal of Documentation* 46 (2): 81-101.
- Frohmann, B.**(1992a), Cognitive Paradigms and User Needs. In *Cognitive Paradigms in Knowledge Organisation: Second International ISKO Conference, Madras 26-28 August 1992*, pp. 35-50. Bangalore: Sarada Ranganathan Endowment for Library Science.
- Frohmann, B.**(1992b), The Power of Images: a Discourse Analysis of the Cognitive Viewpoint. *Journal of Documentation* 48 (4): 365-386.
- Frohmann, B.**(1994a), Discourse Analysis as a Research Method. *Library and Information Science Research* 16 (2): 119-138.
- Frohmann, B.**(1994b), Communication Technologies and the Politics of Postmodern Information Science. *Canadian Journal of Information and Library Science* 19 (2): 1-22.
- Fugmann, R.**(1993), *Subject Analysis and Indexing: Theoretical Foundation and Practical Advice*. Frankfurt/Main: Index Verlag.
- Fuller, S.**(1997), *Science*. Buckingham: Open University Press. — (Concepts in the Social Sciences.)
- Garfinkel, H.**(1967), *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Garro, L.**(1994), Narrative Representations of Chronic Illness Experience: Cultural Models of Illness, Mind, and Body in Stories Concerning the Temporomandibular Joint. *Social Science & Medicine* 38 (6): 775-788.
- Geertz, C.**(1988), *Works and Lives: the Anthropologist as Author*. Stanford: Stanford University Press.
- Gergen, K.J.**(1985), The Social Constructionist Movement in Modern Psychology. *American Psychologist* 40 (3): 266-275.
- Gergen, K.J.**(1989), Warranting Voice and the Elaboration of the Self. In Shotter, J & Gergen, K.(eds.), *Texts of Identity*, pp. 70-81. London: Sage.
- Gergen, K.J.**(1991), *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. [New York]: Basic Books.
- Gergen, K.J.**(1994a), *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gergen, K.J.** [1982] (1994b), *Toward Transformation in Social Knowledge*. London: Sage.
- Gergen, K.J.**(1999), *An Invitation to Social Construction*. London: Sage.
- Gergen, K.J. & Semin, G.**(1990), Everyday Understanding in Science and Daily Life. In Gergen, K. & Semin, G.(eds.), *Everyday Understanding: Social and Scientific Implications*, pp. 1-18. London: Sage.
- Gerhard, U.**(1990), Introductory Essay: Qualitative Research on Chronic Illness: the Issue and the Story. *Social Science and Medicine* 30 (11): 1149-1159.
- Gilbert, G.N. & Mulkay, M.**(1984), *Opening Pandora's Box: a Sociological Analysis of Scientists Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goffman, E.**(1981), *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- Goodman, N.**(1978), *Ways of Worldmaking*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Green, R.**(1991), The Profession's Models of Information: a Cognitive Linguistic Analysis. *Journal of Documentation* 47(2): 130-148.

- Haapanen**, P.(1996), Roomalaisten korkein taito: johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa: Palonen, K. & Summa, H.(toim.), *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, s. 23-50. Tampere: Vastapaino.
- Hacking**, I.(1999), *The Social Construction of What?* Cambridge: Harvard University Press.
- Hall**, S. (1992a) Introduction. In Hall, S. & Gieben B. (eds.), *Formations of Modernity*, pp. 1-16. Cambridge: Polity Press.
- Hall**, S. (1992b), The Question of Cultural Identity. In Hall, S., Held, D. & McGrew, T. (eds.), *Modernity and Its Futures*, pp. 273-326. Cambridge: Polity Press.
- Haraway**, D.(1991), *Simians, Cyborgs and Women: the Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Harré**, R.(1983), *Personal Being: a Theory for Individual Psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harré**, R.(1989), Language Games and Texts of Identity. In Shotter, J. & Gergen, K.J.(eds.), *Texts of Identity*, pp. 20-35. London: Sage.
- Harré**, R.(1996), The rediscovery of the human mind. Paper presented at the *50th anniversary conference of the Korean Psychological Association*.
< <http://www.massey.ac.nz/~ALock/virtual/korea.htm> >
- Harré**, R. & **Gillett**, G.(1994), *The Discursive Mind*. Thousand: Sage
- Harré**, R. & **Stearns**, P.(1995), Introduction: Psychology as Discourse Analysis. In Harré, R. & Stearns, P.(eds.), *Discursive Psychology in Practice*, pp. 1-8. London: Sage.
- Heikkinen**, R.(2000), toim., Linkkilistasta virtuaalikirjastoksi: Internet-aihehakemiston rakentaminen ja ylläpito kirjastossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
< <http://www.jyu.fi/library/virtuaalikirjasto/vkropas.pdf> >
- Heinämaa**, S. & **Tuomi**, I.(1989), *Ajatuksia synnyttävät koneet: tekoälyn unia ja painajaisia*. Porvoo: WSOY.
- Heritage**, J.(1984), *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Hewins**, E.T.(1990), Information Needs and Use Studies. In Williams, M.E.(ed.), *Annual Review of Information Science and Technology* 25, pp. 145-172. Amsterdam: Elsevier Science Publishers.
- Hill**, J.H. & **Irvine**, J.T.(1993), Introduction. In Hill, J.H. & Irvine, J.T.(eds.), *Responsibility and Evidence in Oral Discourse*, pp. 1-23. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hjørland**, B.(1997), *Information Seeking and Subject Representation: an Activity-Theoretical Approach to Information Science*. Westport: Greenwood Press. — (New Directions in Information Management 34.)
- Hjørland**, B.(1998), The Classification of Psychology: a Case Study in the Classification of a Knowledge Field. *Knowledge Organization* 25 (4): 162-201.
- Hjørland**, B.(2000a), Library and Information Science: Practice, Theory and Philosophical Basis. *Information Processing and Management* 36 (3): 501-531.
- Hjørland**, B.(2000b), Relevance Research: the Missing Perspective(s): "Non-Relevance" and "Epistemological Relevance". *Journal of the American Society for Information Science* 51 (2): 209-211.
- Hjørland**, B.(2000c), Information Seeking Behaviour: What Should a General Theory Look Like? Paper presented at the *3rd International Conference on Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, Gothenburg, Sweden; August 16-18, 2000*.

Hjørland, B. & Albrechtsen, H.(1995), Toward a New Horizon in Information Science: Domain-Analysis. *Journal of the American Society for Information Science* 46 (6): 400-425.

Hollinger, R.(1994), *Postmodernism and the Social Sciences: a Thematic Approach*. Thousand Oaks: Sage. — (Contemporary Social Theory, Volume 4.)

Holstein, J. & Gubrium, J.(1994), Phenomenology, Ethnomethodology, and Interpretative Practice. In Denzin, N & Lincoln, Y.(eds.), *Handbook of Qualitative Research*, pp. 262-272. Newbury Park: Sage.

Holstein, J. & Gubrium, J.(1995), *The Active Interview*. Thousand Oaks: Sage. — (Qualitative Research Methods, Volume 37.)

Hudgins, J., Agnew, G. & Brown, E.(1999), *Getting Mileage Out of Metadata: Applications for the Library*. Chicago: American Library Association. — (LITA Guides 5.)

Hyvärinen, M.(1994), *Viimeiset taistot*. Tampere:Vastapaino.

Härkäpää, K.(1982), *Stressi ja kuntoutushoito*. Helsinki: Kuntoutus-säätiö.

Ingwersen, P.(1982), Search Procedures in the Library: Analyzed from the Cognitive Point of View. *Journal of Documentation* 38 (3): 165-191.

Ingwersen, P.(1992), *Information Retrieval Interaction*. London: Taylor Graham.

Itoga, M.(1992), Seeking Understanding Beneath the Unspecifiable: an Alternative Framework for Mapping Information Needs in Communication. *Libri* 42 (4): 330-344.

Jacob, E.K., & Albrechtsen, H. (1999), When Essence Becomes Function: Post-Structuralist Implications for an Ecological Theory of Organisational Classification Systems. In Wilson, T.D. & Allen, D.K.(eds.), *Exploring the contexts of information behaviour: Proceedings of the Second International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 13-15 August 1998, Sheffield, UK*, pp. 519-534. London: Taylor Graham.

Jacob, E.K. & Shaw, D.(1998), Sociocognitive Perspectives on Representation. In Williams, M.E.(ed.), *Annual Review of Information Science and Technology* 33, pp. 131-185. Medford: Information Today.

Jefferson, G.(1984), On the Organization of Laughter in Talk about Troubles. In Atkinson, J.M. & Heritage, J.(eds.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*, pp. 346-369. Cambridge: Cambridge University Press.

Jokinen, A.(1999), Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, A & Juhila, K. & Suoninen, E., *Diskurssianalyysi liikkeessä*, s. 126-159. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, A. & Juhila, K.(1996), Intersituationalisuus ja interaktiivisuus asunnottomuuspuheessa. Teoksessa: Jokinen, A. & Juhila, K., *Merkitykset ja vuorovaikutus: poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta*, s. 17-49. Tampere: Tampereen yliopisto. — (Acta Universitatis Tamperensis 510.)

Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E.(1993), Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa: Jokinen, A & Juhila, K. & Suoninen, E., *Diskurssianalyysin aakkoset*, s. 17-47. Tampere: Vastapaino.

Juhila, K.(1993), Miten tarinasta tulee tosi? faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa: Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E., *Diskurssianalyysin aakkoset*, s. 151-188. Tampere: Vastapaino.

Juhila, K.(1999), Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa: Jokinen, A & Juhila, K. & Suoninen, E., *Diskurssianalyysi liikkeessä*, s. 160-198. Tampere: Vastapaino.

Järvelin, K.(1995), *Tekstitiedonhaku tietokannoista: johdatus periaatteisiin ja menetelmiin*. Espoo: Suomen ATK-kustannus.

- Järvelin, K. & Vakkari, P.**(1988), Kirjastotiede ja informatiikka: tiedonhankinnan tiede. *Kirjastotiede ja informatiikka* 8 (1): 18-32.
- Kaloinen, A.**(1987), *Teatteri Prinsessa Grace, eli ohitusleikkaus Lontoossa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Karisto, A.**(1984), *Hyvinvointi ja sairauden ongelma: Suomea ja muita Pohjoismaita vertaileva tutkimus sairastavuuden väestöryhmittäisistä eroista ja sairaudesta hyvinvoinnin vajeena*. Helsinki: KELA. — (Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:46.)
- Karvonen, E.**(1997a), *Imagologia: imagon teorioiden esittelyä, analyysia ja kritiikkiä*. Tampere: Tampereen yliopisto. — (Acta Universitatis Tamperensis 544.)
- Karvonen, E.**(1997b), Kohti relationaalista tietokäsitystä. Teoksessa: Stachon, K.(toim.), *Näkökulmia tietoyhteiskuntaan*, s. 171-204. Helsinki: Gaudeamus.
- Keränen, M.**(1996), Tieteet retoriikkana. Teoksessa: Palonen, K. & Summa, H.(toim.), *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, s. 109-134. Tampere: Vastapaino.
- Kessler, R.C. & Wortman, C.**(1989), Social and Psychological Factors in Health and Illness. In Freeman, H.E & Levine, S.(eds.), *Handbook of Medical Sociology*, pp. 69-86. Fourth edition (1. ed. publ. 1963). Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Kleinman, A.**(1980), *Patients and Healers in the Context of Culture: an Exploration of the Borderland Between Anthropology, Medicine and Psychiatry*. Berkeley: University of California Press.
- Kleinman, A.**(1988), *The Illness Narratives: Suffering, Healing and the Human Condition*. [New York]: Basic Books.
- Kling, R.**(1999), What Is Social Informatics and Why Does it Matter? *D-Lib Magazine* 5 (1). < <http://www.dlib.org/dlib/january99/kling/01kling.html> >
- Kling, R. & Star, S.L.**(1998), Human Centered Systems in the Perspective of Organizational and Social Informatics. *Computers and Society* 28 (1): 22-29. < <http://www.slis.indiana.edu/kling/pubs/CAS98A-O.htm> >
- Knorr Cetina, K.**(1999), *Epistemic Cultures: How the Sciences Make Knowledge*. Cambridge: Harvard University Press.
- Koch, T.**(2000), Quality-Controlled Subject Gateways: Definitions, Typologies, Empirical Overview. *Online Information Review* 24 (1) < <http://www.lub.lu.se/~traugott/OIR-SBIG.txt> >
- Koivunen, H.**(1997), *Hiljainen tieto*. Helsinki: Otava.
- Kuhlthau, C.C.**(1991), Inside the Search Process: Information Seeking from the User's Perspective. *Journal of the American Society for Information Science* 42 (5): 361-371.
- Kuhlthau, C.C.**(1993a), *Seeking Meaning: a Process Approach to Library and Information Services*. Norwood: Ablex.
- Kuhlthau, C.C.** (1993b), A Principle of Uncertainty for Information Seeking. *Journal of Documentation* 4 (4): 339-355.
- Kuhlthau, C.C.**(1997), The Influence of Uncertainty on the Information Seeking Behavior of a Securities Analyst. In Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.(eds.), *Information Seeking in Context: Proceedings of an International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 14-16 August, 1996, Tampere, Finland*, pp. 268-274. London: Taylor Graham.
- Kuhn, T.S.** [1969] (1994), *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Suom 2. painoksesta. Helsinki: Art House.

- Kuronen, T.**(2000), *Kansalaiskeskustelun edellytykset ja mahdollisuudet tietoverkkojen aikakaudella*. Tampere: Tampereen yliopisto. — (Acta Universitatis Tamperensis 745.)
- Kusch, M.** (1990), *Tiedon kentät ja kerrostumat: Michel Foucault'n tieteentutkimuksen lähtökohdat*. Oulu: Pohjoinen.
- Kuusisto, R.**(1996), Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa. Teoksessa: Palonen, K. & Summa, H.(toim.), *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, s. 267-291. Tampere: Vastapaino.
- Kärki, R.**(1998), *Lääketiede julkisuudessa: Prometheus vai Frankenstein*. Tampere: Vastapaino.
- Lappalainen, M., Mäntynen, P & Wahlström, J.**(1995), Perheväkivallan diskurssit. *Psykologia* 30 (5): 347-356.
- Larsson, U.S.**(1989), *Being Involved: Patient Participation in Health Care*. Linköping: University of Linköping.
- Latour, B.**(1987), *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*. Milton Keynes: Open University Press.
- Launonen, H.**(1984), *Suomalaisen runon strukturaalianalyysia: tutkimus Jaakko Juteinin, Aleksis Kiven, Otto Mannisen, Eino Leinon, V. A. Koskenniemen, Uno Kailaan, Kaarlo Sarkian, Tuomas Anhavan, Paavo Haavikon ja Pentti Saarikosken lyriikasta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Leder, D.**(1992), A Tale of Two bodies: the Cartesian Corpse and the Lived Body. In: Leder, D.(ed.), *The Body in Medical Thought and Practice*, pp. 17-35). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. — (Philosophy and Medicine 43.)
- Lehtonen, M.**(1994), *Kyklooppi ja kojootti: subjekti 1600-1900 -lukujen kulttuuri ja kirjallisuusteorioissa*. Tampere: Vastapaino.
- Levy, D.M.**(2000), Digital Libraries and the Problem of Purpose. *D-Lib Magazine* 6 (1). < <http://www.dlib.org/dlib/january00/01levy.html> >
- Levy, D.M. & Marshall, C.C.**(1995), Going Digital: a Look at Assumptions Underlying Digital Libraries. *Communications of the ACM* 38 (4): 77-84.
- Lewin, P.**(1994), Categorization and the Narrative Structure of Science. *Philosophy and Rhetoric* 27 (1): 35-62.
- López, M.J.M., Rodriguez, M.d.B., Hidalgo, J.M.G.**(1999), Using And Evaluating User Directed Summaries to Improve Information Access. In Abiteboul, S. & Vercoustre, A.-M.(eds.), *Research and Advanced Technology for Digital Libraries*, pp. 198-214. Berlin: Springer.
- Lyotard, J.-F.** [1979] (1985), *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- MacIntyre, A.**(1980), Epistemological Crises, Dramatic Narrative and the Philosophy of Science. In Gutting, G.(ed.) *Paradigms and Revolutions: Appraisals and Applications*, pp. 54-74. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Mandelbaum, J.**(1993), Assigning Responsibility in Conversational Storytelling: the Interactional Construction of Reality. *Text* 13 (2): 247-266.
- Marchionini, G.**(1999), Augmenting Library Services: Toward the Sharium. An invited paper for the *Internal Symposium on Digital Libraries, ISDL 99, September 28-29, University of Library and Information Science, Tsukuba, Japan*. < <http://ils.unc.edu/~march/> >
- McCarthy, E.D.**(1996), *Knowledge as Culture: the New Sociology of Knowledge*. London: Routledge.

- McCloskey, D.N.**(1990), Storytelling in Economics. In Nash, C.(ed.), *Narrative in Culture: the Uses of Storytelling in the Sciences, Philosophy, and Literature*, pp. 5-22. London: Routledge.
- McKenzie, P.J. & Carey, R.F.**(2000), "What's Wrong with that Woman?": Positioning Theory and Information-Seeking Behaviour. Paper presented at the *Dimensions of a Global Information Science, CAIS 2000, 28th Annual Conference of the Canadian Association for Information Science* at the School of Library & Information Studies, University of Alberta, Edmonton, Alberta, Canada, May 28-30.
< <http://www.slis.ualberta.ca/cais2000/mckenzie.htm> >
- McKinlay, A., Potter, J. & Wetherell, M.**(1993), Discourse Analysis and Social Representations. In Breakwell, G.M. & Canter, D.V.(eds.), *Empirical Approaches to Social Representations*, pp. 134-156. Oxford: Clarendon
- Mehra, B. & Bishop, A.P. & Bazzell, I.**(2000), The Role of Use Scenarios in Developing a Community Health Information System. *Bulletin of the American Society for Information Science* 28 (4). < http://www.asis.org/Bulletin/May-00/mehra_et_al.html >
- Menou, M.J.**(1995), The Impact of Information: II. Concepts of Information and Its Value. *Information Processing & Management* 31 (4): 479-490.
- Michael, M. & Birke, L.**(1994), Accounting for Animal Experiments: Identity and Disreputable "Others". *Science, Technology & Human Values* 19 (2): 189-204.
- Middleton, D. & Edwards, D.**(1990), Conversational Remembering: a Social Psychological Approach. In Middleton, D & Edwards, D. (eds.), *Collective Remembering*, pp. 23-45. London: Sage.
- Miksa, F.**(1992), Library and Information Science: Two Paradigms. In Vakkari, P. & Cronin, B. (eds.), *Conceptions of Library and Information Science: Historical, Empirical and Theoretical Perspectives*, pp. 229-252. London: Taylor Graham.
- Mills, C.W.**(1940), Situated Actions and Vocabularies of Motive. *American Sociological Review* 5 (6): 904-913.
- Mishler, E.G.**(1981), Viewpoint: Critical Perspectives on the Biomedical Model. In Mishler, E. & al., *Social Contexts of Health, Illness and Patient Care*, pp. 1-23. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mishler, E.G.**(1984), *The Discourse of Medicine: Dialectics of Medical Interviews*. Norwood: Ablex.
- Mizzaro, S.**(1996), A Cognitive Analysis of Information Retrieval. In Ingwersen, P. & Pors, N.O.(eds.), *Information Science: Integration in Perspective*, pp. 233-250. København: The Royal School of Librarianship.
- Moir, J.**(1993), Occupational Career Choice: Accounts and Contradictions. In Burman, E. & Parker, I.(eds.), *Discourse Analytic Research: Repertoires and Readings of Texts in Action*, pp. 17-34. London: Routledge.
- Mokros, H.B.**(1993), The Impact of a Native Theory of Information on Two Privileged Accounts of Personhood. In Schement, J.R. & Ruben, B.D.(eds.), *Between Communication and Information*, pp. 57-79. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers. — (Information and Behavior, Volume 4).
- Moos, R.H. & Tsu, V.D.**(1977), The Crisis of Physical Illness: an Overview. In Moos, R.H.(ed.), *Coping with Physical Illness*, pp. 81-96. New York: Plenum Medical Book Company.
- Morris, R.C.T.**(1994), Toward a User-Centered Information Service. *Journal of the American Society for Information Science* 45 (1): 20-30.
- Mulkay, M. & Gilbert, G.N.**(1982), Accounting for Error: How Scientists Construct their Social World when they Account for Correct and Incorrect Belief. *Sociology: the Journal of the British Sociological Association* 16 (2): 165-183.

- Mäkelä, K.**(1990), Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa: Mäkelä, K.(toim.), *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, s. 42-61. Helsinki: Gaudeamus.
- Neill, S.D.**(1987), The Dilemma of the Subjective in Information Organization and Retrieval. *Journal of Documentation* 43 (3): 193-211.
- Nerenz, D.R. & Leventhal, H.**(1983), Self-Regulation Theory in Chronic Illness. In Burish, T.G. & Bradley, L.A.(eds.), *Coping with Chronic Disease: Research and Applications*, pp. 13-37. New York: Academic Press.
- Niiniluoto, I.**(1989), *Informaatio, tieto ja yhteiskunta: filosofinen käsiteanalyysi*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Noll, P.**(1985), *Lähdön odotus*. Helsinki: WSOY.
- Olson, H.A.**(1998), Mapping Beyond Dewey's Boundaries: Constructing Classificatory Spaces for Marginalized Knowledge Domains. *Library Trends* 47 (2): 233-254.
- Osherson, S. & AmaraSingham, L.**(1981), The Machine Metaphor in Medicine. In Mishler, E. & al., *Social Contexts of Health, Illness and Patient Care*, pp. 218-249. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paepcke, A.**(1996), Digital Libraries: Searching Is Not Enough: What We Learned On-Site. *D-Lib Magazine* 2 (5). < <http://www.dlib.org/dlib/may96/stanford/05paepcke.html> >
- Parker, I.**(1992), *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.
- Pearce, W.B.**(1994), Recovering Agency In Deetz, S.A.(ed.), *Communication Yearbook* 17, pp. 34-41. Thousand Oaks: Sage.
- Perelman, C.** [1977] (1996), *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Peräkylä, A.**(1990), *Kuoleman monet kasvot: identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.
- Peräkylä, A.**(1992), Toiminta, rakenne ja intersubjektiviteetti keskustelunanalyysissä. *Sociologia* 29 (5): 264-276.
- Peräkylä, A.**(1995), Suomalaisen laitoksen esipuhe. Teoksessa: Heritage, J., *Harold Garfinkel ja etnometodologia*, s. 9-12. [Helsinki]: Gaudeamus.
- Peräkylä, A.**(1996), Vuorovaikutus, valta ja instituutiot. *Sociologia* 33 (2): 89-102.
- Peuhkuri, T.**(2000), Tiedon rooli ympäristökonfliktissa: keskustelu saaristomeren rehevöitymisestä ja kalankasvatuksesta. *Sociologia* 37 (1): 30-47.
- Platon** (1978), Gorgias. Teoksessa: Thesleff, H. et al.(toim.), *Teokset: toinen osa*, s. 5-106. Helsinki: Otava.
- Polanyi, M.**(1958), *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. London: Routledge.
- Pollner, M.**(1987), *Mundane Reason: Reality in Everyday and Sociological Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pollner, M. & Stein, J.**(1996), Narrative Mapping of Social Worlds: the Voice of Experience in Alcoholics Anonymous. *Symbolic Interaction* 19 (3): 203-223.
- Pomerantz, A.**(1984), Giving a Source or Basis: the Practice in Conversation of Telling "How I Know". *Journal of Pragmatics* 8: 607-625.

- Pomerantz, A.**(1986), Extreme Case Formulations: a Way of Legitimizing Claims. *Human Studies* 9: 219-229.
- Potter, J.**(1996), *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.
- Potter, J. & Edwards, D.**(1990), Nigel Lawson's Tent: Discourse Analysis, Attribution Theory and the Social Psychology of Fact. *European Journal of Social Psychology* 20 (5): 405-424.
- Potter, J. & Halliday, Q.**(1990), Community Leaders: a Device for Warranting Versions of Crowd Events. *Journal of Pragmatics* 14: 905-921.
- Potter, J. & Wetherell, M.**(1987), *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Potter, J. & Wetherell, M.**(1992), On the Literary Solution: a Response to Gardner. *New Ideas in Psychology* 10 (2): 223-227.
- Potter, J. & Wetherell, M.**(1994), Analyzing Discourse. In Bryman, A. & Burgess, R.(eds.), *Analyzing Qualitative Data*, pp. 47-66. London: Routledge.
- Potter, J., Edwards, D. & Wetherell, M.**(1993), A Model of Discourse in Action. *American Behavioral Scientist* 36 (3): 383-401.
- Potter, J., Wetherell, M. & Chitty, A.**(1991), Quantification Rhetoric: Cancer on Television. *Discourse & Society* 2 (3): 333-365.
- Pratt, A.D.**(1982), *The Information of the Image*. Norwood: Ablex.
- Radley, A.**(1988), *Prospects of Heart Surgery: Psychological Adjustment to Coronary Bypass Grafting*. New York: Springer.
- Radley, A.**(1989), Style, Discourse and Constraint in Adjustment to Chronic Illness. *Sociology of Health and Illness* 11 (3): 230-251.
- Radley, A.**(1991), *The Body and Social Psychology*. New York: Springer.
- Radley, A.**(1993), The Role of Metaphor in Adjustment to Chronic Illness. In Radley, A.(ed.), *Worlds of Illness: Biographical and Cultural Perspectives on Health and Disease*, pp. 109-123. London: Routledge.
- Radley, A.**(1994), *Making Sense of Illness: the Social Psychology of Health and Disease*. London: Sage.
- Rae, J. & Drury, J.**(1993), Reification and Evidence in Rhetoric on Economic Recession: Some Methods Used in the UK Press, Final Quarter 1990. *Discourse & Society* 4 (3): 329-356.
- Reddy, M.J.**(1979), The Conduit Metaphor – a Case of Frame Conflict in Our Language about Language. In Ortony, A.(ed.), *Metaphor and Thought*, pp. 284-324. Cambridge: Cambridge University Press
- Rettig, S.**(1990), *The Discursive Social Psychology of Evidence: Symbolic Construction of Reality*. New York: Plenum Press.
- Riessman, C. K.**(1990), Strategic Uses of Narrative in the Presentation of Self and Illness: a Research Note. *Social Science & Medicine* 30 (11): 1195-2000.
- Roberts, N.**(1982), A Search for Information Man. *Social Science Information Studies* 2 (2): 93-104.
- Robinson, B.**(1988), Reconstructing Lives: Negotiating the Meaning of Multiple Sclerosis. In Andersson, R. & Bury, M.(eds.), *Living with Chronic Illness: the Experience of Patients and their Families*, pp. 43-66. London: Unwin Hyman.

- Rogers, E.M. & Valente, T.W.**(1993), A History of Information Theory in Communication Research. In Schement, J.R. & Ruben, B.D.(eds.), *Between Communication and Information*, pp. 35-79. New Brunswick: Transaction Publishers. — (Information and Behavior, Volume 4.)
- Rohde, N.F.**(1986), Information Needs. In Simonton, W.(ed.), *Advances in Librarianship*, vol. 14, pp. 49-73. Orlando: Academic Press.
- Ronkainen, S.**(1999), *Ajan ja paikan merkitsemät: subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rorty, R.**(1980), *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosenbaum, H.**(1993), Information Use Environments and Structuration: Towards an Integration of Taylor and Giddens. In Bonzi, S.(ed.), *ASIS '93: Proceedings of the 56th ASIS Annual Meeting*, pp. 235-245. Medford, NJ: Learned Information.
- Rosenbaum, H.**(1998), Web-Based Community Networks: a Study of Information Organization and Access. Paper presented at ASIS'98: *Information Access in the Global Information Economy*, October 26-29, Pittsburgh, USA.
< <http://memex.lib.indiana.edu/hrosenba/www/Papers/asis982.html> >
- Rosenfeld, L. & Morville, P.**(1998), *Information Architecture for the World Wide Web*. Sebastopol: O'Reilly.
- Rouse, J.**(1990), The Narrative Reconstruction of Science. *Inquiry: an Interdisciplinary Journal of Philosophy* 33 (2): 179-196.
- Rowley, J.**(1998), What Is Information? *Information Services & Use* 18 (4): 243-254.
- Rudd, D.**(1983), Do We Really Need World III? Information Science with or without Popper. *Journal of Information Science* 7 (3): 99-105.
- Sacks, H.**(1975), On the Analyzability of Stories by Children. In Turner, R.(ed.), *Ethnomethodology*, pp. 216-232. Harmondsworth: Penguin.
- Sampson, E.E.**(1981), Cognitive Psychology as Ideology. *American Psychologist* 36: 730-743.
- Sampson, E.E.**(1993), *Celebrating the Other: a Dialogic Account of Human Nature*. Boulder: Westview Press.
- Saracevic, T.**(1992), Information Science: Origin, Evolution and Relations. In Vakkari, P. & Cronin, B. (eds.), *Conceptions of Library and Information Science: Historical, Empirical and Theoretical Perspectives*, pp. 5-27. London: Taylor Graham.
- Saracevic, T.**(1999), Information Science. *Journal of the American Society for Information Science* 50 (12): 1051-1063.
- Savolainen, R.**(1993), The Sense-Making Theory: Reviewing the Interests of a User-Centered Approach to Information Seeking and Use. *Information Processing & Management* 29 (1): 13-28.
- Savolainen, R.**(1994), Tiedon käytön tutkimus informaatiotutkimuksessa. *Kirjastotiede ja informatiikka* 13 (4): 101-119.
- Savolainen, R.**(2000), Incorporating Small Parts and Gap-Bridging: Two Metaphorical Approaches to Information Use. Paper presented at the *3rd International Conference on Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, Gothenburg, Sweden; August 16-18, 2000*.
- Sawyer, S. & Rosenbaum, H.**(2000), Social Informatics in the Information Sciences: Current Activities and Emerging Directions. *Informing Science* 3 (2): 89-95.
< <http://inform.nu/Articles/Vol3/indexv3n2.htm> >

- Scambler**, G.(1987), Introduction. In Scambler, G.(ed.), *Sociological Theory and Medical Sociology*, pp. 1-7. London: Tavistock Publications.
- Schamber**, L.(2000), Time-Line Interviews and Inductive Content Analysis: Their Effectiveness for Exploring Cognitive Behaviors. *Journal of the American Society for Information Science* 51 (8): 734-744.
- Schamber**, L., **Eisenberg**, M.B. & **Nilan**, M.S.(1990), A Re-Examination of Relevance: Toward a Dynamic, Situational Definition. *Information Processing & Management* 26 (6): 755-776.
- Schement**, J.R.(1993), An Etymological Exploration of the Links between Information and Communication. In Schement, J.R. & Ruben, B.D.(eds.), *Between Communication and Information*, pp. 173-187. New Brunswick: Transaction Publishers. — (Information and Behavior, Volume 4.)
- Scheppele**, K.L.(1994), Practices of Truth-Finding in the Court of Law: the Case of Revised Stories. In Sarbin, T.R. & Kitsuse, J.I.(eds.), *Constructing the Social*, pp. 84-100. London: Sage.
- Schneider**, J.W. & **Conrad**, P.(1980), In the Closet with Illness: Stigma Potential and Information Control. *Social Problems* 28 (1): 32-44.
- Schrader**, A.M.(1986), The Domain of Information Science: Problems in Conceptualization and in Consensus-Building. *Information Services & Use* 6 (5/6): 169-205.
- Schuler**, D.(1996), Community Networks: Wired for Change. New York: ACM Press.
< <http://www.scn.org/civic/ncn/> >
- Shannon**, C.E., & **Weaver**, W. [1949] (1964), *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: The University of Illinois Press.
- Shapiro**, M.J.(1988), *The Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography and Policy Analysis*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Shotter**, J.(1990), The Social Construction of Remembering and Forgetting. In Middleton, D & Edwards, D.(eds.), *Collective Remembering*, pp. 120-138. London: Sage.
- Shotter**, J. (1993a), *Conversational Realities: Constructing Life Through Language*. London: Sage.
- Shotter**, J. (1993b), *Cultural Politics of Everyday Life: Social Constructionism, Rhetoric and Knowing of the Third Kind*. Buckingham: Open University Press.
- Shotter**, J. (1995), In Conversation: Joint Action, Shared Intentionality and Ethics. *Theory & Psychology* 5 (1): 49-73.
- Shotter**, J. & **Gergen**, K.J (1994), Social Construction: Knowledge, Self, Others, and Continuing the Conversation. In Deetz, S.A.(ed.), *Communication Yearbook 17*, pp. 3-33. Thousand Oaks: Sage.
- Shum**, S.B. & **Selvin**, A.M.(2000), Structuring Discourse for Collective Interpretation. Paper presented at *Distributed Collective Practices 2000: Conference on Collective Cognition and Memory Practices*, Paris, 19-20 September.
< <http://kmi.open.ac.uk/projects/scholonto/scholonto-archive.html> >
- Shum**, S.B., **Motta**, E. & **Domingue**, J.(1999), Representing Scholarly Claims in Internet Digital Libraries: a Knowledge Modelling Approach. In Abiteboul, S. & Vercoustre, A.-M.(eds.), *Research and Advanced Technology for Digital Libraries*, pp. 423-442. Berlin: Springer.
- Shum**, S.B., **Motta**, E. & **Domingue**, J.(2000), ScholOnto: an Ontology-Based Digital Library Server for Research Documents and Discourse. *International Journal on Digital Libraries* 3 (3).
< <http://kmi.open.ac.uk/projects/scholonto/scholonto-archive.html> >

- Silverman, D.**(1987), *Communication and Medical Practice: Social Relations in the Clinic*. London: Sage.
- Silverman, D.** (1989), The Impossible Dreams of Reformism and Romanticism. In Gubrium, J.F. & Silverman, D.(eds.), *The Politics of Field Research: Sociology beyond Enlightenment*, pp. 30-48. London: Sage.
- Silverman, D.**(1993), *Interpreting Qualitative Data: Methods of Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage.
- Slife, B.D. & Williams, R.N.**(1995), *What's Behind the Research? Discovering Hidden Assumptions in the Behavioral Sciences*. Thousand Oaks: Sage.
- Smith, D.**(1978), "K is Mentally Ill": the Anatomy of a Factual Account. *Sociology* 12: 23-53.
- Smith, D.**(1996), Telling the Truth after Postmodernism. *Symbolic Interaction* 19 (3): 171-202.
- Solomon, P.**(1997), Information Behavior in Sense Making: a Three-Year Case Study of Work Planning. In Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.(eds.), *Information Seeking in Context (ISIC): Proceedings of the Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, Tampere, Finland 14-16 August, 1996*, pp. 290-306. London: Taylor Graham.
- Sonnenwald, D.H., Marchionini, G., Wildemuth, B.M, Dempsey, B.J., Viles, C.L., Tibbo, H.R. & Smith, J.B.**(1999), Collaboration Services in a Participatory Digital Library: an Emerging Design. In Aparec, T., Saracevic, T., Ingwersen, P. & Vakkari, P.(eds.), *Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts, Challenges and Opportunities (COLIS 3)* , pp. 141-152. Zagreb: Zavod za informacijske studije Ofsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet.
- Sontag, S.**(1991), *Sairaus vertauskuvana ; Aids ja sen vertauskuvat*. Helsinki: Love-kirjat.
- Spitzack, C.**(1992), Foucault's Political Body in Medical Praxis. In Leder, D.(ed.), *The Body in Medical Thought and Practice*, pp. 51-68. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. — (Philosophy and Medicine 43.)
- Stainton Rogers, W.**(1991), *Explaining Health and Illness: an Exploration of Diversity*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Stearns, P.**(1995), Emotion. In Harré, R. & Stearns, P.(eds.), *Discursive Psychology in Practice*, pp. 37-54. London: Sage.
- Strauss A.L., Corbin, J., Fagerhaugh, S., Glaser, B.G., Maines, D., Suczek, B. & Wiener, C.L.**(1984), *Chronic Illness and the Quality of Life*. Second ed. St. Louis: C.V. Mosby Company.
- Streatfield, D.**(1983), Moving Towards the Information User: Some Research and Its Implications. *Social Science Information Studies* 3 (4): 223-240.
- Stålström, O.**(1997), *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Suchman, L.A.**(1987), *Plans and Situated Actions: the Problem of Human Machine Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Summa, H.**(1989), *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: tapaus asuntopolitiikka*. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus. — (Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17.)
- Summa, H.**(1996), Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa: Palonen, K. & Summa, H.(toim.), *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, s. 51-83. Tampere: Vastapaino.
- Suoninen, E.** (1997), *Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä*. Tampere: Tampereen yliopisto. — (Acta Universitatis Tamperensis 580.)

Sutton, S.A.(1994), The Role of Attorney Mental Models of Law in Case Relevance Determinations: an Exploratory Analysis. *Journal of the American Society for Information Science* 45 (3): 186-200.

Talja, S.(1995), "Tiedon" ja "tiedonhankkijan" konstituointi tutkimuskohteena: tietomuodostelmien teoria vaihtoehtona information man -teorialle. *Kirjastotiede ja informatiikka* 14 (2): 48-60.

Talja, S.(1997), Constituting "Information" and "User" as Research Objects: a Theory of Knowledge Formations as an Alternative to the Information Man -Theory. In Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.(eds.), *Information Seeking in Context (ISIC): Proceedings of the Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, Tampere, Finland 14-16 August, 1996*, pp. 81-96. London: Taylor Graham.

Talja, S.(1998), *Musiikki, kulttuuri, kirjasto: diskurssien analyysi*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Talja, S.(1999), Analyzing Qualitative Interview Data: the Discourse Analytic Method. *Library & Information Science Research* 21 (4): 459-477.

Talja, S. & **Keso**, H. & **Pietiläinen**, T.(1999), The Production of Context in Information Seeking Research: a Metatheoretical View. *Information Processing and Management* 35(6): 751-763.

Talja, S. & **Heinisuo**, R., **Pispa**, K., **Luukkainen**, S. & **Järvelin**, K.(1997), Discourse Analysis in the Development of a Regional Information Service. In Beaulieu, M., Davenport, E. & Pors, N.O.(eds.), *Library and Information Studies: Research and Professional Practice*, pp. 109-128. London: Taylor Graham.

Taylor, J.R. & **van Every**, E.J.(1993), *The Vulnerable Fortress: Bureaucratic Organization and Management in the Information Age*. Toronto: University of Toronto.

Taylor, R.S.(1991), Information Use Environments. In Dervin, B. & Voigt, M.J. (eds.), *Progress in Communication Sciences*, Vol. X, pp. 217-255. Norwood: Ablex.

Thomas, N.P. & **Nyce**, J.M.(2000), Context as Category: Opportunities for Ethnographic Analysis in Library and Information Science Research. Paper presented at the *3rd International Conference on Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, Gothenburg, Sweden; August 16-18*.

Todd, R.J.(1997), Girls and Drug Information: an Exploration of Brookes' Fundamental Equation of Information Science. In Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.(eds.), *Information Seeking in Context: Proceedings of an International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 14-16 August, 1996, Tampere, Finland*, pp. 81-96. London: Taylor Graham.

Todd, R.J.(1999a), Back to Our Beginnings: Information Utilization, Bertram Brookes and the Fundamental Equation of Information Science. *Information Processing and Management* 35 (6): 851-870.

Todd, R.J.(1999b), Utilization of Heroin Information by Adolescent Girls in Australia: a Cognitive Analysis. *Journal of the American Society for Information Science* 50(1999): 1, pp. 10-23.

Toivonen, T.(1992), *Suomalaisen sydänkirja: opaskirja jokaiselle sydäntään ajattelevalle, ennen kaikkea sydänpotilaalle ja hänen perheelleen ja läheisilleen*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Tuominen, K. (1992a), *Arkielämän tiedonhankinta: Nokia Mobile Phones Oy:n työntekijöiden arkielämän tiedontarpeet, -hankinta ja -käyttö*. Tampere: Tampereen yliopisto. — (Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia 36.)

Tuominen, K. (1992b), Tiedonhankinta terveydellisissä pulmatilanteissa. *Kirjastotiede ja informatiikka* 11 (4): 111-119.

Tuominen, K.(1994), Yksilö tiedonhankijana: sense-making -teorian näkökulma tiedonhankintaprosessiin. *Kirjastotiede ja informatiikka* 13 (3): 64-75.

- Tuominen, K.**(1995a), *Kroonisesti sairas subjektina: vertaileva tarkastelu viiden kroonisen sairauden kokemusta jäsentävän teorian subjektikäsityksistä*. Julkaisematon sosiaalipsykologian sivulaudaturtyö. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tuominen, K.** (1995b), Modernin ihmiskuva tiedonhankintatutkimuksessa: esimerkkitapauksena Carol C. Kuhlthau'n konstruktivistinen tiedonhankinnan teoria. *Kirjastotiede ja informatiikka* 14 (1): 3-14.
- Tuominen, K.** (1996), *Tiedonkäyttö faktuaalisten versioiden rakentamisessa: diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä*. Julkaisematon informaatiotutkimuksen lisensiaatintutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tuominen, K.**(1997), User-Centered Discourse: an Analysis of the Subject Positions of the User and the Librarian. *The Library Quarterly* 67 (4): 350-371.
- Tuominen, K.**(2000), Monologue or Dialogue in the Web Environment: the Role of Networked Library and Information Services in the Future. Paper presented at the *66th IFLA Council and General Conference*, Jerusalem, Israel, 13-18 August 2000.
< <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/004-131e.htm>>
- Tuominen, K. & Savolainen, R.**(1997), Social Constructionist Approach to the Study of Information Use as Discursive Action. In Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.(eds.), *Information Seeking in Context: Proceedings of an International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 14-16 August, 1996, Tampere, Finland*, pp. 81-96. London: Taylor Graham.
- Tuominen, K. & Kanner, J., Miettinen, M. & Heery, R.**(2000), User Requirements for the Broker System. Deliverable 1.2. for the Reynard (Academic Subject Gateway Service Europe) Project. < http://www.renardus.org/deliverables/d1_2/d1_2_final.pdf >
- Turner, B.S.**(1987), *Medical Power and Social Knowledge*. London: Sage.
- Turner, B.S.**(1992), *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*. London: Routledge.
- Twidale, M.B. & Nichols, D.M.**(1999), Computer Supported Cooperative Work in Information Search and Retrieval. In Williams, M.E.(ed.), *Annual Review of Information Science and Technology* 33, pp. 259-320. Medford: Information Today.
- Uutela, A.**(1992), Elämänhallinta ja terveys. Teoksessa: Karisto, A., Lahelma, E. & Rahkonen, O.(toim.), *Terveyssosiologia*, s. 171-182. Juva: WSOY.
- Vakkari, P.**(1994), Library and Information Science: Content and Scope. In Godden, I.P.(ed.), *Advances of Librarianship*, vol. 18, pp. 1-55. San Diego: Academic Press.
- Vakkari, P.**(1997), Information Seeking in Context: a Challenging Metatheory. In Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.(eds.), *Information Seeking in Context: Proceedings of an International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 14-16 August, 1996, Tampere, Finland*, pp. 451-464. London: Taylor Graham.
- Volosinov, V.** [1929] (1990), *Kielen dialogisuus: marxismi ja kielifilosofia*. Tampere: Vastapaino.
- Voysey, M.**(1975), *A Constant Burden: the Reconstitution of Family Life*. London: Routledge.
- Väliveronon, E.**(1993), Diskurssien verkossa: joukkoviestimet, julkisuus ja valta. *Tiedotustutkimus* 16 (1): 22-34.
- Väliveronon, E.**(1998), Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa: Kantola, A., Moring, E. & Väliveronon, E.(toim.), *Media-analyysi: tekstistä tulkintaan*. S. 13-39. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Waldron, V.R. & Dervin, B.**(1988), Sense-Making as a Framework for Knowledge Acquisition. Paper delivered at the *American Society for Information Science mid-winter meeting, Ann Arbor, Michigan 1988*.

- Wang, P.**(1997), Users' Information Needs at Different Stages of a Research Project: a Cognitive View. In Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.(eds.), *Information Seeking in Context (ISIC): Proceedings of the Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, Tampere, Finland 14-16 August, 1996*, pp. 307-318. London: Taylor Graham.
- Wardy, R.**(1996), *The Birth of Rhetoric: Gorgias, Plato and their Successors*. London: Routledge.
- Weckroth, K.**(1994), *Minä ja se toinen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Weick, K.**(1995), *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks: Sage.
- Wersig, G.**(1992), Information Science and Theory: a Weaver Bird's Perspective. In Vakkari, P. & Cronin, B. (eds.), *Conceptions of Library and Information Science: Historical, Empirical and Theoretical Perspectives*, pp. 201-217. London: Taylor Graham.
- Werth, P.**(1993), Accommodation and the Myth of Presupposition: the View from Discourse. *Lingua* 89: 39-95.
- Wetherell, M. & Maybin, J.**(1996), The Distributed Self: a Social Constructionist Perspective. In Stevens, R.(ed.), *Understanding the Self*, pp. 219-279. London: Sage.
- Wetherell, M. & Potter, J.**(1992), *Mapping the Language of Racism: Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- White, C.C. & al.**(1987), Cardiovascular Disease. In Amler, R.W. & Dull, H.B. (eds.), *Closing the Gap: the Burden of Unnecessary Illness*, pp. 43-54. New York: Oxford University Press.
- Widdicombe, S.**(1993), Autobiography and Change: Rhetoric and Authenticity of 'Gothic' Style. In Burman, E. & Parker, I.(eds.), *Discourse Analytic Research: Repertoires and Readings of Texts in Action*, pp. 94-113. London: Routledge.
- Widdicombe, S. & Wooffitt, R.**(1995), *The Language of the Youth Subcultures: Social Identity in Action*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Wilensky, R.** (2000), Digital Library Resources as a Basis for Collaborative Work. *Journal of the American Society for Information Science* 51 (3): 228-245.
- Willmott, H.**(1994), Social Constructionism and Communication Studies: Hearing the Conversation But Losing the Dialogue. In Deetz, S.A.(ed.), *Communication Yearbook 17*, pp. 42-54. Thousand Oaks: Sage.
- Williams, G.**(1984), The Genesis of Chronic Illness: Narrative Reconstruction. *Sociology of Health and Illness* 6 (2): 175-200
- Williams, G.**(1993), Chronic Illness and the Pursuit of Virtue in Everyday Life. In Radley, A.(ed.), *Worlds of Illness: Biographical and Cultural Perspectives on Health and Disease*, pp. 92-108. London: Routledge.
- Williams, S.J.**(2000), Chronic Illness as Biographical Disruption or Biographical Disruption as Chronic Illness? Reflections on a Core Concept. *Sociology of Health and Illness* 22 (1): 40-67.
- Wilson, P.**(1978), Some Fundamental Concepts of Information Retrieval. *Drexel Library Quarterly* 14 (2): 10-24.
- Wilson, P.**(1983), *Second-Hand Knowledge: an Inquiry into Cognitive Authority*. Westport: Greenwood Press.
- Wilson, P.**(1993), Communication Efficiency in Research and Development. *Journal of the American Society for Information Science* 44 (7): 376-382.
- Wilson, T.D.**(1981), On User Studies and Information Needs. *Journal of Documentation* 37 (1): 3-15.

- Wilson**, T.D.(1984), The Cognitive Approach to Information-Seeking Behavior and Information Use. *Social Science Information Studies* 4 (2-3): 197-204.
- Wilson**, T.(1994), Information Needs and Uses: Fifty Years of Progress? In Vickery, V.C.(ed.), *Fifty Years of Information Progress*, pp. 15-51. London: Aslib.
- Winogard**, T. & **Flores**, F.(1986), *Understanding Computers and Cognition: a New Foundation for Design*. Reading, Mass. Addison-Wesley.
- Wittgenstein**, L. [1953] (1981), *Filosofisa tutkimuksia*. Porvoo: Werner Söderström.
- Wooffit**, R.(1992), *Telling Tales of the Unexpected: the Organization of Factual Discourse*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Wooffit**, R.(1993), *Analysing Accounts*. In Gilbert, N.(ed.), *Researching Social Life*, pp. 287-305. London: Sage.
- Woolgar**, S. (1988), *Science: the Very Idea*. Chichester: Ellis Horwood.
- Woolgar**, S., & **Ashmore**, M.(1988), The Next Step: an Introduction to the Reflexive Project. In Woolgar, S.(ed.), *Knowledge and Reflexivity: New Frontiers in the Sociology of Knowledge*, pp. 1-13. London: Sage.
- Wright**, B. & **Treacher**, A.(1982), Introduction. In Wright, P. & Treacher, A.(eds.), *The Problem of Medical Knowledge: Examining the Social Construction of Medicine*, pp. 1-22. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wynne**, A.(1988), Accounting for Accounts of the Diagnosis of Multiple Sclerosis. In Woolgar, S.(ed.), *Knowledge and Reflexivity: New Frontiers in the Sociology of Knowledge*, pp. 101-123. London: Sage.
- Yoshida**, K.K.(1993), Reshaping Self: a Pendular Reconstruction of Self and Identity Among Adults with Traumatic Spinal Cord Injury. *Sociology of Health and Illness* 15 (2): 217-245.
- Zaner**, R.M.(1992), Parted Bodies, Departed Souls: the Body in Ancient Medicine and Anatomy. In Leder, D.(ed.), *The Body in Medical Thought and Practice*, pp. 101-122. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. — (Philosophy and Medicine 43.)
- Zola**, I.(1986), Medicine as an Institution of Social Control. In Conrad, P. & Kern, R.(eds.), *The Sociology of Health and Illness: Critical Perspectives*, pp. 379-390. 2nd ed. New York: St. Martin's Press.

English Summary

The study examines different metatheories of information and knowledge formation. By “metatheories” I refer to the often unspoken premises or abstract thinking models upon which empirical research and theorisation in Information Science (IS) is based. Metatheories are orientation strategies to the world. They give researchers a way to speak and think about phenomena under study. A metatheory makes it possible for information scientists to observe, for example, people’s information behaviour or information systems from a certain angle or perspective. Thus, disparate metatheories allow different, even contrasting, versions of the research objects to be built. Each metatheory opens the world of understanding in one way but leaves it closed in others. Therefore, information scientists should reflect more on their metatheories.

My aim is not just to identify the most used metatheories in IS but also to discuss their applicability in building digital libraries (DLs). By drawing on the Sense-Making approach developed by Brenda Dervin and the emerging research tradition of Social Informatics I assume that our metatheories affect the way we develop and design DLs. Thus, metatheories are not just abstract thinking models. They also have practical consequences in how we choose materials for DLs and how we build their information architectures. Therefore, it is important to analyse the implications of different metatheories on the ways in which documents and other materials are arranged (classified or indexed) in DLs.

Two prevalent metatheories in Information Science (IS) are identified in the study: the information transfer model and constructivism. My aim is also to build and present an alternative to these orientation strategies. The metatheory directing my critique of both information transfer model and constructivism is (social) constructionism.

The information transfer model has been the most commonly used metatheory in IS. In this model information is seen as an abstract entity that is possessed by the sender of the message. The sender is an expert who forms knowledge by observing the world. The model assumes that knowledge, constructed by observing a phenomenon, reflects it like a mirror. The task of the sender is to transport this mirror intact from his mind to the mind of the receiver. Because direct thought transference is not possible, one needs a mechanism to carry the message. Thus, language functions in the model like a conduit in which the “information brick” can be put in order to be transported between the sender and his audience.

I criticise this model of an authoritarian worldview that supports expert power in naming and defining the world to others. When information is presupposed to be apolitical, neutral and objective one cannot see, for example, how language is used rhetorically and functionally in explicit or implicit conflicts between social actors or different interest groups.

Constructivism rests on the same subject—object dualism as does the information transfer model. However, it does not conceive of information as an objective but as a subjective “material”. Constructivists assume that there is no information or knowledge outside the human mind or brain. The message being

transported between minds A and B is just potential information. When information is absorbed by the mind of the receiver it transforms into real information or knowledge. There is no way in which the sender can ensure that the subjective sense-making process taking place in the mind of the receiver is similar to his own. Two different constructivist approaches are dealt with in the study, namely, the cognitive viewpoint and subjectivism.

The main problem with constructivism lies in its way to see the relationship between discourse and cognition. The assumption about the measurability of the changes in mental models through discourse is deconstructed with ideas derived from C. Wright Mills, Ludwig Wittgenstein and discursive psychology. Although constructivism does not see information as objective, it assumes – as does the information transfer model – that potential information is apolitical and neutral. Thus, constructivism does not allow information scientists to see the struggles about the status and authority of different ways of knowing in a society. Because constructivism tries to penetrate inside the recesses of individual minds it easily hides from view all the socio-discursive processes of knowledge formation.

Social constructionism does not assume information or knowledge to be either subjective or objective. Rather, it understands knowledge formation contextually and dialogically. Knowledge is a negotiated discursive construct that is created between people. Constructionists are interested in the rhetorical methods by which knowledge is created and supported in different conversations and conversational traditions. Symmetrically, constructionist analyses also deal with the discursive means that are used to deconstruct the factuality of versions about the phenomena under discussion. Constructionism overcomes the authoritative worldview of the information transfer model as well as the mentalistic assumptions of constructivism. This metatheory allows us to see how thoroughly rhetorical and interested factual talk and writing often actually is.

To explore the issue of constructionism and its implications further, constructionist discourse analysis was undertaken in the study to examine in detail the interview data collected from twenty patients waiting for heart surgery and their spouses. It is shown how different interpretative repertoires, i.e., ways of knowing or discourses, are constructed and deconstructed in the conversations between the interviewer and the interviewees. Chronically ill people can use many kinds of evidence to support their claims or versions. For example, they can rest on the discourse based on a lay bodily experience when contradicting or deconstructing medical views. They can also stress that as ordinary persons they cannot know what is wrong with them. In this context they often also emphasise that by penetrating the surface of their symptoms with technical instruments physicians can make exactly correct diagnoses.

I explain this kind of variation in talk by analysing the contextual functions of the different, even contrasting, versions being built in the interview situation. It is necessary to deconstruct medical knowledge when arguing against the moral ideology of health preservation that draws its authority from medical science. In this context, the speakers' own bodily experience weighs more than the cognitive authority of medical specialists. However, when talking about the diagnosis of one's own heart disease one needs to take into account the morally delicate issue of symptom recognition and diagnosis. The interviewees are sensitive to the potential claim that they have consulted the physician too late

about their symptoms. Thus, it is necessary for the interviewees to stress that as lay persons they could not be exactly sure what was wrong with them before the diagnosis was made.

The results of the empirical analysis are used in considering how the interpretative repertoires identified can be articulated and expressed in DLs that are built for chronically ill people and that draw on different metatheories. I also examine what kind of information architectural solutions the metatheories analysed are connected with.

The DL based on the information transfer model concentrates on medical knowledge as well as on morally weighted suggestions concerning the dietary regimens and the general way of living of heart patients. In this context, the information architecture of the DL is most probably based on standard classification systems and controlled vocabularies. These systems and vocabularies are indispensable in digital as well as in physical libraries. However, in such DLs the information architecture is based on nouns, not on solutions that combine nouns and verbs.

The basic information architecture of constructivist DL would be quite similar with that based on the information transfer model. Yet, at the level of the user interface there would be a significant change. The constructivist DL would give each user an opportunity to personalise the user interface to suit his subjective needs.

In the above-mentioned DLs, the discourses about bodily experiences or anxieties of the users would fall into a subordinate position when compared to the views of the medical experts. In a constructionist DL this would not be the case. This kind of DL would not be an information system but a participatory system in which users would function as content providers and participants in conversations. Thus, users would not act outside but inside the DL. They could create documents for the DL as well as link relevant material to the collection. This kind of DL would celebrate the multiplicity of perspectives on the subject matters it deals with. It would not give a primary position to any particular perspective, voice or discourse.

The major innovation that constructionism brings to the information architecture of the DL is that the providers of the service would not just try to describe the information content of the resources the DL contains. The noun-based concepts normally used to depict documents would be integrated with verbs that would show the conversational relationship or context of documents and concepts. These verbs would represent different argumentative or non-argumentative moves in the conversational knowledge-creating processes. They would not just help the users to search for information and documents but also to make better sense of the subject matter the DL deals with. In the constructionist DL users would be empowered to add metadata to the documents. By using this metadata, users would be able to show relationships between different perspectives, documents and conversational traditions.

Liitteet

Liite 1: Litteraatio, haastattelu ja haastateltavat

Haastatteluja litteroidessani olen käyttänyt kolmea kirjainta havainnollistamaan tutkimuskeskustelun eri osapuolia: L = leikkausta odottava, P = puoliso, K = haastattelija. Sulkumerkkien välissä on yleensä epäselvä haastattelun kohta; tyhjät sulkumerkit kertovat, että puheesta on ollut mahdotonta saada selvää. Jos sulkumerkkien sisällä on sanoja, kyse on arvauksestani sen suhteen, mitä sanoja on käytetty. Hakasuluissa on usein esitetty lukemista helpottavia selvennyksiä. Jos hakasulkujen välissä on kolme pistettä, se tarkoittaa, että tässä kirjassa esitetystä haastatteluotteesta on poistettu analyysin kannalta tarpeettomaksi katsottu lyhyt tai lyhyehkö keskustelun kohta (usein kyse on haastattelijan antamasta minimipalautteesta). Alleviivaus sanan tai sanojen alla puolestaan merkitsee puheen korostusta. Haastatteluotteet päättyvät koodiin, joka kertoo, mistä haastattelusta on kyse sekä miltä haastattelun kirjoitetun version sivulta tai sivuilta kyseinen ote on otettu. Esimerkiksi "H3:3" -koodi viittaa kolmannen haastattelun sivuun kolme.

Yllä kuvattuja konventioita käyttäen litteroimani tutkimusaineisto käsittää kaksikymmentä kevättalvella 1995 sydänleikkaukseen menossa olevista ja heidän puolisoistaan tehtyä haastattelua. Haastattelut olivat varsin vapaamuotoisia, ja ne kestivät noin puolestatoista tunnista kahteen ja puoleen tuntiin. Jokaisessa haastattelussa koskettelimme ennalta määriteltyjä teema-alueita: "haastateltavien nykyinen elämäntilanne", "sydänleikkaukseen johtaneet tapahtumat", "suhtautuminen leikkaukseen" ja "tulevaisuudensuunnitelmat tai -näkökymät". Haastattelujen loppupuolella kartoitimme myös haastateltavien tiedonhankintaa. Purin haastattelut paperille saman vuoden kesäkuuhun mennessä. Aineiston laajuus on reilut kaksi megatavua, eli 559 ykkösen rivivälillä kirjoitettua liuskaa.

Kolmetoista haastatteluista oli parihaastatteluja (joissa sekä sydänleikkaukseen menossa oleva että tämän puoliso keskustelivat kanssani) ja seitsemän yksilöhaastatteluja. Kahdessa haastattelussa yksilöhaastattelun kohde eli kyllä parisuhteessa, mutta puoliso ei eri syistä ehtinyt tai halunnut olla mukana haastattelussa. Yksitoista haastateltavaa oli menossa ohitusleikkaukseen, viisi läppäleikkaukseen ja neljälle oltiin tekemässä kummatkin operaatiot samanaikaisesti. Leikkausta odottavat olivat kaikki käyneet sydämen varjoainekuvauksessa ja heidän leikkauksensa oli määrä tapahtua puolen vuoden sisällä. Osalla haastateltavia leikkauksen ajankohta oli jo tiedossa ja kahdella haastateltavalla leikkaukseen oli aikaa enää muutama päivä. Leikkaukseen menossa olevista oli miehiä seitsemäntoista ja naisia kolme. Nuorin haastateltavista oli 42- ja vanhin 75-vuotias, keski-ikä ollessa noin 61-vuotta. Haastateltavien koulutustaso vaihteli kansakoulusta keskikouluun ja opistotasoihin tutkintoihin.

Kontaktit haastateltaviin hankin lähinnä käymällä sydänpotilasyhdistyksen järjestämissä sydänleikkausta odottaville ja heidän läheisilleen tarkoitetuissa koulutustilaisuuksissa. Näissä tilaisuuksissa esittelin lyhyesti tutkimusaiheeni sekä kierrätin osallistujien joukossa listaa, johon vapaaehtoiset laittoivat nimensä ja yhteystietonsa. Muutaman haastattelun yhteystiedot sain myös yliopistollisen keskussairaalan kautta: sairaalasta postitettiin ohitusleikkauksuksen mukana ly-

hyt kirje, jossa selostin tutkimusideaani sekä painotin tutkimuksen vapaaehtoisuutta. Kirjeen mukana oli yhteystietolomake, jonka haastatteluun halukkaat täyttivät ja postittivat minulle.

Liite 2: Yliopistollisesta keskussairaalasta leikattaville postitettu kirje

Hyvä sydämen ohitus-/läppäleikkaukseen menossa oleva

Olen jatko-opiskelija Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa. Teen parhaillaan haastattelututkimusta sydänleikkausta odottavista. Tässä tutkimuksessa keskityn seuraavanlaisiin kysymyksiin:

- Miten sydänleikkausta odottavat suhtautuvat tilanteeseensa?
- Millaiset asiat tuntuvat ongelmallisilta?
- Miten he ovat selvitelleet eteen tulleita ongelmia?

Tarkoitukseni olisi saada aikaan tutkimus, jonka tuloksista olisi tulevaisuudessa hyötyä mietittäessä mm. sitä, miten sydänleikkaukseen meneviä ja heidän lähipiiriään kannattaisi opastaa ja informoida ennen leikkaukseen menoa.

Olen nyt etsimässä haastateltavia. Toivoisin, että Sinä tulisit mukaan tutkimukseeni. Haastattelut ovat vapaaehtoisia ja saatua aineistoa käsitellään luottamuksellisesti. Sinun henkilöllisyyttäsi ei paljasteta yhdessäkään tutkimuksen pohjalta kirjoitetussa raportissa tai artikkelissa. Haastattelu on keskustelunomainen ja se kestää noin 1 ½ - 2 tuntia.

Halutessasi tulla mukaan tutkimukseen täytä oheisessa vastauskuoressa oleva lomake mahdollisimman pian ja postita se minulle. Kun olen saanut täyttämäsi lomakkeen, otan Sinuun yhteyttä sopiakseni haastatteluajankohdasta. Haastattelu voidaan tehdä joko kotonasi tai sairaalassa sopivana ajankohtana.

Ystävällisin terveisin

Kimmo Tuominen
[Osoite ja puh.]

Liite 3: Sepelvaltimotauti ja sydämen läppäviat

Sydäntaudit ovat yleisimpiä läntisten teollisuusvaltioiden asukkaiden pitkäaikais-sairauksia. USA:ssa sepelvaltimotauti on ollut johtava kuolinsyy vuodesta 1940 alkaen (White & al. 1987, 43). Suomessa sitä on pidetty erityisesti miespuolista väestöä vaivaavana kansallissairautena, ja meilläkin sydäninfarkti on jo vuosikymmeniä ollut työikäisten suomalaisten yleisin kuolinsyy. Kansainvälisissä sydäntautikuolleisuutta mittaavissa tilastoissa Suomi on ollut pitkään kärkisijoilla. 1990-luvun alkupuolella sijalukumme oli miesten osalta 3. ja naisten 15. Miesten kuolleisuudessa edellämme olivat ainoastaan Pohjois-Irlanti ja Skotlanti. (Toivonen 1992, 276-277.)

Sepelvaltimotaudilla tarkoitetaan sairautta, joka aiheutuu sydänlihaksen verensaannista huolehtivien sepelvaltimoiden vaurioitumisesta ja ahtautumisesta. Useimmiten tämä sairaus johtuu valtimoiden kovettumisesta ja kalkkeutumisesta eli ateroskleroosista. Sepelvaltimotaudin yleisimmät ilmenemismuodot ovat angina pectoris -nimellä tunnettu rintakipu, sydäninfarkti eli sydänlihasvaurio ja varoittamatta tuleva äkkikuolemaan johtava sydämen pysähdys eli sydänhalvaus.

Angina pectoris -kipu alkaa, kun sydänlihas ei saa tarpeeksi happea kuljettavaa verta. Sydänlihaksen hapenpuute on angina pectoris -kohtauksessa yleensä hetkellinen, ja kohtauksen jälkeen sydänlihas palaa nopeasti ennalleen. Angina pectoris -kipua lieventävä peruslääke on myös dynamiitin raaka-aine: nitroglyseriini, eli nitro; lisäksi hyödynnetään mm. beeta- ja kalsiumsalpaajia.

Infarktissa jokin sydänlihaksen osa joutuu niin suureen hapettuneen veren puutteeseen, että se menee lopulta kuolioon. Infarktin jälkeen tämä osa alkaa muuttua arpikudokseksi, jolloin jäljellä oleva arpeutumaton sydänlihas joutuu hoitamaan kaiken pumppaustyön. Rintakipu on infarktissa yleensä huomattavasti kovempi ja myös yhtäjaksoisempi kuin angina pectoriksessa. Akuuttia infarktia voidaan yrittää lieventää liuotus- eli trombolyyysi-hoidolla.

Sydämen läppävikoja on kahta päätyyppiä: läppästennoosia ja -insuffisienssia. Läppästennoosia esiintyy yleensä läpän tulehtuessa tai kalkkiutuessa, jolloin se ei enää avaudu kunnolla ja veren eteenpäinvirtaus estyy. Insuffisienssissa läppä taas ei sulkeudu tarpeeksi tiiviisti ja veri pääsee vuotamaan taaksepäin. Veren takaisinvuoto voi johtua sepelvaltimotaudista, reumaattisesta sydänsairaudesta tai bakteeriperäisestä sydämen sisäkalvon tulehduksesta. Läppävikoja esiintyy yleensä sydämen vasemman kammion läpissä: aortta- ja mitraaliläpissä. Yleisin läppävika on aorttaläppästennoosi, jota esiintyy enemmän miehillä kuin naisilla.

Sekä sepelvaltimotautia että sydämen läppävikaa on mahdollista hoitaa kirurgisin toimenpitein. Pitkälle kehittyneitä sepelvaltimotautia hoidetaan ohitusleikkauksella ja pallolaajennushoidolla. Sydämen läppävikaa taas hoidetaan asentamalla läppästennoosista tai insuffisienssista kärsivän läpän tilalle keinoläppä.

Ohitusleikkauksessa verivirta ohjataan sepelvaltimossa olevan ahtautuman ohitse ns. siirrännäisellä eli leikattavan omasta kehosta otetulla siirresuonella. Potilaan sydämen ja keuhkojen toiminta pysäytetään tämän operaation ajaksi, jolloin verenkierron tehtäviä hoitaa tähän tarkoitukseen suunniteltu tekninen

laite: sydänkeuhkokone. Viime vuosina on yleistynyt myös leikkaustyylillä, jossa sydäntä ei pysäytetä, eikä sydänkeuhkokonetta näin ollen tarvita lainkaan.

Sydänkeuhkokone on aina käytössä läppäleikkauksessa. Tähän leikkaukseen liittyy usein enemmän riskejä kuin ohitusleikkaukseen ja se on operaationa pitkäkestoisempi. Läppäleikkauksessa rintakehä levitetään auki, sydänpussi avataan ja potilas yhdistetään sydänkeuhkokoneeseen. Aorttaleikkauksessa aortta suljetaan puristimella ja siihen tehdään viilto, jotta vialliseen aorttaläppään päästäisiin käsiksi. Tämän jälkeen sydämen oma läppä leikataan irti ja sen tilalle ommellaan keinoläppä.

Pallolaajennushoidossa sepelvaltimokovettuman tai -tukkeutuman kohdalle ohjataan erittäin ohuesta muovikalvosta valmistettu pallo. Kun pallokatetri on ohjainkatetrin ja -vaijerin sekä röntgenlaitteiston avulla saatu oikeaan paikkaan, palloon suunnataan voimakas paine, jolloin se kasvaa täyteen mittaansa ja puristaa kolesterolimassasta muodostuneen ateroomaplakin valtimon seinämään; onnistuessaan pallolaajennushoito avartaa ahtautunutta suonta. Toimenpide edellyttää aiemmin tehtyä koronaariangiografiaa, sepelvaltimoiden varjoainekuvausta. Usein pallolaajennus myös tehdään välittömästi kuvauksen jälkeen.

Sydänlihaksen supistumiseen liittyviä sähköisiä tapahtumia voidaan mitata elektrokardiografian (EKG) eli sydänsähkökäyrätutkimuksen tai sydänfilmin avulla. EKG rekisteröidään potilaan iholle sijoitetuilla elektrodeilla, ja sen tuloksia analysoidaan monitorille ja paperille piirtyvistä EKG-käyristä. Levossa suoritettua EKG-tutkimusta voidaan täydentää myös rasitus-EKG:llä, eli rasituskokeella. EKG:n ohella sydämen perustutkimuksiin kuuluvat rintakehän röntgenkuvaus, ultraäänitutkimus ja varjoainekuvaus.